

MB
269.332

Vasy Géza

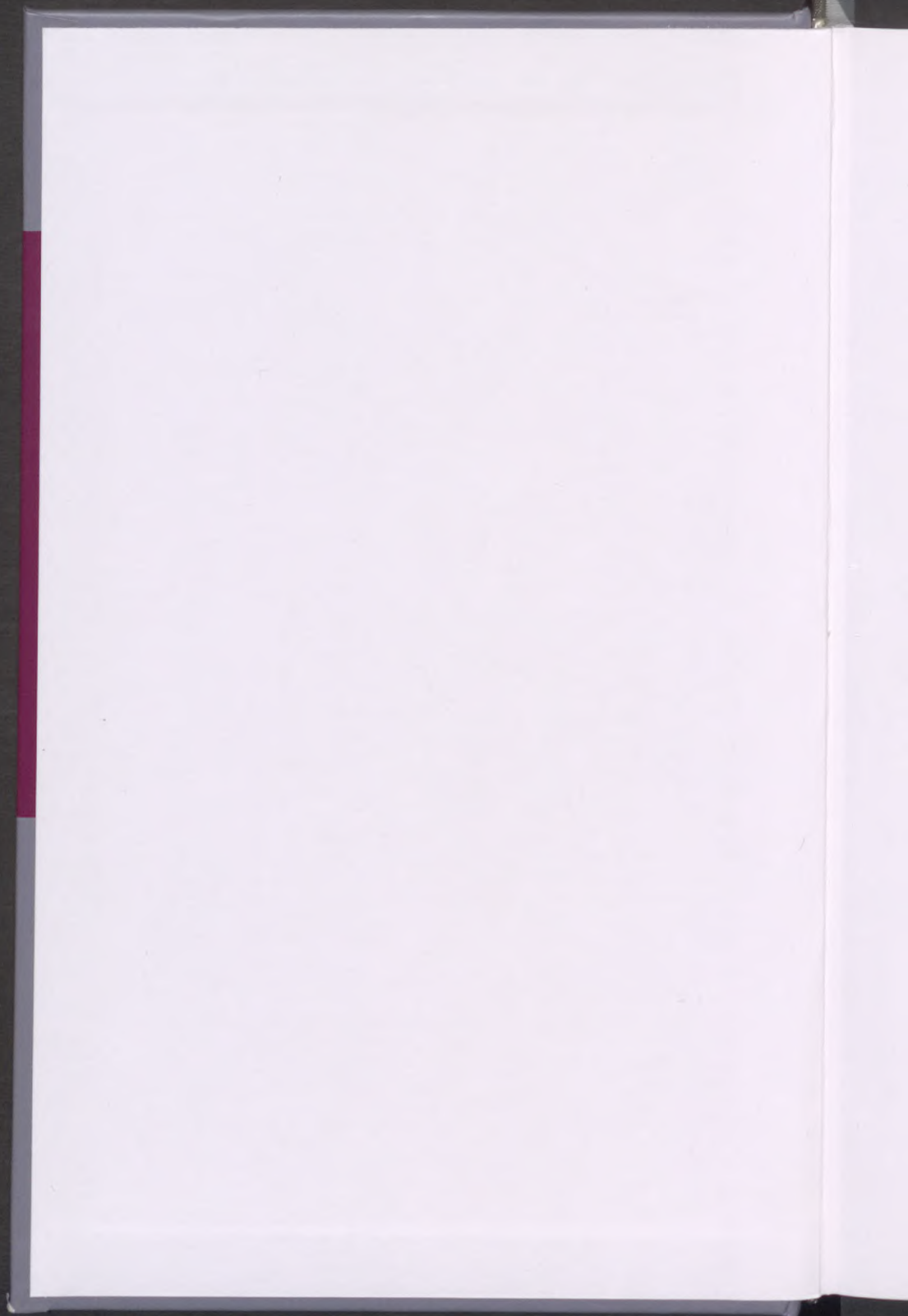

Közelképek írókról

Temesi Ferenc

MMA

MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

KÖZELKÉPEK ÍRÓKRÓL

Sorozatszerkesztő: Ács Margit

© Vasy Géza, 2015

© Magyar Művészeti Akadémia, 2015

Vasy Géza

TEMESI
FERENC

MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

ISBN 978-615-5464-26-3

ISSN 2064-9274

Kiadta a Magyar Művészeti Akadémia, 2015-ben

www.mma.hu

Felelős kiadó: Fekete György, az MMA elnöke

Felelős szerkesztő: Pécsi Györgyi

Sorozatterv és nyomdai előkészítés: Bornemissza Ádám

Borítófotó: Kaiser Ottó

Nyomta és kötötte: Pauker Nyomda

Felelős vezető: Vértés Gábor

MB 269.232

TARTALOM

Világkép és poétika	7
Korai pályakezdés	19
Az első kötet	35
Vissza az irodalomba	50
<i>Por</i>	57
A <i>Por</i> fogadtatása	101
<i>Híd</i>	121
<i>Pest</i>	165
<i>Királyáldozat</i>	193
<i>Amszterdam stb.</i>	207
Újabb elbeszélések	218
Filmes történetek, <i>Babonáskönyv</i> , gyermekmesék	232
<i>Kölcsön Idő</i>	241
Bartók és az Életrajzoló	249
Homo episodicus: <i>Apám</i>	267
Változatok a tárca műfajára	279
Függelék	293
Életrajz	293
Temesi Ferenc könyvei	295
Válogatott szakirodalom	299
Képmelléklet	305

THE HISTORY OF THE

REIGN OF

CHARLES THE FIRST

BY

JOHN BURNET

OF THE UNIVERSITY OF OXFORD

IN TWO VOLUMES

LONDON

Printed by J. Streater, at the Sign of the Gun, in St. Dunstons Church-yard, near St. Dunstons Church

1679

Printed by J. Streater, at the Sign of the Gun, in St. Dunstons Church-yard, near St. Dunstons Church

1679

Printed by J. Streater, at the Sign of the Gun, in St. Dunstons Church-yard, near St. Dunstons Church

1679

Printed by J. Streater, at the Sign of the Gun, in St. Dunstons Church-yard, near St. Dunstons Church

1679

Printed by J. Streater, at the Sign of the Gun, in St. Dunstons Church-yard, near St. Dunstons Church

VILÁGKÉP ÉS POÉTIKA

BEVEZETÉS AZ ÉLETMŰBE

A még mindig formálódó Temesi-életmű bemutatásához hozzákezdeni csak az eddig megalkotott egész ismeretében lehetséges. A jóakarátú olvasó azonban először egyetlen alkotással találkozik, s nem is feltétlenül a legkorábbival. Az idősebbek többsége bizonyosan a *Por* című regénnyel kezdte az olvasást, az egyre újabb nemzedékek pedig talán az éppen akkor újonnan megjelent könyvvel, még a múlt században vagy éppen az új évezredben. Különleges helyzetben van az a „hivatásos” olvasó, aki már az író legelső könyvét olvashatta 1977-ben, majd sorra a többit, sőt jó néhányukról komolyabb terjedelemben írhatott. Az olvasás, az évtizedekben előre haladva újraolvasások sorozatát is jelenti, így a megértésben, az értelmezésben olvasatok rétegződnek egymásra, s alakítanak ki mindegyre árnyaltabb képet. A hónapokon át tartó újraolvasás és annak esszémonográfiában való összegzése talán jogot ad ahhoz, hogy ne e könyv legvégén szerepeljen egyfajta, mégiscsak legutoljára megírt összegzési kísérlet, hanem bevezetőül, már csak azért is, mert a végső összegzés ideje még messze van, s nyilván nem az alkotónál idősebb, hanem egy fiatalabb olvasóra vár majd ez a feladat.

Az író világképét és azzal szoros kapcsolatban lévő poétikáját célszerű áttekinteni, pontokba szedve, s azokat is külön-külön csoportosítva. Mindkétszer a tizenkettes varázsszámhoz ragaszkodtam, s a téziseket hármasságokba szerkesztettem. Ez is emlékeztethet arra, hogy Temesi Ferenc vonzódik egyes számok szimbolikusságához, s a megszerkesztettséghez is. A kiemelt sajátosságok pontjai mellé nyilvánvalóan oda lehetne illeszteni

másokat is, de minden kiemelést be kell határolni, másrészt pedig a monográfiában remélhetően azok is csaknem mind helyet kaptak.

AZ ÍRÓI VILÁGKÉP

A személyiség közösségei

Vannak alkotók, akik tértől és időtől szívesen vonatkoztatnak el, helyezik szimbolikus, elvont vagy fantasztikus közegbe epikai vagy éppen drámai, lírai alkotásaikat. Temesi Ferencnek legfeljebb néhány ifjúkori kísérlete mutat ilyenfajta törekvést, egyébként meghatározóak számára azok a valószerű térben és időben létező közösségek, amelyekbe a személyiség beleszületik, majd formálódik haláláig.

Az ő egyik legfőbb gondolata az, hogy a világnak nincsen centruma, minden periféria. Ez szakítás az európai kultúrának azzal az önképével, hogy itt van, s itt is Nyugaton a „centrum”. Igaz, ezt a képet igencsak módosították már a század első felében is olyan, az európai perifériáról származó alkotók, mint Picasso, Sztravinszkij, Bartók, Bulgakov s annyian mások. A földkerekség 1945 utáni radikális történelmi változásai, a harmadik világ átalakulása, végül a globalizmus tendenciái világossá tették, hogy vagy több centrum létezik, vagy pedig mindenhol centrum van, illetve: máshonnan nézve minden hely periféria. Az író mindezt a világot járva is átélhette, de idehaza is, hiszen Szeged a főváros felől nézve vidéknek, perifériának, határvárosnak mutatkozott. Az első regényen dolgozva vált egyértelművé, hogy ha az alkotónak centrum az, ami másnak periféria, akkor bölcsebb és figyelemkeltőbb azt állítani, világtendenciák által is alátámasztottan, hogy minden periféria.

1. A legelső kör a kisközösségeké: a családé, a barátságé, a szerelemé. Az író műveiben kezdettől fogva lényegesek ezek, természetes konfliktusaikkal, a lázadásokkal, a szakításokkal, a tévedésekkel és hibákkal együtt. Az első regényt előkészítő felismerés éppen az, hogy a nemzedékek sorába illeszkedő felnevelő család formálja – és deformálhatja – a személyiséget, határozhatja meg a sorsát. Hasonlóan fontossá válik a barátság, a szerelem, a felnőtt által teremtetett új család is. Ezek születése, kiteljesedése, szétfoslása, hiánya a trilógiában, s a későbbi művekben is központi motívum.

2. A következő, jóval nagyobb közösség a nemzeté, a magyarságé. Ennek is három táguló körét érdemes megkülönböztetni, ezek: Szeged, Alföld, Magyarország, illetve a magyarság egésze. Szeged a szülőhely, az otthonlét, az öntudatra ébredés, a felnőtté válás helyszíne, a Tisza-parti elhagyott, ám elfeledhetetlen város, amely történelme során külön embertípust teremtett, még nyelvhasználatában is egyénit, „szögedit”. Aki Szeged szülötte, az Alföld embere is, a *Por* az Alföld regénye is. Temesi Ferenc Petőfi Sándor módjára rajongója e tájnak. S ugyancsak Petőfiként él és hal magyarságáért, Magyarorszáért. Amiként a magyar nép történelmét, amiként 1956-ot szemléli és értelmezi, amiként a hamisságok, a torzságok ellen szót emel, mind a hazaszeretet megnyilvánulása. Amikor az író azt jelentette ki, hogy magyar regényt akart írni, akkor természetesen a nyelvre is gondolt, de még inkább a műben megmutatkozó szemléletre.

3. A legnagyobb közösség természetesen az emberiség. Temesi Ferenc nem ösztönösen, hanem tudatosan tartja magát a nagyvilág polgárának. Nyelvtudása, olvasottsága, sok országban szerzett tapasztalata teszi lehetővé, hogy a globalizmus korszaka felé haladva, majd abban élve hitelesen legyen képes az értékörző és teremtő konzervativizmus alapján alkotni.

A meghatározó kulturális kötődések

A magyar, a francia, a német, az orosz, az angol-amerikai és a kínai kultúra kiemelése elkerülhetetlen, de csonka lenne a kép a még szélesebb körű világirodalmi tájékozottság nélkül. Különösen a latin-amerikai epika, a mágikus realizmus alkotásai, első helyen Garcíá Márquez említendő, aki a „legnagyobb”, akárcsak a lírában a portugál Fernando Pessoa, aki négy alakmás költő-személyiségben alkotott.

4. Első helyen nyilván a magyar kultúrát kell említeni, annak regionális és egyetemesen magyar értékeit. Hagyomány és újítás örök vitájában huszonévesen Temesi is a radikális újításhoz vonzódott, szinte a világ megváltását, a valóság megváltoztatását várta a neovantgárd, a posztmodern törekvésektől, akárcsak annak idején a klasszikus avantgárd hívei. Az első regényt megelőzte az a felismerés, hogy a múlthoz és a múlt kultúrájához kötő hajszálygyökök elmetszéséből csak tragédiák következhetnek; nemcsak közösségek, de hagyományok nélkül sem létezhet tartósan az emberiség. A szögedi író-embernek Tömörkény István és Bálint Sándor a legtöbbször említett példamutató hősei, mesterei, tágabb körökben pedig egyértelműen az idővel regényhőssé is vált Bartók Béla emelkedik ki, aki az egész emberiséghez tudott szólni.

5. Időben is másodikként, a kamaszkortól kezdődően az angol-amerikai kultúra említendő, természetesen a nyelvvél, a két földrészen használt nyelv eltéréseivel együtt. Arról nemigen nyilatkozott meg az író, hogy a klasszikus angol regény mennyire volt rá hatással, de alighanem kimutatható lenne jótékony szerepük. A modern amerikaiak közül többször emlegette Faulkner, Hemingway nevét, a beatnemzedéket, a posztmoderneket. Leglegtöbbször pedig a beat zenéjét és irodalmát. A beatnemzedék

neveltje, tagja, aki tizenévesen amatőr beaténekes is, s ez a motívum egész életművén végigvonul. A beatzene és Bartók nála nem ellentmondás, hanem egyetlen kultúra része.

6. A harmadik fő kapcsolat a kínai nyelvvel és kultúrával alakult ki. Különös, az európaiak számára igen távoli, egzotikus a nyelv, az írásmód, a vallás, a szemlélet. Ám a világtörténelem egyik legnagyobb, legősibb kultúrája a kínaiaké. Véletlenül alakult ki Temesi Ferenc érdeklődése, de elhagyhatatlanná és igen gyümölcsözővé vált témaként s a szemlélet formálójaként is. A kulturális sokszínűség alkotó befogadása vitathatatlanul érték-gazdagító hatású törekvés, amely egyúttal szembeszáll azzal a globalizmussal, amelynek ebből a szempontból az a legnagyobb veszedeleme, hogy az univerzumot uniformizálja. A másság tisztelésének jegyében meg kellene őrizni minden értéket, amit az emberiség évezredek során megalkotott.

Az életbizalom etikája

7. A posztmodern egyik fő tézise az volt, hogy az egész-elvű világszemlélet érvényét veszítette, hogy nincsenek többé „nagy elbeszélések”. Temesi Ferenc a *Por* lapjain a kis részekből építette fel a nagy elbeszélést, s bebizonyította – dacára annak, hogy akkori felfogása szerint igazi posztmodern regényt írt –, hogy a huszadik század legvégén is lehet nagy elbeszélést alkotni. Igazolta azt is, hogy az etikát nem szükséges kiiktatni az irodalmi mű szemléletéből, az író nemcsak a nyelvnek, hanem a közösségnek is felelős. Az életbizalom etikájának kulcsszavai: a remény, a szeretet, a hit. Nem feltétlenül, sőt elsősorban nem is vallási értelemben kell értenünk e fogalmakat. Az író többször került kudarchelyzetbe, életveszélybe, amelyek biológiai vagy írói létében veszélyeztették. E helyzetekből nem deus ex machi-

na gyanánt, hanem gyötrelmek, tévutak, küzdelmek után volt képes kijutni. Az ugyan tényleg csoda, hogy háromszor sikerült halálos veszedelmet, betegséget túlélnie, de az életunságot, az alkoholizmust csak a remény tudatát felépítve sikerülhetett leküzdenie. Igaza van Illyés Gyulának, hogy az öngyilkosság nem megoldás, s hogy „A legnagyobb bátorság a remény.”

8. A szeretet fogalma és motívuma elválaszthatatlan a kisközösségektől, amelyek nélkül torzak, értékhiányosak lennének. Az író regényeinek egyre következetesebben felismert és hangsúlyozott állítása, hogy az ember – és az emberiség – életében a legfontosabb tulajdonság a szeretetre való képesség, a szeretettel teljes élet. E mögött ott van az a tudás is, hogy a kereszténység a szeretet vallása, hogy Jézus tanítása semmit sem veszített érvényéből, bármennyi is a gáztett a történelemben és a magánéletekben.

9. A hit fogalmának is van világi és vallásos jelentésköre, ám közös bennük, hogy mindegyik metafizikus. Lehet hinni abban, hogy érdemes reménykedni, szeretni, tisztességesnek lenni, igazságra törekedni, a közösségeket szolgálni, családot alapítani. Mindennek lehet vallásos jelentése is. Az emberiséget, amióta gondolkodik, foglalkoztatja a világ teremtése, létének értelme, mindaz, ami láthatatlan, s elképzeléseit vallásos hitekben öntötte formába. A katolikusnak keresztelt Temesi Ferenc felnőttként, személyre szabott választ keresve számos világvallást tanulmányozott, s arra a lényegi következtetésre jutott, hogy „Egy az Isten.”

Az értékörzés világképe

10. Temesi Ferenc értékörző szemlélete konzervatív és liberális egyszerre. Nem kirekeszt, hanem befogad. Egyetemet és nemzetit, természetit és társadalmi, hagyományt és új értéket törek-

szik szintézisben eggyé forrasztani. Az alkotói pálya formálódásában meghatározó gondolatként elsőként a történelmiség elve mutatkozott meg, de már össze is fonódva a természetelvűséggel. Az otthonlét igénye nemcsak a szegedi szülői házat jelentette már, hanem a család történeti múltját, a városét, az országét. A család- és várostörténetnek döntő szerepe van a *Por* után a *Híd*ban és a *Pest*ben is, ezekben az ősi kínai kultúra társul a hazai mellé. Az életműben az objektív történelmi idő és a regényben objektívvá váló cselekményidő összhangban van egymással.

11. A természetelvűség fokozatosan vált meghatározóvá Temesi Ferenc műveiben. A kiindulás a kutyák iránti vonzódás, az otthoni és a nagyapai kert, a Tisza volt, ezt mélyítette el a kertgondozás, az utazásokkal és az olvasmányokkal megerősített tapasztalat, hogy az ember sajnos elfelejti, hogy ő maga is természeti lény, s nem látja be, hogy tevékenységével, környezetének pusztításával a vesztébe rohan.

12. Végül a történelemre és a természetre ügyelve alakul ki az a szemlélet, amelyet Kosztolányi Dezsőt idézve vendéglétnek nevezhetünk: „mégis csak egy nagy ismeretlen Úrnak / vendége voltam”. Az írónak pedig ezt mondta az öregapja: „A kertben közelebb vagyunk Istenhez, mint bárhol máshol”.

AZ ÍRÓ POÉTIKÁJA

Temesi Ferencet a szakirodalom nem kis része olyan konzervatív íróként tartja számon, aki szemléletével és poétikájával is benne ragadt a hagyományban, s vitatható színvonalú műveivel nem tudta meggyőzni a posztmodern újításain felnőtt bírálókat. A *Por* rendkívül széles körű, s akkor még nagyjából elismerő kritikai visszhangja után egyre kevesebbet írtak róla, s többnyire elutasítóan. Ezzel ellentétes az olvasói érdeklődés, egyes

regényeinek újabb kiadása. Régebbi műveihez antikváriumokban sem lehet hozzájutni. Ám nem a lektűr-kedvelők kíváncsiak rá, hanem az értő olvasók. A szélsőséges fogadtatás egyedüli magyarázata a magyar irodalmi élet ideológiai-politikai alapú s egyre elfogadhatatlanabb megosztottsága, amelyet kezdetben, a nyolcvanas években még Aczél György erőltetett a háttérből, majd az új irodalomelméleti vértenezettségű kritikus had irányított, esztétikailag érvénytelennek nevezve műveket, tehetségtelennek, nacionalistának, sőt fasisztoidnak minősítve alkotók nagy táborát.

Az irodalom lényege

1. Az elbeszélő, a nyelv és az olvasó hármasságából az író-elbeszélőnek először azt kell eldöntenie, hogy mit tart az irodalom lényegének. Temesi szerint ezt egyértelműen az egyik legősibb epikai műfaj, a mese fogalmával, a meséléssel ragadhatjuk meg. Az író már óvodás korában nagy mesélő, sőt mesealkotó volt. A magyar és az európai népmesekincs hatását bővítette később az általa a legnagyobbnak nevezett Tombác János népi mesemondó, akinek gyűjteménye 1975-ben jelent meg. Mese, mesemondásként előadott történet a Biblia, a legenda, a novella, az anekdota, a történetivé vált széphistória, históriás ének, a 18–19. századi regény, de a huszadik századnak is jelentős része. A mese csaknem mindig cselekményes, alakokat ragad meg, tér és időszemlélete átlátható.

2. Az irodalmi közlés eszköze a nyelv, Temesi Ferenc számára magától értetődően: magyar anyanyelve. Ezt csak színezi, hogy másokhoz képest gyakran vannak angol nyelvű szövegei, ezek döntő többségben a beat-korszak dalai. Közülük több magyarra fordítva olvasható a *Kölcsön Időben*. Ám nem ez az igazi egyéni-

tés a művekben, hanem a szegedi tájnyelv következetes és tudatos, mindig célszerű használata. Semmi erőszakoltság vagy népieskedés nincsen ebben, inkább az lenne a furcsa, ha nem így beszéltek volna a szegediek ezekben a művekben. Maga az író is, ha hazatér Szegedre, így kezd el beszélni. A mesélés nyelvének célszerű megtalálnia az egészséges arányt az irodalmi nyelv és a köznyelv között. A posztmodern olykor törekedett arra, hogy minél jobban eltávolodjon a köznyelvtől, nehezen érthetővé váljon a maga egyénieskedésével, irodalmi játékaival, nem törődve az átlagos olvasóval. Temesi Ferenc nyelvhasználata rokonszenves középítő út: sokszínű, de befogadható az amatőr olvasók számára is.

3. Az eddigiekből következik, hogy a mesélésben, a nyelvhasználatban a befogadóra is tekintettel lévő író olvasóbarát módon alkot még akkor is, ha a szöveg megformálásában számos modern eljárást használ.

A téma megközelítése

4. Bármelyik művet kezdi el valaki olvasni, szinte elkerülhetetlenül szembesül az önéletrajzi jelleggel. Ez Temesi Ferenc írásainak legállandóbb sajátossága. Azonban ennek többféle megnyilvánulási formája van. Hol önéletrajzként egyes szám első személyű a szöveg előadása, hol alakmásokat teremt, s azok sorába építi be a sajátját, hol játszik a tárgyiassággal és a vallomássósággal, hol pedig keveri a tényeket és a fikciót. Olykor ugyanazt a történetet egy másik műben másként írja meg.

5. Alapkérdés tehát a fikció és a dokumentum-történet kapcsolata. Beláthatjuk, hogy nincsen fikciót nélkülöző önéletírás, részben az emlékezet változékonysága, részben a megszerkesztettség miatt. Temesi Ferenc alkotásai regények, elbeszélések, az önéletrajzi vagy annak látszó cselekménysorok tehát fikciósá

válnak, de ugyanez vonatkozik az életében és műveiben megjelenő többi szereplőre is. Édesapjának alakját bizonyosan igen nagyfokú pontossággal és hitelesen ragadta meg, mégis ez a regényalak nem azért emlékezetes, mert az író édesapja, hanem mert jól van megírva, átéljük a sorsát.

6. Aki önéletrajzi hajlandóságú szerző, vélhetnénk, hogy önmagáról igazán mindent tud, tehát szövegiben mindentudó elbeszélőként jelenik meg. Ez azonban nem így van, s nem az önismeret fogyatékoságai miatt. A művek elbeszélője nem mindent, csupán sokat tud, illetve szeretne tudni. Érzékelhető, főleg a trilógia és a *Bartók* olvasásakor, hogy regényeinek megírásához milyen hatalmas forrásanyagot használt fel. A dokumentumok a megismerés fontos forrásai akkor is, ha írottak, akkor is, ha az előbeszéd közvetítette őket az író részére, akár a szájhagyomány, akár kortársi visszaemlékezés révén. A regényekben rendszerint több nézőpont is megjelenik. A trilógiában ezek szinte kaleidoszkópszerűen állnak össze, a *Királyáldozatban* a középkorú férfi és az ifjú nő szemszögéből is végigélhetjük kapcsolatuk történetét. A *Kölcsön Idő* alakmás-elbeszélők sokaságával tölti meg a regényújtságot. A *Bartók* a zeneszerző és az Életrajzoló ikerregénye, s nyilvánvaló, hogy Bartók egész életútjáról sokkal kevesebbet, de talán sokkal lényegesebb dolgokat lehet tudni, mint az Életrajzoló néhány évének olykor esetlegesebben részletezettebb történéseiről.

A szöveg megformálása

7. Temesi Ferenc sok műfajú szerző. Pályája kezdetén még néhány lírai művet is írt. Alapvetően epikus: elbeszélések, tárcák, regények, regényújtságot, filmregény, irodalmi forgatókönyv, mese-regény jelzik ezt. Műfaji szempontból nem konzervatív, kedveli

a műfajkeverést, a változatosságot. Egy-egy regénye általában több regénytípus tulajdonságait mutatja fel. Elbeszélései olykor novellák, olykor útirajzok, olykor tárcák inkább. A regényújság pedig az irodalmi és újságírói műfajok, szövegformálások sokféleségéből formál egységes művet.

8. Mindehhez komoly szerkesztői munkára van szükség. A regényszerkezetek mindig összetettek, s az adott mű lényegéhez kapcsolódnak. Mindig legalább két cselekményszál van, ezek a szereplőkben, a helyszínben, az időben is eltérhetnek egymástól, mégsem függetlenek. Az ikerregény-forma, a mozaikos építkezés, a dokumentumok beemelése összetettebb, de átlátható szerkezeteket eredményeznek.

9. Az idézetek, a vendégszövegek, a rájátszások bizonyos korszakokban kedvelt irodalmi eljárások. Jellemzi ez a posztmodern kort is. Temesi Ferenc igen gyakran él velük. Leginkább szembeötlően úgy, hogy állandóan „rájátszik” a saját életére, s akár korábbi munkáinak szövegrészleteit, cselekményelemeit használja fel újra. Az irodalom, a szakirodalom (például helytörténet, néprajz), a köz- és a magánélet korábban megírt, lejegyzett szövegeit közkincsnek tekinti, s szívesen él velük, helyezi el azokat, nyilván módosított szöveggel is, saját írásaiba beleszöve. Első regényében például különösen gyakoriak az anekdotikus szövegelemek, ám az anekdota tipikusan közkincs, s egy regénybe emelve azzá válhatnak néprajzi leírások, régi újságok közleményei, hivatalos levelek és még sok minden. Az *Amszterdam stb.* lapjain például holland népmesék.

Esztétikai minőségek, kategóriák

10. Az író szeret játszani, szereti a humort. Számára szinte már a regények szerkezetének megalkotása is játék, akárcsak a sakko-

zás vagy sok szempontból a tarot-jóslás is. Ifjan az volt a sport, a színjátszás. Játék és kaland az utazás, a világtárárás. Szeret játszani a nyelvvel, a szövegek jelentésének átfordításával. Az anekdotizmus elképzelhetetlen humor nélkül. Azt a szemléletet, amely áthatja írásait, fanyar derűnek lehetne nevezni. A Temesi-epikának ez a lényegi hangoltsága.

11. De nem is ritkán átjátszik ez (ön)iróniába, szatirikusságba, abszurdba. Az önéletrajzi vonulat igen gyakran él az önszemléletben s mások rajzában is az irónia eszközével. Amit elutasít az elbeszélő, amire haragszik, azt szatirikusan közelíti meg. S olykor kénytelen a világ abszurditását is érzékelhetővé tenni.

12. Temesi Ferenc kedveli a bölcsességeket, a közmondásokat, az aforizmákat. Megerősítette ebben a tömörséget kedvelő, példázatosra törekvő, nem ritkán talányos kínai nyelvhasználat. Idéz is gyakran, de még sűrűbben alkot ő maga a szövegéhez illő aforisztikus mondatokat.

KORAI PÁLYAKEZDÉS

Nem mindennap történik meg, hogy egy 19 éves fiatalembernek rangos irodalmi folyóiratok rendszeresen kezdik közölni az írásait. Mégis, már a legelső alkalommal megkeseredett kissé Temesi Ferenc szája, mert a *Tiszatáj* főszerkesztőjétől ezt a levelet kapta: „MERÜLÉS c. elbeszélése jan.-i számunkból technikai okok miatt – rovatvezetőm hibáján kívül – kimaradt. Nagyon kérem, ne bánkódjék, mert írása tavaly óta elfogadott, és közlésére febr.-ban feltétlenül sort kerítünk. Szeged, 1968. dec. 21. Elvtársi üdvözzettel! Andrassy Lajos költő főszerkesztő”. (A szív böjtje. 193.) A fiatalember természetesen bánkódott, hiszen ilyenkor az egy hónapos késedelem is soknak látszik. Pedig a levélben a „tavaly” kifejezés nem tollhiba, valóban már több mint egy éve várta a megjelenést a történet. Az pedig már szinte elviselhetetlenül nagy idő.

A *Merülés* (*Tiszatáj*, 1979. 2. sz. 119–124.) kifejezetten igényes első közlés, s benne az idővel kibontakozó pálya sok jellegzetessége megmutatkozik. Kezdjük a mottóval, amely a *Hajnal, Vacsora, Éjfél* című magyar népmeséből való: „...Látom, nekem kell lemennem – mondta erre Hajnal. Búcsúzóul megölelte két testvérbátyját, és beült a kantárba. A bátyjai meg eresztették lassan lefelé. De akármilyen óvatosan eresztették is, a szíve hasadozni kezdett. Ekkor elővette kiskését, belemetszett az ujjába, s amikor szép piros vére kicsordult, úgy megmérgeződött, hogy a szíve sem bántotta többé. Aztán egyszer megtoppant a lába. Ott volt már az alvilágban.”

Mint minden mesének, ennek is többféle változata ismert. A cselekményváz közös bennük. A király három lányát gonosz

erők: sárkányok vagy óriások magukkal viszik az alvilágba. Őket kell kiszabadítaniuk a testvéreknek, akik egymás után, a nevüknek megfelelő napszakokban születtek. Az alvilágba mindig Hajnal ereszkedik le, sikerrel el is végzi a feladatát, amelyet egyes változatokban az nehezít meg, hogy testvérei a három királylány után őt már nem húzzák fel a mélységből. Számunkra most a lényeg az, hogy Hajnal a hős, akire emberfeletti feladatok várnak, s azokat el is végzi, kiszabadítja a királylányokat.

Temesi Ferenc Kolozsvári Grandpierre Emil népmese-feldolgozását olvasta. Ebben elsőként a legidősebb Vacsora kezd el ereszkedni a fiúk által készített száz öles kantáron, de tíz öl után nagyot kiáltott: „Húzzatok vissza, különben meghasad a szívem.” Öccse, Éjfél húsz öl után ugyanígy jajgatott. Ekkor szólalt meg Hajnal. Bátyjainak meghátrálása után egyértelmű, hogy már maga a leereszkedés is emberfeletti próba, s az alvilágba érkezés után három kettős feladat vár rá: be kell jutnia sorra a kastélyokba, majd párviadalban le kell győznie az óriásokat. Végül pedig még vissza is kell jutnia a földre, elnyernie a legkisebb királylány kezét. Persze mindenki tudja, hogy a mesei hősök győzedelmeskednek. A leérkező Hajnal – vagy a pályakezdő író – azonban korántsem lehet egészen biztos abban, hogy sikerrel jár-e majd. Számára az első döntés ennyi: író szeretne lenni. A próbákat majd az egyes művek fogják jelenteni. *Ars poetica* érvényű ez a mottó, s ezt erősíti meg az, hogy egy másik elbeszélés előtt az első Temesi-kötet élén is szerepelni fog majd. A József Attila-féle mottóválasztásra is emlékeztet: „Aki dudás akar lenni, / pokolra kell annak menni.”

A mottó azért is szerencsés, mert magának a történetnek már a címe mélybeszállásra utal. Nem mesei formában, igazából nem is szürrealista látomásként, de ahhoz is hasonlítható emlékidézőként. Nyár van, a fiatalember a strandon, a napozástól kábán

tápászkodik fel, vakoskodva indul, s édesanyját véli felfedezni egy nőben, aki bizony csupán egy szobor. Ezután ugrik a medencébe, hogy megtalálja a gumizsiráfot, gyermekkori társát. Ez a fénnel, vízzel, éhséggel összekötött anya-képzet minden erőltettség nélkül felidézi magát a születést. A víz minden élet forrása, magzatvíz is, továbbá a megtisztulásnak, az újjászületésnek a jelképe is. S ugyanakkor a halál is hozzákötődik. Az elbeszélésben mindez felsejlik. A vízbe merült főhősben megindul az emlékképek láncolata, mégpedig az időben visszafelé haladva. Elsőként és leghosszabban tízéves kori rosszaságait, iskolakerülését, öngyilkossági kísérletét, osztálytársával világgá szökését, majd esti hazatérését idézi fel, utána a hatéves játszadozik a többiekkel az utcán. Aztán az óvodába kerülünk, ahol a fiú már komoly mesemondó. „A dada is tudja, hogy szeretek mesélni. Télen sokszor elunja a mesélést, akkor kiültet középre a kiszekre, és én mesélek. Sokszor már kifogyok a mesékből, először csak folytatom őket, később már ott találom ki az egészet, mesélés közben. Néha azt sem tudom, hogy miről fog szólni a mese, de el kell kezdeni valahogy. Ilyenkor mindenféle eszembe jut. Egyszer még az udvarunkban levő WC-ről is meséltem, hogy megrázza magát, és elmegy világot látni. Van egy kedvenc mesém is, amit anyu olvasott fel nekem, ezt mesélem el legtöbbször. Három szegény fiúról szól.”

Megjelenik a nagypapa faluja is, ahol a nyarakat tölti a kisfiú, s a többiekkel hol temetést, hol színházat játszik. Még néhány kisgyerekkori emlék villan fel, feltűnik a gumizsiráf is, ám az megégeti az érte nyúló kezét, mintha a hajdani tüzes vaskályha lenne, majd sebesen tovasiklik. Az úszó ember a medence fenekére ér: „Már semmit se látok. Mozdulatlanul gubbasztok a sötétség hideg ölelésében. Most roppant erő présel össze és lök felfelé, irtóztató sebességgel a mélyből. A következő pillanatban

kirobbanok a vízből, csaknem megvakulok, a diadalmas fény mindent előnt. Fájdalom nyilallik ujjaimba, a zsiráf nyomát friss sebek őrzik, de nem bánom. Örökre benne lesz már a kézfogásomban.”

Amiként a mesében Hajnal kezén a vér, itt az égető tűz nyoma őrzi a megpróbáltatásokat és a helytállást. Az emlékek „alvilágát” megjáró „hős” újra földön járó ember lett. Megszületett, majd újjászületett, most már sorsa van és feladata: mesét kell mondania.

A *Tiszatáj* hamarosan újabb elbeszélést közölt. A „*Halvány-nál is fehérebb árnyék*” (1969. 9. sz. 796–807.) egy dalnak a címe, amely a főszereplő amatőr énekes kedves száma. Jancsi, művész-nevén Johnny, alig két hónapja érettségizett. Bár József Attila-elemzése aratott nagy sikert, vegyésznek jelentkezett, de nem vették fel. Szülei elváltak. Hegedülni, gitározni tanult, s a Jokers együttes énekese. Az előző elbeszélés emlékidéző belső monológját itt a semlegesebb harmadik személyű előadásmód váltja fel, a történet azonban erőteljesen vallomásos és személyes, noha csak részlegesen nevezhető önéletrajznak, hiszen az író szülei nem váltak el, nem vegyésznek jelentkezett, hanem bölcsésznek, s fel is vették az egyetemre. De nem ez a lényeg, hanem a nemzedéki életérzés kifejezése. A *Merülés* a gyermeki élményvilágot idézte fel, ez a másik történet mindvégig a megírás jelenidejében marad. Egyetlen nap története. Jancsi déltájban ébred, ebédel, majd elindul a lányhoz, akivel találkozót beszélt meg, de az nincsen otthon. Ezután apjánál jár, aki előző nap kereste őt. Később órák hosszat üldögél egy Tisza-parti csónakban. Este az egyetemi klubba megy, ahol zenélni fognak. Éjjel kocsmázik a barátaival, s másnap ismét „Déltájt ébredt fel.” Ez a nyitó- és a zárómondat is.

Jancsi-Johnny nem azért van válságban, mert nem vették fel az egyetemre. Majd fel fogják venni, legfeljebb előbb katonáskodik, bizonykodik az apjának is. Legelső baja alighanem az, hogy

bár érettnak nyilvánították, még mindig nem érezheti magát felnőttnek. Másik tapasztalata, hogy apja szinte rabszolga az újabb házasságban, pénzkereső gépként él, hajszoja a felesége, hogy legyen mindenük. A maga sorsán medítálva belátta, hogy „máról holnapra nem lehet új életet kezdeni. Csak annyit lehet, hogy az ember azt mondja magában: »Egy év múlva más ember leszek.«” Az évfolyambulin sem érezte jól magát. Legszívesebben beleüvöltötte volna a mikrofonba, hogy „NYOMOR AZ EGÉSZ!” Barátját, Jeant már harmadszor nem vették fel a színművészetire. Arról beszélt, hogy jó lenne tehetségesnek lenni. De ha nem az: „Kibírom a szervízben. Mocskos, az igaz... De a rohadt istenit neki, a fiatalságomat azt nem hagyom, nem én, az hétszentség! Nem érdekel, hogy milyen áron, de megtartom. Énbelőlem nem lesz olyan ember, mint az apám: jellegtelen, és már negyven évesen öreg. Én fiatal akarok maradni mindig, legalább belül...” Johnny hasonlónak érzi a maga helyzetét, de nem akar ebbe beletörődni: „Én csinálni szeretnék valamit, de olyat, amiért mindenki felnézhet rám, nemcsak azok, akiknek nincs más vágyuk, csak egy jó kis aréna, hanem azok is, akik szemüvegesek, és a könyvtárat bújják. Olyat, amelyet még senkise csinált. Amit mindenki elismer. Mindenki...” Ez a valami nem az énekes karrier lenne, ezt egyértelműen kifejezi az elbeszélés, hiszen a fiúnak nincs nagy véleménye sem a zenekarról, sem saját ez irányú képességeiről. Az se valószínű, hogy a vegyészetről lenne szó. A zenészekhez úgy került, hogy tudott angolul, s fordítgatta, előbb magának, aztán a zenekarnak is a dalszövegeket. Sorsának megoldását még nem tudja a fiú, de alighanem sejtí. Két érzelmi leg is erre utaló fontos jelenet erősíti ezt. A vízparton üldögélve „Kihámozta a gitárt a tokjából, és halkán pengetni kezdte: »Elmegyek, elmegyek, hosszú útra megyek...«”. Ez volt az a dal, amelyen kis híján elsírta magát a ballagás énekes-virághullásos,

tétova körmenetében.” A másik szöveg és dal pedig a címet adó. Johnny „Hangja felnyúlt az éghez, ami olyan tiszta volt, amilyet csak a barokk zenében látni. Most nemcsak létezett, *élt* is: fáj-dalmát, kétségbeesését, akarását kesztyűként a világ arcába vág-va. Tarkóján, hátán végigborzongott a pillanatnyi bizonyosság. Jó volt lenni.” A *whiter shade of pale* egy Bach-témát dolgozott fel, 1967-ben készült a Procol Harum lemez, amelyen megjelent.

1970-ben a *Forrás* című folyóiratban jelent meg két elbeszélés: a *Pont Pál megíratlan búcsúlevelei* (3. sz., május–június, 14–17. – újabb közlése: *A szív bőjtje* c. kötetben, 1991. 37–40.) és a *Gördülő kövek* (4. sz. július–augusztus, 26–28.). A korábbi történetben a kisfiú világgá menéséről tudósító levelet az életkor előrehaladtával 12 öngyilkosságot bejelentő követi, végül a gyászjelentés arról tudósít, hogy a férfi 79 évesen csendesén elhunyt. A *Gördülő kövek* közvetlenebb kapcsolatban van Johnny sorsával. Nyári éjszakán ittasan beszélget a játszótéren a szemüveges és a magasabbik egyetemista. „Ketten egyek voltak. Egy szánni valóan magányos fiatalember ült a körhintán.” Érthetjük úgy is a történetet, hogy valóban barátok, s a magasabbik verseket írt, sikertelenül, s úgy is, hogy énkettőzésről van szó. Bizonyos mértékig ezt már Johnny és Jean kettőse is kifejezte. Ám azt is figyelembe célszerű venni, hogy ifjúkorban az ilyen mélységesen egyetértő barátságok is természetesesek, s a két személy Temesi elbeszéléseiben nem a jó és a rossz ént személyesíti meg, hanem inkább a testvériség bizonyosságát és bizonytalanságát abban az élethelyzetben, amikor véglegesnek tetszően még semmi sem dőlt el. Versírást játszanak, majd a magasabbik közli a másikkal, hogy „minden játékot elrontasz az örök tudatosságoddal”. Erre azt a választ kapja, hogy alig ír, s amit mégis, az nem jó. Ezt belátja a megbírált: „megint igazad van. Csak te egyet nem tudsz, vagy ha tudod is, nem érezheted. Azt, hogy mit jelent a magamfajta-

nak a névtelenség. Meg azt sem, hogy mit gondol az a fa, amelyik csak önmagába eresztheti a gyökereit. Hogy lehetnék akkor biztos magamban?” Ennek az elbeszélésnek is van mottója, Bob Dylan szöveg: „How does it feel / How does it feel / To be without a home / Like a complete unknown / Like a rolling stone?” Rolling stone, azaz „Gördülő kövek”, pontosabban: „ördögszeke-
rek”, vagyis az otthontalan, az ismeretlen emberek, a gyökértele-
nek, megállapodásra képtelenek. Akik még nem tudnak belet-
rödni abba, hogy ugyanolyan sors vár rájuk, mint a szüleikre.

Mind a négy írásban szembeötlő a megszerkesztettség, a tuda-
tos tér- és időkezelés. A *Merülés* cselekményének tényleges ideje
mindössze néhány perc, az emlékek azonban mintegy tíz éves
időtartamból villannak fel, s mind olyanok, amelyeknek jelentő-
ségét később véglegesítette az, hogy Temesi Ferenc életművében
több alkalommal is megjelentek. Az emlékek a visszafelé perge-
tett időben következnek egymásra. A napfény, a víz és a születés
képzetétől jutunk el az alámerülésig, az alvilágjárásig, és az újjá-
születéssel fejeződik be a történet. Igazából nem az alvilágban
járunk, a helyszínek egytől egyig a gyermekévek realitásából
származnak: a szülői ház, az országút, az utca, az iskola, az óvoda,
a nagypa falusi udvara, s természetesen az uszoda.

A „*Halványnál is fehérebb árnyék*” jelenideje 24 óra eseményeit
írja le hagyományosnak nevezhető lineáris történetmondással,
amelyben leírások, monológok, párbeszédok váltogatják egymást.
A főhősnek és barátjának a sorsában a jelen időt megelőző né-
hány év, a felnőttkor küszöbe bizonyul meghatározónak, az apák
sorsa pedig mozdíthatatlanul állóképszerűnek mutatkozik: negy-
ven évesen már semmit se várhatnak az élettől, s talán nem is
várnak, ők a hétköznapi rabszolgái. Ez a perspektívtalan jövő
tölti el félelemmel fiaikat: ők mások szeretnének lenni, másmi-
lyennek képzelik el az életüket.

A *Pont Pál megíratlan búcsúlevelei* már a címével is másfajta írói-poétikai törekvést fejezett ki. Megjelent a játékosság, az ironia. Szellemesen beszélő a név, s meghökkenti az olvasót az, hogy ezek a búcsúlevelek megíratlanok. Az elbeszélés hőse bizonyára megírhatta volna, de csak elképzelte ezeket. „Pontosabban”: az író elképzelt egy alakot, különböző kudarcos életrajzi helyzetekben, majd „helyette” megírta a búcsúleveleket. A levelek az életút időrendjében követik egymást, az egyes helyzetek pedig annyira közhelyesek, hogy Pont Pált sajnálni egyszer sem lehet. Igaz az is, hogy kacagni vagy csúfolódni is csak kevésbé tudunk rajta, mert ennek nyelvi és poétikai feltételei csak kezdetlegesen valósultak meg.

A *Gördülő kövek* szorosan kapcsolódik a „*Halványnál is fehérebb árnyék*” című elbeszéléshez, mindkettő nemzedéki vallomás. A később megjelent írás helyszíne a játszóter, ideje egy-két éjszakai óra. Szinte a másik műbe is beilleszthető lenne.

Pályakezdő prózaírók esetében szinte mindig meghatározó a személyes élményvilág elsődlegessége, s ebből is következően az önéletrajzi jelleg. A hatvanas évek derekán, második felében induló írónemzedék esetében ez határozottan így volt. Meghatározó életerzésük egyfajta otthontalanság: nem érezték jól magukat az adott társadalmi körülmények között. Prózában elsőik között Simonffy András fejezte ki *A medveölő fia* című elbeszélésben, hogy a nagy tetteket végrehajtó nemzedéknek, s a hasonló élethez semmi lehetőséget nem találó fiaknak a sorsa szembeül egymással. A költők is hasonlóan gondolkoztak. Híressé vált Rózsa Endre költői képe az elsüllyedt csatatérről, a cselekvésre módot nem kapó nemzedékről, Utassy Józsefnek az igazi forradalmár Petőfi feltámasztásáért perló éneke vagy Petri György néhány verse.

Cselekedni képtelen, bár arra vágyakozó, majd csellengő, lézengő rosszkedvű fiatalok sora jelent meg az elbeszélésekben. Ennek a második világháború éveiben született nemzedéknek azt tanították, hogy legyenek közéleti emberek, építsék az új, szocialista társadalmat, ám ők állandóan korlátokba ütköztek, s ezért egyre céltalanabbá váltak. Az ötvenes-hatvanas évek marxistának mondott történelemképe még egyértelműen forradalmak, szabadságharcok, s a több ezer éves osztályharc állandó küzdelmeként képzelte el a történelmet. 1956 magyar forradalma azonban kezdte visszafogni az egypártrendszer, s 1962 után inkább azt szorgalmazták, hogy ténylegesen senki ne politizáljon, legfeljebb a jelszavakat szajkózza. Az elképzelt társadalmi békét fejezte ki Kádár János jelszava: „Aki nincs ellenünk, az velünk van.” Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy „ne politizálj”, az a párt dolga, s ha visszavonulsz a magad kisvilágába, akkor békén hagyunk. Az 1960-as évek, közvetlenebbül pedig 1968 világpolitikai történései, s az évtized meghatározó művelődéstörténeti eseményei azonban új helyzetet hoztak létre. Hiába találta ki a pártállam a „forradalmi ifjúsági napok” évente megtartott rendezvénysorozatát, az ifjúság egyre kevésbé képzelte el úgy a társadalmi forradalmat, miként a hatalom. Nyugaton és keleten egyaránt lázadozni kezdtek az előírt normák és magatartásformák ellen. Utassy és társai még Petőfi nevével és hitével próbálták a társadalmat megváltoztatni. Az utánuk jövők, a náluk öt-tíz évvel fiatalabbak számára elsősorban már nem 1956 a felnőtté válás útján elindító szellemi és érzelmi élménykör alapja, hanem 1968. Csehszlovákia megszállása azt jelentette, hogy a létező szocializmus eltiporja a radikálisabb reformokat is, nem képes elviselni az „emberarcú szocializmus” programját. Párizs pedig azt, hogy a világ proletárjai helyett a világ fiataljai talán eredményesebben képesek megújítani a társadalmat. Az Utassy-

nemzedéknek azt tanították, hogy van a rothadó kapitalizmus és az egyre szebben virágzó szocializmus. Ugyanezt tanították az utánuk következőknek is, ám a nyugati életforma-forradalomban, a beat-kultúrában a szocializmus kínálatánál sokkal vonzóbb lehetőségeket véltek felismerni.

Az 1949 végén született Temesi Ferenc első megjelenéseinek időpontját tekintve lehetne ugyan az 1941-es születésű Simonffyval induló prózaíró nemzedék benjáminja is, valójában azonban ő már egy új nemzedék első képviselője. Ő még csak első elemista volt 1956 őszén, a hatvanas évek második felében volt középiskolás, számára alapélmény volt a beat, a korábban meghatározó német nyelv helyett pedig a dalok nyelve, az angol. Ebben az időszakban a KISZ-munka az egyoldalú politizálás mellett már megengedi a kulturális tevékenységet, az önképzőköröket, az irodalmi színpadot, a színjátszást, a szakköröket.

Ennek az újabb nemzedéknek a fiataljai másképpen tétovák, másképpen „csellengenek”, s másfajta életcélok rajzolódnak fel s mutatkoznak elérhetetlennek előttük. Észlelhető ez már abban is, amiként a szülők nemzedékét értelmezik. Nem a fényes szelők, nem a forradalmi cselekvés részeseit látják bennük, hanem az élet robotosait. A marxista alapon való szocialista forradalmat az elméletírók és híveik úgy képzelték el, hogy a társadalmi rendszer történelmileg rendkívül rövid idő, néhány évtized alatt az egész világon megváltoztatható, s ez együtt jár a személyiség és az életforma forradalmával. Létrejön a tökéletes társadalom, és tökéletessé formálódik az ember az egész világon. Eljön tehát a kommunista Kánaán. A bolsevik típusú szocialista rendszer azonban egy mindezzel ellentétes útra lépett, a modern világtörténelem egyik legszörnyűbb zsarnokságát hozta létre. 1956 ennek a felismerése, ugyanakkor megmaradt az illúzió, hogy a szovjet típusú és központú rendszer jóvá varázsolható. 1968-

ban ez a nézet válik egyre kérdésesebbé, hogy aztán a nyolcvanas évek kezdetére szinte már senki se higgyen benne. A polgári világ története azt tanúsítja, hogy kisebb vagy nagyobb mértékben minden nemzedékre illik a dezillúzió fogalma.

Bármennyire leegyszerűsítőnek látszik, mégis célszerű két-féle illúzióvesztést megkülönböztetni. Az egyik a történelem menetével kapcsolatos, s a felvilágosodás korában megszilárduló fejlődéselvű történelemszemlélettel szembeni kétségek, kudar-cok keltik életre. Nyilvánvaló, hogy ezek kiélezett történelmi fordulópontok időszakában mutatkoznak meg. A személyiség életsorsának távlattalanná válása, céltalanság-érzete a forrása a másik fajta illúzióvesztésnek. Mindkettő többnyire egymást erősítve jelentkezik, mégis célszerű megkülönböztetni őket. A Temesiéket néhány évvel megelőző nemzedék személyiség-konfliktusai például nem kis mértékben a történelemmel kapcsolatos kudarcélményből fakadtak. Temesiék viszont szinte beleszülettek ebbe a kudarcba. A történelem menete sokkal kevésbé volt meghatározó számukra. A társadalmat nem annyira a nagy mozgások erőterében szemlélték, inkább arra törekedtek volna, hogy a szabad személyiségek szerves összjátéka teremtsen élhető közösségeket. Látniuk kellett, hogy ez sem képes működni, sem nyugaton, sem keleten. Egyúttal az a veszély is fenyegetett, hogy az elképzelt hivatást sem lehet életcéllá tenni. „Kúnfajta, nagy szemű legényeknek” érezték magukat, akiknek „el kell temetniük a nótát” a jelenkor porvárosaiban. És mégis ott volt a remény: „Dévénynél betörni”.

Temesi Ferencnek ezekben a korai történeteiben igen kemény kritika fogalmazódik meg. Ezek a húszévesek igen távol érzik magukat még a szüleiktől is, s bár sajnálják őket, egyben biztosak: ha ugyanúgy élnének majd ők is, az maga lenne a halál. Akkor nem is lenne érdemes létezni. S ebben az összefüggésben

válk még komorabbá világszemléletük, hiszen saját nagyszabású terveik megvalósíthatatlannak mutatkoznak, s ha ez így is maradna, akkor rájuk is a rabszolgalelét várna. A *Gördülő kövek* azt tanúsítja, hogy a fiatalember nem képes költővé válni, a „Halványnál is fehérebb árnyék” pedig azt, hogy az amatőr zenekar bizony mindig amatőr fog maradni, Johnny nem válhat hivatásos énekesse. Velük ellentétben a *Merülés* hőse leküzdi az akadályokat, kijut a fényre. Számot vet önmagával, s újrakezdése nem megtagadás, hanem folytatás is.

Hagyománynak és újításnak ezt a modernség korában lezárhatatlan vitáját már a pálya legelején átlátta, és a maga módján megoldani is próbálta Temesi Ferenc. A *Merülés* mottója egy népmese, talán egy kissé az „írói pálya” kezdetére, az óvodai mesélésére is utalva, a *Gördülő kövek* pedig egy Bob Dylan szöveg. Mindegyik önvallomás, s öntudatlanul is előreutalás a szerző Bartók-képére, az ősi és a modern együttlétére. Próza poétikai szempontból az első elbeszélések hagyomány-közeliek ugyan, ám a beat-rajongót és tanulmányozót igen rövid út vezet el a jobb híján neoavantgárdnak nevezett törekvésekig, hiszen maga a beatirodalom is, kezdeményezőn és egyértelműen odatartozik.

Temesi Ferenc irodalom-felfogásáról képet ad az a néhány kritikája is, amelyek a hetvenes évek elején a *Tiszatáj* és a *Forrás* lapjain jelentek meg pályakezdő prózaírókról. Közös jellemzőjük, hogy mindegyik valóban kritika, azaz egyértelműen megfogalmazza kifogásait. A kései indulású, 1936-os születésű Császár Istvánt, akivel később közeli kapcsolatba került, a saját nemzedékéhez sorolta, s ezzel nehéz egyetérteni, de nem ez a lényeges, hanem az, hogy a nemzedék által ábrázolt „papírfigurákkal ellentétben Császár hősei konkrét társadalmi környezetben mozognak. Egy céljuk van: önmaguk kipróbálása.” (*Tiszatáj*, 1971. 7. sz. 681–682.). Értékeli „elpusztíthatatlan mesélőkedvét”, s hogy

„sikeresen ötvözi a cselekményességet a gondolatisággal”, hogy törekszik „a hagyományos novellaépítés megkerülésére”. Egyes írásai az anekdotára emlékeztetnek. 1998-ban, az író halála alkalmából Temesi felidézte ezt a kritikát: „Akkor tanultam meg, hogy nem szabad a recenzió végére tenni az összegzést, mert kihúzzák. »Cassius Clay ’én vagyok a legnagyobb’ pózában, de szerény mosollyal az arcán új artista jelent meg a magyar irodalom cirkuszporondján. További sikeres halálugrásokat, Császár István!«” (Az éjjeli utas. 167.) – Csörsz István kapcsán azt írta, hogy „A non-fiction divat manapság. Az olvasó megelégedte a meséket...” (Tiszatáj, 1972. 1. sz. 86–87.). A szerző egy különös galerit mutat be, amely rendesen szeretne élni. Ők „Nem akarnak beállni a sorba, félnek a megöregedéstől. Örök nosztalgia, csak éppen századunkra jellemző kiélezettséggel. A felnőttek világáról nagyon is pontos, nagyon is találó véleményük van. De mit tehetnek?” A bíráló szerint a könyv hibái „az írói technika tökéletlenségéből” származnak, a szerző nem mindig képes a fikció és a dokumentum elemeit ötvözni. – Egy másik alkalommal megdicsérte Marosi Gyula mesterségbeli tudását, de úgy látta, hogy „nem a mai fiatalok írója – túlságosan a közép-nemzedékhez kötődik írói egyénisége” (Forrás, 1972. 3. sz. 94.). – Temesi a vele egyidős Vámos Miklósról kétszer is írt. A pályakezdő kötetet egyértelműen elutasította, korainak tartotta: a hősök hiteltelenek, sok a zsurnálízü közhely, a szellemeskedés, a pongyolaság (Tiszatáj, 1972. 9. sz. 95.). A második kötet valamivel valószínűbb, de alakjai „arc nélküli fűrészpör bábuk”, „nyelvi szegénysége elképesztő”. Helyes azonban, hogy Örkénytől és Mándytól igyekszik tanulni. (Tiszatáj, 1974. 3. sz. 88–89.) Ennek a bírálatnak megvan az a Temesi számára nyilván szívmelengető vonatkozása, hogy a folyóiratban éppen Bálint Sándornak egy iparművészeti könyvről írott cikkét követően jelent

meg. Temesi Ferenc tehát nemcsak a maga egyéniségét kereste a hetvenes évek elején, nemcsak a klasszikusokat és a kortárs mestereket olvasta, hanem azt is figyelte, hogy nemzedéktársai miként botorkálnak, miként próbálják megtalálni a saját arcukat a magyar epikában.

Örkény István átmenetileg például rá is hatott, erről tanúskodik az első kötet *Kihágás* című ciklusa. Az ő egypercesei az *Aprólékek* címet kapták (*Mozgó Világ*, Második füzet. 1971, 119. és *Forrás*, 1972. 6. sz. 31.). A *Hommage à Örkény* később *Kihágás* címmel jelent meg a kötetben, s mindegyik cím jó, hiszen Örkény okkal lehetett sok akkori fiatal számára mester, ugyanakkor az utánzás valóban „kihágás”. Temesi azonban itt nem utánzott, hanem szellemesen, játékosan, öniróniával egyesítette a lehetséges jelentéssíkokat:

„Mester, szólítottam le az írókat az utcákon, azt mondják, hogy az ön egyperceseit utánzom!

Magáértelmes fiatalembernek látszik, válaszolt. Tisztában kell lennie azzal is, hogy a prózai munkákért terjedelem szerint fizetnek. Biztosíthatom: én nem tételezek fel magáról ekkora meggondolatlanságot.

És ha mégis, ha valóban utánoznám?

Hát akkor ezt csinálja utánam!, szólott, és pirosat jelző forgalmi lámpává változott.

Megilletődötten ballagtam át a túloldalra.”

Az 1965 utáni Örkény felszabadító hatással volt a magyar epikára és drámára, a pályakezdő Temesi Ferencet azonban még jobban lekötötte Déry Tibor munkássága. Eljátszhatta az *Óriásccsemmő* egyik szerepét, személyesen is megismerkedhetett a mesterrel, aki az 1960-as években epikánk talán legjelentősebb megújítója

volt. Feltehetően ezért is döntött úgy, hogy ezzel az életművel foglalkozva készít szakdolgozatot. A fiatal Déry rendszeresen publikált verseket, s ezek gyűjteménye, *A felhőállatok* 1970-ben jelent meg. Emberöltőnyi késéssel igazi avantgárd újdonságnak számított, akárcsak a bemutatott dráma, s mivel Temesi is írt lírai műveket, nyilván kedvvel választotta ennek feldolgozását szakdolgozati témának. Levélben fordult kérdéseivel Déryhez, aki 1972. január 19-én válaszolt. 1974. május 5-én pedig megköszönte az elküldött munkát, és személyes találkozást is javasolt. (*A szív böjtje*. 204–206.) A dolgozatnak feltehetően az első része sok-sok éves késéssel megjelent az *Új Írás*ban (1991. 5. sz. 74–82.), s nemcsak a tárgykör alapos ismeretéről tanúskodik, hanem arról is, hogy szerzőjét behatóan foglalkoztatják az írói hivatásnak és a mesterségnek azok az alapvető kérdései, amelyek az avantgárdhoz kapcsolódóan 1930-as években felvetődtek, de még az 1970-esekben is időszerűnek mutatkoztak.

A korai pályakezdés keserves éveivel tartozik egy különös írás is: *Néhány tanács kezdőknek, avagy hogyan gyógyítható a fiatalkori prózaírás?* (Forrás, 1972. 5. sz. 52–55. és 3. könyv. 139–145.) Az elmélkedést a szerzőre is irányuló irónia hatja át, hiszen elsősorban önmagát próbálja meggyőzni arról, hogy

- „0-25 éves korban „prózát írni” nem érdemes, mert
 - a) az író nem születik, hanem azzá aszalódik
 - b) a 0-250 éves kritikusok kihívásnak tekintenek minden ilyen irányú kísérletet
 - c) rosszul fizetik (ha az opus esetleg megjelenne)”

Mivel azonban ezek az érvek nem hatnak, az író, azaz a beteget „meg kell szabadítanunk ráérő óráitól”. Erre számos módszer van, a leghatékonyabbak a részletesen felsorolt *Narkotikumok*, az

Egzisztenciális foglalatosságok, a Szexuális időtöltés és az Intellektuális elfoglaltság.

Azt azonban, aki 16 éves kora óta írónak készült, s akit erről édesapja sem tudott lebeszélni azzal, hogy legyen inkább olajmérnök, vasárnap akkor is írhat majd, legfeljebb ideig-óraig téríthetnék el a nagy gonddal felsorolt kijózanító orvosságok. Hiába próbálgatta ezeket Temesi Ferenc, választott hivatásához visszaűzte a tehetsége.

AZ ELSŐ KÖTET

Bár gyorsak voltak az első közlések, az igazi pályakezdést jelentő elbeszéléskötet csak 1977-ben jelent meg. Az eddig említett írásokból csak három „aprólék” kapott benne helyet (*Ünnep, Stop, Kihágás*), mégis szerves összefüggés található a korai írások és a *Látom, nekem kell lemennem* anyaga között. Az akkori olvasók ugyan aligha vehették észre, hogy a tíz évvel korábban megjelent *Merülés* mottójának kezdete most kötetcímmé válik, s maga a könyv is ezzel a meserészlettel kezdődik, ám ez a címadó elbeszélés sok szempontból folytatása, érettebb szemlélettel és fejlettebb íráskészséggel a korábbiak.

A *Látom, nekem kell lemennem* nagyfokú tudatossággal megalkotott elbeszélés, s ezt a szerkezet egyértelműen tanúsítja. Az egyik cselekményszál egy lassan felnőtté váló kamaszfiú életének epizódjait sorolja, a másik szál egy tíz év körüli, iskolakerülése, szökése miatt házi-fogságra ítélt kisfiút mutat be, aki magányosan rendez az udvaron nemzetközi focibajnokságot, amelyen Hungária csapata eljut a döntőig. A két elbeszélő természetesen ugyanaz a személy. Győző, a fiatalember történetei egyes szám harmadik személyben íródtak, a kisfiú viszont belső monológokban tárja elénk sorsának bonyodalmát és a bajnokságot. Az egyes epizódok szabályosan váltogatják egymást, s a fiatalember történeteinek belső címe is van, az elsőé egyúttal az elbeszélésé is. A 14 epizód láncszerűen kapcsolódik egymáshoz, s az első akár a 13. közvetlen előzményének, illetve következményének is tekinthető. (Az epizódok nincsenek számozva.) Az első epizódban ugyanis Győző elmegy a zsibpiacra, hogy eladja gyermekkori rollerét, de nem jár sikerrel, mert mindössze 80 forintot

kapna érte. A 3. epizódban megtudjuk, hogy a fiú otthon angol és amerikai, rendszeresen megzavart rádióadók beatmúsorait hallgatja, hogy a dallamokat, a szövegeket megismerhesse. Az elemzésben páratlan számokkal jelölhető további fejezetekben az amatőr zenekar és Győző története eljut odáig, hogy felszerelésük egyre profibbá kezd válni. Lehetőségük adódik, hogy „ötért”, azaz abban az időben ötszázért vegyenek egy jobb mikrofont, ám a felét Győzőnek kellene fizetnie. Emlékeztetül: a rollerét 250 forintért szerette volna eladni. A fiú nem tudott pénzt szerezni, így a 13. *Ciki* című fejezetben a zenekar tagjai szóltanul éreztetik vele, hogy akkor többé nem tartozik közéjük, elmehet. El is megy, mert el kell mennie. A legutolsó fejezetben az eltervezett focikupa döntője felhőszakadás miatt félbe marad. A kisfiú monológja pedig így fejeződik be: „csak mennék nekem olyan rollim lenne mint a Sanyinak van olyan nagykerekes százzal venném a kanyart a Csöpi meg rohanna utánam a Dzsilék csak néznének apa egyszer már megígérte hogy vesz nekem egy rollit ha jó leszek olyan golyóscsapágyasat az klafa de hát nem lettem jó pedig unok már bezárva lenni olyan mint amikor egyszer humóztunk és úgy elbújtam a szén mögé hogy a humó nem talált meg és csak vártam vártam de nem jött senki elmentek azt hitték hogy nem akarok játszani” (43.)

A kisfiú sorshelyzete állóképszerű: iskolai lógásaiért, szökéséért van bezárva. A tanító néni az osztály előtt megszégyenítette, kiközösítette. Az utcára se mehet ki játszani, abban sem reménykedhet, hogy egyszer majd rollert fog kapni. Igaz, a másik cselekményszámból tudjuk, hogy idővel mégis megkapta azt. A kamasz fiú sorsa cselekményeken keresztül halad előre. Ő tudatosan készül arra, hogy majd sikeres beaténekes legyen. Története azonban kudarccal zárul, s még Évával sincs szerencséje. A fiú érkezésekor éppen randira távozó lány anyja pedig azt mondja: „Ne

haragudjon Győző, ha most megmondom az igazat. Maga olyan, mintha egy tündér és egy állat találkozásából született volna.” (38.) Kamaszokra könnyű ilyet mondani, de kissé otromba. A fiú már a hajdani Csöpi kutyára se számíthat, úgy látszik, hogy csak a Tisza-parti merengés, cigarettázás marad számára. Az egymással párhuzamosan bemutatott két életszakasz mindegyike számvetéshelyzet felé halad. Az elbeszélés nem életkor-szembesítő, inkább azonosító: lényegében ugyanazt a kudarcot éli át a 10 meg a 17 éves is.

A kötet három részre tagolódik. Az első a *Virágok*, hat Győző-történet tartozik bele. A második a *Kihágás*, ebben 11 miniatűr szöveg található. A harmadik ciklusban hét történet szerepel, ezek részben Győzőről szólnak, a gyerekről, a diákról, az utolsó három pedig egyértelműen poétikai kísérletezés. A kísérletező írói magatartás természetesen az egész kötetre jellemző, s ez legállandóbban a közlést legjobban kifejező szerkezet keresésében lelhető fel. A modern epikában a szerkezet sok egyedi megoldást kínálhat az elbeszélői nézőpont számára. Temesi Ferenc prózájában meghatározóan jelen van az önéletrajzi jelleg. Tudható, hogy ezt nem csupán a vallomásos, egyes szám első személyű közlésmód fejezheti ki, s azt is, hogy ennek a típusnak a használata sem jelent feltétlenül tényszerű önéletrajzot. Az első kötet írásaiban az író nem a vallomásos önéletrajziságról próbál megszokni, hanem ennek kifejezését szeretné szerkezeti megoldásával egyénivé varázsolni. A kötetnyitó elbeszélésben egyetlen alak két különböző időben zajló két cselekményszálának a folytonos összeillesztésével tette ezt. A *papírok* a beszélő fiókjában található cédulák, levelek, amelyek közt keresgélve, azokat olvasva életrajzi epizódok: barátságok, szerelmek idéződnek fel. Az *Azt hiszem*, *Descartes* a korabeli kritika elismerését is kívívta. Egy könyvtárlátogató egyetemista egyszer meglepődve talál

egy terjedelmesebb bejegyzést az egyik könyvben, majd időnként egyre újabbakat ugyanattól a kéztől. Egy idő után a „szerző”, Minden Áron, már azt is odaírja, melyik könyvben lesz a folytatás. A diák nyomozni kezd: vajon ki lehet az? Úgy érzi, már tudja is, melyik könyvtárlátogató a tettes, amikor rádörren a teremfelügyelő, hogy miket írogat a könyvekbe. Egyazon személy tehát az olvasó és az írogató ember.

Az első kötet méltán leghíresebb elbeszélése *A történet, amely sehogy sem tetszett K.-nak*. Ez teljesen hagyományos szerkezetűnek nevezhető, akárcsak az angliai útirajz-elbeszélés (*Győző, miután*). A *Virágok* jóval bonyolultabb, mert az alaptörténet, egy fiú és egy lány kapcsolata nem folyamatszerűen jelenik meg, hanem a fiú felvillanó emlékképeiben, s ezek közé sok történetmorzsa ékelődik még a fiú barátaival, a nagypapjával, a folyóirat szerkesztővel, a vizsgáztató tanárral való beszélgetésekkel.

A *Kihágás* ciklus darabjai közt van egyperces, van talált szöveg, van kiáltvány, akad versnek nevezhető szöveg is.

A *Történet* ciklusban mindvégig erősek az egyéni szerkezeti megoldások. A *Kutya* később a *Por* szerkezeti előzményének bizonyult. Alcíme szerint ugyanis „címszó egy értelmezőszó-tárból”, s a Rex, Heki, Csöpi és a Névtelen kutyákat mutatja be, majd mintegy további értelmezésként a nagypapa, a szülő és a bakterház szavakat értelmezi. Ugyanakkor a szövegben sok lábjegyzet található, amelyeknek szándékosan hiányzik a magyarázata. *a vár* a kisiskolás fiú belső monológja, s a szöveget az elsős gyerek olvasókönyvének szótagolva leírt szövegei tagolják, az élen „a vár” kezdetűvel, a vége felé azzal, hogy „mar-ci kis-do-bos lesz. a kis-do-bos sze-re-ti és tisz-teli ta-ní-tó-it”. Az elbeszélés ugyanezekkel a mondatokkal zárul, de már kötőjelek nélkül leírva. A *történet* két fiatal véletlen egymásra találását beszéli el, de mindvégig feltételes módon fogalmazva, majd hir-

telen átvált jelen időbe és kijelentő módban az elbeszélő újra előadja szóról szóra ugyanazt. *Mihez kezdjünk Győzővel* – közli az érdekes cím, s a történetírás fikciója az, hogy ez a monológ egy vázlat, amelyet még alaposabban ki kell dolgoznia a szerzőnek.

A *Keresztrejtvény, avagy hátha így elolvassátok* valóban keresztrejtvény. Az író szerint több olvasója jelentkezett a megfejtéssel. Ilyen feladatok vannak benne:

„VÍZSZINTES: 1. Az altestet fedő férfi fehérenművel meg-
egyező nyelvi helyzetben az emberi száj külső, piros szélé-
nek résre húzásával képzett, nem sokáig magányos hangzó,
haladóknak: átlátszatlan, kalapálható, hőt és elektromos-
ságot jól vezető elemből készült, dobozba, esetenként
széles szájú, homok, mészke, szóda megolvasztott keveré-
kéből gyártott rideg, átlátszó anyagú alkalmazhatóságba való
zárással tartósított agyú zeneszerzőknek az objektív vilá-
got visszatükröző működésében a *t* és *sz* hang bizonyos
tulajdonságait egyesítő affrikáta hétfokú hangsorának (mely
sornak egyébként a 3. és 4., valamint 7. és 8. hangja közt
félhangnyi távolság van) hatodik, tanya körüli birtokrésze.”
„FÜGGŐLEGES: 3. Bármely osztályban játszó, nem kül-
földről igazolt, felajzott spanyol focista mondja a néhány
centiméterrel a jobb felső sarok mellett elzúgó lövése után.”
(192, 196.)

Az utolsó két írás dokumentumgyűjteményként tekint önma-
gára. Az *sz-i S. E. Gimnázium I./a osztályának ablak felőli padsora*
1964. november 3-án. Nyilván osztályfőnöki órán kell a diákok-
nak válaszolniuk a kérdésekre, amelyeket egyikük szépen le is ír
a válaszai elé: „Milyennek ismerem magam? Mivel foglalkozom
szívesen? Kit tartok példaképemnek? Milyen elképzelésem van

a jövőről.” (203–205.) Tíz választ olvashatunk. Érdekes, hogy az író is ebbe az osztályba járt. Az utolsó szöveg alkalmi levélgyűjtemény: *A T. utcai postaláda mondjuk egy mosolygós kedd reggelen*. Ez a 17 levél véletlenszerűen került egymás mellé, mégis ad valamiféle társadalmi keresztmetszetet egy korról, egy utca lakóiról, az embertípusokról. Van itt szerelmes, baráti, aggódó, szülői, sőt feljelentő levél is, dilettáns költő küldi el írását a pártközpontba, s egy az író baráti köréből már ismerős ember, Bal is ír a népkerti tervezett táncversenyről.

Alighanem szerepelhetett volna az első kötet záró ciklusában az 1321. című, tetszés szerint neoavantgárdnak vagy már posztmodernnek nevezhető történet is, amely a *Mozgó Világban* jelent meg (1977. 6. sz. 51–55.). Ez a mű a címe szerinti 1321 szóból áll, s mindegyik megkapta a maga sorszámát: „1.hogy 2.tudjuk 3.hányadán 4.állunk 5.legelőször 6.is 7.arra 8.van 9.szükség 10.1. 11.mindent 12.megszámozzunk 13.mert 14.SZÁMOT 15.KELL 16.ADNUNK 17.egyszer 18.mindenről”. A sorszámozás mellett még különösebb megoldás, hogy az egyszer már szerepelt szavakat legközelebbi alkalommal már csak akkori sorszámuk jelöli, mint már itt is: „10.hogy” helyett ennyi szerepel csak: „10.1.” A történetben előre haladva szükségszerűen egyre több lesz az egyszer már szerepelt szó, így egyre több a szám. Összesen körülbelül 120 szó ismétlődik, s ezek nem csupán névelők és kötőszavak. Így egyre nehezkesebbé válik az olvasás, következtetésképpen a befogadás is. Íme egy részlet: „999.121. 1000.40. 1001. cigit 1002.6 1003.elszívott 1004.191. 1005.59. 1006.26 1007.456. 1008.terv 1009.keretében 1010.819. 1011.6. 1012.284. 1013.kellett 1014.szoknia” – Ha feloldjuk a számokat, és eltöröljük a sorszámokat, a következő szöveget kapjuk: „még egy cigit is elszívott pedig a két éves tervek keretében arról is le kellett szoknia”. Ez a bölcsész fiú váratlan öngyilkossága előtt történt.

Ha ezt az ötletet következetesen végig akarná valaki vinni, akkor a magyar nyelv mondjuk tízezer gyakrabban használt szavát látná el sorszámokkal. Így egy elbeszélés szinte csak számokból állna, elvértve lehetne közöttük egy-egy „különleges” kifejezés. Az olvasáshoz viszont szükség lenne arra a szótárra, amely megadja a számok jelentését. Ebben az esetben garantálni lehetne, hogy megszűnne a kortárs irodalom, s boldogan válnánk analfabétává.

Még egy történet említendő, amelynek helye lehetett volna az első kötetben, s ezt megerősíti az, hogy a 3. könyv *ÓPUSZ (TASZER) EGY* című részében olvasható, az első kötetben megjelent elbeszélések között. A cím különös történetet ígér: *Mit csinált Véreskezű Bill gimnáziumi tanuló 1967. október 16-án, hétfőn este?* (105–111.) Először is a folyóparton szemlélődött, s megtudjuk, hogy aznap szeretkezett a biológia tanárjelölttel. Majd egy idősebb férfi kocsmába hívja. Győző-történet ez is, az építkezése hagyományosnak mondható.

A hangsúlyosan kísérletező szándékú szövegektől eltekintve voltaképpen mindegyik írás Győző-történet. A névadás azért feltűnő, mert ez a fiú szinte soha nem tud győzni. Angliai útján a megismert francia lánynak Győző azt mondja, hogy az ő neve annyit jelent: „Vesztes”. A gyerek, a kamasz, majd az egyetemista, egyrészt koraérett, másrészt kialakulatlan, egyrészt tehetséges, másrészt nem képes még ezt egyértelműen megmutatni. Állandóan kapcsolatai vannak: barátok, lányok, szakmai csoportosulások, de ezek felbomlanak, s rendre magányossá válik. Így lesz gyakori helyszín a kocsmá a valódi és a látszatkapcsolatokkal, más módon pedig a folyó, a Tisza partja, ahol a víz folyása az emberi sorssal szembesít. Történeteinek központi kérdésköre a férfi-nő kapcsolat és a hivatás.

Természetes, hogy a fiatal férfi szerelemre és szexuális életre vágyakozik. Ebből mindig bonyodalmak származnak, de a hat-

vanas-hetvenes évek fordulóján még egészen mások voltak a normák és a lehetőségek, mint az ezredvégen. Például csak a hatvanas évek derekán szűntek meg az iskolákban a külön fiú- és lányosztályok. Uralkodott még a „polgári” erkölcs, s csak ekkortájt kezdett elterjedni a fogamzásgátlás. Győző szerelmei a *Papírok*-ban például így jelennek meg: „Klári. Ő volt az első. Persze ez egyáltalán nem biztos. Nem is jártunk együtt soha. Talán azért, mert egy osztályba jártunk. És az ilyesmi feltűnő egy olyan osztályban, ahol kevés a fiú, és az a rengeteg lány mind ott fészkelődik, pusmog, zörög, szöszmötöl a padokban, és...” – „A próbán ott lesz Anna is... Azt hiszem, érte minden tudnék lenni, nemcsak Cyrano. Anna. Szőke haj, megalázhatatlanul kék tekintet. A neve visszafelé is annA. És már látom magam az előadáson, az utolsó képet játszunk, igen, és Anna mint Roxane kötöget mellettem, aki halálos sebtől alétan görnyedek a székben [...]” – Majd következik „egy mesebeli KISZ-tábor, ahol az ember teljesen érthető célokra kiszemel egy lányt, de amikor kiderül, hogy az illető még csókolózni se tud, áthidaló megoldásként beleszeret”. (Ez a kapcsolat Évával kudarcra vezet, ahogy a következő lánnyal is.)

A szerelmes természetű Győzőbe szinte kódolva vannak a kudarcok. Ezt is tanúsítja a *Történet, ami sehogy sem tetszett K.-nak*. A diák egyszerre két nőbe szerelmes, Andrea után Kékszemű is elbűvöli őt. Történik mindez az egyetemi színjátszókör próbáin, majd előadásain. Több férfi is feltűnik, s a kapcsolatok bonyolalmasságára nem mutatkozik megoldás: „Nem sokkal ezután történt, hogy N. beleszerelmesedett Kékszeműbe, és én még akkor is félreálltam volna, ha nem lettem volna éppen tetőtől talpig Andreába szerelmes. Egyáltalán, én mindig félreállok.” (97–98.) Nagy a baj a *Virágokban* is: Győző mellől kihátrál a kedvese, mert az egyetemi tanárba lett szerelmes. A fiú kapcsolatból

magányba, onnan újabb kapcsolatba vándorol, s válságai miatt gondolja azt, hogy „Talán postásnak kellene mennem, azokat mindig várják”. Ez persze költői ötlet, nem igazi hivatáskeresés.

Mégis, a másik központi gond éppen a hivatás. Győzőről meg lehet tudni, hogy elvileg jó tanuló, de különösebben nem szereti az iskolás tanulást. Alighanem nyelvtelhetség, hiszen főszerepet játszik a gimnáziumban a francia drámában, s érdeklődésből angolul is tanul. Az írói életműben a későbbi alakmásokról megtudhatjuk majd, hogy tényleg „ragadnak rá” a nyelvek. Játsszik az egyetemi szintársulatban is, de csak azért, mert „Kevés volt a férfisziereplő, viszonylag folyékonyan beszélek magyarul – hívtak.” Kékszeműnek pedig ezt mondja: „Ha rám célzol, csak annyit mondhatok, hogy nálam ez is csak szerep. Egy a sok közül. És mivel egyiket sem tudom komolyan venni, az emberek mindegyikkel azonosítanak. Most például egy ártalmatlan, link színjátszónak tartanak. Biztosíthatlak, nem vagyok se link, se ártalmatlan. Amatőr színész meg legkevesbé.” Ez a színjátszókapcsolat így fejeződik be: „A színjátszással hamarosan felhagytam. Másfél évembe került, míg rájöttem, hogy semmi keresnivalóm köztük, és három napba, hogy megírjam ezt a történetet.”

Ez a produkció pedig, bár ezt a történet nem nevezi meg, Déry Tibor avantgárd-dadaista színműve, *Az óriáscsecsemő*. 1926-ban keletkezett, s Paál István rendezte az első bemutatóját Szegeden 1970. március 22-én. Temesi Ferenc a 2. Újszülött szerepét játszotta. A bemutató országos sikert aratott. Az elbeszélés leírása szerint „A mesternek tetszett az előadás, vagy hatszor megnézte. Bevallom, nekem is. Egyre jobban éreztem magam a darabban. A társaságban egyre kevésbé. Talán mert jobban megismertem őket. Vagy ők engem. Nem lehet tudni.”

Egy másik lehetséges hivatás a beat-énekesé. Ez a gimnáziumban kezd formálódni, de ott sem kiváló énekesi, hanem angol

tudása miatt van szükség Győzőre, hogy lefordítsa, érthetővé tegye a dalok szövegét. Ő maga is a megértés miatt kezdett el angolul tanulni, s ezzel nem állt egyedül. Ezt már olvasni lehetett a *„Halványánál is fehérebb árnyék”* című elbeszélésben. Az író később, amikor már diplomás tanár volt, s egy időben nyelvtanításból próbált megélni, maga is szívesen tanított a dalszövegek segítségével (*Miért nem lettem... angoltanár?*). Győző egyrészt azt ismeri fel, hogy túlságosan amatőr énekes, másrészt pedig azt, hogy hiába énekel olykor szívesen és jól, az együttesben és annak közönségében nincsen igazán otthon (*Látom, nekem kell lemennem*).

Van még egy harmadik út: írónak lenni. Ennek volt előzménye az óvodai mesemondás, mesevariálás, meseköltés. Bár olykor háttérbe szorul ez a terve, gimnazistaként már egyértelmű számára, hogy a bölcsészkarra kell mennie, hiszen író szeretne lenni. Ez irányú képességeit jelzik a dalfordítások, a 18 évesen már közölhető színvonalon megírt prózák. Igaz, előbb költőnek készülődik, de ez tipikus életkori sajátosság. Az angol útirajzban olvashatjuk, hogy „Győző ismeretlen magyar költőnek tartotta magát.” A könyvtári könyvekbe jegyzetelő diák egyik szövege versformájú:

nem érdekes
milyen szavakat
írok itt
egymás mellé
alá
az sem milyen
hosszú a hajam
a bánatom
te is játszatsz

a szavakkal
magaddal akár
folytathatod is
ezt itt
nem érdekes (81.)

Hasonló szövegek megjelentek korabeli első verseskönyvekben. A diák bejegyzései pedig rendre vallomásosak, s gyakran van bennük valami költőiség, lírai jelleg.

A *Kihágás* ciklusban olvasható a *Most egy verset* „kellene írnom K.-hozzezhöz” ugyanis „mégiscsak disznóság, hogy még egy sort sem, mondta a múltkor, bár az ún. »verseimről« lesújtó véleménye van, amit (gyakorta) osztok én is, de neki is tudnia kell, hogy néha még egy rossz vers is jóvátehet (kit, mit?), már két hónapja járunk”. (150.)

A *papírok* világában szó esik egy amatőr-dilettáns irodalmi köről, ahol egy alkalommal az elbeszélő is felolvas egy rövidebb történetet, amelynek az a címe, hogy „Ha majd besötétedik”, s főszereplője megtudja, hogy néhány éven belül meg fog vakulni. A felolvasásnak nincsen visszhangja. De következik egy fontos vallomás:

„Nem vették komolyan. Fájt. Legalább úgy, mint Anna. Pedig ennél csak rosszabbakat írtam főleg. »Kiábrándulás« meg hasonló címűeket. Emlékszem még egy repülőgépre is, aminek újságpapírból voltak a szárnyai. Emellett verses önkielégítést is folytattam. »Ha egy egér átfut előtted« – ez volt a címe az egyiknek. A többit hozzá lehet képzelni. Hogy ezt az egészet meg lehessen érteni,

1 vallomás

-sal tartozom. Zöldfülűségem kezdetén sokat olvastam. Véletlen (?) folytán azonban csupa olyan könyv került a kezembe, amiben a hősök elbuknak, és ezt – a szerző bölcsen kitervelt megjegyzéseiből – az olvasó már előre látja. Az ilyen alakokat fel tudtam volna képelni. Hát nem látja, mit kell tennie? Kárpótlásul mindig is boldog történeteket találtam ki magamban, melyeknek rendesen én voltam a főhőse. Legtöbbször elalvás előtt vagy hajnali félálomban. És tizennégy éves koromban megszülettem. Ha már a csodagyerekségről lekéstem, legalább csodafelnőtt legyek, gondoltam magamban. Író akartam lenni. Elég egyszerű módszerrel eszeltem ki: írni kezdtem. Illetve dehogy akartam én írni lenni! Annak tartottam magam. [...]

Meg akartam tanulni felnőttnek lenni. Azt hittem, ez a kimaradásokkal kezdődik. Apámék naponta kitagadtak. De megsúghatom, most se akarok lenni semmi különös. A fene tudja. Ha igazán szabadon lehetne választanom, azt hiszem, egy fiú és egy lány közötti füttyjel lennék legszívesebben. [...]

Az írást azonban valamilyen rejtélyes oknál fogva a magam hiúsága fölé helyeztem. [...] Pedig még író sem voltam. Ha meggondolom (meg ha nem) nemrég múltam el az utcán két teherautó között huszonegy évesnek lenni. Ez íráság tekintetében körülbelül az embrionális állapotnak felel meg. Még az se biztos, hogy megszülettek. Ez egy magzatvízzel írott történet.” (58–60.)

Ide illik, hogy a londoni útirajzban egy dán fiatal odaadja Győzőnek Louis MacNeice kötetét a *Fohász születés előtt* című versnél kinyitva: „I am not yet born, oh hear me” Ez az első sor Jánosy

István fordításában: „Még nem születtem. Ó, hallj meg engem!” Ugyancsak Londonban vendégül látta őt egy emigráns magyar, nyilván Czigány Lóránt, aki azt közli vele, hogy „Magyar próza azért nincs, mondta egy fejtegetésének végén a férfi, mert tulajdonképpen nincs is magyar valóság. Nem egészen értem, mondta Győző, pedig egyáltalán nem értette.” (*Győző, miután*)

Az *Azt hiszem Descartes* lapszélekre piros golyóstollal körmölgető diákja a végzetesnek érzett magány miatt menekül az íráshoz: „És akkor elhatároztam, hogy írni fogok. Megírok mindent, amit lehet, sőt többet is. Itt, a lap szélén, ahol ujjlenyomatotok ráüti sorsomra a pecsétet – míg máshol nem lehet. A legváratlannabb pillanatokban török majd rátok, innen a margóról, ahol annyian álldogálunk.” (75.) Minden Áron, ez a beszélő nevű diák végül lelepleződött, ám az elbeszélő másik énje sikeresen megírta az egész történetet.

A *Virágok* Győzője találkozik a folyóiratnál a szerkesztőként is dolgozó egyetemi tanárral, aki az ő írásait „novella-abortuszoknak és izzadságszagúaknak érzi. Mire a diák válasza: „Hát éppen ez az! Csapott a karfára. Eddig csak jól gördülő történeteket írtam egy fiatalemberről, aki mégha olykor veszített is, végül mindig kiderül róla, milyen tökös gyerek ő tulajdonképpen. Hát elegendő volt!” „Többet kellene írnod, fújt ki egy füstpamacsot a férfi. És novellát. Igazi novellát!” A lány pedig a szakítás bejelentése után elárulja, hogy a tanár tehetségesnek tartja Győzőt. „Szeretlek” – mondja a fiú, majd távozik: „Győző a folyópartra megy. Még sohasem érezte magát ilyen könnyűnek és nyugodtnak. A bizonyosság, ami oly ritka vendége volt életének, meleg örömmel tölti el. Fogalma sincs, milyen kínoknak néz elébe. Rákönyököl majd a korlátra. Nézi a vizet. Talán egy margarétarcú lánya is gondol. Minden meghalhat itt, mondja majd nagyképpően a folyónak. Ő, az elhagyott vándor.” (140–141.)

Majd barátaival beszélgetve a kocsmában „Arra gondol: Az írógépet, a zaciból.” Vagyis: írni kell. Hiszen, mint korábban kijelentette: „én a mondatok szeretője vagyok”.

A hivatás remélt megtalálása nem jelenthette azonban a szerző-elbeszélő számára a bizonyosságot. Egyelőre marad a kétségekkel teli nemzedéki életérzés és létfilozófia, amelyet a *Kiáltvány* érzékeltet:

„KIÁLTVÁNY

NEM TUDOK NEKTEK SEMMIT SE MONDANI

1. mert nem akarok másokat ismételni
2. mert nem akarom ismételni magam
3. mert másokat ismételtek
4. mert ismétlitek magatokat
5. mert mondani akartok valamit
6. mert nem akarok mondani semmit
7. mert semmi sem történik velem
8. mert semmi sem történik veletek
9. mert a dolgok mindig másutt törté-
nek, ahol nem történik semmi” (152.)

A kulcsszavak azt az életszemléletet fejezik ki, amelyről Győző az egyetemi tanárnak beszélt a szerkesztőségben. A tanár szerint viszont „ti mindnyájan olyan sértettek vagytok. Már úgy értem, a te korosztályodbeliek. No igen, mindent készen kaptatok, és hát... Ezt a mondatot is, professzor úr!” (*Virágok*) Amikor az idős íróval beszélgetnek a színjátszók, Győző közli vele, hogy „A mi nemzedékünket nem érdekli az irodalom. Hát mi?, kérdezte. A színpadra mutattam, ahol tegnap még mi illegettük magunkat,

s ahol hangolt már a zenekar. Nem nagyon értek hozzá, de nem szeretem az olyan dolgokat, amik csak az ösztönökre építenek, mondta. Pedig csak abban bízhatunk, feleltem. Ezt használják ki, jegyezte meg halkán.” A Balaton-parti beat-koncert után pedig a mester így összegzi véleményét róluk: „Valahogy sehogy sem akar felnőni ez a nemzedék, úgy veszem észre, mondta a mester, miközben a zenekar öltözője felé igyekeztünk. Úgyse tudna változtatni semmit, mondtam. Pedig sajnos fel kell nőni egyszer, mondta a mester. Nézz csak rám. Ránéztem.” (94–95.)

VISSZA AZ IRODALOMBA

Az első kötet fülszövegén olvasható szerzői „adatlap” utolsó két közlése így szól:

„8. Könyvének rövid jellemzése:

A TÜKÖRIG VEZETŐ ÚT NÉHÁNY KANYARJÁRÓL
SZÓL.

9. Tervei: A TÜKÖR MÖGÖTTI VILÁG KÖVETKEZIK.”

Többféleképpen értelmezhető ez a tükör-jelkép. Közismert, hogy az igazságot, a valóságot szimbolizálja, s számunkra most mellékesen a hiúságot is. A művészetekben a mimézis-elv kapcsán használatos a (vissza)tükrözés fogalma, s szállóigévé vált Shakespeare meghatározása, hogy a művészetnek az a feladata, hogy „tükört tartson mintegy a természetnek”. A művészet alkotásai nem mindig értelmezhetők azonban e felfogás alapján. Így Temesi szavai azt is jelenthetik, hogy eljutott a mimézis-elv birtokbavételéig, most azonban valami más a terve. A tükör mögötti világ jelentheti azt is, hogy most majd másként akar leírni egy másként megragadható világot, de azt is, hogy a látvány, a szemmel látható után most majd a szemmel nem látható következik. Mindezzel nincsen ellentmondásban egy olyan értelmezés, amely az esztétikai megismerés-felfogás megtartása mellett inkább a pszichológiai hangsúlyozza: a személyiségnek és az őt körülvevő világnak az alapszintű megismerése után most egy mélyebb, lényegibb következhet. Hozzátehető ehhez az is, a kötetet indító mese-motívumra gondolva, hogy a föld „felszínén” zajló élet után az „alvilág” bejárása, az ember igazi próbája következik. Az igazi

próbaához talán éppen hét mesei és valóságos év készülődésére volt szükség, akkor lehetett végérvényesen hozzáfogni a *Por* megírásához, hogy aztán majd azt befejezve, minden sárkányt legyűrve győztesen vissza lehessen térni az irodalomba. Érdekes, hogy a szótárregényben nincsen tükör címszó. De a regényre való készülődés közben születik egy felismerés: „Arra már rájöttem, hogy a tükör – szerencsés esetben – kijáratot jelenthet önmagunkból, de azt még nem tudtam, hogyan kell átmenni a tükrön. [...] Fölgyújtottam az épülő „Kocsmát”. Annyit éreztem csak, hogy a fiatalságunk története nem írható meg hitelesen, érthetően a múlt nélkül.” (*Parlando*. In *A szív bőjtje*, 176.)

A 3. könyv nyitó ciklusa, a *Vissza az irodalomba* sok mindent elárul ezeknek az éveknek az írói küzdelmeiről:

„Ez az első könyvem, gondoltam. Ez lesz az első. Nem egészen két éve bolyongtam egy *Kocsm*a cégérű műben. Százötven oldalnyi idő elég ahhoz, hogy az ember rájöjjön, ha nem is külön a *dublini emberek*nél, de nem is rosszabb náluk. Kezdtém felnézni magamra (190 cm). Az *igazi* első kötetem vagy másfél éve a Szépirodalmi Könyvkiadónál raboskodott ezenközben. Ezerkilencszázhetvenhat volt: az új albán alkotmány és házasodásom éve.” (9.)

„Szeptember 11-e volt, amikor telefüstölt szobánkban a következőket írtam egy nagy alakú, kékekszürke fedelű füzetbe: *Mao halálának harmadnapján, Bélatelepen fogok nagy munkámba. Az Sz-i tájszótár v. Átértelmező szótár, PONTOS SZÓTÁRFORMA (a »Kutya« modelljéből kiindulva).*

Világkép: „»T utcai POSTALÁDA.« Nyomdatechnikailag is szótár: betűtípus, két hasáb, papír. Múlt és jelen keverve. A szócikkek rövidebbek-hosszabbak a figura / dolog bonyolult-

sága szerint. A jelleme (emberek) közti viszonyok adják a hálámzást, a szócikkekben egy belső történet (esetleg szerelmünk Marival) elrejtve. Ennek a történetnek a részeit / forgácsait mutatják föl az egyes alakok. Központozás: igen vagy nem? A sorsok egymásba fonódnak, mint Edgar Lee Masters »Spoon River-i holtak«-jában. Kegyetlenül, őszintén, még ha nem is mehetek többé haza. Minden részletet kicsiszolni 1 év kb. (?) Szerkezet: zöld füzetbe (ABC-s) felrajzolni!" (10.) Nemsokára, kérdőjellel, feltűnik egy majdan véglegesnek bizonyuló név: „Kati?” (11.)

A regénytöredékre szomorú sors várt. A beszámoló róla egy romániai útirajzba van beépítve: a szerző, hazatérése után néhány hónappal megsemmisítette a kéziratot, mintegy százötven oldalt: „Minden könyv az első, gondoltam, miközben hideg nyugalommal néztem, hogy falják föl a lángok megviselt átmeneti kabátomat és a »Kocsma« című félkész termék ártatlan fehér lapjait.” (*Vissza az irodalomba, vagy ertyőm aranykora, avagy séták a birnami erdőben.* 33.)

Beszél az első kötetről, mint kezdetről a *Vissza az irodalomba, avagy hogyan nem találkoztam Allen Ginsberggel?* is:

„Jaj annak, aki mindent elmondott, amit mondani tud. Mondta Voltaire. Én meg nem mondtam még el semmit. [...] Ekkoriban megjelent már egy könyvem, amelyről egy sváb nevű derék régiségíró megírta, hogy tizenkettő-egy-tucat, egy Oszlai múltú jövőtlen, hogy csillogóan tehetséges. Pipitér meg, a kritikusba fült szépiírnok *aszonta*: ez csak magáról ír.

Az első könyvem tényleg olyannak tűnhetett, mint Magyarországon minden, a második háború után megjelent

első: vagyis gyűjteményesnek. (Az első ciklust nyolc évig írtam, a másodikat néhány hónapig, a harmadikat, a leg-hosszabbat három hét alatt.) Csak azt nem vették észre belőle, ami valóban fontos volt: egy magyar népmese-részlettel kezdődött, még a faramuci címét is onnan kapta. Aki pedig a népmesékből jön, azzal tanácsos óatosnak lenni. De hát Isten barmai gyorsan örölnék: van aki az éle-tét írja, DE MÉG TÖBB, AKIT AZ ÉLET ÍR. (Walt Whit-man is csak magáról írt, de benne volt egész Amerika.)” (45.)

A keresés éveiről vall az író a *Vissza az irodalomba, vagy szerelem egy elfelejtésben, avagy hajóvonták találkozása tilos bevezetésében* is. A regénykezdemény elégetése után: „Bizonytalanná váltam: nem tudtam, melyik írásomból csináljak stílust, vagy melyik stí-lusomból írást. Hátranéztem: hát ott jött mögöttem az avant-garde. Azért kérettem magam egy ideig. A Gare d’Austerlitztól Waterlooig végiglátogattam időközben elanyásodott egykori ked-veéseimet, de szigorú szívem csak nem nyugodott. Ekkor bukkant föl életemben a »Le-Föl« című földalatti-irodalmi és a »Beat-Rizs« elnevezésű punk-csoport.” (66.)

Ennek a csoportnak Temesi szinte véletlenszerűen, elsősor-ban egy szerelem reménye miatt lett tagja. E két csoport igazi neve: „Fölöspéldány” és „Beatrice”, s az irodalmárok műveiről és működéséről képet ad a *KÁ! KÁ! KÁ!* című antológia (Bp., 1986, Magvető Könyvkiadó), amelyben Temesi Ferenc mellett Györe Balázs, El Kazovszkij, Kemenczky Judit, Kőbányai János, Szil-ágyi Ákos, Szkárosi Endre szerepelnek. 1979 márciusában volt az első fellépésük Budapesten a Fialat Művészek Klubjában a Beatrice együttesel. Temesi utoljára 1981 februárjában szere-pelt velük együtt. Az elméleti szakember természetesen Szilágyi Ákos volt közöttük:

„Mit mond nekünk a »fölpéldány« kifejezés, és mit mondhatunk vele mi, akik fölpéldányként pillantjuk meg életünket egy rendkívül elfoglalt világban? A századforduló, amely a nagyobb hűhó kedvéért ezúttal az ezredforduló színpompás maszkjában lép a történelem nyomorúságos és felemelő kis színpadára, egyre közelebb dugja hozzánk kedvetlen pofáját. Sikerül-e méltó búcsút rendeznünk számára? [...] Nézz magadra: aki lenni akartál – nem tudtál lenni, nem volt rád szükség. Ami nem lenni akartál – az lettél, csak arra van szükség. Minden szempontból az lettél, aki nem vagy – fölpéldánnyá váltál. Nem az első eset és nem is az utolsó. Épp ezért: Nem vagy egyedül.” (*A fölpéldány szomorúsága*. 13–17.)

Az antológia fülszövege Szilágyi Ákos és Temesi Ferenc szövegeit emeli ki idézettel. Temesi műve a címe alapján akár szerelmes vers is lehetne, s bár rejtetten annak is tekinthető, inkább a művészetéről szól a vallomás.

„Nézz rám ferdeszemű

költők nincsenek írók se többé valami új vallás van (t)erjedőben aminek nem ismerjük a rítusait csak téblábolunk szövegeink között túl és innen és innen és túl ez most »vers« vagy »próza« esetleg »prózavers« vagy netán »verspróza«? félellenségeim! Hát hogy is vagyunk a sasszemű erdőkerülővel aki nem látta a fától a fát? Hm? Hogy is mondta jó öreg Heidegger tanár? Na! Most az istenek vagy a földi élet felé késztük le a csatlakozást / csalatkozást? [...] minden újra olyan mint régen »a világ falu lett« én csak a nézőpontot mozdítom ki hogy láthassátok: környezetünk felzárkózott tudatunk szintjére hogy újra megláthassátok maga-

tokban az embert MINDENÚJRAKEZDŐDIKÚJRA újra egy törzs leszünk már azok is vagyunk nézz rám ferdeszemű!” (26–27.)

Az első Temesi-kötet *Kiáltványa* után, íme egy újabb, sokkal összetettebb szemléletű, amely szintén az életérzés és szemlélet holtpontján keresi a kibontakozást az életben, a művészetben, s mint minden kiáltvány, egy közösséghez szól(na), ám a záromondatként megismételt cím, ez a felszólítás nem a csoporthoz, hanem egyetlen személyhez fordul, érzékelhetően egy nő figyelmét szeretné magára felhívni a beszélő. Egyértelműen szerelmes vers-próza viszont a *Holofernész utolsó pohara*. A címben említett hadvezér szerelmi mámorában is tudja a végzetét: „talán ha szeretnél mégis meghódítanám a Nyugatot aztán végeznék Nabukodonozorral e népámítóval de méltatlan vagyok ily kegyelemre inkább azt mondd meg elég éles a késed? egy ölelés kell e pohár után és ha majd elalszom testedre borulva kérlek légy gyors a befejezéssel” (167. és 3. könyv. 152.).

Igaz ugyan, hogy az antológiában „Nemversek” cím alatt szerepel ez a mű s még több más is, célszerű mégis költői alkotásoknak tekinteni azokat. Olykor maga az író is ezt teszi, például a Fölőspéldány csoportról és a Judit-kapcsolatról beszélve: „A második ajándékom egy vers volt, olyan szerelmes, hogy csak úgy zúgott. (→ *Holofernész utolsó pohara*) Juditnak a Fiatal Fűrészek Klubjában volt kiállítása az imazászlókból és más festményekből – ott lestem rá a söntésben. Átadtam neki a – gyöngébbek kedvéért – vérpiros téntával írt költeményt, és mentem asztalifocizni.” A reménytelenül szeretett nő keresztneve könnyen idézhette fel a bibliai hősnőt, ám „Hiába: Judit a költészetében sem volt fogékony a szimpla szimbólumok iránt.” (*Vissza az irodalomba, avagy hogyan nem találkoztam Allen Ginsberggel?* 58.)

A csoporttal való kapcsolatnak a *Búcsú* jelzi a végét, az antológiában még ott van az ajánlás: „A »Fölőspéldány« tagjainak”. Egyértelmű a búcsú magyarázata: „isten termőre vágott hogy teremjek regényt mit keresek én ezen a papíron kértem váratlanul felállok EGY LÉPÉS HELYEM VAN az ablakig” (KÁ! KÁ! KÁ! 173.)

A *Vissza az irodalomba* ciklus utolsó darabja, amely a nagy-marosi alkotóházban töltött hetekről tudósít, azzal a közléssel fejeződik be, hogy az író valamit haladt a munkájával. De ez még nem a megérkezés kezdőpontja. Arról majd a *Parlando* tudósít, azaz a „portörténeti jegyzetek” sora, ugyancsak a 3. könyvben: „1983. április tizenegyedike hétfői napra esett. Tököfözeléksznű, közönséges hétfő volt, délelőtt tizenegy óra, amikor az előszó címszót leírtam. Kilenc éve vártam erre a percre, és eszembe se jutott, hogy ma költészet napja, vagyis József születésnapja legyen. Még a saját születésnapomról is megfeledkeztem koronként. Szóval az első címszó. Izzadtam és fáztam, remegtem és szédültem”. (185–186.)

Kemény évek következtek, szinte gályapadhoz láncoltan kellett dolgozni: „Három évig és két és fél hónapig írtam egyfolytában. Azt akartam, hogy olyan regény legyen, amelyet olvasni fognak, amíg magyar van. A regény volt a foglalat, halott szerelmem az ékkő. Az író indítéka joggal nem érdekel senkit, de nekem Kati volt az okom ehhez az 1421 oldalhoz. A regény mindkét része listavezető lett Magyarországon, a népszerűség pedig – amely írói udvariasságból is fakadhat – a posztmagyar kritikusok szemében az alacsonyabbrendűség bizonyítéka. Ez a könyv, a *Por* (1986/87) rengeteg barátot és ellenséget, valamint három díjat hozott.” (Önélektrajz. In *Curriculum vitae*. Bp., 1995, Kortárs Kiadó, 391.)

POR

A két kötetre tagoltan, időben is fél évvel elcsúsztatva megjelent regény színes címlapjain ez olvasható: „*Por* Temesi Ferenc regénye”. A belső címlapon pedig ez: „Temesi Ferenc *Por* regény”. Pusztá játéknak is tekinthetnénk ezt, de inkább arra gondoljunk, hogy ugyan az író valóban alkotott egy *Por* című regényt, de ehhez az is kellett, hogy mindaz, amit a „*Por*” jelent, formálja, a regény megalkotására predesztinálja az író. 1987-ben azonban elsősorban nem ez keltett feltűnést a könyvet kézbe vevők körében, hanem az, amit kiegészítő alcímnek nevezhetnénk, a szótár-vagy lexikonformára utaló A–K, illetve L–ZS betűjelek. Az Akadémiai Kiadó nagyszótáraiban volt hasonló két kötetre tagolás szokásban. A *Por* azonban nem egy- vagy kétnyelvű szótár, nem is lexikon, hanem regény, amely látszólag tetszőlegesen választ ki a Szótáríró nyelvkincséből egy éppen 666 szóból álló gyűjteményt, s ennek az lesz a feladata, hogy egy regény szerkezeti vázát alkossa meg, szigorú betűrendben. Olyannyira, hogy a mű fejezeteit az egyes betűk jelentik. Így összesen 32 fejezet van, mert a rövid és a hosszú magánhangzók, valamint az a-á, e-é magánhangzók egy fejezetbe kerülnek, a q, x, y, pedig érthetően kimaradnak. Az is természetes, hogy az egyes fejezetek terjedelme igen eltérő. A legtöbb szócikket a K betű kapja (60), a legkevesebbet a DZS (3), a LY (1), a TY (1), a W (1). A többieknél 10, 20, 25, 30, 40 a szócikkek száma. A magyar szókincs kezdőbetűinek aránytalansága azonban semmiféle gondot nem okozott alkotás közben, hiszen a szerző tetszése szerint választhatta meg a felhasználandó szavakat. Érdekes megfigyelni, hogy csupán a 666 címszót olvasva el – a szerkezettől eltekintve – a regényről

valójában semmi lényeges információhoz nem juthatunk hozzá. A művet végigolvasva azonban aligha lesz fenntartásunk a címszavakat illetően, hiszen magától értetődővé válik, hogy azok nem a nyelvi teljességet, hanem a regényvilágot fejezik ki. S azt is oly módon, hogy a regényben jelentős szerepet játszó személyek, fogalmak nem mindig mutatkoznak meg címszavakban, hiányzanak például a következők: alkohol, anya, árvíz, Bartók, beat, egyetem, szerelem, szex, színjátás, Tisza, Tömörkény. A címszavaknak körülbelül tíz százaléka tulajdonnév. Ezek közül 8-10 nevezhető a műveltségi anyag részének, ugyanannyi személynek az álneve viszonylag könnyen feloldható, s a szegediek talán még ugyanannyit felismerhetnek az 1970-es évek elejéről. Az idő, azaz az ismerősök emlékezetének múlásával azonban ezek a személyek csupán regényszereplők lesznek, modelljük érdektelen az irodalom szempontjából.

A szótárformáról az *ötlet* címszóban a következőket is olvashatjuk:

„Tíz éve, hogy megjelentette az első címszót (ezért nincs »kutya« szócikk ebben a szótárban, lelkeim), de nem tartotta olyan nagy ~-nek, hogy valaki szótár formában írjon regényt. Nem a forma a fontos. [...] Mindennek és mindenkinek van előtörténete. Ez a szótár például felsorolhatatlanul sok ősapával bír. Még Wittgenstein, a nyelvfilozófus is közéjük tartozik. (Ezért hát kár az időt pocskolni erre a kérdésre.)

Ha újra kezdeném, más szavak jutnának eszembe vagy ugyanazokról a szavakról más dolgok, gondolta Szótáríró.” (II. 235–236.)

A nagylemez címszó az 1969-es év legjobb beatlemezeének fotójával kezdődik, majd a lemez porosodásával, a technika elavulásával foglalkozva tér át a címszavak számának értelmezésére.

„Szótáríró viszont, akit erős vonzalom vonzol mindenhez, ami poros vagy porló, hajlamos, hogy a Szótárt egy – divatjamúlt – nagyon ~ként képzelje el, amelyen 666 szám szerepel. Hogy miért pont ennyi? Hát mert ez osztható 3-mal, ami a számmisztikában a tökéletesség jegye- megvan benne ugyanis az 1, az egyedülvalóság (Isten), és a 2, a másik (ember). Hogy a Szentháromságról már ne is szóljunk. (Ha valaki azt mondaná, hogy a Sátán jegye, ossza el kettővel: csupa hármast kap.) A 6 még azért is izgatta Szótárírót, mert az Egyhegyű Tudás: a Három Test/Hely/Idő/Kincs; a Négy Születés; az Öt Nemzetség/Tudás/Ismeretörző/Elem/Erős Méreg/Érzék/Határtalan Gonoszság stb, stb. mellett a 6-os azért is kitüntetett szám, mivel 6 család van 6 törvény van 6 gyökérszó van, 6 bardo (→) van, 6 Szótagú Ige van. (→ OM. MA. NI. PAD. ME. HUM).

Ha a ~ hasonlatot komolyan vesszük, a jelen szócikk a 412. szám a lemezen. Metszéspon: magas- vagy mélypont – tetszés szerint.” (II. 121.)

A hatos számnak még egy rejtett szerkezeti szerepe van, s erről maga az író világosított fel. Ennek fontossága azonban csak akkor mutatkozik meg, ha előjáróban tudjuk azt, hogy műfaji szempontból a *Por* egy családregénynek, egy (ön)életrajzi és nemzedéki regénynek valamint egy tájegységnek, az Alföldnek és Porlód városának, azaz Szegednek a regénye, s a megírást megelőző 140 év történelme idéződik fel benne. A mű különlegességét nemcsak a szótárformában lelhetjük fel, hanem ennek

a műfaji, továbbá az időkezelésben megnyilvánuló szimultanizmusnak a szervessé változásában is. Miként mutatkozik meg ebben az egyéni rendben a hatos szám szerepe? Oly módon, hogy a legelső szócikket nulla pontnak és kezdetnek tekintve minden hatodik szócikk következetesen családtörténeti jellegű. A legelsőben a szépapa jelenik meg 1833-ban (*abajgat*), a 661.-ben pedig az édesapa válik nyugdíjassá (*zeníroz*).

Az első kötetben 343, a másodikban 323 szócikk található. Így az indítástól kezdve összesen 111 ilyen szócikk olvasható, s akár ezt a számot is tekinthetjük varázslatosnak. Illetve megtehetjük azt is, hogy a regényt így is megpróbáljuk olvasni, kiemelve ezt a „betétregényt”, amely így kezdődik: *abajgat, adós-ság, ágyaspálinka, akta, Alsóváros, Aranyos Rozál, áttörés, babona, bagolytüdő, Baloghok, betyárbecsület, bölcső, céh, citura, csecsszopó. Csoda, Csukonyi, dada, déta, dologfogható, dzsadzsa, édsomagam, egylépéses, emlékkönyv, erkölcs, érzés, esküvés, 1873, farsangolás, fiáker, fogadás, földrengés, fűárverés, gavallér, gerenda, goromba...*

A regénytípusok és az idősíkok egymásba olvadásából következik, hogy a családregény elemei más szócikkekben is megjelennek, s az is, hogy ebbe a betétregénybe is beszüremlik a város és az önéletrajz-író története.

Igen fontos a szerzői szándék megértése szempontjából az *előszó*, amely természetesen nem a könyv legelején, hanem az ábécé szerinti helyén olvasható.

„Ez a szótár tehát csak *afféle* értelmező típusú *kézikönyv*, s mint ilyen, sem konkordancia szótár, sem puszta szómutató nem kíván lenni. PÓTKÖTET CSUPÁN A KOR DIADALMAS LEXIKONJAIHOZ. Csak a Szótáríró által legszükségesebbeknek, legkívánatosabbnak ítélt címsza-

vakat tartalmazza: nem foglalkozhat a más lexikonokban, értelmező szótárakban, kompilációkban, kis- és nagyciklopédiákban, thesaurusokban és persze írói szótárakban tízezerszám felhalmozott, kiirthatatlan és kiürült szavak csigaházaival. *Revenons à nos limaces!* [...]

Szótáríró tisztában van vele, hogy egy magára valamit is adó szótárt sohasem lehet befejezni, valamint avval is, hogy az ilyesfajta szótárak kutya kötelessége, hogy alapelvük a közérthetőség, kimondott céljuk pedig a szórakoztatás legyen. A szótár formájából adódik az a kegyelem, hogy olvasása bárhol elkezdhető és bármikor abba is hagyható.” (152.)

Egy szótár szerzőjének, szerkesztőjének értelemszerűen arra kell törekednie, hogy az egyes szócikkek azonos jellegűek legyenek. Egészen más helyzet a szótárregény esetében. A szerző kezét itt semmiféle szabály nem köti, elvileg akár 666-féle fejezetből is állhatna a regény. Ez persze zavart okozna, erről szó sincs. A mű olvasója viszont percekben belül szembesülhet a nagyfokú változatossággal. Érdeemes a legjellemzőbb szócikktípusokat szemügyre venni.

Legelsőként a rövidtörténettel találkozhatunk. A regény első mondatai akár egy klasszikus hagyományú művet is indíthatnának: „Kenyérillatú, áldott napra virradt 1833. szeptember 3-án, hetipiacos napon, amikor szépapám, Kispéter Lőrinc, a »Hétválasztóhoz« címzett vendégfogadó bérlője, az első gőzhajóval találkozott. Kalapját szemére húzva, kemény léptekkel haladt a Tisza felé, a magasra sült, felhő formájú kenyerek és selyemfényű cipők halmai között. A sütőasszonyok csodálkoztak, hogy pillantást sem ejtett portékájukra, de nem merték megszólítani. Szépapám kutyahitű ember hírében állott. Már a búzapiac

sarkánál járt, amikor egy vikszolt bajszú magyar ráköszönt: Szöröncsés jó napot aggyon Isten!" (7.)

Az esemény pedig, ami a szépapát útnak indítja, az, hogy „elgyütt möglátogatni a Duna a Tiszát”, azaz a „gróf” Duna nevű gőzhajója, mint nagy technikai újdonság, tekinthető meg a híres hajóépítő város kikötőjében.

Ezek a történetek valóban röviddek, az előbb idézett *abajgat* éppen 60 soros. Vannak azonban olyanok is, amelyek több szócikkben, kihagyásokkal, beékelésekkel követik egymást. Ezek közül a legnevezetesebb a porlódi–szegedi, a várost elpusztító árvízzel és az újjáépítéssel foglalkozik. Ez a történet a *főpróba* szócikkkel kezdődik, amely az 1876-os árvízveszéllyel, a hősiek küzdelemmel foglalkozik. Majd következnek a továbbiak: *galamb*, *garantálni*, *gátszakadás*, *gerenda*, *gondviselés*, *gyanú*, *gyászjelentés*, *gyásznép*, *gyilkosság*, *gyüvő-mönő*, *ha*, *halottbaráka*, *halászlé*, *hány*, *harang*, *ház*, *híd*, *hisz*, *húzódzik*. Ha már olvastuk, jegyzeteket készítve, a regényt, akár egy novellafüzér vagy kisregény hűsz fejezeteként, összefüggően újraolvashatjuk ezt a szomorú és az újjáépítéssel mégis felemelő történetet.

A második szócikk, az *ábécé* ugyancsak gyakran szereplő típust képvisel: a valódi és olykor feltehetően fiktív dokumentumokét. Itt időrendben, a regényben szereplő nemzedékeknek megfelelően, hat olvasókönyvből kapunk idézeteket. A válogatás természetesen céltudatos, s mindegyik jellemző a korára. A dokumentum szócikkeknek két változata van. Az előbbi voltaképpen dokumentum-lánc. Ez a típus az egyes koroknak, szemléletüknek, stílusuknak a változását jeleníti meg. Jellemző a *kalendárium* is, amely a következő évekből válogat: 1880, 1916, 1930, 1938, 1944, 1956, 1973. Borzongató, hogy csak a huszadik században is mennyi ostobasággal szédítették azt a néptömeget, amely sokszor nem is olvasott más könyvet. 1916-ban közölték például, hogy

„a háborúnak időleges borzalmai mellett jó hatásai is vannak. A tömeges halálozás mindenesetre borzalmas, de ez sem annyira az, ha a dolgok mélyére hatolunk. Először is bármennyi ember esik el egy tömegben, mindegyik önmagáért hal meg, vagyis mindenki csak egyszer állja ki az úgys elkerülhetetlen végzetet. Másodszor: a statisztika már megállapította, hogy egy-egy járvány, de még egy állandó jellegű betegség is, mint nálunk a tüdővész, sokkal több áldozatot szed, mint a legvéresebb háború. Ami már most a háború jó hatásait illeti, a háború kétségbevonhatatlanul fokozza a legjelentékenyebb erkölcsi erőket” (389.)

A háború a cikk szerint tisztító vihar. A második világháború kalendáriuma már szelídebb. Az élelmiszerhiány kapcsán közlik, hogy „Rövid gyakorlat után rájövünk, hogy vége-hossza nincs a háborús háztartás tudományának.” Arra is felhívták a figyelmet, hogy a törvény már lehetővé teszi a távházasságot a fronton lévő katona és itthon lévő kedvese számára. Ilyen élmények alapján könnyebben kalandozhat el egy művész a groteszk és az abszurd tájaira.

A dokumentum szócikkek máskor csak egy-két részből állnak. A legelső az *akta*, amely Kispéter Lőrinc állomásfőnök jelentése 1898-ban. A dokumentumokat többnyire magyarázó szövegek kísérik. Gyakori, hogy a dokumentum csak kísérője, kiegészítője egy-egy szócikkeknek. S előfordul az is, hogy az idézett szöveg voltaképpen önidézet: „Szeles András” műve, mint például az *át-dolgozni*, az *áthúzás*, a *csendélet*, a *Magritte* betétje, vagy az 1967–68-ból származó *napló*, amely szemléletes képet ad az írónak készülő fiúról, rossz közérzetéről és reményeiről: „mindenki Pestre tart, csak én maradok itt, a provincia porában, május havában. Mintha idekötöztek volna.” (133.)

Újabb szócikk típus a mini-portré. Ebben az első a három részes *adjunktus*. Legfontosabb tanárait mutatja be a kezdő egyetemista. Tápai Mihályt, aki maga is porlódi, s egyúttal az irodalmi folyóirat szerkesztője; az angol stílusgyakorlatot vezető Medvét; a magyar nyelvész Mucsit. Mindhárman szerepelnek később is. Tápai modelljét könnyű felismerni: Ilia Mihályról van szó. Medve adjunktus adja ki fordítási feladatként Terence Mefis prózaversét (*angol*), s ez olvasható magyarul a *fordításban*. Érdemes azonban észrevenni, hogy a fiatal angol író 14 évesen kezdett prózát írni, első kötete a *Látom, nekem kell lemennem* 1977-ben jelent meg, a neve pedig a Temesi Ferenc név anagrammája. Terence Mefis műve még egyszer szerepel a regényben, a *műfordulás* címszó közli a *Mirror* című prózaverset és annak magyar nyelvű változatát (*Tükör*). A szövegben szerepel az 1984-es évszám, amely a megírás időpontja s Orwell-rájátszás egyaránt lehet. Önidézet a *számadás* elbeszélése is, amely tetszik Katinak. Ez másfajta, avantgárd technikai megoldásokkal, 1321. címmel jelent meg korábban (*Mozgó Világ*, 1977. 6. sz.) Főként a második kötetben szaporodnak az egy szócikkre terjedő portrék, elsősorban az önéletrajzi szál kapcsán. Nem feledhető azonban az sem, hogy az alakok portréja általában több szócikk elemeiből, morzsáiból áll össze.

Fontosak az esszé-típusú szócikkek. Leginkább ezek kapcsán lehet valamennyire elkülöníteni egymástól az elbeszélőt és a Szótáríró. Az utóbbi ugyanis inkább a szereplőkkel él szinte együtt, az elbeszélő pedig a történelmi, a porlódi nézőpontot képviseli. Igazi kisesszé az *alföldi ember bemutatása* vagy a *kenyér*, amely látszólag csupán a kenyérsütés munkamenetének a néprajzi jellegű leírása. Fontos a nemzedéket jellemző szócikk: *valahogy valahol valaki valami*, vagy a vallomás a családi kertben lévő diófáról. Ebben a két utóbbi szócikkben azonban már Szeles András is egyértelműen jelen van.

Külön típusnak tekinthetők a leírások. A *híd* szócikkben a leírások mellé persze elbeszélő elemek is kerülnek. A három részben az árvíz utáni újjáépítés, az 1944-es felrobbantás, majd a háború utáni újjáépítés a fő téma. A *kocsmák* kapcsán bevallja a Szótáríró, hogy a bőség zavarával küszködik, s az olvasó ezt már tudja, annyi ivásra alkalmas helyszínnel találkozhatott már az első kötetben is. A szócikk három kocsmát mutat be egy régi szakönyvre hivatkozva, s ezek közül a harmadik, a Kossuth Lajoshoz címzett az, amely a családtörténetben is szerepel: „Ezt a helyet Stolz Mihály vezette, de Kispéter Veronika igazgatta.” (439.)

Néhány szócikk dramatizált változatban készült el. Különösen feszes a *deputáció*, amelyben gróf Ráday Gedeon királyi biztos utasítja el gorombán a polgármester vezette küldöttséget. A *horoszkópban* András és Attila nevű barátja társalog hosszasan a tárgykörben. Van *rádiójáték*, amelyben a lány és a fiú szakmai beszélgetését ruhaneszezés és dübörgő zene zárja le. Van filmforgatókönyv (*film*), amelynek témája András és Marietta szeretkezése, s amely e műfaji eltávolítással éri el, hogy nyíltan beszéljen arról, amit egyébként a szemérmesség gátolhatna, s amiről abban az időben még alig lehetett nyomtatásban megszólalni.

Van képvess (*tornyok*), amely Temesi Ferenc korábbi alkotása, első kötetében *Szabadtéri játékok* címen szerepelt. Olvasható egy *képregény*, a grafikákat Varga Ferenc készítette. A történet egy népmese, eredeti gyűjtés által megőrzött szöveggel. Van fénykép, illusztráció, kotta, önállóan és szócikkekbe építve is. Kiemelést érdemel a *talpalatnyi*, amelyen egy kis Magyarország térképlapot nagyrészt betakar egy férfi jobb lába. A *szépben* helyet kap Katlan egész oldalas fényképe, a *szívdobbanásban* K. szívverésének diagramja. A *térkép-vázlatot* Szeles András készítette, megjelölve azokat a helyeket, amelyeken közösen előfor-

dultak. A *dal* három kottája: 1. Palestrina: *Viri Galilei*, 2. Túl a Tiszán, 3. Lennon–McCartney: *And I Love Her*.

A szócikkek, olykor már a címükkel is, lehetőséget adnak a játékra, a humorra. A *délibáb* tömör szövege megfordítva jelenik meg. Nem fejen állnak a betűk, hanem 180 fokkal megfordult a szöveg, a sorvégtől kezdve visszafelé kell azt olvasni. Humoros hatást keltenek olykor a címszavak is: *dzsadzsa*, *Észjátszó Ida*, *Gitáros Emerencia*, *hatcsöcsű*, *himnusz bácsi*, *Iszákregiment*, *Kecske-traffic*, *megszentségteleníthetetlen ségeskedéseitekkel*, *ukmukfukk*, *zsipp-zsupp*.

A szócikkek, főként a többlepcsősek, soha nem ragaszkodnak szigorúan a maguk rövidprózai műfaji változatához. Magától értetődően formálódnak a típuskeveredések, az egyéni változatok. Lehetnek néhány sorosak vagy néhány oldalasak is. Kivételesen se szöveg, se kép nem tartozik két szócikkhez (*ifjúság! semmitmondás*). A tömörség szükségessé teszi, hogy lehetőleg emlékezetes legyen a szócikk kezdete és lekerekítő vagy váratlanul csattanós a befejezése. Az indítás általában a helyzet, a szereplők bemutatása. A befejezés olykor valamiféle népi bölcsesség, szentencia. A már idézett *abajgat* végén például a gőzhajót szemlélő szépapa szólalt meg: „Füstöl a kémény, de nem tudjuk, mi fő nekünk alatta, mondta, és hosszan elnézett a Boszorkánysziget felé.” Az *ábécé* első része a szépapa olvasókönyvéből idéz: „Fél-lyed az Is-tent, cse-le-kedgy jót, sen-ki-tül se tarts.” Végezetül ifjabb Szeles András olvasókönyvéből azt tudjuk meg, hogy „gyu-ri é-des-ap-ja a jó mun-ká-ért ki-tün-te-tést ka-pott.” Írói vallomás is a *magyarosítás*: „A telepes magnetofonok, a táska, majd a zsebmagnók feltalálásával mind kiszolgáltatottabbá, esendőbbé lett az élő beszéd. Már nem szállhatott el úgy, mint valaha, amikor – úgymond – csak az írás maradt meg. Talán ezért tudta olyan nehezen rávenni atyját András, hogy nevük ~-áról beszél-

tesse egyszer az öreget.” (II. 49.) Az apai vallomáshoz ezt fűzi hozzá a fiú: „Vannak emberek, akik ilyen vallomásokat vágnak össze kilométerszámmra, legépelik, és fölé írják, hogy »regény«. Az író az emlékezet morzsáiból gyúrja újra a kenyeret, és a saját élete kemencéjében süti ki. Ezt le kéne írnom, gondolta.” (II. 50.)

A szócikkek zárlatai olykor szentenciaszerűek. Például: „Van, hogy a valóság silányabb a képzeletnél.” (*harang*), „A botanikusok meg tudják, hogy az embernél esendőbb virágot keresni lehet ugyan, de találni nem.” (*Lőw Immániel*), „Aki embőrbé bízik, ~-ra támaszkodik, mondta erre anyám. Szokott ilyeneket mondani, de ez nem segít, sajnos.” (*nád*). A szócikk máskor erősebb csattanóval, poénnal zárul. Ilyen a *betyárbecsület*. Az üköregapa a kocsmáját meglátogató Rózsa Sándornak elmondja, hogy nemrég eltűntek az udvaráról a száradó paprikafüzérek: „Rózsa Sándor hegyeset köpött. Gondom lössz rá, Lőrinc. Reggelre ükanyám húsz füzér paprikát talált bedobva az udvarra.” A *munkásszolidaritás* ezzel a felismeréssel fejeződik be: „Hiába: tőkesszolidaritás is van a világon, nemcsak ~. És most az előbbi győzött.” Többször előfordul, hogy a befejezés a szereplő(k) évekkel későbbi sorsára utal: „Honnan is tudhatta volna – miként Szótáríró és Szótárforogató –, hogy négy év múlva ő lesz Marietta férje. (*Dr. Bokor*); „Tizenöt év múlva ő lesz az apám.” (*miért*). Megint máskor szellemesség, ironikus megállapítás zárja le a szócikket: a *pedagógia* kapcsán így: „A másság büntetendő, ez minden ~ lényege.” Más-hol: „Maga Balázs szerette azt hinni, hogy neki köszönheti a világhírt ama másik Béla. Bartók hagyatéka beszédesebb volt mindennél: fél tucat Balázs-könyvet őrzött. Javarészt fölívátlanul.” (*méh*) Amikor András a barátjával egy kiránduláson majdnem a határsávba téved, egy határőr visszaküldi őket. „Határeset vagyunk, ez az igazság, mondta szelíden Péter, és egyetlen mozdulattal berúgta a motort.” (*bukósívak*)

A már többször említett Szótáríró maga is a regény szereplője. Létezik tehát egy Temesi Ferenc nevű személy, aki íróként egy regény megalkotásához lát hozzá. Ebben a műben megnyilatkozik szerzőként, Szótáríróként és Szeles Andrásként, aki az író alakmása. A *Por* egyik meghatározó vonulata ugyanis kifejezetten önéletrajzi jellegű. Temesi Ferencnek tehát egyaránt alakmása a szerző, a Szótáríró és Szeles András, ám az alakmások sohasem lehetnek teljesen azonosak egymással, már csak azért sem, mert a 34. életévében lévő szerző kezdi el írni azt a regényt, amelyben Szeles András 0–23 éves. Szellemes az *azonos* szócikk tömör önmeghatározása: „Több mint kétséges, hogy Szótáríró ~ volt Szeles Andrással: valószínű.”

A Szótáríró a regényben a készülő mű alkotójaként szólal meg, s tesz tapasztalatairól, gondjairól megállapításokat. Például: „nem lehet egyszerre élni és írni” (*csöngetés*).

„én, aki bár megtanultam – igaz, az iskola mellett, de mely benn is igaz – a múlhatatlan matematikát, a legegyszerűbb egyszeregyet: a MINDEN EGY törvényét, s azt is *tudom*, hogy a *harmadik napon* a ~elem sárga fénye világít – mégis, nem emelkedve még a megismerés és erény magasabb fokára, csak reménykedhetem, hogy halálom egyszer majd hasonlatos lesz a lámpa kialvásához?

Ezt a kérdést szegezte magának Szótáríró egy vasárnap-ízű szombaton.

Szótáríró vagyok. Magyarázatokat adok, nem válaszokat.” (*föld. 226.*)

„Valahol már kivágták a fákat, akiknek a testére ez a Szótár nyomtatódik majd, gondolta a Szótáríró egy kerge reggelen. Aztán ránézett az írógépbe fűzött papírra, és szomor-

kásan elmosolyodott. Mit tehetett: nekifogott a következő szócikknek.” (kivág. 434.)

Körösz tanya „Élő családi legendárium lévén a fel- és lemenők minden adatát észben tartotta, az újakról pontosan megmondta, melyik régire ütöttek, és szívesen mesélt az *elköltözöttekről* egy-egy csattanós történetet. (Ezekből persze Szótáríró egyet sem jegyzett meg, akkoriban csak terhére volt a családja, úgy érezte. Készen kapta, tetszik, nem tetszik – el kell fogadni. Némi túlzással azt mondhatnánk, sohasem íródott volna meg ez a Szótár, ha Szótárírót *akkor* érdeklik azok a történetek. A csattanóknál ő, erre senki sem figyelt, nem nevetett együtt a többiekkel.” (451.)

A Szótárforgató „Ha pedig már félútig követte Szótárírót a szavak ~ában, miért ne hihetné, hogy megleli azt a szót, amelyet keres? Tán éppen a Szótárnak ebben a zugában porosodik, s arra vár, hogy Szótárforgató lehelete megtisztítsa. Hogy felemelje, s belemártsa a biztató, délutáni napfénybe.” (*labirintus*. II. 5.)

levelezőpartner „Na de félre a nyelvörkődéssel, egy Szótáríró csak rögzíti a nyelvi jelenségeket, és nem véleményezi. [...] rájöttem, hogy a leírt szó megváltoztatja a valóságot, már a leírás pusztá tényével. Vagyis hazugság. Kezdtém *megérteni* az írást.” (II. 27.)

A Szótáríró már kritikus szemlélettel mutat rá arra, hogy az ifjú Andrásnak még alig van történelmi tudata: „Andrást még a „tedd-el-ez-még-jó-lehet-valamire” szellemében nevelték, de ő csak mosolygott az egészen. Nem érte még föl ésszel a padláson az

ötvenes években eldugott Rákóczi-kép meg az aradi vértanúk kivégzését ábrázoló metszetek jelentőségét. Nem tudta, hogy ha az ember kézbe foghatja a nagyapja gyaluját, vagy megsimogathatja a dédanya rokolyáját, megérti őket. Az életet. Lelkében hasonlatos volt a dobozházak előre gyártott betonsivatagainak lakóihoz, akik sietősen szabadulnak meg a régi bútoroktól, haszontalan tárgytól...” (*limlom*. II. 29.)

A *ma* szócikk vallomásában a Szótáríró örül annak, hogy másfél évi munka után „minden a megszabott úton halad”. Majd hozzáfűzi:

„Valaki azt mondta, siessek. Szótáríró felnevetett. Előfordult, hogy beszélt is magában, de ezt most csak gondolta. Pedig őt is gazdagítja, tudom. A nagy művek mindenkit felemelnek. Alkotójukat is. De megvan a maguk ritmusa.” (II. 44.)

„Szótáríró, aki csak azokat becsüli, akik *tudják* is, ~t tesz-nek – a tudatos alkotókat. [...] nem volt mindig ilyen biztos a dolgában.” (*mi*. II. 91.)

„próza betűlancán raboskodó magyar, világhírről nem ábrándozom. Provinciális ~író szeretnék lenni, már csak az alliteráció kedvéért is” (II. 292.)

„Na, ebből a Szótárból se lesz kötelező olvasmány. De annyi baj legyen: Szótáríró se a kötelezőkön nőtt fel. A szabadon választott mindig édesebb feleim.” (*tanár*. II. 444.)

„Azt már régebben észrevettem magamon, hogy az önélet-írások sokkal jobban érdekelnek, mint más írók művei. Hogy az írók közül is leginkább azok érdekelnek, akiknek

személyes léte szinte tapintható a sorokban. Olyan könyvek, amelyekben a történet alig fődí el a szerző hétköznapi valóját.” (*társasjáték*. II. 459.)

„varr Azért se ~-om el a szálakat, gondolta magában Szótáríró, ez a megveszekedett.” (II. 561.)

„Minden családregegy *errefelé* valamiféle rehabilitáció is egyben, az ősök, az apák becsületének helyreállítása – igazítás és elégtétel. Már ha az ember szereti a szüleit, persze.” (*vonakodva*. II. 592.)

A *Por* tehát szótárregény, ám ilyen fogalmat a poétikák még nem ismertek. Közhelyszerű állítás viszont, hogy voltaképpen annyiféle regénytípusról beszélhetnénk, amennyi mű létezik, s ennek a felfogásnak tökéletesen megfelel az új fogalom. Tévedés lenne viszont azt gondolni, hogy a *Por* nem kötődik ezernyi szállal a regény-hagyományhoz. A szótárformának természetesen számos strukturális és tartalmi következménye van, maga a regény azonban lényegét tekintve nem írható le a klasszikus poétikák fogalmai nélkül. Már az olvasás kezdetén nyilvánvalóvá válik, hogy a mű családregegy.

A cselekmény 1833. szeptember 3-án indul és 1973. június 30-án fejeződik be. 140 év történései kavarognak tehát 1100 oldalon. Nevezetes történelmi események és szürke hétköznapiok, történelmi és természeti katasztrófák és történelmi és egyéni örömneppek. A teljes élet, a teljes valóság. Realista, valóságábrázoló mű a *Por*, e kifejezések legnemesebb, elköptathatatlan értelmében.

Olyan bő, extenzív és intenzív teljességre törekvő valóságanyag sűrűsödik a regény lapjain, hogy az olvasó csodálkozhat:

honnan van a szerzőnek ennyi ismerete. Majdnem olyan ez a csoda, mint Móricz Erdély-trilógiájáé: a rekonstrukció és a felidézés egyszerre tárgyias és látomásos tökéletessége. A különbség annyi, hogy Temesi nem egy korszakot, hanem korszakokat mutat be, s eljutván a jelenig, azt is a mű alapanyagává teszi, amihez az átéltség jogán személyes köze van.

140 év történetében hat nemzedék sorsa elevenedik meg. 1833-ban a szépapa Kispéter Lőrinc a Tisza partján az első gőzhajót szemléli, 1973-ban pedig ifj. Szeles András éli és fejezi be az életét. Az ükszüőlőktől az ükunokákig természetesen nem mindenki, csak egy kiválasztott vonal kap helyet a regényben: a Kispéter-, Balogh- és a Stolz- (Szeles) családok tagjaiból mintegy húszan. 140 év távolsága első pillantásra általában beláthatatlannak tűnik, olyannak, amihez személyes közünk már nemigen lehet, pedig ha meggondoljuk: mi ismerhettük legalább a nagyszüleinket, azok pedig szintén a magukéit, s ők így személyes emlékeiket adhatták át nekünk. Aki figyel a múltra, annak ükszüleihez is személyes köze lehet. Ezt a belátást szerezte meg Szótáriró, már idézett vallomása szerint. (*körösztyanya*)

A családregeény történelmi szereplőinek *családfáját* egy temetőlátogatás alkalmával tudatosítja kamasz fiában idősebb Szeles András. A következő nevek szerepelnek a síremléken:

Kispéter Lőrincz (1799–1882)

Aranyos Rozál (1803–1879)

Kispéter Lőrincz (1825–1874)

Hódi Teréz (1824–1904)

Balogh István (1848–1904)

Kispéter Mária (1852–1926)

Stolz András (1879–1916)

Balogh Julianna (1884–1923)

Stolz Katalin (1909–1927)

A regény élő szereplőivel így folytatható a családfa:

Szeles András (1914–)

Horváth Baba

Gyermekeik: a nővér (1946) és András (1949), aki mellé odaírandó legalább Marietta és Katalin. Saját születésének időpontjáról különös módon tudósít András: „Az is biztos, hogy nem éppen önszándékú (újja)születésem az első szovjet atombomba felrobbantása után mintegy két hónappal történt”. (*ujjong*, II. 505.) A bomba napja pedig 1949. szeptember 25.

A *Kispéterek* szerteágazó porlódi (szegedi) családbokrot képeznek. Címzavuk az 1942-ben megjelent címtár alapján 18 személyt nevez meg. Ifjabb Szeles András számára azonban csak a hosszú életű, s a város közéletében is szerepet játszó agglegény, *Lőrincz bácsi* volt ismerős és közeli rokon. Az apai nagybácsi MÁV főintéző volt, s közel kilencven évet élt. András a temetésére is emlékezett, s arra is, hogy apja a csekélyke örökségből vette a család első televízióját. De örültek a szerény értékű ingóságoknak, a könyveknek is. Viszont okkal érezték meglopottnak magukat, mert az öreget gondozó házaspár, amit csak tudott, eltulajdonított.

Az ükapa Lőrincsel találkoztunk a regény első történetében, aki a *bagolytűdő* karácsonyestéjén azt mondja el a feleségének, hogy a Hétválasztó helyett egy városszéli kocsmát bérelt ki, mert

a gyorskocsi helyett már a gőzkocsié a jövő. A *betyárbecsület* történetében pedig maga Rózsa Sándor kereste fel a legényeivel ezt a kocsmát.

A *Baloghok* szócikkét egészében szükséges idézni, mivel „Porlód” népéről ad jellegzetes képet:

„A régiségben Porlód a Tisza három szigetére települt, amelyek később összeolvadtak, Fel- és Alporlódon két különböző magyar törzs telepedett le – valószínűleg a kériek (türkül »óriások«) és a tarjánok. A középső sziget, a későbbi Palánk népesült be a legkésőbbben, itt települtek le az első »gyüttmöntek«.

Az alporlódiak (a későbbi alsóvárosiak), jobbára földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkoztak, és ebből fakadóan a józan és szerény takarékoság, valamint a munkában való kitartás volt az ideáljuk. Az ősi röghöz, a családi tűzhelyhez jobban húztak, s nagyobb volt bennük a hitre való fogékonyság – innen való a »jámbor város« elnevezés is.

A főlővárosiak a hajósok, vizenjárók, kereskedők mozgalmasságát éltek; rengeteg benyomást szerezhettek, idegenekkel találkoztak. A könnyedség, ami elengedhetetlen volt fennmaradásukhoz, életvitelükben is megnyilvánult: fényűzésre hajlók és mulatók voltak. Ezért is kapta e városrész a »kényős város« elnevezést. Ablakaik a vízre néztek, amelyen Erdélyből jött a só, nem a zsiros, fekete földekre.

A ~ törzsökös főlővárosi halásznemzetség, vizenjárók voltak. Elképzelni se lehetett a Kispéteréktől jobban különböző hadat. Míg ezek öles termetüktől eltekintve tipikus alsóvárosi népek voltak, kevésbé formásak, nehézkesek, zárkóztak, bizalmatlanok és maradiak, addig a ~, miként e legtöbb főlővárosi nemzetség, szálasabbak, csinosabbak,

mozgékonyabbak, eleven észjárásúak voltak, és minden újdonság iránt nagyobb fogékonysággal bírtak. Lenézték a földtúró Kispétereket, míg azokban a furfang mellett volt egy nagy adag paraszti dölyf is.

Alsó- és Fölsőváros népe a legritkábban házasodott egymással, a Palánkbeliekkel meg úgyszólván soha. Épp ezért igencsak feltűnés számba megy, amikor 1872-ben dédapám, Balogh István megkéri Kispéter Lőrincz lányát, Máriát.” (58–59.)

Ennek a Balogh Istvánnak az életéről elég sok mindent megtudhatunk, vele egész szócikk-lánc foglalkozik. Az apja halászmester volt, s fiát is erre szánta, ám az a tiszai halászat visszaszorulása után a gombkötő-mesterséget tanulta ki. Ezzel sem volt szerencséje, ez a szakma is kezdett kihalni, s ekkor szélmalmot bérelt. Ezután fiákeresnek állt. Sajnos nem vetette meg az italt, s így bizony elszegényedtek. (*bölcso, céh, dologfogható, édosmagam, érzés, esküvés, fiáker, fűárverés, gavallér, jussol*) Kispéter Máriáról, Balogh Istvánnal való közös életéről is eleven képet kapunk szócikkek sorából (*csecsszopó, dzsadzsa, egylépéses, erkölcs, keszőce, kikérés, nyugtalan*).

Balogh Istvánék Julianna lányát vette feleségül Stolz András mészáros, aki 1916-ban hősi halált halt. Neki se mészárosként, se kocsmárosként nem volt szerencséje, igaz, szeretett mulatozni, italozni. Két lány után az ugyancsak András nevű fia 1914-ban jött a világra. A már négy gyerekkel megözvegyült édesanya trafikengedélyt kapott, ám hamarosan a tüdőbaj vitte el őt. András gyermekotthonba került, ahonnan megszökött, nagynénje nevelte tovább. Tanítóképzőt végzett, s ott az igazgató javaslatára ő is megmagyarosította 1933-ban a nevét, s akkor lett Szeles András. Az ő élettörténete a regény egyik fontos cselekmény-

szála. A következő szócikkek emelhetők ki: *ávós, gépkocsi, igazoltatás, körösz tanya, magyarosítás, megszületik, miért, most, ön-életrajz, pác, papok, prókátor, rend, rex, ruha, se, senki, szag, Szeles András, szerencse, szökevény, szülőváros, tanító, tisztogatás, út, vasárnapi, vesztő, vonakodva, zászlós, zseníroz*. Természetesen más szócikkekben is megjelenik, főként azokban, amelyeknek a fia a főalakja. Ifjabb András már Szelesnek született. A családregényben ő a hatodik nemzedék képviselője, s az ő története válik (ön)életrajzi regénnyé.

A *Por* azonban sokban különbözik a klasszikus családregényektől. Szembeötlően azzal, hogy tudatosan (ön)életrajzi regény is, s így a jelenkor kiemelten hangsúlyos benne. A családregények szerzői általában a mindentudó elbeszélői nézőpontot, vagy egy ahhoz közelit alkalmaztak, s így minden ábrázolt korszakról azonos részletezésű és mélységű ismeretekkel rendelkezőnek mutatkoztak. A *Por* világában azonban a Szótáríró és alakmái sem mindentudóak. Ők a régiekről, sőt szüleikről is annyit tudnak, amennyi ismeret eljut hozzájuk. Sokszor az is hosszas történeti bűvárkodás után. A szótárforma mozaik-technikája hitelesen mutatja fel a valóságos családi és történelmi emlékezet működését és tartalmát. A klasszikus családregény egy család regénye, a *Por* pedig a családi emlékezeté. Ráadásul, mivel a régi regényeknek közös gondolati alapjuk volt a polgárság hanyatlásának a bemutatása, „egy család alkonyának” a megjelenítése, voltaképpen nemzedékről nemzedékre szűkült az ábrázolás teljessége. A *Por* (ön)életrajzi jellege pont az ellenkező utat járja: a szerzői alakmás jelenkori életideje kapja a legérzékenyebb bemutatást. S meghatározóan más a regény világképe is. Szó sincs hanyatlás-képről. Ennek egyik oka az, hogy a regény történeti idejében nem mutatkozik meg virágkor sem a nemzet, sem a város, sem valamelyik társadalmi osztály vagy réteg szá-

mára. S alighanem ebből a személyesen is megélt tapasztalatból származik az elbeszélő alakmások egybevágó felfogása, amely szerint ez a családtörégy nem a széthullást, hanem a megmaradást mutatja fel.

Az (ön)életrajzi regény felfogható úgy is, mint a családtörténeti regény utolsó fejezete. Ugyanakkor a szótárforma révén a kezdettől párhuzamosan halad az ősök és András története. Száznegyven év történései nem időrendben, nem is logikai vagy érzelmi sorrendben, még csak nem is a lexikonnak megfelelően kapcsolódnak egymáshoz, hanem a Szótáríró szándékai szerint. A szócikkeknek legalább a felében András életidejében járunk, s ő a beszélő, akár önmaga korábbi életére emlékezik, akár jelenidejűként mesél el valamit.

Ifj. Szeles András élettörténete a gyermek-, a kamaszkor és az egyetemista diákeveket fogja át. A személyiség igazi sorsa szempontjából az utolsó hónapokig mindez inkább csak előtörténet egy nevelődési regényben. András nem az az ember- és írótypus, amelyik egész életében a gyermekkorából él. Ebből a gyermekkorból elsősorban az a fontos – a Szótáríró számára – ami az elődökhöz köt, és ami a jövőbe, az egyetemista felnőtt létéhez vezet. Ezt igazolja az is, hogy a gyerekkor önértéke elsősorban az, hogy a fiú porlódi lehet, és egy valódi család tagjaként lehet az. András fontos barátságai alig gyökereznek a gyerekkorban, inkább a középiskolás, s még inkább az egyetemista évek a meghatározóak. Az egyetemi élet a mindennapok szerves részévé válik, ám ez a regényben mégsem kap központi helyet. Mégis érzékelhető, hogy az adott életszakaszban Andrásnak ez a sorsát meghatározó élménye, hiszen az egyetem tudatosítja benne – vonzásaival és taszítósaival egyaránt –, hogy értelmiségivé kell válnia. Szótáríróvá.

Az egyetemista évek története jelentős részben a barátságoké. A baráti kapcsolatok ápolásának leggyakoribb színtere a kocsmá,

ritkábban egy-egy klub vagy lakás, még ritkábban az egyetem vagy valamilyen művészeti rendezvény. Pedig nyilvánvaló, hogy András író szeretne lenni. A barátok, a nemzedéktársak némelyikének modellje a kívülállók számára is felismerhető és behelyettesíthető, legtöbbjüket azonban csak a város akkori ifjai ismerhették. De ez nem lényeges, hiszen a *Por* nem kulcsregény, sőt egyetlen szócikkének sem lényege ilyesféle szándék. A későbbi utókor számára pedig, néhány buzgó filosztól eltekintve senkit nem foglalkoztat igazán, hogy melyik regényalaknak ki volt a modellje.

Tucatnyi figura veszi körül folyamatosan András alakját, s ők a nemzedéki életérzést és annak egyetemista változatát a maguk valóságos sokszínűségében tárják elénk. Nem mindig elég éles a kép, s egy-egy figura néha a többivel egybemosódottan maradt csak meg emlékezetünkben, de talán ez is szándékosan van így. A *Por* egyszerre (ön)életrajzi és nemzedéki regény.

A nemzedéki élmény a regény egyik meghatározó vonása, s ennek esszéisztikus kifejtése a *valahogy valahol valaki valami*. A Szótáríró a maga nemzedékét elsősorban nem a szülőkétől különbözteti meg határozottan, hanem a közvetlenül előttük járóktól. Bár úgy gondolja, hogy: „Nincs kitüntetett hely az időben, illetve csak azok vannak, legendás, dicsőséges napok, amikor valakik éppen elkezdik, *túllépnek e mai kocsmán*, majd ők megmutatják, majd meglátjátok... Majd meghalljuk, hogy akkor még [...] volt még valami értékrend, amely kezdett már megváltozni; de rend és érték; bizony ilyenek voltak még.” (II. 556.)

A szócikk a következő eseményeket sorolja: Little Richard, majd a Beatles, nálunk Szörényi Levente fellépése, Gagarin űrrepülése, Kennedy lelövése, Károlyi Mihály hamvainak hazahozatala, a „vasfüggöny fölment” élménye, részleges atomcsendegyezmény. Mindehhez társulnak a hétköznapi élet eseményei

(templomba járás, farmerdzseki, táskarádió, televízió, szex) és a városról is megtudjuk, hogy végre megyeszékhely lett. Alap-
élményként jelenik meg a következő: „Mi voltunk az első nem-
zedék, amely *pozitív légkörben nőtt fel*. Már ami a rádióaktivitást
illeti. Ha akkoriban a fejünkhöz tettek volna egy Geiger–Müller-
számlálót... De hát nem tettek. Mit se tudtunk arról, hogy
a radioaktív szennyezés fő hordozója por, amit teli tüdővel be-
szívtunk, az eső, amelyben bőrig áztunk, ez az egész földgolyó,
amely a Naprendszer egy provinciális, vidéki helye. [...] Aztán
elkezdődött a beat-korszak, és nem értünk rá ilyesmikkel bíbe-
lődni, és 69-70 körül le is áldozott a napunk. Lehet, hogy épp
ezért? / ~-t elveszített.” (II. 558–559.)

A hatvanas-hetvenes évek fiataljai számos nemzedéki regényt
írtak már önmagukról. Ifj. Szeles András nemcsak személyével,
hanem egész nemzedékével együtt főszereplője a *Pornak*. A cse-
lekmény szintjén a nemzedéki életnek olyan jellegzetes motívu-
mai vannak, mint a beatzene, a kocsmázás, az iskola, az egyetem,
a barátság, a szex, a szerelem.

Temesi Ferenc műve azonban különbözik a legtöbb nemze-
déki regénytől. Nem az adott világ ellentétéként, hanem a világ
részeként mutatja be a saját nemzedékét. Ezt éppen a családre-
gény-szemlélet következetes végigvitele teszi magától értető-
dővé: a családbokor jelenvalósága. Ha lázad is bármelyik új nem-
zedék, végül is részese a láncolatnak. A tagadással is: vállal.

A nemzedékek láncolata térben és időben létezik. A *Por* amel-
lett, hogy család-, önéletrajzi és nemzedéki regény, egy táj-
egységnek, az Alföldnek, s egy városnak a regénye is. Össze-
teveszthetetlenül egyértelmű, hogy a Tisza-parti város, Szeged
a modellje annak a helynek, amelyet a regényben Porlódnak
neveznek, s amelynek rövidítése lett a regény címe. A mottó
Kosztolányi Dezső *Alföldi por* című írásából származik: „Ez a por

nem hasonlítható semmihez sem. Ennek a pornak külön konstrukciója, külön kémiája, sőt külön lélektana van. Ez a por él.”

Aki nem Szegedre való, az talán elfogulatlanabb olvasó lehet, ugyanakkor bizonyosan megfosztódik egy csomó élménytől. A regény számos eleme nem ugyanazt, nem ugyanannyit jelent számára, mint a szegedieknek. Ám a regény egésze az olvasók mindkét csoportjának mégis ugyanazt tudja adni: Porlód irodalmi emlékművét. Mert Porlód már nem csak Szeged. Több annál, legenda is, szimbólum is. Kosztolányi Dezső Sárszege és Németh László Csomorkánya között földrajzilag is szinte feleúton, a magyar epika egyik újabb város-szimbóluma formálódott meg.

Porlód mégis más, mint Sárszeg vagy Csomorkány. Más, mert a város-jelkép változásaival formálódik szinte a jelenig. Szeles András ifjúkorának valósága szinte szétrobbantja azt a kisváros-képet, amely bennünk élt. S egyébként is más Temesi Ferenc írói szemlélete. A porba fúló, az elkallódó életek helyett a megtartó életekre teszi a hangsúlyt. Meghaltak az ősök. Meghal Szeles András is. Porrá leszünk mindnyájan. Mégis, a megmaradás apoteózisa ez a regény.

Az *alföldi* címszó érzékletesen jellemzi az e tájra született embert:

„Nem akármilyen önbizalma lehet annak a népnek, amely a lapályra telepszik. Pusztta erején kívül nem számíthat másra. [...] Ha valakit körülnyaldostak már egy búzatábla végtelenbe vesző hullámai, vagy magára maradt egy remény és vég nélküli kukoricásban, végigtekintett már a pusztán, az ismerheti a végletelességnek és egyben a fátumba való beletörődésnek azt a kevert érzését, amely az ~-t jellemzi. Ez az a talaj, amelyen a szemlélődő belenyugvás terem. Az

ember úgy érzi, bármerre menne, sose érne a búzatábla, a kukoricaföld, a puszta végére. S vajon ezeken kívül létezik-e egyáltalán valami más is e világon? A felhő-Kárpátok vonulata az ég szélén csak ritka vendég errefelé. Éppen ezért az ~ szinte közvetlenül éli át azt, amit az óceán partján lakó: érzi az ember kicsinységét a földön, s azt, hogy menekülni hiábavaló; *sorsa* ez – naponta szembesülni a végtelennel. Innen a tekintet csak az égre szegeződhet, honnét a felhőéletű régiek néznek vissza az emberre, az álmok, a hit mellett tanúskodva kiáltásra nyitott néma szájjukkal. [...] A történelmi időjárás sem tanított másra ezen a tájon.” (22–23.)

Temesi Ferenc számára tehát az Alföld nem a szabadságnak és a másik póluson nem is a végzetes lefokozottságnak a jelképe, hanem a megmaradásnak, az adott kötöttségek dacára való helytállásnak. A por is kétértékű jelkép legalább a Biblia óta: porból lett és porrá lesz az ember. Ugyanakkor a regény elképzelhetetlen az ugyancsak sokarcú víz motívuma nélkül. Porlód nemcsak az Alföldön terül el, hanem a Tisza partján is. Az alföldi por kiegészítője és ellenpontja az áramló folyadék, s bizony nemcsak Tiszaként, hanem alkoholként is. A kocsmai poharazások és a Tisza teszik elviselhetővé az életet. A Tisza egyszerűen van, jelen van, miként a porral telített levegő. Porlód egyik nélkül sem lenne az, ami.

Porlód Közép-Európában van, Porlód történelme tehát jellegzetesen közép-európai és természetesen magyarországi. A megjelenő történelmi csomópontok: reformkor, 1848, önkényuralom, kiegyezés, millennium, első világháború, forradalmak, megszállás, Horthyék ellenforradalma, második világháború, felszabadulás és újabb megszállás, Rákosi-kor, 1956, „jelenkor”. A magyar

történelem 140 éve tehát. Mindehhez igazi porlódi sajátosságként tevődik hozzá Rózsa Sándor és Ráday Gedeon alakja, az 1879-es nagy árvíz és az újjáépítés története, majd Horthyék 1919-es készülődése. Ezek a helyi események azonban egyaránt országosan ismertek és jelentősek. Porlód történelme minden fontos időpontban és a mindenkori hétköznapiakban is magyar történelem. Akkor is, amikor periféria, akkor is, amikor centrum.

S ha a város Közép-Európában van, akkor népe is közép-európai nép. Kis nép tehát. Amely oly ritkán és oly rövid idejű érvényességgel lehet a maga sorsának a kovácsa. Amelynek az alkalmazkodó-képességben kell nagymesterré válnia.

A regény történelem-képében kétfajta szemlélet érvényesül. A meghatározó az, amelyet úgy nevezhetünk, hogy történelem alulnézetben. Ez a porlódi népé, amely aligha formálja, inkább csak elszenved, túléli a történelmet. A másikat talán információs, lexikonszerű történelemismeretnek nevezhetnénk. Ennek közvetítője az elbeszélő, a forrásai, kézikönyvek, helytörténeti monográfiák lehetnek. Tudjuk, hogy teljesen objektív történelemkép soha nem születik meg, változnak az értelmezések. Talán mégis túl részletező és túlértékelt lehet a városbeli munkásmozgalom történetének bemutatása, a „Tulipánok” 1944 utáni tevékenysége. S talán túl sommásan elítélő Horthyék 1919-es és későbbi értékelése. Ugyanakkor bravúrosan megoldott 1956 őszének a bemutatása, amelyről akkor nem lehetett forradalomként írni. A regényben egy hazalátogató emigráns beszéli el Szótárírónak, hogy miként élte át Porlódon 1956 októberét, s teszi mindezt ö-ző nyelvjárásban.

Porlód-Szeged szellemi életéről a századforduló előtti évtizedekből szinte semmit nem tudunk meg a regényből. Az archaikusan hagyományörzőnek mutakozó város viszont valóban újjászületik az árvíz után. Később határozottan elősegíti ezt, hogy

az 1920-as években egyetemet kap, s ott többek között Szentgyörgyi Albert, Sík Sándor, Bálint Sándor, Bibó István tanítottak. A művészetek kapcsán a zenénél (Bartók Béla, Dankó Pista, Vaszy Viktor) és a képzőművészetnél (Csontváry, Süli András, Zoltánfy István) jóval több szó esik az irodalomról. A város szülötte volt, még a regény cselekménye előtti időben Dugonics András, az első magyar regénysiker szerzője. Kötődött a városhoz Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, Gárdonyi Géza, Pósa Lajos s főként Tömörkény István, Móra Ferenc, Juhász Gyula, majd József Attila, Radnóti Miklós, a népi mesemondó Tombáczy János. A Szótáríró számára igen fontos a város irodalmi hagyománya, s nyomatékosan a mesterének vállalja Tömörkény Istvánt, a *génuszt*, akiről „Mindenki tudja, de én azért újra elmondom, hogy a porlódai nemzet igazi ~-a, vagyis védőszelleme, embernek, magyarnak a legkülönb. [...] Szinte szociológiai pontossággal írta le a századforduló porlódai népeletét. [...] A magyar parasztból *teljes valójában* ő csinált igazi irodalmat, mégis a hivatalára volt a legbüszkébb. A porlódai múzeum igazgatója volt. [...] Sokan kismesternek mondják, pedig ő csak olyan kicsi, mint mi vagyunk. Ady például magával egyenrangúnak tartotta, bár igaz, néha »elviselhetetlenül porlódinak« is. De pont ez a hitelesség, a megalkuvás, szépítés nélküli ábrázolás az ő erőssége. Írói becsületessége, alázata minket megszégyenítően mély.” (251–252.)

Szeles András első írásai a „Porlód és Vidéke” nevű megyei lapban jelentek meg, irodalmi bemutatkozása pedig a megyének a hatvanas években még eléggé jelentéktelen, amatőröket is közlő, de a szerkesztőváltás után lassan országos hírűvé váló folyóiratában történt. E folyóiratnak volt egyik szerkesztője, s számos diák mellett az írójelöltnek is egyetemi patrónusa a már említett Ilia Mihály, akit az *adjunktus* szócikk így mutat be:

„TÁPAI MIHÁLY

Hogy a több mint háromszáz porlódi ~ közül (Porlód = iskolavárta) miért pont Tápai Mihály szigorú szemüvege ragyog nekem a legfényesebben, könnyű megmondani. Először is, mert ő a mi *patronálónk* (amolyan osztályfőnökféle, gyermeteg egyetemisták támaszára). Másodszor: mert irodalomelméletet tanít, és ez olyan elegáns. Aztán meg, mert több is mint tanár: ő a porlódi *irodalmi és kulturális folyóirat* felelős szerkesztője. És végül, mert tősgyökeres porlódi, akárcsak én; egy olyan egyetemen, ahol nem lehet mondani, hogy nyüzsgőnének a porlódi születésűek. Természetes, hogy minden szerdán ott ülök az előadásán és hallgatom színtelen fűrészpörhangját, amelyet áthat valami számomra ismeretlen, száraz szenvedély.” (11–12.)

Ugyanebben a szócikkben szerepel Mucsi adjunktus is, aki „Csukonyi Fausztin költői nyelve” című munkáján dolgozik, s ebbe bevon diákokat, köztük Andrást is. Ilyen író nem létezett, mintáját azok a mini-mesterek adták meg, akik Szeged 19. századi művelődéstörténetében játszottak némi szerepet, s akik nem Temesi felfogása szerint, hanem a maguk feledhető módján voltak a regionalizmus regionalistái, az irodalomtörténet ítélete szerint a népnemzeti irányzat jelentéktelen mellékszereplői. A regényben még lexikoncikk is bemutatja ezt a szakmája szerint borbélymesterséget űző író (Csukonyi). András, tanárának útmutatása szerint elkezdett a könyvtárban dolgozni az írói szótár kapcsán, ám idővel kiábrándult a szerzőből, s közölte is tanárával, hogy „Csukonyi nem volt író” (*megbeszélés*). A tanár természetesen elküldi szemináriumáról a diákot. A regény többször idéz Csukonyinak tulajdonított századfordulós szövegeket, s azok íráskészségről, de az igazi tehetség hiányáról tanúskod-

nak. Csukonyi Fausztin a regényben nem műveivel kelti fel igazán a figyelmünket, hanem azzal a portréval, amelyet róla és a porlódi életről formálódik (*adjunktus, babér, disznó, Fusztika, gyerek, iránytan, jubileum, kiboldogul, magánélet, megbeszélés, monda*). Egyszer frissen megjelent, Irálytan című könyvével tartott hazafelé:

„Angliai utazására gondolt, Délkelet-Anglia síkságba simuló szelíd lankáira, melyek jobban megfeleltek az ő lelkületének, mint a porlódi lapály; atyja végakarata és a régi kedves vendégekre. Tisza Lajosra és udvartartására. Egyszer meg, amikor Mikszáth Kálmánt borotválta, azt találta volt mondani neki a fenőszíjért nyúlva:

Igencsak nekiborotválkozott ma az idő!

Ez mit jelent amice?

Hogy kitisztult az ég.

Ez szép. Ez nagyon szép, dőlt hátra a borbélyszéken Mikszáth.” (*irálytan*. 351–352.)

A szócikkek sokszínűsége nyelvi-stiláris szempontból is megmutatkozik. Mivel a regénynek igazából két elbeszélője van: Szótáríró és András, valamennyi különbség megfigyelhető kettejük nyelvhasználatában is. A Szótáríró tárgyilagosabb és szükségyszerűen személytelenebb: ő voltaképpen csak a munkájáról nyilatkozik meg, nem a magánéletéről, annak eseményeiről. A 140 évet átölelő cselekmény következtében a Szótáríró számára természetes az is, hogy kissé más legyen a szöveg nyelvi megformáltsága a 19. századi szócikkekben és a más az elbeszélés jelenidejében. S ez a köznyelvi-irodalmi nyelvi előadásmódban is megmutatkozik. Például így:

„édös magam

Dédapám, Balogh István, akinek Szótáríró által adományozott állandó jelzője a »nyughatatlan« volt, a paszományszerítés után megint csak fordított egyet az életén. Elhatározta, hogy molnár lesz. Öreg Dékány Istvántól, ettől a zsurmó, gyereknyi vénembertől bérelt egy nagyvitorlásat az algyői határban. (Vízimalom bérletére, teszem azt a Sárgán, a Tisza Marostorok felé eső részén csak módosabb ember gondolhatott.)” (141.)

„eszménykép

Tudja csak meg a világ (ha áll még és kíváncsi rá): az én gyermekkorom ~-em Percy Harrison Fawcett volt. Karácsonyra kaptam meg a könyvét (már nem a Jézuska hozta). Az volt a címe, hogy »A Mato Grosso titka«. Dél-amerikai kalandozásairól számolt be ez a derék brit utazó, aki annyi megpróbáltatáson ment keresztül az Amazonas őserdeiben, hogy – Zola ide vagy oda (→*emléktábla*) – egészen megrendített. Olyan halálmegvető, elszánt és kitartó szerettem volna lenni, mint ő.” (180.)

Ez még szelíd, alig feltűnő különbség, ám a regény bőven él az archaikus szegedi tájnyelvvél, s azzal is kétféle módon. Van arra is példa, hogy a szövegben a beszélő szavai hangzás szerint le vannak jegyezve, mint a mesemondóé: „Hát az úgy vót, hogy ez a Kárász uraság valamiféle ármánnya’ mögszörözte magának a horgosi fődeket innen nem messze. Nagyon gazdag embör lött belüle, de mégse tellött benne sok öröme. Mondhatnánk úgy is, hogy éggy idejig bódog embör vót, a végin mög nagyon bódogtalan.” (*képregény*, 410.)

Sokkal gyakoribb eljárás az, hogy a szócikk elbeszélő része enyhén, köznyelvien archaikus, a személyek megszólalása azonban tájnyelvi, sőt ebben a példában még a szócikk címe is ilyen:

„*citura*

Üköreganyám már elmondta az esteli imádságot, de nyitott szemmel fekszik, kitakarózva az augusztusi, az éjszakai csak valamit enyhülő hőségben. Megkocogtatják az ablakot. Hódi Teréz felszökik, a mécseshez kap.

Ki van ott?

A te hitös urad.

Szentségös Szűzanyám! Ükanyám lábából kiszáll az erő, megfogja az asztal szélét.

Engedgy mán be, hé, me' itt fognak mög a némötök, hangzik odakünn a halk noszogató. Ükanyám magához tér, az ajtóhoz libben.” (84.)

A tájnyelv is rétegnyelv, s oda sorolandó a diáknyelv, az argó, a szleng. Temesi regényében sokféle változatra találhatunk példákat, főleg a második kötetben, közeledve a jelenkorhoz. Doktor Sanyó szabó kapcsán értelmiségi szinten mutatkozik meg mindez.

„Sötét van itt fiam Pável, világíts egy zseblámpával, mondta. Erre felkattintottam a villanyt. Sanyó izzadás közben bizztatta magát.

Ez az, Sanyó, Jól csinálod. Csak így tovább.

Leültem, és hallgattam John Lennont, aki Einstein után a huszadik század legeredetibb fickója volt. Sanyó szabó a Beatles feloszlását követően sem vált meg kedvencétől.

(Újabb kitérő. Ígérem, ebben a szócikkben az utolsó:
SPECIAL THANKS TO: Paul Simon (Simon Palinak),
Neil Young, Bruce Springsteen, Sting, Mark Knopfler
(Knopfler Márknak) és mindazoknak, akik a saját zenéjü-
ket a saját szövegükkel játsszák! KÖSZ, SRÁCOK!)

Na szóval ülök és hallgatom a zenét. Egész lehiggadtam
tőle.” (slicc. II. 362.)

Ez az idézet arra is példa, hogy a szócikkekben számos alkalom-
mal szerepelnek angol nevek, szavak, gyakran terjedelmesebb
rock- és a beatszövegek, részletek, s ez, ellentétben Porlód-
Szeged világával, az egész nemzedék számára általános élmény-
kört idéz meg. Érdekes példa a tininyelv bemutatása (*tini*), ré-
gebbi nyelvi játékként pedig a *kiflinyelve* („Tufludsz mélfélg iflígy
befleszfélnifli?” 422.)

A nyelvhasználat 1830 óta tartó változásait a röviden már
bemutatott szövegdokumentumok szemléltetik a leghatásosab-
ban. A tankönyvi nyelv, a hivatalos nyelv, az írott köznyelv,
a levelezés, a napló sokféle változata szerepel a regényben. A 19.
századi fejezetekben pedig többször találkozhatunk olyan cso-
portnyelvi kifejezésekkel, amelyeket ma már csak a néprajztudo-
mány tart számon. Például a halászat kapcsán: öregháló, bokor
(öt halász csapata), gyerökpice (gyereknek való halászó eszköz),
nagypicés (a bokor vezetője), vicemester, keceháló. Mindezt
a halfajták felsorolása egészíti ki: „A folyamszabályozás előtt
annyi volt itt a balin, a compó, a márna, a csuka, a viza, a durbincs,
a keszeg, a küsz, a napkárász, fenékjáró küllő, sugár kardos, raga-
dozó ön, pirosszemű kele, fejes domolykó, vésettajkú paduc, de
a potyka, a harcsa, a kecsege, a pisztráng, a süllő, sőt a nagyobb
fogas is, hogy alig győzték hasítani, sózni a vízparti halszáritó
tanyákon.” (*dologfogható*. 126.)

A beszédmód mellett a szemléletet gyakran határozza meg az játékosság, a humor, az ironikus, a satirikus, a gúnyos közlésforma. A Szótáríró hősei többnyire kisemberek, jelentős mértékben ősök, családtagok, s ők arra törekszik, hogy beleérzően megértse, elfogadja, inkább sajnálja, mint elutasítsa őket. A történelem menetét mutatva be, s különös hangsúllyal azokat, akik az országos vagy a porlódi közéletben, politikában meghatározó szerepet játszottak, az írói szemlélet már nem ennyire megértő, sokkal inkább megítélő és elítélő. Így érthető, hogy a regény ironikus hangoltsága hol humorossá szelídül, hol meg átcsap satirikus távolságtartássá.

Néhány példát említve, a nyelvinél sokkal összetettebb játékosságra szellemes példa a *nyitány*, amelyben András az „Operák könyve” stílusában beszéli el cselekményvázlatként szerelme történetét: „A fiatal András szereti a bájos Mariettát, ám rabul ejti szívét a szépséges Katalin egyetlen pillantása. Szívének érzeményét a bánat köntösébe rejti. András és Katalin tagjai a diákok komédiástruppjának, és egy vidéki előadás alkalmával András ivócimboráját fekteti a szeretett lány ágyába, míg maga a szomszéd ágyon álmatlan forgolódik a társulat kikapós Évája mellett.” (II. 168.) Konfliktus konfliktust követ, nincs kibontakozás ebben a szomorújátékban.

Humoros alak például Taschler főkapitány két agglegénynek megmaradó fia (*idő*):

„Hogyan jövök én ahhoz, hogy egy vadidegön embör lányt életöm végéig eltartsam? Szokta mondogatni Endre, aki jegyző volt a torony alatt, és többre tartotta a nagy tajtékipipáját meg a maga keverte csetneki és kóspallagi dohányt akármely lánymosolynál.

A hozomány olyan, mint a griffmadár, bólogatott erre Jóska, a királyi törvényszéki bíró (→ *ítélet*). Beszélnek, írnak róla, lé is föstik – de látni még senki se látta! Ugyan ezen okból az volt a tanácsa: lányos háznál sose idd le magad, mert másnap rád fogják, hogy megkérted a háziskisasszonyt.” (335.)

Az ironikusság a történelemszemléletben válik keményebbé, de elítéli a részegeskedőket, a hivatal ostoba képviselőit, a rendőröket is. Az *igazoltatás* második részében egy éjszaka a hosszú hajú, farmerruhás András komoran igazoltatja egy rendőr, majd amikor meglátja, hogy a BTK hallgatója, békésen elengedi. Azt hiszi ugyanis, hogy a „büntetőtörvénykönyv” diákja a fiú, s még azt is elmondja neki, hogy az ő fia hasonlóan hosszú hajú és farmert hord.

Szatirikussá akkor válik a szemlélet, amikor nincs mentő körülmény a személy számára. Így mutatkozik hiányos nyelvtudása miatt is korlátoznak Ferenc József, aki az árvíz után kijelentette: „Porlód nem volt, hanem nincs!” (*halászlé*). Horthy az *ökör* címszó főszereplője 1919 nyarán; s megkapja a magáét az 1945 utáni Rákosi is (*történelem*). Így válik nevetségessé a *protokoll* egy 1928-as porlódi ünnepséget bemutatója.

A regényben az időnek olyan összetett, többrejtű kezelésével találkozhatunk, ami még a legedzettebb olvasókat is elismerésre készítheti. Miként képes az ábécé rendje az időrendet érzékeltetni, illetve egyetlen idősík történeteit együtt láttatni? A *Pornak* három világosan elkülöníthető cselekményrétege külön-külön megtart egy lazán kronologikus időrendet. Ez a három réteg nem független egymástól, s a regény jelen idejéhez közeledve egyre inkább egyé mosódik, hogy aztán a befejezésben eggyé váljon.

Az egyik réteg a családregény eseménysora 1833-tól. Ennek végpontján idősebb és ifjabb Szeles András állnak. A második réteg ifj. Szeles András élettörténete kisgyermekkorától az egyetemi évekig. A harmadik pedig az ő további sorsa az egyetemi évek alatt. Ez a regény cselekményének a jelenideje, s elsősorban ez indokolja, hogy kettéválasszuk a főhős első 18 életévét és az utána következőket. Ám ezt az utóbbit is múlttá teszi a negyedik, a reflexiós cselekményréteg, amelynek igazi szereplője az elbeszélő, a Szótáríró, aki a regény cselekményének lezárulta után egy évtizeddel idézi fel a történéssorokat.

Az egyes cselekményrétegek folyamatosan, ritmusos, de nem szabályos rend szerint váltják egymást, olykor egyetlen, többlépcsős szócikken belül is. Nézzük például az első tíz szócikket: *abagat* – 1833, *ábécé* – hat időlépcső a szépapa olvasókönyvétől a fiúéig, *ablak* – András egyetemista, három tanárról, *ács* – András általános iskolás, *Acsai* – itt is, *adjunktus* – András egyetemista, *adóság* – András nagyanyja az első világháború után, *Ady* – a költő a fogházban, *aforizma* – egy aforizma, *ágy* – András gyerekkori ágya; az ágy, amelyben Mariettával szerették egymást. Látható, hogy az egyes cselekményrétegeken belül sincsen szigorú időrend, a mű egészében azonban mégis haladunk előre. Először is azzal, hogy a történelmi idő múlása egyértelmű az előre- és visszautalások ellenére. A szegedi árvíz, az első világháború csak egyszer történik meg, de az is természetes, hogy a figurák tudatában, emlékezéseiben többször is megjelenik. Az időnek ezt az előre haladását szükségszerűen minden szereplő megéli.

A többlépcsős szócikkek azt is érzékeltetik, hogy a Szótáríró és a Szótárforgató – mindezt a 140 évet itt és most együtt és egyszerre láthatja, élheti át. Arra a típusra hangsúlyozottan illik ez, amely főleg az első kötetben fordul elő, s dokumentum jellegű. Olyanok, mint az említett *ábécé* vagy a *csúfolódó*, a *dal*, az *emlék-*

könyv, az értesítő, az eskü, az étlap, a felhívás, a hírek és a kalendárium szócikkek. Ezeknek a többlépcsős szócikkeknek a valóságos és fiktív dokumentumai, azok kisszerűsége, olykor abszurditása lehetővé teszi, hogy a korántsem derűs történelmet és az emberi korlátoltságot egyaránt ironikusan szemlélhessük, olykor pedig megbocsátó legyintéssel.

Egy szótár sohasem tekinthető regénynek, miként a telefonkönyv sem irodalmi alkotás. Ám a *Por* regény, szótár formájú regény. Szóportár.

A szótárforma ötlete, lényegi utánozhatatlanságából következő nagyszerűsége valóban csak keret. Ám ez teszi lehetővé, hogy a rész és az egész dialektikájának felkavaró élményét élhessük át. Részletet rengeteget tudunk. Sokat meg is ismerhetünk szájhagyományból, könyvekből. S képünk van mindig – világképünk – az egészlől. De hogy rész és egész hogyan, miként mozog valójában, hogy az újabb rész miként formálja az egészet is, és hogy ugyanakkor az egész miként vonja be a maga értelmezési tartományába a részt, annak kevés szemléletesebb irodalmi példája akad ennél a regénynél.

A szótárforma nevezhető posztmodern ötletnek is, de alighanem okosabb a klasszikus avantgárdra utalni vissza, jelesen a szimultanizmusra. Ennek lényege az volt, hogy az egyetlen időben, de különböző helyszíneken játszódó történelemeket egymás mellé illesztette. Temesi Ferenc megfordította ezt, s az azonos helyszínen – nevezetesen Porlódon – ám különböző időmetszetekben játszódó történelemeket helyezte egymás mellé. Mindehhez előszeretettel és szükségszerűen alkalmazta a szimultanizmus montázs-technikáját, s természetesen azt a tényt is, hogy a tudatban felbukkanó emlékképek nem időrendet követnek. Így a Szótáríró is szabad kezét kaphat.

Még valamit lehetővé tesz az újszerű eljárás mód: a tudatáram-technika tárgyiasítását. A modern regények szabadabb időkezelése a tudatáram technikának köszönhető. Állandó a gond viszont a modern és a hagyományos eljárások egyeztetésében. Polarizálódott az olvasóközönség is: vagy „magas” számúra a modern írói technika, vagy lenézi a „hagyományosat”. A *Por* megújítja a tudatáram-technikát: úgy teszi számunkra valóvá, hogy nem csak az elit értelmiségi olvasóra gondol. Tárgyasítja, képszerűvé teszi azt, ami eddig inkább csak a belső szemlélethez szólt.

A modern regény nem kedvelte a mesét. A szótár sem mese. A *Por* viszont modern regény is, mese is. A *kritika* címszóban kifejti a tudatos írói törekvést: „A posztmodern regényt jellemzi az, hogy humora, ironiája, sőt önironiája van. Az, hogy olvasmányos. Hogy bevallottan szélesebb közönséghez kíván szólni, nem csak a beavatottakhoz – hogy szeretné visszahódítani az olvasókat. Azt, aki olvasni akar, legalábbis. A tömegtájékoztatási eszközök kihívása arra kényszeríti a posztmodern író, hogy megkísértve a lehetetlent, az elit- és tömegkultúra közti szakadékot, ha egy keskeny függőhíddal is, de megpróbálja áthidalni.” (460–461.)

A *Por* valóban ilyen „függőhíd”, az író megvalósította azt, amit eltervezett, ám a nálunk a nyolcvanas években jelentkező, majd megszilárduló posztmodernnek az irodalomban elfogadottan alkalmazott fogalma korántsem rokon Temesi Ferenc elképzelésével, hiszen nem törekedett olvasmányosságra, s nem is kívánt minél szélesebb olvasóréteget meghódítani. Három évtizeddel később, már a posztmodern kor lezárulta után azonban talán ki lehet jelenten, hogy a posztmodern gyakorlat egyik tapasztalata az lett a mesterek és a tanítványok körében is, hogy a mesére szükség van, hogy az olvasó általában nem rejtvényeket akar

megfejteti, hanem irodalmat szeretne olvasni. Ebben nem csupán a mesének, hanem az anekdotának is szerepe van. Az anekdotizmust emberemlékezet óta a magyar epika átkának szokás tartani, mert megakadályozta a mélyebb valóságábrázolást. Ezen persze sokat lehetne vitatkozni, bár Örkény István egypercesei óta nyilvánvaló, hogy a fokozott tömörség, a szellemesség, a komikum nem gátja a tartalmasságnak. Temesi számára az anekdota azonban nem pótszer, nem is konzervativizmus, hanem elsősorban a történelmi valósághűség egyik eszköze. Másrészt pedig a humor forrása is.

Nem esett még szó a regény egyik műfaji szempontból is megnevezhető vonulatáról. A *Por* sok egyéb mellett az (ön)életrajzi vonulatban szerelmes regény is. Korántsem epizódjellegűen, hiszen a regény genézisének is egyik lényegi eleme a K-szerelem. A K-címzésor zárja le az első kötetet, s a K szócikk elárulja, hogy miért tetszik az elbeszélőnek ez a betű: „Katlan miatt. Hogy kicsoda Katlan? Azért íródik ez a Szótár, szépségeim, hogy elmondhassam. Régóta várok rá, hogy eljátszhassam a „~„-dalomat.” ~„dúrban vagy inkább „~„-mollban.” (379.)

Katlan, azaz Katalin előtt voltak már Szeles Andrásnak kisebb nagyobb szerelmei, egy tartósabb kapcsolata is Mariettával, s meglehetősen sok alkalmi kapcsolatról számol be, sokszor fantáziánévvel is ellátva a „kis női csukákat”. Életében a szex is fontos szerepet játszott, de ekkor már letargikus állapotban lézengett: „Kisfröccsök fáradt potyautasa: én már nem vártam semmit. Úgy zuhantam át a napok sötét lyukain, mint annak a régi megfordítható foci-türelemjátéknak a golyócskája. 1973. március 28-a volt.” (*nagymester*. II. 121.)

A két fiatal természetesen már ismerte egymást, de az újabb találkozás annyira nagy fordulópontot jelentett életükben, hogy

András még azt is elhatározta, hogy mégis leteszi a már elbukott angol nyelvészeti szigorlatot, s befejezi az egyetemet. Ezen a nevezetessé váló napon K elmondta, hogy el akar menni a városból: „Én nem tudok tenger nélkül élni.” Később András azt kérte barátjától: „Tengernek nevezz ki, ha tudsz! Én tenger akarok lenni!” (*nagymester*. II. 123.) S amikor egyszer később meghallgatják lemezről Bartók *Zene húros hangszerekre, ütőkre és cselesztára* című művét, András kijelenti: „Amikor ilyet hallok, mindig eszembe jut, hogy nem vagyok tenger”. (*zsenge*. II. 627.)

E szerelem története a következő címszavakban követhető nyomon a K előhangja után: *nagymester*, *nyitány*, *ő, ő, összeveszik*, *próba*, *rádiójáték*, *szép*, *szívdobbanás*, *szörnyűség*, *tagad*, *térkép-vázlat*, *ukmukfukk*, *vigasztalanul*, *vonz*, *zavar*, *zsenge*, *zsipp-zsupp*, *zsíroskenyér*, *zsoltár*. A fiatalok egy napra Budapestre és Szentendrére indulnak autóstoppal, hogy kipróbálják azt is, s mindketten egy autóbaleset áldozatai lesznek. Három nagyobb, szinte önálló regénybetétként szócikkek sorában kidolgozott történet kapott helyet a regényben. Az egyik a szegedi árvívről szól, a másik az édesapáról, a harmadik pedig ez a szerelem, amely megjelenítésének szépségével és tragédiájával is Rómeó és Júlia sorsát idézi fel.

András, apjának vágyai ellenére úgy döntött, hogy a végzés után majd Pestre megy dolgozni és íróvá válni. A Szótárírónak azonban föl kellett áldoznia Andrást, hogy ő maga megszülethessen. A regényt csak Porlódtól távolodva lehetett megírni. Aki marad: föláldozza magát, mert belesüpped a porba. Aki elmegy, szintén föláldozza magát. Mert nem lehet többé az, akinek született, nem maradhat igazán porlódi. A távozás halál – s nem csak az életrajz síkján. A távozás megmaradás – az újjászületés lehetősége. Miként András mondta: „Ha nem megyek el, sose jöhetnek vissza.” (*szülőváros*. II. 431.)

A szülők alakjáról szó lesz még a későbbi művek kapcsán, de a mellékszereplők közül hármat mindenképpen ki kell emelni, mert az írói világszemléletre is hatással voltak. Az elsőnek szól a regény szövegét megelőző mondat: „A boldog emlékezetű Bálint Sándornak, az utolsó *szögedinek* ajánlom”. Bálint Sándor (1904–1980) nemzetközi hírű néprajztudós volt, fő kutatási területe Szegednek és a környező tájnak a sok szempontú vizsgálata. Az 1948 utáni rendszer nem támogatta, 1965-ben rendszerellenes izgatás vádjával felfüggesztett börtönbüntetésre ítélték, majd nyugdíjazták az egyetemen. (Nagy Imréről szóló könyvet „terjesztett”.) Egy gépkocsi gázolta halálra. Bálint Sándor „mindent” tudott szeretett városáról és a tájról, s az ő műveit tisztelettel használta fel Temesi Ferenc.

A másik szereplő Attila néven szerepel vagy nyolc fejezetben. Ő alakítja meg Szelessel a kétszemélyes Sárkány Lovagrendet, s ő az, aki a buddhizmussal, a frenológiával, a horoszkópkészítéssel, a kártyajóslással, a grafológiával ismerteti meg Andrást, s készít is róla anyagokat. Tehetséges fiatal költő. A korszakot kevésbé ismerőknek is könnyű kideríteni, hogy Szepesi Attiláról van szó, aki Szegeden is diákoskodott, Pestre kerülve levelezett Temesivel, s ő a hozzá írt levelek közül többet megjelentetett *A szív böjtje* (1991) lapjain. Másrészt Szepesi Attila írt egy szép esszét ifjabb barátjáról *Porlód kínai krónikása* (In *Erdőmaszkok*. 2000.) címmel, s ebben említi azt is, hogy szerepel a regényben, s hogy ő volt a Sárkány Lovagrend másik tagja. Szepesinek abban lehetett komoly szerepe, hogy Temesi Ferenc érdeklődése fokozatosan kiterjedt Távol-Kelet kultúráira is, s ezzel mintegy előkészítette azt is, hogy már a fővárosban élve komolyan tanulni kezdje a kínai nyelvet.

A harmadik szereplő a regényben a *Zotya* címszó hőse. Valódi neve: Zoltánfy István (1944–1984), s ő az a festőművész, akinek

művei a *Por* két kötetének a borítóin szerepelnek, a *Kocsma* és az *Ajtó* címűek. A jellemzés szerint Zotya „kapásból mert nem modern lönni. Akkoriban ehhez nagyon erős hitre, konok kitaratása és bátorságra vót szükség, mög nagy-nagy türelömrre a lenézés, lésajnálás elviselésihöz. (...) ~ régös-régön úgy festött már, ahogy én csak szerettem vóna írni. Mögmaradt porlódinak, ami, emböri szempontból szöröncse, de a karrier szempontjából valóságos csapás.” (II. 617.)

Szinte irracionális, hogy a festő is gépkocsibalesetben halt meg, vétlenül. Zoltánfy képeit szemlélve, elolvasva vallomásos interjút, egyértelműnek mondható, hogy hatással volt a *Por* szemléletének és technikájának megformálására. A „porlódíság” ugyancsak sokféle lehet, s olyan tartalmakat is magába foglal, amely nem csak egyetlen tájegységhez köthető. Olyan lelkületről, olyan szemléletről van szó, amely történeti, realista és emberközpontú. Zoltánfy István vallomása ezt így fejezi ki:

„A generációkutatás, nemzedékek összekapcsolása, staféta-váltása a történelemben, a családtörténet mind-mind nagyon érdekel. Aktualitását abban látom, hogy a modern életmód, mai világunk megannyi jelzése-hatása elszakítja a generációs kötődéseket, bomlasztja a családot. Ennek következménye az öregek elmagányosodása, a rengeteg válás, a veszélyeztetett gyerekek seregének gyarapodása. [...] Ám ettől függetlenül is érdekel, hogy ki volt az én nagyanyám, nagyapám, de akárkinek a dédanyja, dédapja. Mivel ők már nem élnek, róluk híreket, képi üzeneteket a korabeli fotók közvetítenek. Ezek a megsárgult fotográfiák a mai modern fényképek impresszióival, elkapott pillanataival ellentétben az örökkévalóságot idézik. [...] A régi fotó generációs dokumentum. Olyan élményt adó tárgy számomra,

amelynek története van, amely mesélni tud – akár egy régi cserépedény, egy megkopott bútordarab, vagy egy emberi arc. A környezet fontos és sok jelentéstartalmat hordozó motívuma.”

„A realizmus véleményem szerint attól az, hogy az alkotó szoros kapcsolatban áll tárgyával, ez a szeretet és azonosulás meghatározza a formát és a kifejezésmódot is. Nagyon fontosnak tartom a tárgy és a festő közötti kötődést. Ha ez létrejön – úgy érzem – realista szemlélettel dolgozom.”

„Képeimmel kizárólag az emberről szeretnék valamit elmondani. Arra igyekszem apellálni, ami saját sorsa, egyéni élete, azokat a lehetőségeket szeretném képbe foglalmazni, amelyek az embereket egymáshoz kötik. Olyan élményeim és tapasztalataim vannak, hogy csak erről tudok hitelesen mesélni.” (*Tiszatáj*, 1979. 5. sz. 91–96.)

Ezeket a gondolatokat, a művészeti ágak eltérő sajátosságait figyelembe véve, néhány évvel később Temesi Ferenc is megfogalmazhatta volna, s ezt ő lényegében meg is tette. Zoltánfy István képeit nagyfokú tárgyiasság, új egyszerűség jellemzi. Képeinek jelentős része a Temesi-regénynek nem csupán a címlapján szerepelhetne, hanem belső illusztráció is lehetne. Szembeötlő eljárása a festőnek egy ugyancsak szimultanizmusnak nevezhető eljárás, amelyet a szárnyas-oltároktól, de akár az egymás mellé kirakott családi fotóktól is eltanulhatott. A *Nemzedékek* című képcsoport közepén például egy fiatal pár áll, a nő kezében kisbaba. A jobb és a baloldalon egymás alatt négy-négy kisebb méretű, ugyancsak fényképet is megidéző festmény található. Családtörténété válik a mű. A *Por* második kötetének borítóján szereplő *Ajtó* középpontjában a téli síkságra, a felhőkre, az égre tekinthetünk egy „ajtónyíláson” keresztül. Amit

látunk, az egy realista kép, de a fallal, a deszkapadlóval együtt már szürrealista módon is értelmezhető a mű, s ez hatással van a jobb és baloldalon található két-két „paraszti” életkép-jelenetre.

Temesi egyébként később alaposan elemző esszét írt barátjáról: „Zoltánfy az életerő mély, természetes, isteni ritmusát festette egész életében. Bennünket. A szegedi nemzetet. Úgy gyűjtötte a sorsokat, mint a régi butéliákat, cserépedényeket, kopottan is az ősök keze nyomát viselő bútorokat. Hiszen a sorsunk törekeny, akár a cserép, és mégse mulandó, ha van, ki diribdarabjait gonddal, szeretettel összeragasztja.” (*Egy mesemondó a vászonba simult. In A szív bőjtje. 1991. 65. Ennek a kötetnek a borítóján is Zoltánfy-kép szerepel.*)

A provincia többjelentésű szó, de még a legsemlegesebbnek nevezhető változatokban is van valami lesajnáló, a perifériára, a centrumtól való távolságra utaló. A huszadik század azonban bebizonyította, hogy a periféria provinciái is követelik a maguk megérdemelt helyét. Sokcentrumú lett a világ. A művészetek ebben is korelőzőek voltak. Bartók Béla a periféria perifériáján töltekezett fel annyira, hogy a világ egyik legjelentősebb művészévé vált. De említhetnénk Sztravinszkijt vagy Picassót, Chagallt is. És García Márquez? És József Attila, aki a város peremén vált centrummá? Nem a hely számít, hanem a minőség. Temesi Ferenc ebben az értelemben vállalta fel, hogy ő „provinciális” író szeretne lenni. A regény világában ez egyértelműen azt is jelenti, hogy: magyar. Miként Arany János: nemzetébe és annak nyelvébe, kultúrájába bezárva.

A Szótáríró Szeles András ösztönéletét a legnagyobb nyíltsággal tárta fel, alakmásának és önmagának az érzelmeiről azonban visszafogottan szólt. Mégis egyértelműen. A regény folyamatosan azt sugározza, hogy szereti a szüleit, szereti az őseit, szereti Katlant, szereti Porlódot, a Tiszát, szereti magyarságát. A közös-

ségek széthullása, értékeik devalválódása idején a bennük rejlő értékeket hangsúlyozza. S úgy tud és mer ódonatúj lenni, hogy hazaszeretetét pátoszmentes szavakkal is hitelesen, pátoszt életre hívóan vallja meg. Porlód egy darabka Magyarország. Szótáríró ennek a polgára.

A POR FOGADTATÁSA

Egy alkotó pályaképében mindig helye van a fogadtatástörténetnek, de inkább kiegészítő jelleggel. A *Por* esetében azonban önálló fejezetet igényel ez a tárgykör. Egyaránt indokolja ezt a mű jelentősége és a fogadtatás sokrétősége.

Az első lépés általában az, hogy a szerző elviszi a művét a kiadóhoz, s az vagy elfogadja, vagy nem. Szerencsésebb irodalmi életű korszakokban a már valamennyire ismert írókkal a kiadók szinopszis alapján is szerződést köthetnek, ráadásul előleget is fizetnek. Ezt megelőzően vagy követően a műnek, rendszerint egy regénynek a részletei megjelenhetnek folyóiratokban, s ez mintegy előkészíti az érdeklődést a készülő alkotás iránt. Az 1980-as évek ilyen szerencsés korszaknak minősültek. A tehetséges fiatalembert számon tartott Temesi Ferenc több éves hallgatás után 1983 decemberétől 1987 májusáig publikálta regényének egyes részleteit. Az *Új Írás*, a *Tiszatáj*, a *Kortárs*, az *Alföld* lapjain húsz közlemény jelent meg, a legtöbb, 13 nagyrészt sorozatban az *Új Írásban*, ezen kívül az *Élet és Irodalom* is közölt szócikkeket, s feltehetően más lapok is.

A regény megjelenése utáni években *Parlando* (In 3. könyv) címmel Temesi Ferenc megírta a maga „portörténeti jegyzeteit”. Ebből tudhatjuk, hogy miután elkészült az első fejezettel, s ez nyilván a körülbelül 35 oldalas A betűs részt jelenti, elvitte egy ismerőséhez a Magvető Kiadóba. Így került kapcsolatba Kardos György igazgatóval, akit felhívott telefonon, s azonnal időpontot kapott tőle. Kardos átnézve az anyagot, szerződést, sőt előleget ajánlott és adott. A regény megírása harmincnolc és fél hónapot vett igénybe, a kiadó azonban türelmes volt.

„Kezdték megnyúlni a címszók. Ezt Kardosnak is említettem egy ízben.

Nem baj, mondta ő. Nem napszámosmunka ez, hogy minden kiszámítható legyen.

De bizony napszámosmunka, mondtam meggyőződéssel. Kardos elmosolyodott. Ez nála egy hahotával ért föl.

Szima [a kiadói szerkesztő beceneve – V. G.] rábeszélte, hogy 1984. szeptemberére legyen kész az A-K-ig terjedő résszel, hátha 85-ben kijöhet már. Nem Kardos Györgyön múlt, hanem a terjesztőkön, hogy nem így lett. Kardos nem volt hajlandó elfogadni a megalázóan alacsony példányszámot, amelyet olyan cukorkaárusok javasoltak, akik sosem kóstolták meg az édességeket. A könyvkereskedők – tisztelet a kevés kivételnek – *manapság* nálunk olyan emberek, akik nem tudnak az irodalomban zajló folyamatokról, de még érzékük/szimatuk sincs a könyveladáshoz. Én a hasamra ütve jobban meg tudnám mondani, mennyi fog el egy könyvből, mint ők.” (3. könyv. 215.)

Az első kötet végül 1987 januárjában jelent meg, mint a Magvető ötezredik kiadványa. Ennek megfelelő volt a reklám is. Abban az időben még számos könyvesbolt létezett az országban, s a kirakatokban is felhívták a figyelmet az új szépirodalmi művekre, sőt: elsősorban azokra. Temesi regénye beszédtema lett. Igen gazdag a kritikai visszhang is, főleg a könyvhétre megjelent második kötet után.

A kritikákat csoportosíthatjuk aszerint, hogy az első kötet vagy a teljes mű ismeretében íródtak-e. Lényegesebbnek bizonyul a műfaji jellegű megkülönböztetés: a napi- és hetilapok tömör, s olykor csupán jelzésszerű ismertetéseitől erősen különböznek a folyóiratok sokszor tanulmányértékű elemzései. 1987–

1989 során a bibliográfiák alapján 32 írást lehet összegyűjteni, de bizonyos, hogy kevésbé ismert orgánumokban található még néhány. S azóta is születtek munkák, amely ezzel a regénnyel, trilógiává gazdagodott változatával, illetve az életmű egészével foglalkoznak.

Az első fontosabb értelmezés Balassa Péteré az új könyveket bemutató *Könyvvilágban* (1987. február, 8.) Ez a havilap általában szakmaiságra törekvő ajánlásokat szokott közölni. Balassa Péter többre vállalkozott, a bemutatás, az értékek sorolása mellett komoly kritikai észrevételei is vannak. Helyesli az anekdotikus kisformáktól a nagyforma felé való törekvést; a jól sikerült technikai leleményt, vagyis a szótárformát; a magyar történelemről való kritikai állásfoglalást; a perlekedést a történetmondás és az élvezetesség jogáért. Kiemeli a *kenyér* szócikket és a tiszai árvíz bemutatását, a fölényes írni tudást. Igazságtalannak tartja az író felfogását a posztmodernizmusról, túlságosan idillinek a 19. századi Porlód bemutatását, s bajnak, hogy „a Szótáríró többször érzi jól magát benne a kelleténél”. Az első kötet alapján az értékelés lényege: „e könyv poétikai leleményét, végiggondoltságát, írója profizmusát mindvégig elismerem, sok féligazságot vagy igazságtalanságot, gondolkodásmódjának gyakran pökhendiségét és nagyszájúságát nem tudom kedvelni [...] A jó technika, bármennyire igazolja is önmagát (és ezt csak ismételt elismeréssel illelhetem), még mindig nem elegendő ahhoz, amit sorsban és formátumban: mélységben gondolkodásnak nevezhetnénk”. A második rész után Balassa Péter már nem szólalt meg, feltehetően sűrűsödtek kifogásai. Írása ugyanakkor mintegy megelőlegezte-megerősítette azokat, akik később hangsúlyozták kifogásaikat. A legfurcsább ellentmondás: a kritikus-esztéta dicséri a könyv végiggondoltságát, majd hiányolja a „mélységben gondolkodást”, s ezzel mintha mereven elkülönítené egymástól

a regény poétikai és gondolati síkját. Másoknál is visszatérő kérdés lesz a Porlódhoz-Szegedhez, a gyötrelmes és gyönyörűség városához való viszony, s majd mások is kifogásolják, többnyire jámbor módon ezt a természetes kétarcúságot. Balassa Péter nem foglalkozott azzal az énkettőzéssel, amelyet Szótáríróban és ifjabb Szeles András regényhősben lelhetünk fel, s amikor a fiatalembert ítélte el, akkor a Szótáríróra, sőt feltehetően magára Temesi Ferencre is gondolt, s ezzel három személyiséget és életrajzot tett azonossá.

Baránszky Jób László már a teljes kézirat ismeretében írhatott kritikát (*Magyar Hírlap*, 1987. február 25.) majd azzal szinte azonos időben esszéjét is publikált (*Új Írás*, 1987. március, 106–110.) Az idős esztéta élete utolsó éveiben szenvedélyesen foglalkozott a fiatal nemzedékkel, s ő is Szegeden nőtt fel. Írása nem is kritika, sokkal inkább személyes élményeket is soroló esszé. Számára a regény tárgya a francia s a magyar irodalom egyaránt nagy hagyományát követi, s ez „A vidék a maga lokálpatriotizmusával, provincializmusával.” A *Por* lényegében pikareszk regény. Temesi a régi „Szegedet csak üledékében ismerhette meg, amint az a peremkerületek egyre inkább földbe húzódo házacskaiban, a történelmi változásokról mintegy tudomást sem véve, mintegy a por leple alatt, megrekedt. Áporodottan, anakronisztikusan, kissé groteszkké torzulva. S itt kezdődik a »művészete«, amint ezt a történelem sodrából mintegy leülepedett világot eleve ironikus, parodisztikus szerkezetben, a »lexikálisban«, a maga szét-esett voltában érzékelteti. Éspedig úgy, hogy a jelen, a saját benyomásait összekeveri az elődökével.” Az esszé kiemeli Temesi kapcsán „a megfigyelőkészséggel párosuló emlékezőtehetséget”. Az író egy „abszurd világ érdekli, egy karakter nélküli világ karaktere. Amelyben a „jellemek” figurák. Amely, bár cseppfolyós, mégis állóvíz”. Egyetlen gondolatmenet bizonyul, más

értékelésekkel szembesítve erősen vitathatónak: „A stílus kíméletlen józansága ítélet épp a tények felett. Nem riport-stílus ez. Sokkal ridegebb annál. Talán még csak nem is ironikus. Az ironia még valami érintkezést vesz fel előbb a tárgyával, mielőtt megtagadná. Ilyesminek nyoma sincs ebben a stílusban. Bár ez a lexikon Én-stílusban íródott, de úgy, hogy írója semmi közösséget nem vállal anyagával. Úgy, ahogy illik lexikál-stílushoz: idegenül. Ha bőre volt is, levedlette. Ezt élvezi, hogy megszabadult tőle. Ez a minden ízében tényközlő tárgyilagosságú mű lényegében szubjektív. Az író nem a témája, anyaga érdekli. Hanem az, hogy megtudta, kitapasztalta. S hogy most másokkal is tudathatja, közölheti velünk.”

Temesi Ferenc személyesen is megismerkedhetett a kilencvenedik életévében járó Baránszky Jób Lászlóval. Az ő esszéje vált számára a legfontosabbá. A tanár úr hamarosan meghalt, s a temetésén, írta Temesi, „A Laci bácsi idézte Lao-ce szavai duruzsoltak bennem: »A bölcs ember beteljesíti művét, de nem időzik el a sikerben, mert sohasem vágyik arra, hogy mutogassa kiválóságát.« Óvott akkoriban mindenféle társasági élettől. Sikerral.” (3. könyv. 242.)

A lapok kritikusi közül Berkes Erzsébet (*Élet és Irodalom*, 1987. február 20. 11.) a regényben megvalósuló szemléleti rendet, a címszavak indításának és lezárásának remekléseit, a megértést, a szeretetet emelte ki, s azt a közösséget, amelyben a mese megszülethetett. Fenyő István (*Népszabadság*, 1987. március 14.) lelkesen elismerő írása a tájszeretetet, a patriotizmust, a haladásba vetett hitet, az életbizalmat, az organikusságot, a nyelvi gazdagságot hangsúlyozta a „nemzeti kollektívum regénye” kapcsán. Balassa s később mások is elítélték a szexualitás motívumát, Fenyő szerint ez művészetté nemesül. Nácsa Klára (*Népszava*, 1987. május 16. 10.) a mesélés jó ízét, a hangulati erőt,

a szemlélet józan realitásérzékét, „a közösségi emlékezet, a közös történelmi sors formálta mentalitást”, vagyis az alföldiséget, valamint „a talán naiv s kissé szorongó optimizmust” hangsúlyozta. A szintén szegedi gyökerű Ökrös László (*Új Tükör*, 1987. március 8. 23. és június 14. 19.) helytelenítette, hogy nem egy időben jelenik meg a két kötet. Lenyűgözte a remek olvasmány, a hatalmas ismeretanyag, s említette, hogy mindegyik szereplőt felismeri. Sík Csaba (*Új Írás*, 1987. 6. sz. 107–110.) az első rész kapcsán a posztmodernről és a provincializmusról értekezett. Megállapította, hogy „az anekdota bűvész kezében korszerű lehet”, s az utóbbi évek egyik legjobb magyar regényének minősítette a művet. A második részről írva (*Élet és Irodalom*, 1987. augusztus 14. 11.) az apa alakját, a kompozíciót vizsgálta, a szerepet és az emberség fogalmát emelte ki, s Esterházy Pétert említve megerősítette méltatását: „Kivételes generáció, amely két ilyen nagyszerű, mégis összehasonlíthatatlanul különböző írói teljesítményt mondhat a magáénak: a magyar irodalomnak új fejezete kezdődik velük?”

Domokos Mátyás az első rész ismeretében írta meg esszéjét. (*Kortárs*, 1987. 7. sz. 143–147.) Ő hívta fel a figyelmet Illyés Gyula 1946-os naplójegyzetben rögzített ötletére, a szavak keltette emlékek alapján készülő próza-fejezetekre. Hangsúlyozta, hogy az egypercesekben Örkénynek és Temesinek az írásmódja egészen más. Kiemelte a mesélés örömét, a közérthetőséget, Eliotra hivatkozva a tradíció szerepét a modern művészetben, s azt is, hogy a Szótáríró és ifjabb Szeles András különböznek egymástól.

Ugyanabban a lapszámban jelent meg Kis Pintér Imre tanulmánya a teljes műről. (*Kortárs*, 1987. 7. sz. 147–153.) Módszertanilag Balassa Péter írásával rokon: a méltató tulajdonságok mellett erősen bírálja mindazt, ami a műben szerinte megoldatlan.

Telitalálatnak tartja a szótárformát, ám ezt a második rész nem igazolta, az olvasó becsapottnak érzi magát: „a regény nem jön, nem jöhet létre igazán”. Elismeri az anekdota újfajta szerepét, amelyet „az írói értelmezés a sajátos magyar észjárás reprezentatív megnyilvánulásává nagyít”. A regény témája a porlódi mentalitás, ez a város „a tökéletes provincia”. Ha Porlódról, akkor a magyarságról van szó. A nemzeti karakterológia kapcsán azonban „már ténylegesen zavaróvá lesz a gondolati összefogottság és a belső rend hiánya, a színvonal egyenetlensége. A szöveg is felhígul, és egyre inkább hajlik a könnyebb megoldásokra [...] a továbbra is erőltetett fölény olykor már kínos, és a magatartás hitelességét veszélyezteti. Hiszen a kategorikus ítéletekkel becsempészett szubjektivitás végül is az epikus távolságteremtést gyengíti. Az az érzésem, hogy az író a fától nem látja az erdőt, hogy nem ura, hanem rabja az anyagának.” Az író „az azonosulás és az elutasítás végletei között ingadozik. Túlságosan kívülről nézi a várost, nem lehet elhinni, hogy szereti.” Kis Pintér részletebben elemezte ifjabb Szeles András alakját. Ő a sok kallódó fiatal között kivételes ember, győztessé válik. Így viszont „indokolatlan a lázadása”, érthetetlen a halálos baleset. Bármennyire igényes is a bíráló, mivel a regény nem az ő, hanem a szerző elképzelései szerint formálódott, szinte mindent kifogásolni kezdett. Köztudott volt például, hogy a gépkocsibaleset, amely persze mindig váratlan, mégiscsak élettrajzi tény. S nála is megjelenik az értetlenkedés: hogyan lehet szeretni s elutasítani ugyanazt a várost?

Dobos István *A kisformák mestere* címet adta tanulmányának (*Alföld*, 1987. 9. sz. 64–70.), amelyben sokoldalúan mutatja be a mű sajátosságait. A legtöbb baja neki is ifjabb Szelessel van, alakja, s a regénynek ez a rétege számos problémát vet fel. Ezeknek alapja az, hogy: „Az elbeszélő énmegekettőzése a műégész

felől felemás eredményre vezetett. A regény nem fabuláris elemeinek formaalkotó képességét rendkívüli módon gyengíti a hőseivel azonosuló Szótáríró elbeszélői magatartása, s egy ilyen típusú műben az epikus távolságteremtés hiánya komoly kompozíciós problémákhoz vezet.” Ebben a regényben az azonosulás azonban semmiképpen sem tekinthető teljesnek, s ha így lenne, akkor értelme se lehetne magának az énmegkettőzésnek, amely többnyire éppen a különbözőséget szokta kifejezni. Dobos az önéletrajzi vonulatnál jóval értékesebbnek tartja a családtörténeti regényt, a legszínvonalasabbnak pedig az anekdotákkal életre keltett Porlód-történetet tekinti. Temesi „A hétköznapi felől közelíti a történelmet, s a körülményekhez derűs megadással alkalmazkodó porlódiai vitalizmusát mutatja föl érvényes tulajdonságként, a sorhelyezethez idomuló praxist, a túlélés stratégiájának avas bölcsességét hirdeti. Eredményesen mozgósítja az anekdota lényegkiemelő, elvonó tulajdonságait.” Dobos megállapítja, hogy „A regény világképének lényeges építőeleme elbeszélőjének irodalomkritikai gondolkodása.” Szerinte ez igen csak vitatható, hiszen „részgazságokat felnagyítva kategorikus ítéletet alkot, értékrendjét általánosítja és kiterjeszti”.

Harkai Vass Éva kritikája (*Híd*, 1987. 10. sz. 1330–1333.) tárgyilagos és lényegét tekintve elismerő. A poétikai és tematikai bemutatás mellett említi a szerb Pavić szótár-könyvét. Megállapítja, hogy a történet összeáll, s mélyebb belső összefüggések mutatkoznak meg, bár „A *Por* emlékezésmechanizmusa problematikus, kihagyásos, egyenetlen, szeszélyes.” Megállapítja, hogy „a regény vége felé úgy érezzük, terhesen dagályossá válik az egyes mellékalakok portréinak regénybe sorolása”, s végezetül azt is, hogy „Temesinek a szócikkek nyújtotta kisformák óriási apparátusából sikerült egy kompakt, kilengéseivel is kiegyensúlyozott regényszerkezetet létrehoznia.”

A regény második kötetéről a *Népszabadság*ban Kappanyos András írt tanulmány értékű cikket (1987. október 31. 16.) Kiemeli a formaérzékét és a fegyelmet, a tudatosságot, a kitűnően alkalmazott szótárformát. Temesi „mindent beépít a regényébe, amit valaha is látott, hallott, érzett és fontosnak talált”. A cím egyrészt Porlód pora, másrészt „az emlékezetnek a könyvbe gyűjtött pora”. A mű részben történeti regény, amely mögött „irodalmi igényű történetírói munka” van, részben önéletrajz, s a kettő közé épül egy családregény. Említi a posztmodernet is, s ennek kapcsán azt, hogy „az állandóan visszatérő önreflexió, a csak a magunk bizonytalan voltában való bizonyosság az irányzatnak és a Pornak egyik legnagyobb értéke”. Említi, hogy van olvasói holtpont, s hogy a befejezés indokolatlan, nem válik szimbolikussá. A mű jelentős, de kérdéses, hogy lesz-e írói továbblépés. Ám ez a regény: „igen, igen, igen”.

Siposhegyi Péter szegedi kötődésű, tehát sokkal alaposabb a helyismerete (*Mozgó Világ*, 1987. 10. sz. 126–128.) Szerinte „Temesi igyekezett mindent elmondani arról, amit saját élményei alapján a legjobban ismer. Könyve a magyar vidék breviáriuma.” Szerinte az író „nem szereti Porlódot, nem is kezeli megbocsátó iróniával, de nem is haragszik rá. Porlód egy fejezet az életéből, amelyről a legtöbb jó, amit elmondhat, hogy nem vált járási regényíróvá.” S megállapítja azt is, hogy ennek a porlódai életnek a tragikuma: „Hogy mielőtt megkezdődne, befejeződik. Ez a meg nem kezdett árnyéklét válik tragikussá a Temesi-szótár lapjairól. Egymáshoz illesztett szócikknek, novellának egyaránt kitűnő részekből ezúttal összeáll az annyira hiányolt Egész.”

Ugyancsak szegedi kötődésű Domonkos László, aki a *Napjainkban* mindkét kötetéről külön írt (1987. június, 28–29. és 1988. január, 33.). A kritikusnak néhány szócikktől eltekintve semmi

sem tetszik. Temesi „írt egy könyvet a provincializmusról és elkövette a tökéletes irodalmi provincializmus hibáját”. Hiba a szótárforma, a könyv nem olvasható folyamatosan, aligha nevezhető regények, nagyobb része „tökéletesen érdektelen magánügyek” előadása, öncélú benne a pornográfia. A második kötet folytatja az első hibáit, iskolás 1918–19 feldolgozása, jobb 1956-é, de kevés a közügy, s eluralkodik a magánélet.

A legfurcsább, kritikának aligha nevezhető írást éppen a szegedi *Tiszatáj* közölte (1987. 10. sz. 76–78.) Jobbágy Tihamér nem értette, miért övezi elismerés a regényt, amikor az gyengébb a korai novelláknál. Temesi most sajnos messzebb van attól, hogy huzamosan hasson figyelmünkre. Hiányzik a mélyebb gondolati töltés. Történetei – minden igyekezet ellenére – gyakran ásitásba fúlnak, sokszor ellenérzésbe.” Ugyanez a folyóirat-szám közzétette Ördögh Szilveszter levélként megfogalmazott baráti emlékezését és vallomását Szegedről az együtt töltött gimnáziumi évekről, kettejük „irodalmi önképzőköréről” és természetesen a regényről. Ez az írás azonban aligha tudta akkor ellensúlyozni az előtte olvasható pamflet-kritikát. (79–84.)

Jelen pályakép szerzője is készített elemzést a regényről (*Forrás*, 1987. 10. sz. 83–90.) A formai sajátosságokat játékos szándékkal felhasználva ugyancsak szótárszerűen, utalásokkal, ám az ábécé sorrendjét megfordítva a következő címszavakat és utalásokat használta: zsűrizik → ajánlás, zene → nemzedék, valóság → Közép-Európa, űk → család, utánozhatatlan → regény, Tisza → Porlód, Szótáríró → nemzedék, statisztéria → dialektika, regény → mese, Porlód → Közép-Európa, ötlet → utánozhatatlan, ódonatúj → dialektika, nyelv → mese, nemzedék → család, mese → ajánlás, lányok → fiúk, Közép-Európa → hungarus, játék → valóság, idő → regény, hungarus → Közép-Európa, gyermekkor → egyetem, garas → befejezés, fiúk → egyetem, életszerűség → valóság, egyetem →

Szótáríró, dialektika → regény, család → ük, célbíró → zsűrizik, befejezés → Szótáríró, áldozat → gyerekkor, ajánlás.

A közvetlen fogadtatás fontos tanulmánya Dérczy Péteré (*Jelenkor*, 1988. 1. sz. 69–76.) Az ő írásának is van azonban egy furcsa fejtegetése. Szerinte a *Por* megjelenését övező, példa nélküli reklámkampáynak irodalmon kívüli következménye van: „Temesi akár akarta, akár nem akarta (szerintem inkább akarta), regénye több lett pusztán egy jól-rosszul megírt regénynél, talán maga sem vette észre, mikor kezdett esztétikai kvalitásaitól függetlenül bekerülni egy olyan politikai, irodalompolitikai példatárba, ahol nem a tehetsége és művének értékei számítottak, hanem az, hogy a regény milyen irodalomtól független nézetek, szemléletek, csoportosulások, tendenciák által használható föl.” Nagyon határozott ez az állítás, amelyről sajnos nem lehet eltekinteni a kritikus szerint. Ámbár semmi értelme. Igaz ugyan, hogy 1987-ben a megszokottnál sokkal nagyobb visszhangja volt Temesi regényének, ám hasonló történt korábban Esterházy Péter, majd Nádas Péter könyvével is. Egy jelentős mű hatása pedig mindig túlnő a „pusztán irodalmi” világon, éppen azért, mert jelentős. Aki ezt kifogásolja, akár azon is boronghatna, hogy Arany János *Toldija* vagy Ady Endre versei miért keltettek „irodalomtól független” hatást. Amúgy pedig egy műben bármilyen nézet, szemlélet megjelenhet, mert az irodalomtól semmi sem idegen, így a fogadtatásától sem. Írásának elemző részében Dérczy Péter vizsgálja a családregegynek nevezett mű tér- és időszemléletét, az elbeszélői mindentudás „rendíthetetlen” pozícióját. Szerinte „A modern elbeszélő nyíltan bevallja, hogy képtelen összefüggő, a valóság teljességét átfogó történetet előadni, az anekdotikus elbeszélő ugyanezt burkoltan teszi.” Temesi regényéből az olvasható ki, hogy „a valóság nem fogható föl fejlődési tendenciák szerint, egészen durván fogalmazva, hogy az emberi

létezésben aligha fedezhetők föl fejlődések, nincsenek célképzetek, a valóság nem hierarchizált rendben fogható föl, hanem egymás mellé rendeltségben, s ebből következően nem beszélhetünk a valóság és az emberi lét irányultságáról.” Nemzedékre-génynek is tekinti a művet „a nagy generációról”, amelyben ifjabb Szeles András a „hős”. Dérczy szerint az elbeszélő világképe miatt az egész regényt ellentmondások szövik át.

Györffy Miklós a nyolcvanas években a *The New Hungarian Quarterly* lapjain szemlélte az új magyar prózai alkotásokat, köztük Temesi regényét is (1987). Írása később magyarul is megjelent (In uő: *Új magyar prózaszemle*. 1992, 169–173.) Györffy kérdésesnek tartja, hogy a mű egyáltalán regény-e, mert ha mégsem az, akkor félresikerült munka. Az anekdota „újra érdekes, jelentős lesz, mert »olyan« hamisítatlanul régies, autentikus”, a régiség esztétikai kategóriává lép elő, s ez posztmodern jelenség. A művet élvezet olvasni, de idővel „elgépiesedik a szócikkgyártó mechanizmus”. Ellenszenves számára „a hímsovinizta erődemonstráció, a provinciális virtuskodás”. Porlód egyszerre mitikus helyszín és provinciális porfészek. A regényből „Részben hiányzik a világkép, részben ellentmondásosan, átgondolatlanul jelenik meg.” Végül: a könyvet „bárhol el lehet kezdeni olvasni és bárhol abba lehet hagyni. Mint egy szótárt. De a regény nem ilyen.”

Módos Márton már a kritikai visszhang ismeretében írhatta meg értelmezését, gazdagítva az addigi képet (*Új Írás*, 1988. 8. sz. 111–116.) Az írói módszer alapjának az idő-intarziát tartja, amely bizonyos időtlenséget is kifejez. A *Por* képes „a beatkorszak egész légterét, gondolatvilágát elénkvarázsolni”, a szembenézés eredménye viszont az értékvesztés felismerése. A motívumrendszerek közül kiemeli a provincializmust, az ivást, a magyarságot, az életerőt, a nők szerepét. Az író célja a múlt

átmentése, egy teljes világ felmutatása, a jelen viszont „kiüresedő világ”. Az alakmás Szeles András eszményített figura. „Temesi újfajta optimizmusa nem más, mint az életbe vetett hit.” Módos elképzelése szerint a regény „valószínűleg sok vitát fog még kiváltani”. Ez nem következett be, a bírálatok 1987-ben lényegében mind megfogalmazódtak, s Temesi újabb könyvei sokkal mérsékeltabb visszhangot keltettek. Majd a Bartók-regény kapcsán erősödtek fel ismét az ellenvélemények.

Czigány Lóránt a nyugatinak nevezett emigráns irodalom fontos fórumán értekezett a regényről, számos lényeges megállapítást téve. (*Új Látóhatár*. 1989. 1. sz. 114–117.) Temesi Ferencet „hatvannyolc gyermekének” nevezi, akire Prága, Párizs és a beat hatott, s aki 1956 örökségét szélesíti ki. Az író folytatja azt a huszadik századi írói törekvést, amelyik megtöri a narratíva linearitását. Így „klasszikus értelemben vett linearitásról nem beszélhetünk, de a sorban olvasott címszavak mégis kiadnak egy időrendet az olvasó képzetében, van tehát a regénynek egy »bujtatott cselekménye«”. A regény „történelem alulnézetben”, s azt sugallja, hogy ez a világ rendje: mindenkit belep a „por”. Mozaikszerű, szélesvásznú freskót kapunk Szegedről. Érték a mű vállalt regionalizmusa: Temesi „mer par excellence szegedi író lenni”.

Számos új szempontot vetett fel, az irodalom mellett elsősorban a nyelvészet, a stilisztika felől közeledve Balázs Géza (*Magyar Nyelvőr*, 1989. 3. sz. 314–326.). Néhány fontosabb, nem nyelvészeti megállapítását idézem. Felhívta a figyelmet a lehetséges előzmények között Edgar Lee Masters versciklusára (*A Spoon River-i holtak*, magyarul: Bp., 1970, Európa Kiadó). Hangsúlyozta, hogy a szerb Milograd Pavić regénye egyidejű Temeséivel (*Kazár szótár*. 1984, magyarul 1987.) Erőtéljes a regény megszerkesztettsége, s nincs ugyan szigorú kronológia, de van előrehaladás.

A mű sokféle kisforma ötvözete. A címszavak lezárása csattanós. A regény nagymértékű gyűjtő-kutató munka eredménye. Összegzése szerint: „Szövegszerkesztésének nagyszerűsége abban van, hogy újra fölfedezi és vállalja a kisformákat, a szóbeliséget, művében gazdagon szerepelteti mindennapi környezetünk beszéd- és szövegvilágát, kommunikációs sajátosságait. Azt tükrözi, hogy a világ részleteiben, darabjaiban él velünk és bennünk, mindezek a részletek azonban bizonyos rendszer szerint lerakódnak, kapcsolódnak, átalakulnak, sajátos asszociációkat eredményeznek. A kis részletekből mindenesetre összeáll valamiféle egész – ezt pedig leginkább hétköznapi filozófiának nevezhetnénk.”

Mező Ferenc tanulmánya áttekintő igényű és ironikus című: *Minden áron? – avagy két kötet és két pótkötet. Temesi Ferenc prózájáról* (Mozgó Világ, 1989. 11. sz. 108–115.) Az első kötet kapcsán kiemeli a *Kiáltványt*, amely az egész nemzedéké lehetne, s inkább a regény pótkötetének tartja, akárcsak, már okkal, a 3. könyvet. A regényben a kisembernek és provinciális történetének hihetetlen gazdagsága mutatkozik meg. Meghatározó a kedély, amely „önmegtartás képességét” tartja életben. A második kötet túlírt. Az ötvenes-hatvanas évek ábrázolása közhelyes. 1968 nemzedéki drámáját elhallgatja a könyv, a főhős halála nem válik katartikussá. A 3. könyvet az önmutogatás jellemzi, felesleges lábjegyzetek sora ez, néhány kivétellel.

Miután a nyolcvanas-kilencvenes évek magyar epikája meglehetősen szakmai figyelmet keltett, Szirák Péter már teljes könyvet szentelt e tárgykörnek. A *Folytonosság és változás* (1998) lapjain a fő helyet Mészöly, Nádas és Esterházy foglalja el, mint „hagyomány”, majd ezt követi tíz kisportré, közte *A központosított (ön)értés* (A Temesi-olvasás) címen. A tömör elemzés foglalkozik az olvasói és a szakmai fogadtatástörténettel, majd Dobos István

és Dérczy Péter írásaira hivatkozva felhívja a figyelmet „a mű alakítottságbeli hiányosságaira”.

Vele ellentétben a nyelvész Tolcsvai Nagy Gábor részletesen elemző tanulmánya (*A nyelvváltozatok egy irodalmi szintézise. Temesi Ferenc: Por. In Nem találunk szavakat. 1999*) azt állapította meg, hogy a regény „Összetett nyelvi rendszert épít föl, amely egyúttal pontosan mutatja, hogy a nyelvi megformáltság, az epikai szerkezet és a történetelbeszélés módja szorosan összefügg minden fontos műben.” Tolcsvai befogadóan újraértékelte a nyelvjárási és a köznyelvi beszédmódok szépirodalmi alkalmazását. Kijelentette, hogy „a magyar nyelv különböző korszakú, földrajzi és társadalmi kötődésű változatai egy szövegben szinkretikusan, tehát egymáshoz viszonyított létükben, de felismerhetően és elkülöníthetően a magyar nyelv egyfajta szintézisét hozzák létre.” A műben a nyelvváltozatok és a stílustípusok rendszere épül fel.

Kálmán C. György (*Beszélő, 1999. 7–8. sz. 149–151.*) a közel-múlt sikerkönyveivel foglalkozva kerített sort Temesi művére. Érdekes megállapítása, hogy egy szótár mindig korának, szerzőjének a lenyomata is. Szerinte a „kétely nélküli önbizalom” teszi nehezzé a mai olvasást. Hibának tartja Szeged átnevezését, elutasítja a mindentudó elbeszélő „egyszerű és igazságtalan véleményét” a városról. A mű irónia nélküli, az anekdotagyűjtemény felé sodródik, „irodalmilag kiábrándító. Nagy, elszalasztott lehetőség. [...] Hiába várnánk tőle, hogy akár az emberi kapcsolatok, akár a hatalom természete, akár a hatalmi beszéd kijátszásának módja – e korszak jeles tárgyai – kerüljenek a látószögbe. A sodró mese, a kultúrtörténeti kaleidoszkóp, a szociográfiai adalékok sora, mi tagadás, sokkal súlytalanabbnak tűnik a kor prózája legjavánál.” Említi Bodor, Mészöly, Krasznahorkai, Nádas, Esterházy, Márton László nevét, s Temesi „ezekhez képest ki-

fejezetten rózsaszínű.” Nehéz ezt a minősítést értelmezni. Csak nem régimódi leányregénynek véli a kritikus ezt a művet?

Szalay Zsolt íróportréja (*Szépirodalmi Figyelő*, 2004. 6. sz. 127–133.) tömören ismerteti a regényt. A hagyományosan három regénytípus mellett negyedikként említi a szerelmes regény fogalmát is. Kitérhetett már arra is, hogy vannak változások a harmadik kiadás szövegében.

A 21. század kezdetén új irodalomtörténetek is megjelentek. *A magyar irodalom története*-nek három kötetében Temesi Ferenc regényét kétszer említik. Az első kötetben Bárczi Ildikó a késő középkorral, az alfabetizálással mint alapvető szerkesztési elvvel foglalkozva; a második kötetben Tolcsvai Nagy Gábor *Az irodalmi nyelv* elsősorban 19. századi helyzetét vizsgálva. A harmadik kötetben az írónak a neve sincsen leírva (Bp., 2007, Gondolat). Ugyanez az író sorsa a Gintli Tibor és Schein Gábor által írt *Az irodalom rövid története* című műben is (Pécs, 2007, Jelenkor). Schein Gábor az ezredvéggel foglalkozó *Megújuló próza* című fejezetben tárgyalt 14 író mellé nem illesztette be Temesi Ferencet. Igaz, Jókai Annát vagy Lázár Ervint sem.

A nemzedéktárs Grendel Lajos sokkal tárgyilagosabb. *A modern magyar irodalom története* című könyvében (Pozsony, 2010, Kalligram). A *prózaforradulat regényei* első fejezetében Nádas Péter és Esterházy Péter kerül bemutatásra, a második fejezetben a rövid portrékban Csaplár Vilmos, Hajnóczy Péter, Krasznahorkai László, Lengyel Péter, Pályi András, Spiró György után Temesi Ferenc is kapott egy oldalt, s így vele fejeződik be a könyv. Érdemes idézni az értékelést. „A könyv olyan enciklopédikus gazdagságban ábrázolja egy lokalitás múltját és jelenét, az ott lakók szokásait, életmódját, alkalmasint életük valamely drámai, vagy ellenkezőleg tragikomikus eseményét, ami párját ritkítja

a 20. század végi magyar epikában. Bár a címe erre utal, hiba lenne a regényt kizárólag a provincializmus kritikájának tekinteni, mivel az író – helyenként vitriolos – ironiája mellett jelen van a műben egy másik szál is, a város és a város lakói iránti szereteté és megértése is. S ha valaki a nyelvi megelőzöttség posztmodern szemléletét hiányolná a regényből, ezért a »hiányért« bőségesen kárpótolhatja őt az író magával ragadó stílusa és áradó mesélőkedve.”

Népszerűsítő szándékú, ám igényes kézikönyvnek nevezhetjük az *Ötven nagyon fontos regény* című kötetet, amely Cervantestől Temesi Ferencig és Esterházy Péterig mutat be regényeket. Az 1945 utáni magyar irodalomból. Az említett két szerző mellett Ottlik Géza, Mészöly Miklós, Sütő András, Sánta Ferenc kapott még helyet (Bp., 1994, Lord). A címlap első és hátsó oldalának „könyvespolcán” megtalálható a *Por* két kötete is. Amikor kézbe vette Temesi Ferenc ezt a könyvet, az is örömet szerezhetett neki, hogy előtte García Márquez szerepel. N. Horváth Béla tanulmánya hozzáértően és tárgyilagosan mutatja be a regényt, amelyet egyértelműen posztmodern alkotásnak tart. Hangsúlyozza a játék, az önirónia jelenlétét, a főhős pótcselekvésekkel kitöltött napjait, „a múlt meglehetősen mitikus, mesei világát”. Ugyanakkor a múlt „panoptikumvilág” is. Temesi „a szerzői kívülállást tudatosítja”, a mű „a megismerés bizonytalanságát tételezi”.

A Móra Könyvkiadó 7×7 *híres mai magyar regény* című kötete (Bp., 1997) az előbbinél sokkal bővebb merítésű munka, s a kiadó jellegének megfelelően nagyobb mértékben törekszik az ismeretterjesztésre. Temesi könyvét Karkovány Judit mutatta be szép stílusban, valóban olvasási kedvet váltva ki az érdeklődőkben.

A fogadtatástörténet különös érdekessége, hogy maga az alkotó is reflektált a bírálatokra. A 3. *könyv* nem csupán a kelet-

kezés történetével foglalkozott, hanem a *Parlandó* utolsó részében a kritikusokról is elmondta a véleményét.

„Hittel és becsülettel (Malcolm Cowley-féle és magam erkölcsi kódexének megfelelően) írtam a könyvemet, meglepett hát, hogy hányan estek nekem. Főlöszlegesen elmagyarázni, hogy az író miért a mocskolódásokra emlékszik jobban, miért nem a dicséretekre. Egy dolgot azért mégis megemlítek: nekem a személyeskedés fáj; amikor nem a mű, hanem írója emberi hibáit ócsárolták. Az is igaz, hogy minden erős szellem/élet szükségszerű velejárója, szinte bizonyítéka az azonnal föllépő ellenség. De hát, miként Mann mondja, »Mindnyájunknak vannak sebei, s a dicséret, ha nem is gyógyír, de legalább enyhét ad számunkra.« Mi is volt ama lübecki ház homlokzatára írva: »NEM LEHET MINDENKINEK TETSZENI.«

Azt mondják, a céltábla nem lövi vissza. Csakhogy én nem vagyok céltábla. Én író vagyok. (→PS. *I Love You*)

A kritika a tükörnek tart tükröt. Azokat leckézteti, akik elég hiúak ahhoz, hogy a többieket leckéztessék. Kritikus-szubjektum szemben egy irodalomobjektummal.

[...] Igaz író mindig átlép a kritika korlátain. Hogyan lehet megítélni egy teljesen és tökéletesen új irodalmi jelenséget a régi kritikusi eszköztárral?

[...] Nekem Sütő András mondta, hogy Erdélyben úgy olvassák a Port, mint a Bibliát. Kell-e ennél nagyobb dicséret magyar íróknak? kérdelem én. Hiszen azért írtam, hogy odaadjam az örömet azoknak, akik szenvednek, egykori életem lehetését azoknak, akik életben akarnak maradni. A Port egy halott írta, aki hitet és erőt hozott, és nem nem-zethalál-víziót. Az túlságosan is itt van, mindenki szeme

előtt. Egészséges önbizalom kell ennek a népnek, jobban, mint valaha. A vagy ötven kritika közül, amely megjelent, csak nagyon kevés ért föl azzal a néhány száz levéllel, amely megerősített ebbéli hitemben.

De volt közöttük egy, amelynek olvastán kis híján leszédültem a buszról. A magyar írók doyenje, a kritikusok fejedelme, az élő legenda, az ihletett bíró, a kilencven éves Baránszky-Jób László írta. Már az is példázatos, hogy figyelemre méltatott egy ilyen kezdőt, mint én. Az első kritikájában oda is mondogatott, de sose bántott. Értő figyelem volt a szavaiban. Őtöle még a bántást is szívesebben venném, mint mástól a dicséretet." (239–242.)

A 3. könyv utolsó előtti írása az idézetben már említett *PS. I Love You*. Műfaji megjelölése: jutalomjáték, újabb címe: *Portörölők írták*. Hét kritikából olvashatjuk az összeválogatott bíráló gondolatokat. A szerzők neve könnyen felismerhető: Balassa P. TeMás, Irigykedő Pipitér, Kappanyos, Kisdobos, Bérczy Benő, Jobbágy Tiborc, CCCCanadai Bebek Bástyá. Temesi Ferencről barátai is mondják, hogy hirtelen felfortyanó, méregbe guruló, örök haragot kiáltó ember. Nem csak a kritikusokra képes tehát haragudni. Aligha lehet eldönteni, hogy eleve neheztel-e erre az emberfajára vagy az őt ért bírálatok kapcsán kezdett szinte zsigeri ellenszenvet érezni, tiszteletet adva a kivételnek. Mindenesetre a kritikus is ember, s nem mindegyikük tart gépfegyvert a kezében, hogy a célra, azaz az íróra és művére lődjön. S persze maga Temesi ismeri annyira önnön természetét, hogy iróniával nézzon rá. A *szív bőjtje* levélválogatásában közölte régi barátjának, Szepesi Attilának az erről szóló, 1987. augusztusi levelét is: „nem értem, és bosszant is, hogy mi a fenének kell mindenütt ellenségeket keresned ebben a nyavalyás világban, ott is, ahol

barátaid vannak. Utálom a prédikálást, de most nem tudok mást írni: tarts egy kis önvizsgálatot; vajon nem benned van-e a hiba, hogy mindenkiel összeakasztod a szarvadat? Az érvényes opusznak – és a tiedet ilyennek tudom – nincs szüksége effélékre.” (271.)

Az említett könyv *Élet és irodalom* (1990) című, száz oldalas fejezete az íróhoz intézett, 1969 és 1990 közötti levelekből közöl válogatást. Ezek közül néhány foglalkozik a regény írásával, sokkal több pedig a fogadtatás addig nem nyilvános részéhez tartozik. A következők írtak a köszönetnél többet: Kemenczky Judit, Szepesi Attila, Grendel Lajos, Döbrentei Kornél, Zalán Tibor, Szilágyi Ákos, Apáti Miklós, Szakonyi Károly, Száraz György, Kőbányai János, Nagy Gáspár, Ottlik Géza, Gion Nándor, Balaskó Jenő, Juhász Ferenc, Tóth Erzsébet, Boldizsár Iván.

A levélantológia utószava természetesen ismét csúfolódik, most már a filológusokon, irodalomtörténészeken is: „Nem várom meg, amíg halálom után kacska kezű életrajzoló, irdatlan irodalompusztítók, béna beavatótanoncok vetik rá magukat védtelen irományaimra. Engem nem érdekel az utókor, ami itt van a sarkon túl, vagy nincsen. [...] Tengeri levélből kirostáltam egy irodalmi önéletrajzra valót: a legjobbak, ma már látszik, azok voltak, melyekben jól odamondogattak nekem. Barátaim is felebarátaim, magyar írók, költők, dilettánsok írták hát meg curriculum vitae-met – régi vágyam teljesült ezzel. Kösz mindenkinek.” (288.)

HÍD

A *Por* megjelenése előtt az irodalmi élet rangsorai Temesi Ferencet alig tartották számon, legfeljebb a ködlovagok közé sorolták be. A regény megjelenése után lényegesen megváltozott a helyzet, ám az irodalmi elitről szóló tanulmányok, cikkek, gondolatfutamok, a szokásos névsorolvasások továbbra is inkább csak periférikusan említették a szerzőt és művét. A regényt előszere-ttel kommentálták oly módon, hogy jó, jó, most az egyszer még valami összejött, bár az sem tökéletes, s nyilvánvaló, hogy a szerző még ezt sem képes még egyszer elérni, hiszen egyrészt az ötlet, másrészt az életrajzi anyag szervezi a könyvet, s bár az ötlet jó, az anyag érdekes, ám megismételhetetlen.

Nos, a székszis sohasem indokolatlan, de a *Híd* előítélet-mentes olvasói már akkor kijelenthették, hogy ez a regény nem csalódás a *Por* után. Ötlet is van újabb, s az életrajzias anyag változatlanul kimeríthetetlennek mutatkozik. Vannak egykötetes életművek is, a *Híd* viszont annak lett bizonyítéka, hogy egy formálódó, többkötetes életmű része.

Temesi Ferenc *Önlélekrajz* című vallomásában így összegezte az írói pálya első negyedszázadát:

„Hiúságom ellenére igazából nem akartam író lenni. Nem túl nagy szerencse sehol sem, ha írónak születik valaki, de Magyarországon – akkor úgy éreztem – kész csapás. Az első könyvemről szépeket írtak (akkor még, úgy kb. az első regényem utánig, elolvastam a kritikákat, de nem hozta meg azt a sikert, amit vártam tőle. A legrosszabb kereskedő vagyok a hiúság vásárában. Szerettem volna a szerelemről

és a halálról írni, de 1973 még túl közel volt. A szakmában van egy babona: egy könyvet mindenki tud írni. Ez nem igaz. Egész életművek porosodnak a polcokon, és nincs közöttük egyetlen könyv sem. Nem jöttem elég gyorsan a második könyvemmél, kezdtek leírni a szakmában. Hogy mást ne mondjak, egyetlen ún. „nemzedéki antológiában” sem szerepeltem, aminek utólag örülök. Második, ezúttal irodalmi sírgödörből is kimásztam, s zavart arccal lesöpörtem ruhámról a rögöket. [...]

1993-ban jelentettem meg a *Porral* kezdődő regényciklus középső darabját, a *Hídat*, egy kb. 30 éves regényt. Hosszas készülődés után (tulajdonképpen ez volt életem első könyve) nagyjából fél év alatt írtam meg. Ami világossá teszi: (a szakácstudományom mellett) a munkabírásomra vagyok a legbüszkébb.” (In *Curriculum vitae*. 389–392.)

A fölösleges könyvekről szóló gondolat megjelenik a *Híd*-ban is. Az ország egyik legnagyobb gyűjteményének, az Egyetemi Könyvtárnak két munkatársa beszélget:

„Farkasszemet néznek.

Csak múlandó művet érdemes kiadni. A halhatatlan maradhat kéziratban. S a szerző halála után a cselédlány bátran kosarába gyűjtheti. Konyhába viheti, hogy befűtsön vele. Amit egyszer halhatatlanul megírtak, annak léte már nem függ emberi emlékezettől. Honnan való ez az idézet?

Hamvastól. Ezzel vigasztalta magát.

Honnan ismered te őt, amikor minden könyve be van tiltva vagy zúzva, a regénye elolvasásához a kéziratárban az özvegy engedélye kell?” (105–106.)

A *Híd* tehát egy trilógia középső darabja, de erre a megjelenéskor semmi sem utalt, a fülszöveg is a szerző új nagyregényének nevezte a művet. Az olvasó azonban hamarosan szembesülhetett azzal, hogy a szerző személyén túl is erőteljes a kapcsolat a két mű között. Az is érdekes, hogy mindegyiknek rendkívül tömör a címe, s mindegyik hordoz szimbolikus tartalmakat. Az sem lényegtelen, hogy a könyv borítóján Regős István *Hídavatás* című képe látható, amelyen a gőzhajók és a Duna-part egyértelművé teszik, hogy a híd legelső avatásáról van szó. A festmény (1992) a művész „reformkor”-sorozatába tartozik, stílusát pedig mágikus realistának nevezi a szakirodalom. Érdekes az is, hogy Regős egyik mestereként az a Magritte említendő, aki Temesi Ferencre is komoly hatással volt.

A *Por* és a *Híd* között a kapcsolódások sora szinte kimeríthetetlen. Mindegyik műben meghatározó az önéletrajzias hős, s az is, hogy a szerző hol szinte azonosul vele, hol pedig távolságot tart tőle. A *Por* Szeles Andrása 1973 nyarán szerelmével együtt gépkocsibaleset áldozata lett. A *Híd* Zoltán Istvánjának élettörténete innen indul. Szerelme, Kati meghalt abban a balesetben, amelynek István csodával határos módon, súlyos sérülései dacára, a túlélője. Széleskörű nyelvismeretének köszönhetően 1973 őszén a pesti Egyetemi Könyvtár gyakornoka lesz. A korábbi regényben a hat nemzedék közül csak az utolsónak a képviselője Szeles András, a *Hídnak* viszont csak két főszereplője van, s István az egyik.

Mindkét mű múltat és jelent vonatkoztat egymásra, pontosabban, hiszen a megjelenéskor, 1993-ban már 1973 is múltnak számított, történelmi múltat és személyesen is megélt múltat. A *Por* fél évszázaddal messzibbre nyúlik vissza az időben, egészen 1833-ig, a *Híd* kezdőpontja 1890 májusa, a másik főhős születésének napja. A *Porban* sok idősík jelenik meg, s keverten, mozaikregény ez, míg a *Híd* nagyjából folyamatosan és nagyjából

a megtörténés sorrendjében közöl két eseménysort, Tóth Pál és Zoltán István élettörténetét. A két életút fejezetei felváltva követik egymást, de nagyon hamar összekapcsolódnak. Ez a mű nem mozaikszerűvé válik, hanem ikerregénnyé.

A *Por* fő színtere Porlód, azaz Szeged, a *Híd* Tengőd és Budapest, de a korábbi regényben is említődik Tengőd, s az újban is gyakorta Porlód, amely nagyváros a 8-9 ezer lakosú községhez képest. A két hely egymástól mintegy 30 kilométerre fekszik az Alföldön, s az is könnyen megállapítható, hogy Tengőd modellje Kistelek. Itt élt Tóth Pál. Még a regényben szereplő Tengödi Ede költőnek és szerkesztőnek is fellelhetjük elfeledett modelljét, Kisteleki Edét a lexikonokban.

A *Híd* kettős cselekményvonulata egy hosszú élet és egy rövidebb életszakasz története, s a kettő kapcsolatát szinte mindvégig véletlennek mutatja az elbeszélő. A pályakezdő fiataalt azzal bízzák meg, hogy egy akadémikus készülő falumonográfiájához végezzen tudományos segédmunkát: dolgozza fel Tóth Pál hagyatékát. Ennek a hagyatéknek a szénakazalszerű esetlegessége, elegyes jellege és színvonala alkalmat ad a feldolgozónak arra, hogy ironikusan tekintsen ne csak századunk történéseire, hanem az azon végigbukdácsoló átlagemberre is.

Szeles András – Zoltán István sorsképletének rokonságán, azonosságán túl alakok, témák, motívumok is átvándorolnak az új regénybe. Nem túl nagy számban s nem feltűnően, már csak azért sem, mert a legelementárisabb azonosság a 20. századi magyar történelmi miliőé, amely háttér is, színtér is, a cselekvést determináló erőter is.

A regény címe után a következő szerzői közlés olvasható: „Amiről itt írtam, egyáltalán nem lép föl az igazság igényével. Ezért nem hivatkozom forrásokra se, mivel számomra mindegy, vajon azt, amit elgondoltam, gondolta-e előttem már valaki.”

Ez a kijelentés jelöletlen Wittgenstein-idézet a Traktátus előszavából. Akár Temesi Ferenc egyik ars poeticájának is tekinthetjük azzal a kiegészítéssel, hogy meg kell különböztetni az embernek és társadalmának a tényszerű és a művészi igazság szerinti szemléletét.

Tóth Pálról, hagyatékát olvasgatva is csak két év után kezdi sejteni Zoltán István, hogy az ő anyai nagyapjáról van szó. Igen ám, de a regény legelső mondata így szól: „Azt mondják, mikor anyám apja született, megszólalt a tengődi templom öregharangja.” S ezután következnek a dédanyám, ükanyám, nagyapám, dédapám kifejezések. Ezt persze az elbeszélő mondja, de aztán végig személytelenül, egyes szám harmadik személyben ír a Tóth-családról, s hasonlóan vagy tegező módon Zoltán Istvánról is. Csak a regény legvégén születik meg a felismerés „nagyapámról”. Zoltán édesanyja ekkor azt is mondja, hogy

„Azér kisfiam, mer a nagyapád kitagadott éngöm, amikő hozzámöntem apádhoz. Szép, ráérős mozdulatokkal dolgozik.

Utána nem találkoztatok?

De igen. Elvittelek hozzájuk tégöd is mög a nővéröd is.

És?

Semmi.

Mikó halt mög?

Abba az évbe, amikő Pestre möntél. Hetvennégybe? Hetvenötbe? Nagyanyád halála után mán röndszerösen találkoztunk.” (458.)

Ilyen nagyapa van ebben a regényben. Ugyanakkor Temesi Ferenc korábbi műveiben másfajta nagyapa-élmény mutatkozik meg. Legelső megjelent műve, a *Merülés* említi a nyarakat a nagyapa

falujában, ahol a többi gyerekkel játszott, többek között színházasdit. Az első kötetben a *Virágok* álom-szerű emlékképeiben is megjelenik a nagyapa, akitől Győző azt kérdezi, hogy lett a nagymama a felesége, a nagypapa pedig elmondja 1919-es megpróbáltatásait is. A 3. könyv utolsó írása a *Nagyapám a reménykedők közt*. Ez teljesen tárgyiasan emlékezik a nagyapára, kiemelve annak nyelvtelenségét:

„Ami az irodalom és a nyelvek iránti végtelen, vad vonzalmamat illeti, a legtöbbit anyai nagyatyámnak köszönhettem. Ő volt az első az egész nagy családban, aki diplomát szerzett, mégis nyugdíjas téeszparasztként halt meg. Irodalmi működéséről talán elég annyit mondanom, hogy saját kiadású verseskötetei mellett naplót, elbeszéléseket írt; valamint népszínműveket, amelyeknek, akár egy falusi Shakespeare, nemcsak írója, de rendezője, sőt olykor főszereplője is volt. Még sajtópöre is támadt egyszer, amelyről sok-sok tollforgató hiába is ábrándozik.

Én csak évközben voltam városi gyerek: nyaranta kicsaptak falura a nagyszüleimhez; addig se vagyok láb alatt.” (255.)

Tóth Pál házának ablakán ott volt a hirdetés, amely szerint orosz, német, olasz, angol, francia és eszperantó nyelvek tanítását vállalja. „A lengyelt, a szerbet, a szlovákot, a ruszint, a lipovént, stb. csak azért nem írta ki nagyapám, mert nem fért volna a papírra. Fiatalabb korában boltossegédként, majd a Hangya szövetkezet megbízottjaként bejárta volt az egész Nagy-Magyarországot, és – a románt kivéve – minden nemzetiségi nyelven megértette magát, de még a tájszólásaikat is ismerte. Latinul az állami megajogi doktorátus megszerzése közben tanult meg. (Magánúton,

afféle mezei jogász lett.) Ebben is, mint minden más tudományban, az önmagukra támaszkodók keserves útját járta, akár a földművelésben: Tengődön ő használt először műtrágyát. Maga faragta ember volt mindenképp. Az oroszoknak a sztálingrádi csata után veselkedett neki: mire a Vöröshadsereg elérte Tengődöt, nem kellett tolmács után futkosni. Svédül meg azért tanult meg, mert szégyellte volna, hogy nem tud. Egy asszony(t) tanított(a) meg rá, aki az – ötvenhatos – disszidens fiához készült.” (256.)

A nagyapa lelkesen szervezte a nyelvi és a gazdálkodói tanfolyamokat még a hetvenedik évén jóval túl, sőt nyolcvan után is, de idővel „elfogytak a reménykedők”.

„Csak nagyapám nem adta föl a reményt. [...] Nemsokára az Úr magához szólította akaratos nagyanyámat is – nagyapám magára maradt a reménnyel.” Idővel azonban „úgy döntött, hogy föladja a reménykedést, és elfogadja a lánya (édesanyám) hívását: beköltözött Porlódra. Az eszperantó könyvtárát eladta egy arra méltó gyűjtőnek, s ezután majd egy évtizedet élt még, remény és kétség közt, e veszendő, vérszagú világban. A világbékét (VIVA LA MONDPACO!), ki tudja, hanyadszor, elnapolták. Halála után, az ágya melletti polcon, már a nagyítójával sem olvasható jegyzetei alatt egy könyvecskét találtam. Japán reménykedők adták ki „Infanoj de ĵatombombo” (Gyermekek az atombombáról) címmel. A könyvből, jelzés gyanánt, egy régebbi, kézzel írott kartonja kandikált ki. Ez volt rajta:

»POR

Mi acetis libron por mia filo: Könyvet vásároltam a fiamnak.

Mi iras por ludi: Megyek játszani.»

Ezt az egy eszperantó könyvet, úgy látszik, nem adta el valamiért. Ma is megvan. Mint az a levél, melyet már

a temetés után írt az egyik lány. Nem válaszoltam neki, nem tudok reménykedőül. Nagyapám mindig neheztelt érte. De eljön az idő, hogy idézni fogok belőlük. Mert egyszer sokkal hosszabban és reménytelenül pontosan: szeretnék szólni minderről.

És másról is. Viszontlátásra, abban a könyvben, honjaim.”
(259–260.)

Ez a könyv lett a *Híd*, ám még azt megelőzően a *Por* is felmutatja az anyai nagyapa alakját, jelesen a következő címszavakban: *senki, szag, szerencse, terhes, ujjong*.

Mindebből az a tanulság, hogy Tóth Pál regénybeli élettörténetét ne úgy olvassuk, hogy abból minden megtörtént. Az örök reménykedőhöz, de még az akaratos nagymamához sem illik igazán a sok évtizedes konokság, ugyanakkor érthető a hirtelen harag, hiszen lányukat, akinek egy hadbíró főhadnagy udvarolt, 1941-ben megszöktette és feleségül vette „az ő engedélye nélkül” egy „közönséges tanító”. Ugyanez a történet a *Por*ban sokkal szelídebb formában szerepel. Ott a fiatal tanítók 1943 nyarán ismerkedtek meg, s a lány elmondta, hogy nem szereti a vőlegényét (*senki*). A frontról hazafelé menekülő Szeles fölkeresi szerelmét (*szag*). Amikor a lány 24 éves, azaz nagykorú lett, titokban eljegyezték egymást Szegeden. Az esküvő 1945. március 17-én volt. „Inkább kiterítve lássam a lányomat, mint annak az embörnek a feleségéként! mondotta anyám anyja, aki nem tudta megbocsátani, hogy az esküvőre valóságos lányszöktetés után került sor.” (*szerencse*) Aztán amikor a fiúunoka is megszületett, a konok nagymama megbékélt. (*ujjong*)

Érdekes eltérés a valódi életrajztól az is, hogy a regény annak utolsó szakaszát, az időbeli történéseket elbizonytalanítja. Még a nagyapa lánya sem emlékszik arra pontosan, hogy melyik

évben is halt meg az apja, fiának Pestre távozásával köti össze, de ennek csak néhány éve. Azt sem tudjuk meg, pontosan hány éves is volt. Tóth Pál 1890-ben született, s megözvegyülve, 1975-ben költözött az öregek otthonába, s elképzelhető az is, hogy még ebben az évben meghalt.

Nemcsak Tóth Pál élettörténetét regényesítette az író, hanem Zoltán Istvánét is. A leginkább feltűnő változás az, hogy a trilógia első részében Szeles Andrásnak hívják az alakmást, itt pedig Zoltán Istvánnak. A névcseré azonban logikus, hiszen András a regény végén meghalt. Itt viszont ugyanannak a tragikus bal-esetnek a leírásából megtudjuk, hogy a fiatalember mégiscsak életben maradt. Az majd a trilógia harmadik részében válik nyilvánvalóvá, hogy lesz egy harmadik neve is: Tengődi Zoltán. Ez az újabb névcseré már nem szükségszerű azért sem, mert a *Híd* azzal fejeződik be, hogy István művészeti előadó lesz a Fiatal Művészek klubjában, a *Pest* főhősének pedig éppen ez a foglalkozása. A Zoltán tulajdonnév választásában az is szerepet játszhatott, hogy a *Por* festőművésze, Zotya, azaz Zoltánfy István végtelenül meghalt egy autóbalesetben, akárcsak Szeles András. Tengődi Zoltán neve pedig visszaül a *Híd* helyszínére és a könyvtáros fiatalember vezetéknévére is.

Másik érdekesség, hogy Zoltán István elbeszélte élettörténetének időtartama is homályban marad. Édesanyja úgy említi, hogy erre '74-ben vagy '75-ben került sor. A regény elején Zoltán, már Pestről, elmegy abba a temetőbe, ahol kedvese nyugszik, felgyógyulása után ez az első látogatása ott. A könyvtárban viszonylag hamar megkapja azt a külön feladatot, hogy dolgozza fel Tóth Pál hagyatékát. A regény vége felé említi Zoltán, hogy alig két éve foglalkozik ezzel az anyaggal. Az utolsó napok történései közben tudják meg, hogy meghalt Lennon. Ennek dátuma

1980. december 8. Vagyis az, ami a valóságban, Temesi Ferenc életében egyetlen esztendőnél nem sokkal tarthatott tovább, a regényben megnyúlik, s mutatkozhat akár öt-hat esztendőnek is.

Még különösebb írói megoldás az önéletrajz átalakítása szempontjából az, hogy a regényben Zoltán István álmaiban-álmodásaiban külföldi utazások jelennek meg, s ezekről munkatársainak is szívesen tart részletes beszámolókat. Kínában jár, majd az Egyesült Államokban, Amszterdamban, Helsinkiben, Mexikóban. Temesi Ferenc valóban járt ezeken a helyeken, de jóval később. Utazási élményeit tehát áthelyezte és átalakította Zoltán István álmaivá, s ezek igen fontos szerepet kapnak a regényben.

A *Por* szerkezeti alapját a szótárforma és az ábécé ezzel járó rendje adta. A *Híd* is ötletre épül, az ikerregény mindkét részét a megszerkesztettség és a sorsszerűség határozza meg. A két cselekményszál kilenc részre tagolódik, ezeket soroknak nevezi az alkotó. Mindegyikben váltogatják egymást a Tóth Pál élettörténetét emblematikusan jelölő tarot-kártya figurák, illetve a Zoltán István sorsát kifejező kínai jóspálcika ábrák. Szabályszerűen egyikükből 78, másikukból 64 lapból szerveződik. Az író nyilvánvalóan használta a kártyákat, illetve a jóspálcikákat, s azok kialakult rendje határozta meg alapszinten a regény szerkezetét, így Tóth Pál már megtörtént, s dokumentumokból, visszaemlékezésekből ismert élettörténete és a kártyafigurák sugallata kereste és találta meg egymást. Mindebben az a különleges, hogy a tarot jóslási célokat szolgál, egy befejezett életről viszont jósolni nem lehet, legfeljebb a regény fikcióján belül. Az a feltételezés működhet például, hogy a zűrzavarosan rendezetlen hagyatéki anyaggal foglalkozni kezdő Zoltán István az első információk alapján sorsképlet jóslatot készít Tóth Párról, s aztán ezek szerint rendezi el az anyagot, amely végül is nem egy szocio-

gráfia nyersanyaga lesz, hanem egy ikerregény fele. Meglehet, Zoltán ekkor még nem sejtette, hogy Tóth Pálnak nagyon rossz véleménye volt a kártyajátékról, s nem mellesleg az alkoholistákról is, azt viszont az író nagyon jól tudhatta, hogy az ő édesapja rendszeresen kártyázott: tarokkozott. A kártyafigurák tehát ismerősek voltak számára.

Az elbeszélő – és Tóth Pál – így szemlélte 1945 februárjában a börtönben a kártyázókat: „Tóth Pál nézhette, hogy játsszák az urak a 42 lapos tarokkot. A világon egyedül Magyarországon játsszák ilyen kevés lappal, anélkül persze, hogy a játékosok tudnák, hogy az adu 22 lapja a tarotbéli Nagy Titoknak felelnek meg. Inőr, tulétroá – a szavakat értette, csak a kártyázást gyűlölte. Mint mindent, amit időlopásnak tartott. Méghogy jellempróba, méghogy művészet!” (373.)

A jóslás-kártyával kapcsolatban egészen más Temesi Ferenc felfogása, amelyet *A TAROT: játék, tudomány vagy művészet?* című írásában fejtett ki:

„Az igazi Tarot-szimbolizmus nem szól más nyelven, mint a jelképekén. A benső jelentés az emblémákban rejtezik – egyfajta ábécé ez, amely végtelen kombinációra nyújt lehetőséget. Ezek a jelek egyszerre univerzálisak és egyéniek, saját tudatalattinkban és a közös emberi tudattalanban nyugszanak. Ezért bűvölnek el mindenkit, aki kézbe veszi őket. Olyasfajta gyorsírásnak kezdjük látni a Tarot szimbólumait, amelyek, ha olvasni tudnak belőlük, új felfedezések birodalmába vezetnek. Ezeket a jelképeket az ősi és a modern művészetben, a tündérmesékben és a történelemben egyaránt megtalálhatjuk. Tanulmányozásuk során, a rajtuk való meditálás révén út nyílik előttünk a spirituális és okkult tudás magasságaiba. Sejteneink felderíteni a múltat, felfedni rejtett szenved-

délyeket, vágyakat, érzéseket. Ha az ember tökéletesen kitanulta titkaikat, bepillantást engednek a jövőbe.

A Tarot nem gyerekjáték, amelyet félrelökünk, ha kijátsoztuk magunkat. Ha felelőtlenül vagy játékból közeledünk hozzá, a válasz is komolytalan lesz. Magasabb szinten tudomány és misztikus művészet egyszersmind. Tanácskérés a hatalmaktól, a szellem világától és mítoszmagyarázat. Ösztönös megérzés és tudatos alkalmazás. Tiszta kozmológia és elementáris pszichológia, híd a nyugati hagyomány és a keleti bölcsélet között, s egyben a léleklátás, megidézés, a spirituális világ, a rituális mágia és a jövőmondás eszköze. Filozófiája fényt gyújt az elmében – évekig tartó tanulmányozása során sem veszít bájából és rejtélyességéből.” (*A szív bőjtje*. 120–121.)

A tarot-kártya 78 lapja két részre oszlik: a nagy arkánum 22, a kis arkánum 56 lapos. Ez utóbbi egységei a serleg, a kard, az érme és a vessző, jelentéseik: a papság, a nemesség, a pénz és a parasztság. Mindegyik egységben van király, királynő, lovag, apród és ász, továbbá 9-9 számmal jelölt lap. A legfontosabbak a nagy arkánum lapjai, amelyeknek erőteljesebben szimbolikus jelentésköre van. (A latin arcanum szó jelentése: titok.) A *Szimbólumtár* alapján ismertetem az egyes kártyák közelítő jelentéseit (2001), Temesi Ferenc kártyamegnevezéseit használva. A regény fejezeteire utaló számok közül az első a sornak a száma, a második a műben meg nem számozott, Tóth Pál életútját követő fejezeteké. Végül az oldalszám következik.

A *Bolond* vagy Bohóc jelöletlen vagy nullával jelölt, egy kutya, azaz vágyai űzik őt, aki a beavatás alanya. – A regényben a 9/6. fejezet jele (448.) Ebben az idős Tóth Pálnak meghal a felesége, ő megbékél sorsával.

I. *A Mágus*: kezében bot mutat az ég felé. – 3/8. fejezet (142.) – Krúdy Gyula jósol a fiatal boltos segéd Tóth Pálnak.

II. *A Főpapnő* az igazi tudást elrejtő fátyol előtt ülő nőalak. – 8/6. fejezet (388.) – Tóth Pál feleségét följelenti a szolgálólány, börtönbe kerül.

III. *A Császárnő* a termékenység jelképe. – 1/3. fejezet (19.) – Tóth Pál kisgyerek, anyját veri a férj, mindketten olvasó emberek.

IV. *A Császár* a földi hatalom kifejezője. – 1/2. fejezet (13.) – Tóth Pál keresztelője, apja aratási bandagazda.

V. *A Főpap* pápai tiarát visel. – 1/9. fejezet (48.) – Miklós atya, a tengődi pap.

VI. *A Szeretők*: két nőalak (szellemi, testi vonzalom) között férfi, felettük Ámor. – 5/6. fejezet 8229. 9 – Tóth Pál és Eszter szerelme.

VII. *Harci szekér*: egy férfi irányít két gonosz erőt szimbolizáló állatot. – 5/1. fejezet (203.) – 1919 forradalmi eseményei Tengődön.

VIII. *Erő*: egy oroszlán száját lefogó nőalak. – 7/7. fejezet (346.) – Tóth Pál pereit.

IX. *A Remete*: idős férfi, kezében lámpa – a megvilágosodás jele. – 1/7. fejezet (37.) – Csöngy Dénes, a jó tanító, Thot isten.

X. *Sorskerék*: rajta szörnyalakok, felette az időt legyőző szfinx. – 3/1. fejezet (101.) – A fiatal Tóth Pál Budapesten próbál szerencsét.

XI. *Igazság*: mérleget és kardot tartó nőalak. – 5/2. fejezet (208.) – Kínában, élet-halál kérdése.

XII. *Az Akasztott*: lábánál fogva van felakasztva, az anyagi világ a szellemi fölé kerül. – 6/5. fejezet (285.) – Tóth Pál kisfiának a tanyán a nagymama mesél a sárkányról.

XIII. *Halál*: csontváz. – 9/5. fejezet (444.) – Tóth Pál felesége beteg, meghal.

XIV. *Mértékletesség*: a földi testből a szellemi testbe (kor-sóba) folyadékot töltő angyal. – 9/2. fejezet (427.) – azt idősödő Tóth Pál hasznos tevékenységei, derűs szemlélete.

XV. *Az Ördög*: a gonosz hatalom. – 8/2. fejezet (365.) – 1944.: bejönnek az oroszok, egy tengődi rémalak gazem-berségei.

XVI. *A Torony*: villám sújtja, a földi értékek pusztulása. – 6/6. fejezet (288.) – 1931. gazdasági világválság.

XVII. *A Csillag*: meztelen nőalak vizet tölt, újjászületés. – 6/8. fejezet (300.) – Tóth Pál jelentős könyvtára, híd gon-dolat.

XVIII. *A Hold*: alatta farkas, kutya, rák, alvilági hatal-mak. – 8/1. fejezet (359.) – 1944. oroszok, tengődi gonoszok.

XIX. *A Nap*: gyerek, szeretet, boldogság. – 7/3. fejezet (323.) – Tóth Pál egyetemi diplomái, tervei.

XX. *Végítélet*: angyal, harsonával, megnyíló sírok. – 2/9. fejezet (96.) – Tóth Pál apja meghal.

XXI. *A Világ*: koszorúval övezett nőalak, a lap sarkain szimbólumok. – 9/8. fejezet (461.) – Tóth Pál beteg, meghal.

Példaként érdemes a kis arkánium lapjai közül is néhányat meg-figyelni. Ilyen kapcsolatai vannak a Serleg megnevezett figu-ráinak:

Serleg királya: – 2/7. fejezet (85.) – a kamasz Tóth Pál megmutatja a verseit Miklós atyának.

Serleg királynője: – 9/4. fejezet (438.) – Dr. Tóth Pál a téesz jogtanácsosa, írógépéről hiányzik a k betű.

Serleg lovagja: – 7/8. fejezet (353.) – 1940. Tóth Pál hadapród őrmester.

Serleg apródja: – 2/3. fejezet (63.) – Tóth Pál a harangozó gyerek a faluban.

Serleg ásza: – 6/2. fejezet (259.) – Tóth Pál folyamatosan ír, színielőadásokat szervez, újabb gyereke születik.

Tóth Pál életútját tehát a 78 tarot-kártya által fejezetekre tagoltan követi végig a regény. Ám ennél többször van róla szó, hiszen az ikerregény másik felében Zoltán István foglalkozik az anyaggal, munkatársainak olykor beszél róla, olykor felolvas egy-egy dokumentumból, előszeretettel Tóth Pál amatőr irodalmi munkáiból. A Zoltán-fejezetek közül tizenegyben van érdemlegesen szó a hagyatékról, a regény végén pedig a hazalátogatáskor megtörténik az egyértelmű azonosítás: Tóth Pál nem más, mint az anyai nagyapa.

Az életregény szabályos időrendben követi Tóth Pál sorsát a születéstől a halálig. Az *Első sorban* megszületik 1890. május 29-én csütörtökön. Anyja Csepeli Anna, apja Tóth János takácsmester, aki nyáron aratóknál bandagazda. Ifjabb Pál már öt évesen kinézi magának Rácz Esztit. Aratáskor Jancsi testvérével ők a vízfordók. Kiváló tanítója a beszélő nevű Csöngögy Dénes, aki korán meghal, s egy mihaszna ember váltja fel. Csöngögytől tudhatják meg a gyerekek, hogy az írást az egyiptomi Thot fedezte fel. Pál olyan jó tanuló, hogy akár pap is lehetne belőle, ám egy alkalommal a templomban kacagni kezd, elejti a csengőt, miközben Miklós atya egy másik gyermeket próbál oktatgatni, s így elveszíti a pap kivételes rokonszenvét.

A *Második sor* idejében azért harangozó lehet a gyerek, akinek húgocskája is születik. Összebarátkozik az ugyancsak jófejű Czankó Lalival, akit az új tanító elüldöz. Egy csárdában teke-

bábokat állít, itt utálja meg a részegeket, bár később borkereskedéssel is foglalkozott, ezért lett Tengődön Hordós Tóth a neve. Apja csizmadiainasnak adta, de ezt hamar felváltotta a boltosinasság. Kamaszként verselni kezdett, egyszer odaadta írásait Miklós atyának, aki megdicsérte. 1906-ban Galamb Jóska barátjának hívására Pestre ment szerencsét próbálni.

A *Harmadik sor*ban ismerkedik a fővárossal. Több boltot is kipróbál, egy húsboltban jó szakemberré válik, saját vevőköre lesz, a nőknél is sikere van. Később Szolnokra kerül, ahol kitanulja az üzleti levelezést. Debrecenben, majd a barátjával Bécsben próbálkoznak, de mivel nem tudnak németül, visszajönnek. Egyszer, kedvtelésből Krúdy Gyula jósolt neki. 1914 nyarán leszerelt a bátyja, őt viszont hamarosan behívták Sopronba, mert kitört a világháború.

A *Negyedik sor* történései a világháború évei alatt zajlanak. Tóth Pál a huszároknál szolgál, majd lógyűjtő állomásra kerül, később állatorvos mellett dolgozik Lengyelországban, majd szülőföldjén. Majdnem elvesz egy lányt Szőregen, de rosszakat tud meg a családról, ezért szakít vele, s a háborúnak is vége lesz.

Az *Ötödik sor* 1918/19 forradalmait, azok leverését, a megtorlás időszakát dolgozza fel. Tóth Pál sorsában ez azért különösen fontos, mert 1919 januárjától augusztusig tevékeny politikai szerepet vállalt, így egy ideig bujkált, majd felkereste Rácz Esztit, hogy lenne-e a felesége, hogy meneküljön-e külföldre vagy megvárja őt, mert jelentkeznie kellene a hatóságnál. Két letartóztatás között összeházasodtak. Börtönbüntetésre is ítélték, közben született meg Etelka lánya.

A *Hatodik sor* 1933-ig követi az életutat. Tóth Pál jó kereskedő, apósának üzletében dolgozik, majd önálló lesz. Éjszakáinak jó részét irodalmi alkotással tölti. Amatőr színházi előadásokat szervez, részben a saját népszínműveit rendezi, játssza. Egyre

nagyobb könyvtára van, fő büszkesége a száz kötetes Jókai és a Pallas nagylexikon. 1933-ban egy ünnepélyen Etelka lánya szavalta el apjának a versét.

A *Hetedik sor* a negyvenes évek elejéig vezet el. Tóth Pál megint politizálni kezd, s megint balszerencsésen: a Magyar Nemzeti Szocialista Pártnak lesz földreformtervezetet is kidolgozó tagja, de hamarosan otthagyja őket. A Hangya szövetkezetnek Dévaványán ügyvezető igazgatója, majd a visszacsatolt Ungváron szervezi a Hangyát. Szülőfalujában analfabéta tanfolyamot irányított. Közben daczból elvégezte a polgári iskolát, majd leérettségizett, sőt előbb állam-, majd jogtudományi végzettséget szerzett, dr. Tóth lett. Lánya elvégezte a tanítóképzőt, 1942-ben kezdett dolgozni. Fia gimnáziumba járt. 1940-ben behívták katonának. Hadapród őrmester, számvevő altiszt, majd gazdatiszt lett.

A *Nyolcadik sor* fejezetei 1944–1950 között játszódnak. Tóth Pál Sztálingrád után oroszul kezdett tanulni. A németek kiűzése után egy rosszakarója, volt iskolatársa önkényesen átveszi a hatalmat Tengődön, Tóthot letartóztatja, s átadja az oroszoknak. Közben a felesége sokkot kapott a házukban tivornyázó orosz katonák miatt. Tóth végül kiszabadul, újra tervezget, például egy időszaki lapot képzel el. A szövetkezeti mozgalomban dolgozik, majd 1949-ben földműves lesz. Boltjukat a felesége vezeti, de őt egy sértődött cselédlány anyja följelenti. Az asszonyt le is tartóztatják, mint a szocializmus ellenségét, a fellebbezés után súlyosabb, kétéves börtönre ítélik, az üzletet elveszik. Az asszony egyre betegbbé válik.

A *Kilencedik sor* kezdőpontja 1956 forradalma. Tóth Pál fia Ausztráliába menekült, ő maga pedig a Hazafias Népfrontban működött, a Népőiskola tanfolyamgazdájá lett. Később ő is tejes taggá, majd ugyanott jogtanácsossá vált. Felesége meghalt,

s ekkor békült ki a temetésre érkező lányával, aki hívta magukhoz, de az öreg férfi inkább maradt. Nyugdíjazták, már csak a falubelieknek adott tanácsokat, majd szeme romlása miatt is eladta a házát, beköltözött az öregek otthonába. Egy műtét után halt meg.

Célszerű néhány példát idézni Tóth Pál irodalmi munkáiból, hogy még jobban megismerhessük személyiségét. Az első olvasója Miklós atya volt. A kamasz füzetét jóakarattal lapozgatta, s megkérdezte: „Az Úrhoz nem írtál verset, Palkó fiam? De hisz az összes verset neki ajánlottam!” (87.) Pesti boltosként már odáig jut a fiú, hogy versét kinyomtatta ötszáz példányban, s még a kirakatba is kitette, de senki nem vette meg. A *Falusi lányokhoz* (103.) hazasóvárgó, erkölcsnemesítő szemlélete teljesen megfelel a korabeli amatőrök, féltehetségek átlagának:

*Nincs oly öröm mint minálunk
Ha a tavasz eljő
Az utcákon nem illatoz
Akácvirág erdő
Nem jön ide fecske lakni
Hisz nem tudna fészket rakni
Nem dalol a kis csalogány
A zöldelő bokrok alján
Mint otthon minálunk.*

Minden ironia nélkül jelenthető ki, hogy ügyes a strófászerkezet, eredeti a kilencedik, rím nélküli rácsapó sor, s az is, hogy nem használ írásjeleket. 1907 táján járunk, a szerző mindössze 17 éves, s hamarosan az is kiderül majd, hogy Tóth a barátjával együtt főként az operettek, a népszínművek rajongója a fővárosban. Ehhez képest meglepően gyengék, ritmikailag se jók a rek-

lámversek, pedig itt ez igazán lényeges lenne. Tengődre hazatérve ezekkel népszerűsítette boltját a kereskedő (111–112.)

A *Hatodik sor* második fejezete számol be Tóth Pál színműírói tevékenységéről, ugyanis „A versírás mellett novella- és drámaírássra adta szelíd, harminchárom éves fejét.” (259.) Betanította a Mihály bácsi ökröt vesz, *A rab magyar üzen*, az *Annuska rózsái*, végül fő műveként *Az égi regement magyar katonája* című színdarabot: „Azt a dübörgő, dobogó sikert! Még az üzletmenetben is megmutatkozott, sokan csak kíváncsiságból is bejöttek a boltba. Pedig erről az üzleti fogásról mit sem írt a *Magyar Kereskedő Aranykönyvé*-nek 1907-ben kiadott négy vaskos kötete, amelyet a drámaköltőnek sikerült egy porlódi antikváriumban föllelnie.” (263.)

A színdarabok ismertetése, az idézetek meglehetősen riasztóak, az időszzerűsége törekvő dilettantizmus példáit mutatják fel. Nem jobb a helyzet a prózai írásokkal sem. A „Gyura bácsi furfangja” már a tévesz-években játszódik. Hosszabban idézett szövege nevetséges naivitással politizál. A könyvtárban Papó, hallgatva Zoltán mindig ironikus felolvasását, így reflektál: „Nem tudom. Ebből a rengeteg dossziéból írsz egy dolgozatot, amit egy másik dolgozatban felhasznál Zengőváry. És így tovább. Ez a Tóth is, mennyit olvasott, de csak újabb betűket vetett. Tudod, én valamikor azt hittem, hogy az olvasás végén nem több betű, hanem több élet van, mondja Papó elszomorodva.” (331.)

Tóth Pál becsületére legyen mondván, hogy amikor Rónay György első, majd második, *Híd* című verseskönyvét is megvette s olvasgatta, „arra gondolt, hogy abbahagyja a versírást” (302.) Ám a március 15-i ünnepségen, ahol megnyitó beszédet is mondott, elérzékenyedett, amikor a lánya szavalta el apukájának a versét, amely így kezdődik:

*Ezeréves öreg tölgyfa, vitézségünk fája,
Megtépázott, töredezett büszke koronája.
Sok nagy csapás vágta, marta, most is fájón szenved,
Ezeréves öreg tölgyfa hervadozva senyved. (307.)*

Tóth Pál hivatalos leveleit, iratait természetesen nem szépírói igénnyel készítette. Van azonban három családi levele. Voltaképpen mindegyik parainézis. Stílusuk ma kissé ódonnak hat, de Tóth Pál nemzedéke, s még egy-két rákövetkező is a reformkor emelkedettségét, erkölcsi alapállását, Kölcsey, Kossuth gondolatait tekintette ideálnak. Az első levél gimnazista fiának íródott 1941 decemberében Ungvárról, amikor az hat tárgyból kapott intőt: „Én 16 éves koromban elmentem a szülői háztól és saját keresetemből tartottam fenn magamat, tehát önállóan tudtam gondolkodni. Nehéz volt az élet, de megküzdöttem vele. Szedd elő minden akaratodat és mutasd meg, hogy a félévi bizonyítványodban nem lesz bukás, sőt intő sem. Ha az igyekezetet látni fogom tőled, akkor remélhetsz, de máskülönben fiam, tovább nem kísérletezhetünk veled. A hetedikben tulajdonképpen már az érettségire készültök, Ha úgy adódna, hogy csakugyan elbuknál félévben, csak magadnak tehetsz szemrehányást.” (319.)

A második levél egy évvel később keletkezett. Ugyancsak Ungvárról írt a lányának, aki elvégezte a tanítóképzőt, és állást kapott. Ez már alighanem tudatosan parainézis, tíz pontban foglalva össze „atyai intelmeit”, kezdve az Isten, a haza iránti hűséggel, a szülők iránti szeretettel, s befejezve a jó könyvekkel, a művelődés fontosságával. Igazán személyre szóló tanácsa a következő: „5. becsüld meg emberi méltóságodat, és ne engedd magad senkitől meggátolni azon akaratodban, hogy mindenkor a tisztesség és a becsület egyenes és szent útján folytatod életedet. Most, hogy kineveznek és Kéttornyútanyán egyedül fogsz

élni, óva intelek attól, hogy mint egyedülálló nő (még ha nincs is olyan messze az otthontól), férfit engedj a lakásodba, még ha reverendát visel is. Őrizzed meg fehér lelkű tiszta erkölcsöidet. Komolyan le ne láncoljad magad, arra még ráérsz évek múlva is. Azonkívül nem kell ám minden tanítónőnek tanítóhoz feleségül mennie. 6. Légy okos, várjad ki türelemmel, mit hoz a jövő. Hátha olyan szerencséd akad, hogy leendő férjed felment a mindennapi robot alól, amely a küzdelmekkel teli iskolában reád várna, és gond nélküli életet fogsz élni.” (319–320.)

Az elbeszélő mindehhez a következő megjegyzést fűzte: „A távnevelés csak nem akaródzott működni. Őcsi épp hogy csak átcsúszott a vizsgákon. Baba címlapfotó lett A Magyar Úriasszonyok Lapjában, ráadásul egy éhenkórász tanító tűnt föl körülötte. Tóth Pál elhatározta, hogy visszamegy szülőfalujába.” (320.)

A harmadik levél vagy három évtizeddel később keletkezett, a nagyapa írta, a regény szerint személyesen nem ismert unokájának. A levélből viszont kiderül, hogy pontosan ismeri annak válságos élethelyzetét, abban akarja vigasztalni, ehhez ad életvezetési tanácsokat:

„Kedves Pistukám, Nagy unokám!

Most, amikor a szerencsecsillagod elhalványulva lehullott, a nem változhatatlan sötétségbe, ne veszítsd el a reményt. Fel fog az röppenni reményteljes jövőd horizontjára, és még fényesebben fog csillogni, mint annak előtte. De hogy ez így legyen, ahhoz a te acélossá kovácsolt, erős akaratod szükséges. [...]

Nézzed le azokat az embereket, akik a szesz rabszolgáivá lesznek és nem tudják leküzdeni azt a mélypontig történő erkölcsi süllyedést, amely egész életükön végigkíséri őket.

Megsínyli ezt úgy az egyéni, mint a családi élete is, hisz az ilyen ember kínzó átka az emberiségnek. Az ital felejteni nem segít, és ne is akard elfelejteni azt, akit szerettél.” (458–459.)

Tóth Pál szinte mindvégig tevékeny életet élt, nagyjából Tengődön. Azt ugyan nem mondhatjuk, hogy tengődve, bár ilyesmiben is volt része. Két típus jegyei keverednek benne: jellemtanilag az életrevaló emberé és a baleké, képességeit tekintve a szakemberé és a dilettánsé. Életrevaló, hiszen mindig talpra áll a körülményei által megengedett mértékben, s ez azért lehetséges, mert céltudatos és remélő lény, aki ugyanakkor balek is, hisz soha nem tanul eleget a történetekből, s nemcsak a más, de a maga kárán se mindig okul. A kiölhetetlen optimizmus és a kiölhetetlen naivitás egyszerre jellemző rá. Mindeközben a szakmáját jól megtanulja, és eredményesen műveli is. Modern ember, aki tudja, hogy a tanulás holtig tartó folyamat lehet. Sikerei csúcsán a Hangya szövetkezet ügyvezető igazgatója különböző városokban. Ugyanakkor amatőr/dilettáns író, aki rendületlenül körmöli verseit, színdarabjait, s ezekben mindig a hivatalos kor-szellem és ízlés önállótlan követője. Nem lehet azonban minde-re azt mondani, hogy kárt okozna ezzel. Otthonos a könyvek világában, s ez teszi irodalmárrá. Az írás belső szellemi szükséglet számára, akárcsak az, hogy olvasókra, hallgatókra leljen. Ezeknek a befogadóknak az igény szintje azonban nagyjából s feltehetően még azt a szellemi és esztétikai színvonalat sem éri el, amelyen Tóth Pál írásai mozognak.

Ez a jóakarató ember politikusként is dilettáns, s a legtöbb baja ebből származik, ezért hurcolják meg 1919-ben, majd 1945-ben is. Ő mindig jót, hasznosat szeretne képviselni, de nem képes átlátni, hogy a politika nem úgy működik, mint az ő naiv

gondolatmenete. Mentségére szól, hogy nem egyedül ő volt a huszadik század balekje a Kárpát-medencében. Hozzá képest kiemelkedő értelmiségieket, művészeket, tudósokat is megtestesített az első világháborús lelkesedés, az őszirózsás forradalom, a Tanácsköztársaság, a szocializmus, a Horthy korszak restaurációja, az 1945 utáni társadalmi forradalom, az 1960-as évek konszolidációja. Az ő szemléletének horizontja milliókéval azonos: történelem alulnézetben.

Szakértelem és dilettantizmus nem mindig válik mereven szét a különböző tevékenységi formákban. Nem is lehetne így reális a pályakép. Az ember sok mindenben csak dilettáns lehet. Tóth Pál abban különbözik a kisemberek átlagától, hogy személyiségének nem-szakember oldalait is meg akarja mutatni, és hogy hozzá nem értésének sokszor nincs is tudatában. Ezzel olykor magának és másoknak is árt, ám nem ez a jellemző, hanem a segítő szándék bármi csekélyke eredménye. Mi mást tehetne ő egy folytonosan változó korban, minthogy alkalmazkodik, s ez egyszerre bizonyítéka életrevalóságának és balek-voltának, hiszen ritkán jelölhető ki pontosan a határ a különböző előjeli alkalmazkodások között.

Érdemes felidézni az ő tanulásának állomásait. Ő egyébként ahhoz a nemzedékhez tartozott, amelyik a huszadik század hajnalán hozzákezdett a tudatos önműveléshez. Közülük például Kassák Lajos vagy Veres Péter így vált nemzetközi, illetve országos hírnévű művésszé, szerkesztővé, illetve politikussá. A Veres Péterek típusába tartozik Tóth Pál, Porlód-Tengőd régiójában. Ő a tengődi elemi iskolában igazán jó tanuló volt, amíg mester tanította. Az értelmiségivé válás számára akkor egyetlen járható útjának a papi hivatás kínálkozott, de erre végül nem kerülhetett sor. Természetes eszével, nyitottságával, tanulási vágyával érvényesülni tudott a kereskedelmi szakmában. A harmincas évek

elején már tekintélyes embernek számíthatta magát Tengődön, de nem mindenki vélekedett így: „Tóth Pál hiába írt hazafias darabokat, hiába forgolódott a helyi közélet potentátjai között, bélyeges ember maradt. A főszolgabíró, bizonyos – nomen est omen – dr. Pity István egyszer olyan megjegyzést tett rá, hogy minek szól bele a község dolgaiba olyan ember, akinek jó, ha a hat elemije megvan. A rendőri felügyeletről tapintatosan hallgatott.” (268.)

Tóth Pál ekkor határozta el, hogy a folytonos önművelés mellett megszerzi a hivatalos bizonyítványokat, diplomákat is. Így végül lekörözte a főszolgabíró, akinek csak államtudományi doktorátusa volt, neki meg jogi is. Különös hogy széleskörű nyelvtudásának igazából nincsen szerepe a regényben, csupán az oroszoknak veszi hasznát 1944-ben, majd a idősen a nyelvtanításnak.

Tóth Pál élettörténete aligha nevezhető fejlődésregénynek, inkább nemes értelemben vett kalandregény, amelyben a főhőst azért nem a véletlenek vagy a vakszerencse vezetik, hanem a belső elhatározás. Ő a maga sorsának a kovácsa. Egészen más Zoltán István élettörténete. Először is: nem egy hosszú életéről, hanem a fiatalembernek egy rövid életszakaszáról van csak szó. Addigi 25 életéből csak a nemrég történt tragédia mutatkozik lényegesnek, ám az hosszú időre meghatározza életszemléletét. Magától értetődően foglalkoztatja az, hogy ha Kati meghalt, akkor ő miért maradt életben, hogy a lány szüleinek „miért mondja el évenként újra és újra az autóstop történetét, amelyből kiderül, hogy ő a felelős a lány halálért”. (117.) A regény kezdőpontján a fiatalember a lány sírját keresi fel, ahol találkozik a szülőkkel. Ebből a léthelyzetből kellene újjászülelnie. A tájékozott olvasó számára adott persze az a korábbi fejlődésregény, amely a *Porból* ismerhető Szeles András életútjaként, s így tágabb

összefüggésekben meditálhat a regényhős sorsán, de ez nem feltétlenül szükséges ismeret az újabb regény befogadásához.

Emlékeztetőül: az ikerregény másik felét nem a tarot-kártyák ábrái, hanem a 64 fejezet mindegyikét a kínai jóspálcika ábrák valamelyik változata indítja, mintegy iniciáléként. Ezekkel, a velük való jóslással, a Ji Kinggel, tágabban a kínai kultúrával a könyvtárnak 16 éve munkatársa, Papó foglalkozik, mondhatni szenvedélyesen. Amikor Zoltán István ezzel szembesül, első reakciója ennyi:

„Ja, arról már hallottam. A Nagy Kínai Humbug alapműve.

Biztos, hogy nem ismered, papókám. A gyermekien lágy arcú férfi nyugodt mozdulattal kétfelé osztja a gyufapálcikákat. Mert akkor tudnád, általa kapcsolatba lehet kerülni az erőáramokkal, a dolgok, az események mélyén vonuló áramlatokkal.

Mindig zajlik valami, és sose történik semmi. István kisimítja a haját a homlokából. Kenyérbarna öltönyt visel. Amolyan félig sült kenyér ez.

Ha vezetsz, eltévedsz, ha követsz, mesterre találsz, mondja a másik. Te sem vagy egy elkötött százú zsák.

És az baj?

Még semmit se tudok, papókám. Majd meglátjuk.” (28.)

A tarot-kártyákhoz képest a kínai jelekkel az a baj, hogy az előbbieknél bárki számára érthető ábrákat, a kártyák jelentős részénél az értelmezést segítő feliratokat találhatunk, a jelek azonban önmagukban csak geometriai ábrák, s értelmezésükhöz a Ji King alapos ismerete szükséges. Ezt a regény írója megszerezte, Zoltán István azonban nem, bár a kínai kultúrával „álmaiban” egyre intenzívebb kapcsolatba került. S nincsen meg ez a tudása

a *Híd* legtöbb olvasójának sem. Így inkább a kínai filozófiai gondolkodás néhány alapelveire szorítkozhat, valamint azokra a jóslás elemekre, amelyeket Papó közöl Istvánnal. A Ji Kingnek a kínaiak egyik ősi, szent könyvének a kiindulópontja a következő:

„Minden lét úgy keletkezik, hogy a két őserő, jang és jin törvényszerű változások során átmegy egymásba. Ezeket a változó állapotokat $8 \times 8 = 64$ jellel ábrázolják, amelyek összefüggő, vagyis erős (—) és szaggatott, vagyis gyenge (—) vonalakból állanak. Ezek a jelek a történes irányzatának a jelképei, a világtörvény őstípusai, amelyek a világ felett állanak, de a jelenségek világában jutnak kifejezésre. E jelképek intuitív megértése révén a bölcs képes megragadni minden történes magvát, megismerni a múltat, és előre látni a jövőt. Mivel minden változás folyamatosan elvonul előtte, ezért ha ismeri kezdetüket, helyes irányba terelheti jövőbeli továbbfejlődésüket. [...]

Az ember azonban nem érheti be azzal, hogy a természetnek, valamint az égi és földi jelenségek évenként megismétlődő körforgásának megismerése és értelmezése révén birtokába jut az életmódja kialakításához, a megfelelő magatartáshoz és tevékenységhez szükséges szabályoknak, hanem arra kell törekednie, hogy etikai érzéke segítségével kövesse az ég magasztos példáját. Ami az egyénre vonatkozik, az érvényes a közösségre is. Hiszen a természet, a birodalom, a társadalom és az egyén életének rendje (tao) a legszorosabban összefonódik egymással, az egyik feltételezi a másikat, a világegyetem egyik részében bekövetkező zavar diszharmóniát kelt a többiben is.” (Glasenapp: *Az öt világvallás*. 1987, Gondolat. 5. kiadás. 153–154.)

A jang és a jin három sorral trigramát (kuát) formál, ennek nyolcféle változata adja a jóslás alapját. Ezeket fejlesztették tovább hatsorossá, így jött létre a 64 hexagram. Ezek állnak az egyes fejezetek élén. Zoltán Istvánnal foglalkozni kezdve Papó első közlése a következő:

„A negyedik kua jött ki”, mondja, s ennek jelentése: „ifjonti ostobaság”. Majd folytatja:

„Szóval a kua kibontva... Fölül hegy, alul víz. Az alsó trigram a belső. Tudatlan, konok ifjút mutat. A hatalomnak alávetetten; úgy érzi, magára hagyták. Ki kell mondanom, hogy az elbukás is benne van a képben. A szellemi béklyók levételével kell kezdeni, bár aki éretlen a befogadásra, annak kár ismételtetni bármit is.

Na látod! István felkönyököl, és kollégájára vigyorog.

Az ostobákkal kedves a bölcs, folytatja a másik. Egy asszonynak való önmegadás szerencsét hozhat.

Na, ez az, amit nem hiszek.

A tapasztalatlanságnál csak a makacsság károsabb. (...)

Lelki napfogyatkozásod fényében azért látni valami biztatót is: a gyermeki tisztaság szerencsét hozhat. De az igazságot nélkülöző egyenesség csak tetézi a bajt.

István elfordítja tőle a fejét: az ablakból egy másik, udvari ablakra látni.

Ilyen közhelyeket én minden hókuszpókusz nélkül mondom neked.” (57.)

Még érdekesebb 2/5. fejezet jóslása:

„És te hány óra körül születél?

Anyámnak hiszek, ő volt ott. Reggel négy óra körül.

Nos, te a Föld-Bivaly évének Disznó hónapjában a Tigris órájában születél.

Mondd csak egyszerűen, hogy barom vagyok. Nem kell a fél állatkert.

Gazdagságra külföldről és utazások révén teszel szert, folytatja a másik. Számokat ír egymás alá, miközben egy füzetet lapozgat. Összead, kivon. Végre fölnéz és azt mondja:

A mai nap kilátásai jók. Előléptetés vagy valamilyen más személyes siker várható.

Na, erre befizetek!" (83.)

Különös következménye van ennek a jóslásnak. Éppen ekkor keresi fel ugyanis a könyvtár főigazgatóját egy akadémikus társa, s ezután kéri fel Zoltánt, hogy dolgozza fel számára a hagyatékot. A jóslat tehát percekben belül beteljesedik.

Papó a maga hosszas munkálkodásának az eredményét a 9/2. fejezetben beszéli el. A hatvanadik kua jött ki:

„A legalsó, azaz az első vonal jang az alávetettséget úgy mutatja, mint aki nem mer kilépni még a háza kapuján sem. Ez nem baj, de ha az egyensúlyt megőrizve távol vagyunk a világtól, az nekünk lehet, hogy jó, viszont hatástalan. A második, szintén jang vonal, azt mutatja, hogy az alávetett már el meri hagyni a házat, de csak a kerítésen belül olyan bátor. Bajok lesznek. A harmadik, megtört jin vonal panaszkodót mutat, aki csak önmagát okolhatja. [...]

A negyedik, megtört, jin vonal az alávetettet nyugodtnak és természetesnek mutatja, aki figyel a szabályok betartására, a törvényre. Önmagunk megzabolázása előrehaladást és sikert biztosít. [...] Az ötödik, osztatlan jang sor az alávetettet olyannak mutatja, aki követni kész a törvényt.

(A legfölső, megtört jing sor olyannak mutatja az alávetettet, aki a rendkívül szigorú körülmények közt nehezen tud a törvény szerint cselekedni. Még a szilárdság és a helyes út megtartása is bajhoz vezet. A bűnbánat lassan el fog tűnni. [...])

Viccen kívül: bajok lesznek veled, mondja Papó.

De miért, ha alávetem magam, nem?

A gyöngé, kiegyensúlyozatlan, aki kívül keresi a benső törvényeket, veszélyhelyzetben nem tud uralkodni magán, hiába az én fájdalmas megzabolázása, a nehéz önmérséklét. [...] Ne tréfálg, lélek, komolyan beszélek. Olyannak kéne lenned, mint a bambusznak, mindegyik részének megvan a határa, és mindegyik teljes. Csak így lehet növekedni." (431–432.)

Tóth Pál utálta a kártyát, életregényének fejezeteit mégis a kártya-emblémák jelölik, mert az elbeszélő ezt így tartotta helyesnek. Zoltán István a maga életregényében nem foglalkozik a kínai jóspálcikákkal, csak a kínai kultúrával, életszemlélettel kezd el szembesülni, először Papó megjegyzései kapcsán. Papó voltaképpen a szelíd Mester, aki tanítgatja, követésre buzdítja a fiatalembert, akinek később feltehetően olvasmányai is segítenek, máskülönben miként „álmodhatna” annyi mindent, s annyi konkrét élményt Kínáról. A jóspálcika emblémákat nem Papó vetette ki és állította sorrendbe, hanem az elbeszélő-regényíró. Tudható persze, hogy az elbeszélő nem kis részben alakmása Zoltán Istvánnak, vagyis Tóth Pál életrajzi, s mint kiderül, családtörténeti regényének ikerpárja voltaképpen (ön)életrajzi mű is, hiszen Zoltán István egy előző regényhős, Szeles András halállal lezárt életsorsának a folytatója. A családi háttér, a pedagógus szülők, a porlódi múlt, az ottani bölcsészkar, angol szakos tanulmányok, a Pestre tervezett távozás, a K. iránti tragikus

végű szerelem egyaránt rokonítanak-azonosítanak. A névváltoztatás azonban el is távolítja egymástól a két regényhőst. Figyelmeztet a különbségre, amely nem is annyira a porlódi és a pesti élet, a diák és a dolgozó ember hétköznapijai között feszül: Szeles „más emberré”, Zoltán Istvánná a baleset élményköre tette – a pótolhatatlan veszteség és a furcsa nyereség, azaz az életben maradás. Széles sokkal energikusabb volt, Zoltánhoz képest az életre készülő, dinamikus figura. Zoltán meditatív, szemlélődő alkat, számára az álmok, az álmodozás jelentik a legtöbbet.

Zoltán István neve ugyanakkor egy alig rejtett hommage is. A *Por Zotya* címszava mutatta be korábban a szerző idősebb festő barátját, Zoltánfy Istvánt, aki egyrészt véletlenül tanúja volt az akkor még nem ismert író gépkocsibalesetének, másrészt ő maga egy másik baleset áldozata lett. A *Híd* megírásakor az író tehát halott barátját kelti regénybeli életre, s ez a névmágia a halál küszöbéről gyógyuló Zoltán alakját valamilyen mértékben mindig körüllegi.

Zoltán István alakmása, tudjuk az előző regényből, megmondta apjának, hogy a végzés után Pestre fog menni. A tragikus események érthetően még inkább megerősítik őt ebben az elhatározásában. Azért is ott kell hagynia Porlódot, mert ott minden K-ra emlékezteti, s talán azért is, mert a szülők nem lelkesednek a művészi életpálya tervéért. („Ebben a házban minden gyanús, ami *művészettel* kezdődik.” 460.) Nehezíti sorsát az is, hogy érzése szerint a szülei az előző lány, Marietta után különösebben nem kedvelték K-t. Amikor Zoltán hazamegy, és a nagypajáról kérdezősködik, anyja a következőt mondja: „Te akkó annyira haragudtál miránk a Kati halála miatt... hogy tán még a temetésünkre se gyüttél vóna el.” (458.)

Zoltán pályakezdő értelmiségi, de az a pálya, amelyet elkezd, igazából nem érdekli. Nyelvtudása miatt vették fel a sok pályázó

közül, de sem a könyvtárosság ideájához nem vonzódik, még kevésbé ahhoz az értelmiségi segédmunkához, amelyet ténylegesen végeznie kell. A folyóirat-szerzeményezési osztályon dolgozik, a beérkező folyóiratokat leltározzák, majd értesítik az egyetemi tanszékeket. A regényben gyakorlatilag nincsen szó arról, hogy író szeretne lenni. Áttételesen csupán egy álombeli kérdése, hogy „tehetségtelen vagyok?” utalhat arra, hogy író, művész szeretne lenni, valamint megjegyzése a művészetektől idegenkedő szülőkről. Másféle hivatás iránt tetten érhető érdeklődést, elköteleződést sem vehetünk észre. A Tóth Pál-féle hagyaték feldolgozását is unottan, a dilettáns iránti lenézéssel kezdi el végezni, csupán a főigazgatói felkérés visszautasításának kínossága és az amúgy szerény tiszteletdíj miatt vállalja el.

A hetvenes évek „lézengő” fiataljainak egyik tipikus alakja lenne ő? Igen is, meg nem is. Egyrészt sokszorosan bebizonyosodott már, hogy az akkori lézengő, célt nem találó ifjak nem velük született dekadenciájuk miatt voltak ilyenek. Ha volt dekadencia, akkor az a koré, s csak kisebb részben az életkoré, a mindenkori ifjúságé. Zoltán spleen-jét a szokásos fiatalkori keserveken s a hetvenes évek perspektíva-vesztést sejtető csődhelyzetén túl igencsak indokolja a személyiséget mélyen meg-rázó, a gyógyulás közben még öngyilkossági kísérletbe is kergető haláleset, majd a Porlódról való elmenekülés egy idegen városba, s ott a favágásszerű munkavégzés. S ha igazából nincs is kimondva a műben: determinálja a célt nem lelő keresés is. Zoltán keresi a maga „műfaját”, keresi a hivatását. Ennek két terepe van: az egyik a hagyaték feldolgozása, amelyben sokáig úgy látszik, hogy két év alatt sem jut túl messzire. A másik terep az álmodozásé, az álmoké, amelyek eleinte inkább visszafelé irányulnak, az elvesztett lényre, majd később a világ távoli tájaira. Egyszer egy útitársa mesét mond neki „a halott kedvesről, aki

bennünk él és megszólal, ha akar.” (273.) Az álmokban pedig akár élhet is a kedves. Sanghájban erre felszólító módban kerül sor: „Kezdj el barangolni, találkozz Katival, egy tavon lévő tea-házban, amelybe négyszer derékszögben megtört ívű kilenc híd egyikén át jutni. Itt mintha kevesebben lennének. Üldögéljete a percnyi csöndben, fogjátok egymás kezét a félhomályos tea-gőzben.” (224.)

Még emlékezetesebb az utolsó, a mexikói utazás, amelyen Kati is részt vesz. Xiuatlán piacán bemennek egy TAROT feliratú boltba, megvesznek egy kártyacsomagot, s az eladó a lány kérésére jósolni kezd nekik:

„Tegyé a kezüket a kártyacsomagra, mondja a jós. Mondják utánam:

A jelenemért, a múltamért, a jövőmért, azért, aki balra áll tőlem, azért, aki jobbra és mindazért, amit tudni szeretnék.

A jós egy hatvannégy lapos terítést csinál, nyolc sorba rakja ki a lapokat. Megfontoltan, lassan. Nézegeti a lapokat, aztán valahová a fejük fölött néz egy pontra. Révülten mondja:

Ez az út igazából a tudattalanban zajlik. Találkozni fognak a nagy vízzel, találkozni fognak önmagukkal. Féljenek a vízbefúlástól. A halált megvilágosodás követi. Kitarul az ég, magasabb horizontok tűnnek fel, és...

Csöng a telefon.

Pardon! Mondja a jós. Momento.

Nézd meg, mi áll az utolsó lapon, mondja István.

Kati átmegy az asztal túloldalára:

Catástrofe, mondja.

Na, gyerünk, innét.” (436.)

Elmennek a tengerpartra, úsznak. Istvánnak különös élménye van:

„A zúgásból zenét hallani távolból, valami keleti dallamot a horzsoló szélben. Már egy égigérő kupolájú katedrálisban van. Ahogy a kupola elkezd csúszni, hányinger fogja el. Kinyitja a szemét. Szigetnek érzi magát, de mintha nem lenne nehézkedés, csodálatosan könnyűnek, lebegőnek is. Minden porcikáját elönti az öröm, hogy él, végre létezik egy istenien kigondolt, közönyös, ám egyetlen és összefüggő világmindenségben, amely megszerkesztett, mint az indiánok szőnyegmintái. Lüktet benne a biztos, pontos érzés, hogy jó lenni embernek, és ezt oda is akarja kiáltani Katinak, de nem jön ki hang a torkán. Az időnek semmi helye itt, csak a képek változásából sejteni. Félelem fogja el, didereg. Mar a torka, ég a szeme. Aranyló fények kettőződnek meg előtte, kék gömbök járák lassú táncukat. Minden erejével úszni kezd kifelé, de mintha ólomnehezékek volnának a tagjain.

Maradjunk itt, lihegi Katinak a parton. Nem mondja ki: örökre.

Nem lehet, mondja Kati és a férfi vállára teszi a kezét. Neked még dolgod van.

Miféle dolgom?

Hé, István! Azt mondtad, ébresszelek fel.

Pali rázza a vállát.” (437.)

Ha emlékezetünkbe idézzük a *Por szörnyűség* címszavát, abban már szerepelt egy megérzés:

„Mi van?

Jobb volna meg sem mondani.

Akkor mondd.

Nem tudom. Katlan szeme bepárásodik, átölel, szinte belém kapaszkodik. Az előbb, ahogy rád néztem, nem tudom, miért, de azt éreztem, hogy valami ~ fog érni téged. Ne kérdezd, mikor. De abban a pillanatban úgy éreztem.

Most már belém költözött a félsz. Nem ismerem úgy az életet, mint mások, akik ezt mondogatják, s akiktől még nem kérdeztem meg, vajon az élet, ő ismeri-e őket? De annyit már én is tudok, hogy az a lány, aki szereti az embert, csálhatatlanul megérzi, mi jó vagy rossz neki. A szerelmes lány ösztönéhez képest minden iránytű el van tájolva.

Kiderül rólam, hogy tehetségtelen vagyok? kérdem fokozódó idegességgel. Ez a hiú önzés: még most is az irodalomra gondolok.

Ugyan már, mondja Katlan ingerülten. Valami fontosabb dolog. Nem tudom mi. De valami ~.

Szorít, szorít, és csókol.” (Por. 415–416.)

Zoltán István regénybeli életének leírásában három fontosabb vonulat jelenik meg. A hétköznapi szintjén a könyvtárosi munka, ettől fokozatosan elhatárolódva Tóth Pál hagyatékának olvasása, végül a szabadideje, amelynek a lényegét, néhány epizódtól eltekintve az álom-utazások jelentik. A 64 fejezet harmadrésze, 21 kifejezetten álom, s ezeket kiegészítik még a könyvtári beszámolók. Zoltán István a korabeli álláskínálatot tekintve igazán örülhetne annak, hogy Pestre kerülve azonnal tisztességes álláshoz jutott, de Porlódról menekülve, a tragédiától elszakadni még képtelenül ez eszébe sem jut. A komoly szellemi erőfeszítést nem igénylő munkát, s magát a könyvtárosi szakmát is lenézi kissé, feletteseiről nincsen jó véleménynel. Szemlélete idővel csak a közvetlen munkatársak kapcsán módosul. Különö-

sen éles, szatirikus az a portré, amelyet a Zempléni nevű főigazgatóról, akadémikusról rajzol. A figura modelljét a kortársak azonnal felismerik. Kissé durván jellemzi őt egy anekdota: „A Zempléni összefutott Vas Istvánnal, a költővel. Itt a Kecskeméti utcán. A Zempléni elkezdett neki panaszkodni, hogy őt nem szereti senki, még az akadémikus társai közt is egyedül van... Erre azt mondta neki Vas: Aki kurvának szegődött, az ne sírjon. Nem így mondta, hanem egy népdalból idézett, de én meg a népdalok... Szóval faképnél hagyta.” (89.)

Papóval viszont szinte baráti kapcsolatot alakíthatott ki István. Végül is az ő Kína-kultusza segített abban, hogy megkezdődhessenek az álom-utazások, s hogy István kimozdulhasson változtathatatlanul vélt helyzetéből. Amikor felmondanak neki, így búcsúzik el Papótól: „Szerettem veled együtt lenni. Ha együtt dolgozni nem is. Én is papókám.” – hangzik el a válasz. (442.)

Tóth Pál a vélt és valós racionalizmusok embere volt, az örök újrakezdő, a vállalkozó. Zoltán István sokkal inkább az ideák embere. Számára tragédiái után alapkérdéssé válik, hogy egyáltalán érdemes-e még élnie, van-e értelme Kati nélkül az ő létezésének. Formálisan az életelv automatizmusa tartja meg, intenzív belső élete kételyekkel és kereséssel teli. Tóthnak a mindennapi munkás élete volt eredményes és elismerésre méltó, az ideák világában: a művészetben, és a nemes eszmék valóra váltásában: a politikában viszont formális és feledésre érdemes. Zoltánnak viszont a mindennapi munkás élete formális és feledhető, s az ideák világában való léte válik mind fontosabbá. A regényben létének végeredménye a felismerés Tóth Pál sorsáról és a magáról, azaz a híd megszületése minden lebírható gondolati és fizikai távolság között.

Színezi Zoltán alakját az önéletrajzi jelleg. Ne a valóságos, ellenőrizhető vagy feltételezhető egyezésekre gondoljunk első-

sorban, hanem az elbeszélői nézőpont lebegtetésére. A távolságtartás és az azonosulás kettőssége az igeidőkben, a birtokos szerkezetekben is tetten érhető, s gyakrabban, mint Tóth Pál esetében. A legnyomatékosabban a regény kezdő és záró fejezetében. Ezekben az elbeszélő azonosul Zoltán Istvánnal, ily módon természetesen vallja nagyapjának Tóth Pált is.

A maga módján Zoltán István is alkalmazkodik a körülményekhez. Nem azért ugyan, hogy érvényesülhessen a hétköznapiakban, hanem azért, hogy felejtse, s talán azért is, hogy automatizálja az életét. Van az alkalmazkodásnak egy zsákutcs formája is: a rendszeres alkoholizálás. Elbocsátásának egyik indokaként szerepel a részegeskedés is. Egyszer Papó is figyelmezteti szelíden Istvánt „Dzsingisz kán” intelmeire: „Havonta legfeljebb háromszor szabad lerészegedni. Rendes ember egyszeri lerészegedéssel is beéri. Az volna a jó, ha egyszer sem részegednél le. De vajon kívánható-e a tökéletességnek ekkora foka ember fiától?” (66.)

Ugyanakkor szeretne eljutni a létezés, még pontosabban önmaga létezésének a megértéséhez. Ebben segítenek az álmok, az álmodozás, az a képessége, hogy kiiktassa környezetét, munkahelyi feladatát. Ez az álmodozás helyzete. Ebben a másféle világban az egyik viszonyítási pont a szeretett és elvesztett lény, az általa megtestesített normarendszer, életminta. A másik a képzeletbeli utazások sora Kínában, az Egyesült Államokban, Amszterdamban, Helsinkiben, Mexikóban. Mint ismeretes, a regény szerzője valóban megtett ilyen utakat, s az elbeszélő ezt természetesen tudja, mégis úgy tesz, mintha a regényhős csak képzeletbeli álmok-utakon venne részt. Ez a három ismeret- és átélés-szint keveredik, s alkot szép és olykor borzongató egységet.

Az ikerregény két felének fő színtere Tengőd, illetve Budapest. Azonban Tóth Pál is dolgozik a század eleji fővárosban, és Zoltán

István is jól ismeri az alföldi tájat, hiszen a Tengődőhöz közeli Porlód a szülővárosa. Tengőd a nagy falu, Budapest a nagyváros. Tóth Pál otthon van Tengődön, Zoltán István otthontalanná vált Porlódon, és egyelőre az a pesti életben is. Porlódhoz képest ez túl sok, a nagyvilághoz képest, amelyet viszont még nem ismerhet, túl kevés. Amit elveszített a szülőhely elhagyásával, azt a hetvenes évek Budapestjén nem találhatja meg, s ezért menekül az álmok adta szabadsághoz, az egész világhoz, azon belül is legnyomatékosabban az egzotikumot, a radikális másságot is jelentő Kínához, és ellentétjéhez, az alig-múltú Amerikához, amely másképpen gigantikus és másképpen beláthatatlan, bár ugyanúgy megérthető.

A Kína iránti érdeklődést a regényben nyilvánvalóan Papó ébresztette fel, bár szerepet játszott benne az Ákos nevű könyvtáros is, aki két éve tanulta a kínai nyelvet. A mű olvasója talán könnyebben megértheti Zoltán kereséseit és felismeréseit, ha kiindulópontul Szabó Lőrinc híres versére gondol.

Dsuang Dszi álma

*Kétezer évvel ezelőtt Dsuang Dszi,
a mester, egy lepkére mutatott.*

*– Álmomban – mondta – ez a lepke voltam,
és most egy kicsit zavarban vagyok.*

*– Lepke – mesélte, – igen, lepke voltam,
s a lepke vigan táncolt a napon,
és nem sejtette, hogy ő Dsuang Dszi...
És felébredtem... És most nem tudom,*

Most nem tudom, folytatta eltűnődve –,
mi az igazság, melyik lehetek:
hogy Dsuang Dszi álmodta-e a lepkét
vagy a lepke álmodik engemet? –

Én jót nevettem: – Ne tréfálj, Dsuang Dszi!
Ki volnál? Te vagy: Dsuang Dszi! Te hát!
Ő mosolygott: – Az álombeli lepke
Épp így hitte a maga igazát! –

Ő mosolygott, én vállat vontam. Aztán
valami mégis megborzongatott,
kétezer évig töprengtem azóta,
de egyre bizonytalanabb vagyok,

és most már azt hiszem, hogy nincs igazság,
már azt, hogy minden kép és költemény,
azt, hogy Dsuang Dszi álmodja a lepkét,
a lepke őt és mindhármunkat én.

A 4/5. fejezet így kezdődik: „Úgy alszik, mint a kisgyerekek, egészen felhúzott térdekkkel, a jobb oldalán. István két karja kinyújtva, két keze összekulcsolva.” Majd kilép a pekingi repülőtér épületéből, s elkezd ismerkedni a várossal. Végül egy vízkifolyónál áll meg: „Állsz a kő előtt, kezedben az edénnyel. Akár egy álomban.” (182–184.) István álmodozásai és álmai egymásba fonódnak. „Az álmokat olyan élesre csiszolta, hogy minden apró rezdülés látszódjék bennük, eltakarják homályba fűlt, szinte nem is létező életét. Elég volt, hogy belelapozott a National Geographic egyik kíváncsra fotózott számába, amely a hsziani cseréphadsereg felállításáról tudósított, s már ott is volt a Nagy Falnál kétszer maga-

sabb falakkal felosztott Hsziánban, a nyugati nyugalom városában, amely valamikor a világ legnagyobb városa volt.” (205.)

Az 5/2. fejezet indítása kifejezetten a Szabó Lőrinc versében megidézett kérdéseket veti fel, s az élmények felidézése után a befejezés igen fontos felismerést rögzít:

„Csuang Kung, az ágy istene sokáig marasztal majd azon a napon. Annak számára, aki ébren boldogtalan és álmában boldog, vajon melyik állapota a valóságosabb? Vajon egy nyomorult könyvtáros álmodja-e, hogy ő Kumingban, ebben a majd kétezer méter magasan fekvő, jellegtelen, ipar sújtotta városban van, amelyektől csak az örökös tavaszt nem vehették el, és egy nemzetközi színvonalú, minden európai igényt kielégítő szállodában lakik, vagy egy túltáplált, de a repülőgépen világosságot lelt turista álmodja azt, hogy holnap nyolcra pontosan benn kell legyen a munkahelyén? [...]”

Csuang-dze tudta, hogy valójában nincsen se élet, se halál. És ha van is, csak annyiban van, hogy elmenetel és visszatérés. A régiek a halottakat visszatérteknek hívták. Honnét tudod, hogy itt meghalni, az nem ott születni-e? Ami bizonyos: ha itt a Kőerdőben meghal egy ember, annyi se hiányzik, mint egy apró, tibeti ló, amelyet kifestettek zebrának a turisták kedvéért. Fekszel az ágyon, emésztő lázban, ólmos tagokkal, de már tudod: meg fogsz maradni.” (211–214.)

Logikus a következő álom kijelentése: „Itt lenni jó. Ide kéne születni, s innen el nem menni soha.” (219.) A 6/1. fejezetben a könyvtárban a szociológusnak készülő Palinak meséli legújabb, egy bangkoki kuplerájról szóló álmát István. Pali felháborodik:

„Ez nem igaz. Nem álmodhattál ilyet. Ez megint Pali.
 Miért ne? Talán felelős vagyok az álmaimért?
 Igen. Az álmok a jellem próbakövei.
 Na ez derék! Még egy rabnak se tilthatod meg, hogy
 álmodjék. Nincs olyan börtön.
 Pali megvetően:
 Szeretem azokat, akik valóra váltják az álmaikat. Még ha
 ezzel meg is ölik őket. De a hazugságot utálok.
 István feláll a székről, elmenőben visszaszól:
 Ez is csak egy börtön! A csikket tudatosan a földre ejti.
 Az egyik áloból egy másikba ébredünk mindannyian,
 érted már?
 Nyomon vagyok.” (258.)

A kínai utazás álmai tíz fejezetet töltenek meg, majd hatot az Egyesült Államok-ban történőek. Ez utóbbiakban a kezdőpont után (6/5. 276–284.) már alig van szerepe az álom lényegéről, értelméről való elmélkedésnek. Az ősi kínai és a modern amerikai kultúra tűz és víz, és úgy látszik, hogy „nehéz fantasztikusabban álmodni, mint a valóság.” (292.) A kínai fejezetekben a cselekményelemek, a szöveg közlésmódja, hangoltsága sokkal inkább kelti az álomszerűség képzetét, mint az USA-fejezetek, amelyek eseményesebbek, olykor riport- vagy naplószerűek. Zoltán István életvitelével kapcsolatban megtudhatjuk, hogy radikálisan abbahagyta az ivást, s ennek káros tünetei is vannak. Egy alkalommal, New Yorkban, egy ötvenhatos emigránsnál vendégeskedve bevallja, hogy honvágya van. De már rögtön megérkezése után megjelenik ez a motívum, amikor a Chicagói Szimfonikusok Bartók-hangversenyét említi: „A Concertóban megszólaló *Szép vagy, gyönyörű vagy Magyarország* nem ironikus ám, tiszteletlen/tisztelt zenekritikus urak, hanem a honvágy sír

belőle.” (291.) István felismeri azt is, hogy „egy amerikai, francia vagy német élhet bármely táján a világnak, attól még a nemzete része marad, ezt senki sem vitatja el tőle. Magyarnek lenni álom, egy álom, melyet közösen álmodunk, attól függetlenül, kit hova sodort a sorsa.” (305.)

A regénynek nemcsak címe, de kulcsmotívuma is a híd. Mit jelent ez a szó, amelyet, a könyvet kézbe véve rögtön jelképpessé tágít a címlapkép a Lánchíddal. A *Hídavatás* az első igazi, sokféleképpen jelképpé vált magyarországi hidat mutatja be, s ezzel a reformkorra, a legnagyobbak nevezett magyarra: Széchenyi Istvánra is utal. A regény egésze felől nézve pedig arra, hogy a szerzői szándék: egy jelképes híd megépítése megtörtént. A híd szimbóluma nagyon sok mindent köthet össze, először is a regény két felét. Aztán a születést és a halált, a kezdő és a végpontot, a múltat és a jelent, az országot és a világot, a falut és a várost, a nagyapát és az unokát, a szabadságot és a determináltságot, a valóságot és az álom-valóságot, a nem tudást és a megvilágosodást, sőt még a hivatásos és a dilettáns művészt is. S ezen a hidakon a haladás lehetősége nem csak egyetlen irányú.

Az ikerregény második felében még egy részletesebben előadott kínai mese, példabeszéd, s egy japán mese is a híd, a hídépítés kiemelkedő fontosságáról szól. S rendre megjelennek aforisztikus kijelentések a híd-szimbólumot értelmezve: „Nem biztos, hogy ott kell átmenni a folyón, ahol nincs híd.” (24.) – Azt a legnehezebb megtudni, melyik hídon kell átmenni, és melyiket kell fölégetni.” (65.) – „Szóval a híd hit.” (88.) – „Nekem azt írd le, hogy: én – hidat – építék.” (246.) – „Egy híd van: a szeretet.” (294.) – „Pedig a hidat, amely a teremtés első és utolsó napja között van, az ember csak a bor önkívületében bírja ki.” (329.) – „Egy leszakadt híd felé robogó vonatban a legfontosabb eszköz

a vészfék.” (359.) – „Azt lehet szeretni az emberen, hogy ő csak híd és nem cél.” (452.)

A *Por* regényszerkezete meglehetősen nyitott volt – a szótár-forma révén szinte „bármilyen” belefért. A *Híd* egyik felében erre a nyitottságra az álomidézés adhatna módot, mégis mindkét rész, s így az egész is zártabb szerkezetű. Szemlélete viszont még tágasabb. A korábbi regénynek volt enciklopédikus jellege is, a *Híd* kevésbé törekszik erre: a két pillért mutatja be alaposan, s azután a közük szikraként feszülő ívet, amely egy lobbanásnyi, mégis kiolthatatlan és elfeledhetetlen.

A magyar világról, a két életútnak megfelelően egy folyamat és egy állapot rajzát kapjuk a regényben. A folyamat rajza Tóth Pál születésétől haláláig tart, s mivel ez majdnem egy évszázadot ölel át, meglehetősen széles körű. Tóth úr mindig a pillanatnyi mában élt, de célszerűen a jövőre orientáltan, s nem annyira a múlt, inkább az elérhető jövő foglalkoztatta. Zoltán Istvánt képzettsége is, alkata is, aktuális feladata is „múltkutatóvá” teszi. A múlt foglalkoztatja azért is, mert már neki is van – 25 éve dacára – befejezett múltja, s a baleset túlélésével szinte újjászülehetne, ha nem is egy szebb, de egy másfajta, tudatosabb és elemzőbb létre. A múlt mindazonáltal nem történetésként, hanem létfilozófiai szinten érdekli: egy végzetesen hamis világot kel-lene megértenie: miért olyan, amilyen, s lehet-e egyáltalán legalább elképzelni másfélét. Az ő történetét előadó fejezetsorban rendre jelennek meg olyan aforisztikus kijelentések, amelyek hol neki, hol munkatársainak, hol az elbeszélőnek tulajdoníthatóak, s amelyek a társadalmi tapasztalatokat általánosítják, például így: „Ez a város folyton elromlik.” (27.) „Hogyan lehetnek egy esztétának besúgóí?” (74.) „Ez az egész kiterjesztett szárnyú, de lekötözött kicsi ország beteg volt, a hazugságoktól beteg.” (147.) „Szabadság pedig csak a dalokban van, jó ha tudod.” (277.) „István

elindul a híd felé az ébredező szélben. Ismét valami, amit Szabadságnak hívnak ebben a leláncolt országban. Ó, éhes anyanyelvünk.” (451.) Szó esik egy lánchídi tüntetésről (34.), egy békétüntetésről a Hősök terén, s a rendőrök brutalitásáról, (443.) de Zoltán ugyanezt tapasztalhatta meg San Franciscóban is. (283.) Az idős Tóth Pál is úgy vélekedett a rendszer haszonélvezőinek mulatozásairól, hogy „minden fontos embört meghíttak, csak a böcsületöt nem.” (453.) A végül a halálát okozó műtét közben pedig az orvos így vitatkozik a főnővérrel: „És mi lesz, ha ez a rendszer megbukik egyszer! Úgy értem, már ha megbukna! Ez?! Soha!” (462.) Zoltán munkatársa a harmadik világháborútól retteg, ő maga viszont, megtapasztalva a finnországi életet, ezt kérdi önmagától: „Mikor lehet ezt majd otthon is megtenni? Békében, anélkül, hogy bárki bármit lásson bele. Hogy az ember valamelyik nemzethez tartozik, annak olyan természetesnek kéne lennie, mint ahogy levegőt vesz. Közép-Európában egymást és a másik kisebbségeit marcangolják a fiatalabb nemzetek, fűrészelik, gyűjtogatják az egymáshoz vezető hidakat. Mi az, hogy egy nép, vagy még inkább egy kisebbség híd legyen? Hidat csak közösen lehet verni.” (386.)

Az öregember meghalt, s ezzel beilleszkedett az élővilág természetes rendjébe. Azt minden olvasó tudja, hogy a szocialista rendszerrel mi lett a nyolcvanas évek legvégére. Azt pedig, hogy Zoltán Istvánnal mi történhet még, néhány év múlva megtudhatták a trilógia záró kötetének olvasói, Tengődi Zoltán életrsában. Ezt a regényt végigolvasva azt viszont pontosan tudhatjuk, hogy Zoltán lényeges felismerésekhez juthatott el, és akkor, ott szabadon sétálhatott a hídon. Tudjuk azt is, hogy maga az elbeszélő is híd, s nem csak hidat építő-teremtő lény. S bár „csak Isten tud befejezni bármit is” (464.), a történetnek vége lesz, és megfordul a kezdet színe és fonákja sorrend. Aki ott meg-

született, az a földbe kerül, s aki ott gyászba borult, tetszhalott életre kényszerült, az itt megszületik ismét: a történetben megtalálva önmagát is, meg a helyet is, ahol léteznie érdemes. Az országalma képével búcsúzik tőlünk a regény. István „egészen közel lépett a sírhoz, és a virágágyást borító hóba egy kört róttam, rajta egy kereszttel”. (465.) István a regény indítása után itt válik ismét azonossá az elbeszélővel, az átváltozás nyelvtanilag is tetten érhető. Már csak a regény kezdetén tótágast álló idézőjelet kell a szokott módon is ideiktatni, s vége szakad az elbeszélésnek. A híd áll.

PEST

A *Por* és a *Híd* után a *Pest* egyértelművé teszi, hogy egy regénytrilógia készült el. Ha más-más néven is, de van egy közös főszereplő, akinek életregényét 1949-es születésétől követhetjük nyomon, mint a záró jelenetből megtudhatjuk, egész pontosan 1983. április 11-ig, amikor hozzákezdett a *Por* megírásához. Ez a nap a Költészet Napja, azaz József Attila – és Márai Sándor – születésnapja. Talán nem egészen véletlen az sem, hogy Temesi Ferenc ekkor 33 éves, s ebben a krisztusinak is nevezett életkorban talált rá végérvényesen a már kamaszkorban eltervezett hivatására. A trilógia megalkotásának időtartama mintegy 12 esztendő. Nagyjából ugyanennyit fog át a három műben a regénybeli jelen az önéletrajzias főszereplő életpályájából a hatvanas évek legvégétől 1983 tavaszáig. Ez a figura ugyanakkor formálisan három ember. Szeles András porlódi egyetemista, Zoltán István a fővárosi Egyetemi Könyvtár pályakezdő munkatársa, végül Tengődi Zoltán néven a szintén fővárosi Fiatal Művészek Klubjának művészeti előadója, később angolórát adó magánzó, s mindvégig: pályakezdő író. A lexikonokból megtudható, hogy mindhárom regényhős adatszerűen is rokonítható, sőt: azonosítható Temesi Ferencel. A névváltoztatást előbb a regényhős halála indokolta, most pedig feltehetően szerepet játszott benne a nagyapa emléke előtti tisztelgés, s a játékosság kedvtelése is. Mindez nem csökkenti és nem is zavarja a trilógia egységességét.

Mindhárom regény értelmezhető ikerregényként is. Az elsőben nem egy másik személy sorsa halad párhuzamosan Szeles Andrással, hanem a családtörténet megelőző öt nemzedékéé. A középső regényben az anyai nagyapa élettörténete mellett ala-

kul Zoltán István sorsának mindössze két esztendeje. A *Pest* lapjain Tengődi Zoltán életének mintegy hét-nyolc esztendeje mellett nem egy rokon, hanem egy idegen hagyatéka adja a másik szálát. A *Porban* a „hagyaték” a családi és a városi emlékezet. A *Híd*ban egy valódi, részben írott családi hagyatékot dolgozhatt fel a szerző. A *Pest* regénytörténete szerint Hidi Kornél, egy 1888 és 1976 között élt pap, főesperes küldte el halála előtt, már vakon azt a hagyatékát, amely egy általa tervezett, de soha meg nem írt porlódí regény nyersanyaga, döntő részben anekdoták sora. A „szerző” különböző álneveken csak néhányat publikált ezek közül, s a halála előtt azért bízta ezt az iratköteget elsőkönyves földijére, mert azt remélte, hogy az ifjú majd megírja azt a könyvet, amelyre ő egész életében csak készülgetett.

A *Por* gimnazistája, majd egyetemistája határozottan a prózaírói pályára készült. A *Híd*ban ez a fiatalember mély válságából próbált kilábalni. A *Pest* életidő-szakaszában mindvégig azt próbálgatja, hogy miként lehetne igazán és véglegesen íróvá válnia. Formálisan ehhez az inspirációt az újabb hagyaték jelenti. Ezek a hagyatékok sokban rokonok, sőt szinte azonosak egymással. Mindegyik Porlódhoz kötődik: régebbi, azaz 19. századi múltjához, aztán egyre nyomatékosabban a múlttá válni kezdő huszadik századhoz. A nagyszülők nemzedékének életideje az, amelyet egy unoka még életszerűen, személyesen hallott emlékek, történetek alapján át tud élni. „Hidi Kornél” egyébként nemzedéktársa az anyai nagyapának, az ő hagyatékában található cédulák csak azért nem lehettek a nagyapáéban, mert ő nem volt porlódí. De Tengődi Zoltán édesapja odavalósi, s akár ő is segíthetett író fiának az anyaggyűjtés munkájában ekkor, s korábban is. Bizonyára segített.

Hidi Kornél életének írói kudarca és a Tengődi Zoltánt évek óta kínzó írásképtelenség, az írói „tengődés” egymásra utal.

Mindkét cselekménysíkon ugyanaz a kérdés: lehet-e, képesek vagyunk-e regényt írni. Kérdés ez abban az értelemben is, hogy van-e elég tehetségünk hozzá, s abban is, hogy tudunk-e magyar regényt alkotni, amely nemcsak nyelvében magyar, hanem azzal is, hogy tudatosan és nyíltan kötődik a történelmi és irodalmi hagyományokhoz, és mégsem unalmasan régies, hanem modern. Temesi Ferenc írói pályáján a *Por* megjelenése megadta az igenlő választ, s ezt a *Híd* megerősítette. A *Pest* viszont éppen ezeket a kérdéseket állította középpontba: azt a folyamatot vizsgálja, amelyben a fiatal író – anyagával, önmagával, a gátló körülményekkel megküzdve eljut odáig, hogy elkezdi írni a művet. A *Pest* zárósorai azonosak a *Por* kezdősoraival, ráadásul a legutolsó mondat egy köszönés, egy jókívánság: „Szöröncsés jó napot aggyon Isten!” Hiszen meg is adta, nemcsak a szépapának, hanem Tengődi Zoltánnak is.

Hidi Kornél neve szinte áttetszően beszélő név. Életéről a közölt nekrológ adatain kívül (208-209.) szinte semmit nem tudunk meg, ő nem önéletrajzi szerző, de azt tudjuk, hogy a trilógia középső kötete éppen a *Híd* címet kapta, s a sokféle értelmezési lehetőség mindegyikében szerepe van a kötődés, a kapcsolódás, az oda-vissza járhatóság motívumkörének. Hidi Kornél hagyatéka egyértelműen hidat jelent Tengődi Zoltán számára, amelyen eljuthat a regényhez, ráébredve, hogy a porlódi apai család történetét kell megírnia. A főesperes úr keresztnévének is van jelentéssugárzása, annak eredete ugyanis a latin Cornelius nemzetségnévben lelhető fel, s egy nyelvészkedő, játékos hajlamú írónál ez a vonatkozás is tudatos lehet, hiszen egyaránt utal a történetiségre és a nemzedékek láncolatára. A magyar Kornél alak viszont feltétlenül emlékeztethet bennünket Esti Kornél alakjára. Nem a pap lényegében ismeretlen életsorsa, hanem a kétszeres énkettőzés miatt. Hidi Kornél kettős életet élt: miközben

tisztas papi pályát futott be, olyan irodalmi ambíciókat táplált, amelyek nem nagyon illettek a korabeli felfogáshoz, amely a kifejezetten vallásos irodalom mellett csak a szigorúan erkölcs-nemesítő munkákat tudta elképzelni. Hidi Kornél céduláiban ilyesminek nyoma sincs, nagyon is világias a szemlélete. Nyilvánvaló, hogy ez a kettősség is gátolhatta a papot a regényírásban. Másrészt pedig tehetségének erős korlátozottsága. Szövegeit olvasva Tengődi Zoltán hol szinte kétségbeesik azok gyengeségétől, hol pedig örömmel állapítja meg, hogy végül mégis író lett ez az ember.

Másrészt a pap nemcsak önmagának, hanem Tengődi Zoltánnak is alakmása, de Kosztolányi művéhez képest itt nagyjából fordított a szereposztás. Itt az elbeszélő-író az, aki bohém életet él, szinte társadalmon-kívüliként, aki készülődik, de nem ír, és „Kornél” az, aki munkával tölti egész életét, készíti az előtanulmányokat a nagynak tervezett műhöz. A sors fintoraként ezt ő nem képes létrehozni, munkája mégsem hasztalan, hiszen reménykedik abban, hogy a fiatal író majd folytatja az ő munkáját. Végül is a regény ezt igazolja: a hagyaték olvasása segíti Tengődöt abban, hogy tudatos regényszerzővé váljon, hogy a tervezetések után meg is születhessen a mű.

Hidi Kornél néhány „megjelent” munkáját álnevekkel jegyezte. Egy pap esetében ez természetes lehet, de ez is, még inkább az alakmás-tézist elmélyítő írói közlések erősítik a megérzést: ez a hagyaték-ügy írói fikció. A pap alakja csak ahhoz kellett, hogy a régi Porlódról összegyűlt anekdota-anyag szervezettebb formát ölthessen, betölthesse azt a feladatát, hogy ráébresszen, megihlessen egy igazi porlódi regényt.

Amikor Hidi Kornél elküldte kéziratának csomagját, Tengődi Zoltán ilyen leltárt készített:

„Harminchat fekete cipőfűzővel átkötött, kifakult levélköteget talált benne, az öreg nem írt kísérőlevelet.

Valamennyi boríték címet viselt. Töredékek, babonák, anekdoták, legendák, beszélykék, jegyzetek, adomák, élcek, mesketék, szösszenetek, tárcapróbálkozások, néprajzi megfigyelések, történelmi adatok, hiedelmek, ráolvasások, csúfolók, a hősök jellemzése és egyéb regénycsírák sorakoztak katonás rendben bennük. A legtöbb írás meghívók, nyugták, bizonylatok hátára készült, kézzel vagy géppel. A Porlód-felsővárosi Oltár Egyesület zöld színű, kis alakú meghívói mellett fehér kartonlapok szerepeltek legtöbbször, de az irodalomkutatók által használt könyvtári cédulák is hatalmas számban voltak.” (14.)

Igen gazdag ez a felsorolás, csupán annyi a bökkenő, hogy sokkal inkább illik a *Por* előzetes jegyzetanyagára, mint erre a könyvre, amelynek az idézetei – vagy inkább „idézetei” – műfaji szempontból sokkal egyeneműbbek. Ráadásul első betekintésre nem is lehetséges ekkora változatosságot leltározni. Zoltán talál egy tömör előszó-félét is: „Az alatt sorjázó történetek a kifogyhatatlan porlódi kincsesládából valók. Valamikor olyan természetes volt a mesélés, adomázás az én szülővárosomban, mint a levegővétel. Részben hallottam, részben láttam, részben olvastam őket.” (34.)

Hidi Kornél céduláinak törzsanyagát anekdoták, anekdotikus történetkéik alkotják. Egy-egy kötegnek olykor címe is van: *Hivatalt és hivatlan dolgok*, *Az öreg Porlód történeteiből*, *Kulisszatitkok*, *Tiszai Viktor pajzán prózái*, *Hangulatok – évszak, napszak, Nemetők*. Cím nélkül is felfedezhető olykor a csoportosítás szándéka. Ilyen témákat nevez meg az olvasó-elbeszélő: Tömörkény István, papok, kávéházak, hírlapok, hírlapírás, aforizmák, egyházi törté-

netek. Olykor álnév is található: Pap Irma, kétszer pedig Tiszai Viktor, s ez egyértelműen a közlési szándékra utal.

Az anekdota görög eredetű szó, s eredeti jelentése a „kiadatlan”, szóbeli úton terjedő történetekre utal. Az anekdota kifejezetten ismert, híres emberekkel kapcsolatos érdekes eseményt mesél el, olyasmit, ami a régmúltban nem volt méltó az életrajzokban való megörökítésre. Hidi Kornél történeteinek esetében érdemes azon mosolyognunk, hogy írásai valóban „kiadatlanok”, első olvasójuk, Tengődi Zoltán kezd el gondolkozni közzétételükön. Hidi megjegyzése szerint azonban ő nem kitalálta, hanem összegyűjtötte ezeket a történeteket, s ez feltételezhetően és jelentős részben igaz lehet. Bármely, akár szegedi származású olvasónak azonban már az ezredforduló küszöbén az lehetett a gondja, hogy az anekdotákban szereplő nevek legnagyobb része semmit sem jelent a számára. Ugyanez természetesen érvényes a klasszikusnak nevezhető magyar anekdotakincs legnagyobb részére. Az anekdoták hősei közül kevés Mátyás király vagy Deák Ferenc akad. Ebből viszont az következik, hogy az idő múlásával még a tökéletes történet is átformálódhat vándoraneidotává, megváltoztatva a korszakot, a szereplő személyek nevét. Rokon ezzel, hogy az anekdotából adoma lesz, vagyis olyan mű, amelyben a személyek nem valóságosak, nem közismert személy, hanem típus, magatartás mutatkozik meg. Bizony egy adott korban közismert személy idővel ismeretlenné válik, ám ha valami jellegzetességet mutat fel a vele kapcsolatos történet – vagy történetek sora –, akkor a valódi személy, átlépve a fikció világába, irodalmi alakká minősülhet át. Jellegzetes példája ennek a *Porban* is megjelenő *koczorbíróság*, amelynek a hőse Koczor János rendőrkapitány. Az ő érdekesebb döntései azért elevenek ma is, mert nemcsak a személyt, hanem a korszakot is jellemzik. A huszadik században még véletlenül se születhettek volna hasonló, nem a paragrafuso-

kat, hanem elsősorban az emberséget figyelembe vevő ítéletek. Az anekdota-adoma műfaji sajátosságai közé nemcsak az érdekeség, a humoros, akár szatirikus jelleg tartozik, hanem számos esetben az erkölcsi tanulságot rejtő példabeszéd is. Koczor kapitány ítéletei az emberismereten alapulnak, s lényegük szerint az emberséges életre, egymás megértésére okítanak.

A cédulák olvasásában előre haladva, majd azokat legépelve Tengődi Zoltán elkezdte azokat ismerőseinek felolvasni. Egyetlen példa jól szemléltetheti, hogy miként lehet tömören jellemezni a felolvasást hallgató személyt, az anekdoták egyikében Koczor kapitányt, majd reflektálni az írói szándékra.

„Ha tévéd van, előbb-utóbb felbukkan az életedben egy tévészerelő. Nekem szerencsém volt: Misi egy göndör, fekete hajú, kék szemű szívrabló, igazából nem is szerelő, hanem filozófus. Amikor megtudta, hogy író vagyok, úgy intézte, hogy mindig akadjon javítani való a tévén (elég régi jószág volt már). Aztán a rádiókat kezdte javítani. Rengeteget kérdezett, és még többet beszélt. Örült, hogy szabadon szidhatja a rendszert. Na, én aztán nem hagytam sokat beszélni. Elhatároztam, hogy Hidi Kornél szellemével traktálom, de úgy, mintha az enyém lenne.

Megépítettem a lelkemet, mint egy katedrálist, hogy minden embert befogadhasson.

Ez állt a borítékból kihúzott cédulán. Utána néhány egyházzal kapcsolatos anekdota.” (266.)

Néhány történet felolvasása után megszólalt hallgatójuk:

„Te túl fiatal vagy ahhoz, hogy ilyen bölcsességet írj, mondta Misi, akiben három hittérítő, négy politikai szónok és öt

szervező veszett el. Különben egyházi gimnáziumba járt valamikor.

Na, hallgasd meg ezeket! mondtam.” (267.)

„Ez már tetszik, mondta Misi, akire nem lehetett azt mondani, hogy már gimnazista korában lehorgonyzott volna a hit ölében, anélkül, hogy a gondolkodás viharos tengere valaha is csábította volna. De honnan ismered a nyelvet?

Én porlódi vagyok, onnan. Na, hallgasd tovább. (268.)

Ekkor következett egy Koczor-anekdota: „Misinek még csillogott a szeme: rázúdítottam egy újabb történetet: ha tudta volna, hogy egy regény fordulatait puhatolom ki az adomákkal! A következő több is volt, mint anekdota.” (269.)

Temesi Ferenc porlódi-szegedi műveiben tehát tudatosan játszik át egymásba az anekdota, az adoma, tágabban a rövidtörténet többféle lehetősége. Ami egykor szegedi anekdota volt, az mai rövidtörténeté válik át, ám megőrzi archaizáló eredeti helyszínét és időpontját.

A 36 borítékban csak ritkán lehet olyan közléseket olvasni, amelyekben megmutatkozik Hidi Kornél személyisége. Ilyenek az aforizmái, amelyeket persze szintén gyűjthetett is. Néhány példa:

„A hír szárnyon lőtt történelem, [...] sosem tartalmazhatja a teljes igazat.

Az igazság lenne a legnagyobb újság manapság. Már ha megírnák.

Milyen unalmas a világ, mondotta volt a régi olvasó, és becsukta a lapot. Milyen unalmas ez az újság, mondja a mai, és elhajítja.

A butaság olyan átok, amit ízléssel elviselni a világ legnagyobb feladata.

A vallás a szívben van, nem a térdben. Mindenki annyi, amennyiben hisz.” (194.)

Ugyanebben a borítékban olvasható *Egy 1100 körül még valószínűleg ismert kínai költő összes műve*. Mindössze hat aforisztikus szöveg. A legjobbak:

„Felmásztam a toronyba, hogy lássam, milyen kicsiny vagyok, s íme, a város lakói felnéznek rám.

Ha vastag a fal, kikerülsz, ha hosszú is, meg kell tanulnod az árnyékában élni.

Mily széles a te mosolyod Na Din, milyen keskeny az életem.

A lepkék is földre szállnak, akár a levelek.” (195.)

Igen fontos egy közlésre szánt, töredékes írás a pap társadalomképéről. Példaként Torontál megyét említi, eszerint tehát Trianon előtti lehetne a szöveg, ám érvényessége nem korhoz kötött:

„Pusztulni, veszni kell a magyar Kánaánból, maholnap nemcsak a telepítvényes, de az örökfölddel bíró magyar gazdának is, ha a viszonyok nem változnak. A haza egén sötét felhők úsznak. Az idegenek kvótát, a magyar kormány sok-sok mameluk képviselőt, a mamelukok még több jutalékot, osztalékot, tantième-t és bankigazgatóságot követelnek. [...]

Ennek a népnek még az igazság keresésétől is elment a kedve. Sokat kellett csalódnia, míg ennyire jutott! Nem is

óhajt egyebet, mint olyan kuruc világot, amikor a nép szokott ítélni holtak és elevenek felett, s az ítéletet rögtön végre is hajtja!” (207.)

Hidi Kornél utolsóinak maradt írása az első világháborús fronttapasztalait rögzítette, azzal a következtetéssel, hogy: „Szeretni kell az embereket, csak ez az út.” Később, már csaknem vakon, ezzel egészítette ki vallomását: „És végül is, nem írtam meg, amit lehetett?” (341–342.)

A Torontál megyére hivatkozó vallomás olvasása után érkezett meg postán Hidi Kornél gyászjelentése, s mellette a nekrológja. Paptársa írta, s felsorolja benne a kéziratos művek jegyzékét, megemlítve, hogy ezek rokonság révén Amerikába kerültek, s ott nyomuk veszett. Még két idézet bizonyul különlegesnek. A saját mű nélküli pap szerint: „Ha jó könyvet akarok olvasni, írok magamnak egyet.” (231.) Hasonlóképpen magában áll egy papírlapon ez is: „Ki magának gyóntatója, bűnbocsánatot ne várjon.” (254.) Mindkét mondat az írósról szól, s nyilvánvalóan Tengődi Zoltán „álmodja-vallja” ezeket.

Tengődi Zoltán az olvasó pozíciójából kommentálja Hidi Kornél szövegeit. Fanyalgásait, amelyeket eleinte nyilván a porlódi lokálpatriotizmus enyhített, elég gyorsan felváltja a rokonszeny, olykor az elismerés, végül pedig annyira Hidi Kornél alakmá-sává válik, hogy már azt nyilatkozza, amikor barátainak, ismerőseinek felolvas néhány történetet, hogy ezeknek ő a szerzője. Ezek a kommentárok részben az íróvá-visszaváltozással, részben pedig a mesterség gondjaival kapcsolatosak.

„Minden igaz történetben az önéletrajzomat találom [...] Olvasó már vagyok, de mikor leszek író is?” (28.)

Önbiztatásként az olvasáshoz: „Hidd el, ez kell a regényhez.” (33.)

„Aztán meg azt sem tudom, mi lesz ebből. Egyetlen történetet sem lehet befejezni. Egy soha véget nem érő történet száználmas része minden.” (51.)

„Nem is vagyok én író. Ennek a vak papnak az olvasója vagyok. Hát nem röhej? Nem. Még hasznodra lesz.” (61.)

„...most visszamész a szobádba és olvasol. De én írni szeretnék!” (68.)

„...első könyvének minden írása saját magáról szólt, sajnos.” (76.)

„És mi az én kötelességem? Hogy készülj az írásra, te álomtitkár! Vagyis olvasd az öreget.” (81.)

„Te a munkával törődj! Átmentél te már a halálon.” (84.)

„Elolvasnám még egy darabig – először éreztem így.” (93.)

„Bánatosan bújtam a kéziratba, amelyben – mind jobban be kellett vallanom – keszekuszasága, szerkesztetlensége, alacsony szálló volta ellenére mégiscsak ott bujkált valami béke, megbocsájtás, köszörületlen élc, mézes móka.” (109.)

„Csak olvasom őket még, egyáltalán nem biztos, hogy használni tudom. És ha tudod? Akkor se lopás lesz, hanem átvétel. A kis porlódi írók is egymástól vették az adomákat,

melyeket közös zsákmánynak tekintettek. Lopás az, ha elrontasz valamit. Ha jobbra teszed: a tiéd.” (136.)

A *Hangulatok – évszak, napszak* témakör írásai elkeserítették olvasójukat avíttas közhelyeik miatt (238–240.), a *Nemzetiségek* (247–249.) viszont elismerést váltottak ki: „Hát ilyeneket is tudsz te?, gondoltam. Ez már novella!”

„Na, jó!, mondta magában. Legalább elkezdem legépelni a fecnijeit – az is hasonlít az írásra. Na végre, mondta benne az el nem múltó hang.” (287.)

Zoltán egy újabb felolvasás végére illesztette a következő szöveget:

„Az Alföldi Por

Szigma a „Pest városához” címzett kávéházban szivarozott, s a szivarfüstben most hirtelen ugyanazt a boldogságot ízlelte, mint a legelsőben: a felnőtteknek kijáró szabadságot. A papír a márványasztalon feküdt, róni kezdte a sorokat.

Azt mondják, ez a tunya, lompos, dáridós, poros és borködös alföldi táj nem adhat forrásvizet a szép szomjasainak. Azt állítják, hogy ezen a sík, csöndes földön nem szülehetnek álmok, nem járnak vágyat felkavaró és a léleknek szárnyat adó viharok. Nem láttak még ezek alföldi porvihart, se felhőhegyeket az égbolt szélén! Hogy itt minden meghal a tétlen sóvárgásban? Lehet. Sokan hamar elfáradnak itt, s tehetségüket elárulva hatvan krajcárért körmölnek a törvényszéken vagy a városházán, csakhogy mozdulniok ne kelljen.

Vannak azonban művészeink, akik ennek az elátkozottnak hirdetett földnek az erejéből serkentek ki. Vannak sze-

mek, melyek képesek meglátni ennek a tájnak a szépségeit, s meg tudják szöszlaltatni az Alföld kicsit álmos, levert embe-
reinek a lelkét...” (302.)

Ennek az írásnak a címe az első regényben mottóul választott Kosztolányi írásé, s egyúttal a *Por* korábbi címváltozata. Zoltán pedig a felolvasást kiegészíti egy jegyzettel:

„Mesterem mondotta: semmitől sem szabad visszariadnia, csak írjon minél többet, írja azt, amit érez. Azzal se törőd-
jön, hogy a pályát a mi korunk nem tekinti úri foglalkozás-
nak. Ennek a kornak csak az az úr, aki nem dolgozik.

Ezeket te írtad? kérdezte ártatlanul Pista.

TZ Pista világoskék szemébe nézett, és magának is vá-
ratlanul azt mondta:

Én.” (303.)

Egy másik felolvasás közben hangzik el a következő:

„Azt tudom, hogy porlódi vagy, mondta Laci. A tájszólást
ismered. De honnan tudod, mi, hogy volt száz évvel ez-
előtt?

Hát a képzelet semmi? Mondta Zoltán, és tovább olva-
sott.” (323.)

„Én szegény ember vagyok, mondta Jani Zoltánnak, amikor
összetegeződtek. Nem engedhetem meg magamnak, hogy
ne értsek mindenhez.

Zoltán átölelte Janit, mert ez volt az ő írói hitvallása is.”
(328.)

TZ pedig elkezdí írni a regénynt azzal az önbiztatással, hogy „Semminek sincs vége, csak befejezésök vannak.” (342.)

Hidi Kornél 36 borítékba rendezte el céduláit. Miért éppen annyiba? A pap valamiféle tematikai elrendezésre gondolhatott, de a számra az igazi magyarázatot a regény jelenidejű történetének szerkezete adja meg. A regény azonban nem csupán a hagyatékról és annak olvasásáról szól, s nem is csak Tengődi Zoltán írói ábrándjairól, hanem egy hosszabb életszakaszának lényeges történéseiről. Ezek közül az egyik az, hogy Béla nevű barátjától a kínai nyelvet tanulja. A legelemibb alapokat már elsajátította. A barát azt a módszert találta ki, hogy a számára oly érdekes kínai 36 *Ji*, azaz a 36 *hadicsel* című munkát veszik át. Ez a szöveg hat „köteg”-be van elrendezve, s mindegyik hat tanácsot tartalmaz. A kötegek a regény sorrendjében:

- Támadó csaták hadicselai*
- Több ellenféllel vívott csaták hadicselai*
- Kétes kimenetelű csaták hadicselai*
- Párhuzamos csaták hadicselai*
- A már megnyert csaták hadicselai*
- A csaknem elveszített csaták hadicselai.*

A 36 fejezet élén egy-egy hadicsel leírása áll. Ezek 4, az utolsó kötegetben 3 írásjelből állnak. Egymás alatt következnek az írásjelek, előttük a betűkép magyar megfelelője. Ez a legelső esetben: *kölcsönvesz holttest visszaad lélek*. Már ennyiből látszik, hogy a hadicsel önmagában egy közmondásszerű mondat. Az egyes írásjeleknek azonban csak a nyersfordításait, olykor alighanem a feltételezetten ideillő jelentését olvashatjuk, s ez nehezíti a diák és az olvasó számára is a megértést. A közmondást szükségszerűen rövid magyarázatnak kell követnie, a regény-

ből azonban ezek hiányoznak. Éppen az a diák feladata, hogy maga fejtse meg a közmondás jelentését. A modern kiadásokban a magyarázatot egy jóval bővebben leírt történelmi anekdota követi, amely mindig politikai-háborús konfliktusokat tár elénk. A regényben a tanár olykor maga is előad egy ilyen példázatszerű történetet, de sok esetben csak jelzésszerűen tárul fel a hadicselel értelme.

Hadicselek kapcsán mindenki automatikusan a háborúra, a harcművészetre gondol. Azonban egész életünket cselek kísérik. Cselezünk mi magunk, s kicseleznek minket is. A cselekkel a magunk, a családtagjaink, a hozzánk tartozók érdekeit próbáljuk védeni, érvényesíteni, adott esetben az országot, a hazát is beleértve, akár az igazi fegyveres háborúban. De mivel mindenhol, minden korban, mindenki cselezik, cselek állnak a cselekkel szemben, vagyis érdekek ütköznek, s mindegyiknek lehet kisebb-nagyobb igazsága. Egy cselnek tehát feltétlenül van etikai vonatkozása, a cselezést az erkölcs korlátozhatja, a kívánt győzelem nem lehet az igazságtól és az etikától teljességgel független. A kínai hadicselek ezt a két szempontot nem tekintik lényegesnek, igaz, csak a háborúra, az ellenség megsemmisítésére gondolnak, néhány kivételtől eltekintve.

Íme, egy könnyű példa. A regényben a *Harmadik köteg* negyedik fejezete: *mosoly-ban/-ben elrejt kés*. Nemzetközi közmondás lehetne, minden korban gyakorolták azt, hogy valakinek a bizalmába férközzünk, aztán egy adott pillanatban tönkretesszük, megsemmisítjük. Az egyik legismertebb történet Othellóé: legfőbb bizalmasa Jágó, aki álnokul, féltékenységet keltve éri el a férfi bukását. Bizony mai nap is mindenki ismeri bármelyik munkahelyen az áskálódókat, a főnököknek azokat a bizalmasait, akik rosszat akarnak egyik-másik munkatársuknak. A *Híd* lapjain az Egyetemi Könyvtár egyik dolgozójáról derült ez ki, s lehetne

sorolni számos más példát. A regényben Temesi Ferenc azt beszéli el, hogy a Fiatal Írók József Attila Körének lett vezetőségi tagja, s a hetvenes évek végén a kör nagyobb mozgásteret, szabadságfokot szeretett volna kiharcolni. Ez nem tetszett a politikai hatalomnak, de az írószövetség elnökének, Dobozy Imrének sem. Egy alkalommal a kulturális élet fő vezetője, maga Aczél György fogadta a kör vezetőségét. Ezt idézi fel a regény. Itt jelképes értelemben mosolygott Aczél is, a fiatal írók is, de mivel csak a hatalomnak volt „hadserege”, a fiatalok nem gondolhatták komolyan, hogy a tárgyalási készség a velük való megegyezést is jelentheti. Külön érdekessége a portrénak, hogy az író észreveszi a hatalmát is féltő politikusban az öregembert, s feledhetetlen kisportrét rajzol róla:

„Tudtuk, hogy ez a harc nem lesz a végső. Egyszer csak ott ültünk a kor gyűlölt kultúrhatalmasságának a szobájában, és néztük az öreg. Olyan öregember volt, akit csak keserűbbé tett a kora, az a rengeteg megalkuvás és hazugság, amelyet elkövetett. Olyasféle ember volt, akinek minél kevesebb foga van, annál harapósabb. A miniszterelnök-helyettség a mellőzöttség egy foka volt nála, de tudta, hogy a kultúrában ő maradt a főnök. Jobban ragaszkodott a hatalomhoz, mint egy csecsemő az élethez. Senki se *akarta* úgy az életet – ami nála egyenlő volt a hatalommal, mint az a beesett arcú öregember.

Azt kellett volna mondanom neki:

Sosem felejték el arcokat. De magával kivételt fogok tenni.

Ehelyett hallgattam. Hallgattam, mint a többiek. Mert főleg az öregember beszélt. Mindenkiről tudott egy-két adatot, amivel meglephetett bennünket, kezdőket. Alaposan

átnézhetette az aktáinkat, jópofáskodott, adomázott, néha még udvarolt is.” (155.)

„A tárgyalássorozattal különben nem értünk el semmit. Hacsak nem nevezzük valaminek, hogy József Attila Kör lett a nevünk, s mire kiöregedtünk, egy füzet sorozat kiadását is engedélyezték az utánunk jövőknek. Így megy ez. A múlt: a jelen, nem? A jövő is. Mindannyian hazudni próbálunk, vagy elleplezni valamit, de az idő nem engedi. Az idő egy nöstényelefánt.” (156.)

A jószágosnak, joviálisnak mutatkozó politikus a tárgyaláson nem fedi fel céljait, biztatgatja a jelenlévőket, azután nem veszi figyelembe kérésüket, legfeljebb annak a töredékét teljesíti. Nem hoz halálos ítéletet, csak tilt, olykor megtűr, s néha támogat a mosolydiplomácia nevében.

Vannak azonban olyan fejezetek, amelyekben sokkal áttételesebben érvényesülnek csak a kínai hadicselek példázatai. A *Támadó csaták hadicselei* hatodik fejezetének vezérszavai: *ingerel tigris elhagy hegy* (63.). Ez nehezen érthető. A szövegben Béla ad is egy magyarázatot: „Ha majd az ellenség kifáradt, bedobjuk a csalit, és elcsaljuk a bűvőhelyéről. Látni a veszélyt, érezni és nyugton maradni, ez a bölcsesség.” (63.) Tengődi Zoltán ekkor még kezdő munkatárs a Fiatal Művészek Klubjában, s a hadicsel értelmezése után azon medítál, hogy milyen nehéz volt elfogadtatnia magát a törzsgárdával. „Végül rájöttek, hogy egy ártalmatlan vidéki bunkó vagyok, aki hozzájuk húz. Mert mi tagadás, megszerettem őket. Ebben a füstben pácolódott mindenki, aki valamiért nem kellett a hetvenes évek kulturpápáinak és ideológiai cárainak.” (66.) Az itt az értelmezési gond, hogy a munkatársnak két fronton is harcolnia kellett. Az egyik ellenfél a hatalom

volt, a másik pedig a klub legalább kétféle törzsgárdája, s a valóságban ennek az utóbbinak is legfeljebb az egyik, a jelentékenyebb részével azonosulhatott.

A regény végén *A kétes kimenetelű csaták hadicselei* utolsó, hatodik darabjának betűképei mellé már nincsen odaírva a jelentés:

„menekülés, valamiből valamit csinál, előny – ezt már Béla nélkül is ki tudtam szótárazni. Ha az ellenfél megbizonyosodik róla, hogy nem tudok tovább harcolni, három megoldás marad számomra: az önmegadás, a tárgyalás és a megfutamodás. A megadás teljes vereség, a tárgyalás fél vereség, de a menekülés megmenekülés is lehet.

A hunok és a magyarok kedvenc hadicsele volt, mondja bennem egy hang. Követei, a korallpiros lepkék már a szobámba is beszálltak.

De hová meneküljek én?

Haza, a múltadba, gerlicemadár.

Azt akarod, hogy provinciális író legyek?

Azt. Az a szerep nem kell senkinek.” (340.)

Innen, a megtalált szerep öröméből, a regényírás megkezdésétől célszerű visszatérni a legelső hadicselhez. Ennek vezérszavai: „*kölcsönvesz holttest visszaad lélek*”. Kínai mese is tartozik hozzá, de itt fontosabb a történet. Tengődi Zoltán először jár a Fiatal Művészet Klubjában, s megismerkedik Kézdy Nadine-nal, akit később majd feleségül vesz, s gyermekük is születik. Ugyanennek a fejezetnek a második részében, még mielőtt megkapná postán a küldött 36 iratköteget:

„Ott ült a fiókosszekrény előtt, amelyet a legfőbb fiók kihúzásával és a polcokat záró lap lehajtásával íróasztallá alakít-

tott és a túlexponált képet nézte a falon. Fehérszöke szerelme volt rajta, csak ő tudta, hogy a tengerben áll. A haja mint egy tajték fodra. Az a bikini! A lány arcán szellőmosoly, egyik tenyerében tengervíz.

Elkapta a fényképről a tekintetét: a lány benne élt, fölösleges volt hát az a valami ott a falon.” (13.)

Paradox módon a két nő nem egymás – akár – képzeletbeli vetélytársaként jelenik meg a regény szemléletében, pedig a halott akár nagyobb vetélytárs lehetne, mint egy élő. Talán a lélek-vándorlás gondolata is szerepet játszik Zoltán és Nadine egymásra találásában. Első négyszemközti találkozásukkor mondja azt Zoltán, hogy neki van egy dibukja. A dibuk a zsidó folklór hagyomány szerint a korábbi bűnei miatt vándorló, test nélküli emberi szellem, s csak akkor nyugodhat meg, ha otthonra talál egy élő emberben. „A dibuk nem más, mint a benned továbbélő szeretett lény.” (43.) A férfi ekkor meséli el balesetük történetét, s ekkor találtnak igazán egymásra.

Katalin emléke a regényben mindvégig jelen van. Nem erőszakosan, nem szentimentálisan, hanem tényszerűen.

„Itt vagyok egy halott lány leheletével a kezemen, gondolta.” (39.)

„Akkor megszólalt az én dibukom, Catalinám.

A prédikáció az utolsó nyilvános beszéd, amely alatt tilos locsogni.” (93.)

„Senki se legyen más szolgája, aki a maga szolgája tud lenni.

Ezt Kati mondta, amint ott ültem a kezdő napfényben a Felszab alias Ferenciek terén egy padon.” (100.)

„Édes párom, ne kívánj vissza engemet, mondta a hang bennem. Közelebb vagyok hozzád, mint valaha is voltam.” (103.)

Egy álom: „Kati is ott volt, csak a szeme lett öregebb, hát nem sikerült, mondta neki, Kati mosolygott, nem lehetne újra, kérdezte TZ, a lány nem válaszolt, TZ azután háborúba keveredett...” (199.)

„Mi van violám, le se hajolsz?

A régóta nem hallott hang a fülében.” (207.)

„Június 30. az egyetlen biztos pont volt az életemben. Ennek a napnak a délelőttje, ha ezer kilométeres körön belül voltam, ott talált mindig a ceglédi temetőben, Kati sírjánál.” (210.)

„Egy írónak nincs élete, lélek, ezért ír helyette egyet, mondta Kati. Minden regény egy kisebbségről szól. mert nincs nagyobb kisebbség, mintha valaki egyedül van.” (258.)

„Na és a kedvenc óangol dalocskám:

What is your fortune, my pretty maid?
My face is my fortune, sir, she said,
Then I can't marry you, my pretty maid,
Nobody asked you, sir, she said.

Ez nekem mindig Katiról szólt.” (316.)

(Prózai fordításban: Mi a vagyondod, szép leánykám? A vagyonom az arcom, uram, mondta ő. Akkor nem vehetlek feleségül, szép leánykám. Senki se kérte ezt, uram, mondta ő.)

Szerepel a regényben még egy Katit megidéző költemény. Zoltánnak egyszer Shakespeare XVIII. szonettjét kellett kínairól magyarra fordítania. TZ persze ismerte az angol eredetit, a „szép-séged” helyett azonban „szőkeséget” fordított: „De a te örök nyarad sohasem virágzik el, / Szőkeséged birodalma el nem veszik; / A Halál sem dicsekedhet azzal, hogy árnyékában barangolsz, / Mikor örökérvényű sorokban nősz az idővel: / Amíg ember lélegezni képes, amíg csak szem lát, / Addig él ez, életet adva néked.” (192.)

TZ tehát Katalin dibukja, ugyanakkor Nadine társa lesz. A nő keramikus, 33 éves, van egy ötéves lánya és „Rákosmákoson” lakik. A múlt század elején Bartók Béla is arrafelé lakott. TZ eleinte csak kijárogatott a nőhöz, majd összebarátkozott a kislányával. Később az írógépét is kivitte oda a belvárosi albérletből. Együtt töltöttek egy karácsonyt: „Tisztára olyanok vagyunk, mint egy család, gondolta Zoltán, miközben a misére szólító harangszóban öltözködtek. Az élet ünnepek nélkül, hosszú út vendégfogadók nélkül, jutott eszébe. Ezt föl kéne írni, gondolta, de aztán legyintett.” (182.)

Néhány éves kapcsolat után baráti tanácsra, szülői érdeklődésre hallgatva, közös gyerekre gondolva összeházasodtak. Az első magzat elvetélt, de később egészséges fiú született. TZ boldog apa lett, és sokkal házasabbá vált. Rászokott a bevásárlásra, a főzésre, a kertészkedésre. A baleset miatti idegenkedését legyőzve megtanult vezetni. Nadine számára lefordított egy angol nyelvű kerámia szakkönyvet, s ennek hatására a művésznőnek új korszaka kezdődött el.

Ám korántsem volt felhőtlen az élete.

„Zoltán különben se tudta, mi lesz vele: egyszerre akart kolostorba vonulni, s a következő napon meg kommunát alakítani.

A kommunában való életről akkoriban sokan ábrándoztak, a Le-föl tagjait nem is kellett volna olyan nagyon kapacitálni. A zenészek, érdekes módon, hallani se akartak erről. Na és még valaki: Nadine.

Én nem bánom, ha idejönnek a barátaid, berúgnak és itt alszanak, mert legalább nem mész el. Azt se bánom, ha napokig elfoglalják a házat. A múltkor eltűnt egy kerámia, nem szóltam. De hogy évekre, esetleg végleg az övék legyen a házam, azt már nem!

Zoltán mindig kibukott, ha Nadine a *saját* házáról beszélt. Abból is kezdett elege lenni, hogy Farkas megszületése óta már nem övé az első hely. Nem jutott eszébe, hogy minden férfi átesett a trónfosztáson, akinek fia született: így Zoltán atyja is.

Lenni vagy nem lenni – ez itt a válasz, írta a Beszélő című földalatti újság egyik oldalának margójára.” (253.)

Az írói tervek és Nadine mellett a regénynek fő témája a fiatal, nemzedéktárs művészek, barátok és ellenfelek sorsa, az irodalom és a politika konfliktusainak sokasága. TZ rendszeresen látogatja a Hungária Kávéházat, a Nimródot s más, művészek által kedvelt helyszíneket. Évekig tagja a Fiatál Írók József Attila Köre vezetőségének, a Le-föl, azaz a Fölöspéldány írói-zenei társaságnak. Szeged után Pesten sokkal tágasabbá válik ismeret-ségi-baráti köre. Az író a művészeti élet szereplőit, korábbi regényeihez hasonlóan, hol valódi, hol álnéven szerepelteti. Ez utóbbiak többször könnyen felismerhetőek, olykor pedig érdektelen, hogy kiről is lehet szó. TZ soha nem titkolja rokon- vagy ellenszenvét. Van, akiről kijelenti, hogy gyűlöli, van, akivel egy idő után megszakítja a kapcsolatot. Rokonszenve, sőt szeretete is megtűri az iróniát, akár öniróniával párosítva. Ennek legszebb

példája a következő: „Volt közöttünk vagy másfél évtized, engem lenyűgözött, hogy valaki még nálam is jobban szeretheti önmagát, s ebből még nem is csinál titkot.” (131.) G-ről, azaz Páskándi Gézáról van szó.

TZ három íróársát érdekesítette arra, hogy paródiát készítsen róluk. Az egyik éppen a G. monogrammal szereplő Páskándi Géza, azaz Áskándi Geyza. A mű címe: *A lírai én egotudinális centruma, avagy hogyan szerettem meg önmagam.* (133.) A második író a sokszor szereplő Király, aki Császár Istvánnal azonosítható: *Pincemély interjú Borzsák Béla Józsan Attila-díjas íróval.* (188–190.) A harmadik író pedig Pepe, azaz Esterházy Péter: *Felütőírat: Kancsikó meg a hinta meg én.* (242–243.)

Saját nevén szerepel Illés Endre, a Szépirodalmi Könyvkiadó igazgatója, Temesi Ferenc első kötetének kiadója, aki nem köt szerződést a második kötetre, de még csak nem is válaszol a levélre. A FIJAK története kapcsán kap negatív minősítést Dobozy Imre, aki „négy szemközt – azzal fenyegetett, hogy ő a Vörös Hadsereg tisztje. Ettől csak még jobban utáltam szegényt.” (154.) Nagy László igazi költőfejedelmeként jelenik meg, s éppen TZ szégyenkezhet italos udvariatlansága miatt. Találkozhatunk Hajnóczy Péterrel, Simonffy Andrással, Bólya Péterrel, s felvillannak mások is. Könnyen felismerhető, a szituációkkal megerősítve Cserke (Csurka István), Pócs (Petri György), Polánszky (Lengyel Péter), Radnoti (Tandori Dezső), Döbbenetes Kornél (Döbrentei Kornél), Balla (Bella István), Attila mester (Szepesi Attila), Bordafúró Eszelény vagy Erkó (Lázár Ervin) és felesége (Vathy Zsuzsa). A FIJAK vezetősége és a Fölőspéldány csoport tagjai közül Judit (Kemeczy Judit), Erzsók (Tóth Erzsébet), Jack (Lezsák Sándor), Fehér Sólýom (Szilágyi Ákos), Kőb (Kőbányai János), N. Endre (Szkárosi Endre), Vazul (Györe Balázs).

Találgathatja majd a mindenkori olvasó, kik lehettek a modelljei az irodalmi életben a TZ által gyűlölt, nem szeretett személyeknek. S a nehezen vagy csak a beavatottak számára felismerhető alakok eredetijét is lehet keresgélgni, de aligha vezetne sokra, hiszen a regényben az irodalmi-művészeti élet körképében szereplők, mellékszereplők és névtelenek egyaránt előfordulnak. Kis magyar cirkusz ez, kicsi, de nekünk nagynak tűnik, s mivel elsősorban nemzedéki körkép, természetes, hogy az évtizedek múlásával az epizodisták egyre inkább csak szociológiai szempontból érdekesek.

A regényben egyesek tárgyilagosan szerepelnek, mások szerepteljes csúfolkodással, ismét mások gyilkosan szatirikus miniportrékkal. A megnevezés módja nem függ össze ezzel a csoportosítással. Bizonyára több nemzedéktárs sértődött a megjelenés után vérig, bár valószínű, hogy a regényben leírtakat már korábban közölte vagy legalábbis érzékeltette velük TZ igen közeli ismerőse: Temesi Ferenc. TZ szeretni és gyűlölni is képes, végtelenen ítélkezik fiatalabb és idősebb pályatársairól, s olykor önmagáról is. A fiatalok általában hajlamosak az ilyenfajta szélsőségekre. Lényeges azonban, hogy elsősorban emberként, etikai lényként ítél meg és utasít el, s nem az a bűne vagy erénye valakinek, hogy milyen szintű író az ítélkező értékrendje szerint.

Egy átmulatott éjszaka után, amelyen TZ mellett Király, Pócs és Cserke vett részt, „TZ mocskos disznóknak látta társait, egy szekér ördögnek. Mindig a nála külön emberek barátságára vágyott, de mindig a nála gyöngébbeknél kötött ki.” (115.) A regényben ábrázolt irodalmi élet nagyobb része voltaképpen magánélet, amely kávéházakban, kocsmákban, klubokban, lakásokban zajlik, s a leggyakoribb elfoglaltság az ivás és a szex, olykor játékra is sor kerül. Magáról a szakmáról viszonylag ritkán esik szó. TZ szempontjából igen fontos, amit Ákos mond neki:

„Az életben semmi sincs, ami ne válna egy író előnyére, mondta a Vadgalambban. A tehetség lényege az, hogy a hátrányából tud előnyt csinálni. Azon a regényen dolgozz, amiről folyton beszélsz! A második könyvnek robbannia kell, különben besorolnak a szürkék közé. [...]

Nem akartam, hogy a gyerekeim, mint másodhegedűsről, vagy mint elveszett emberről emlékezzenek meg rólam.” (284.)

A rákosmákosi kertben a focizás után Pepe, elolvasva a róla készült paródiát, így szólt:

„Erős várunk minékünk a Bítlisz, nevetett TZ-re. Különben egy a fontos, vetette a vitába: az alany sűrűn találkozzon az állítmánnyal. Ne köszönjenek, de találkozzanak.

Én dolgozószékből és írógépben gondolkodom, szögeztem le TZ.

Konfúziánusok vagytok mind, mondta Latyák.” (244.)

Emlékeztetőül ehhez annyit érdemes hozzátenni, hogy Esterházy Péternek szállóigévé vált egy félmondata a *Kis magyar pornográfia* lapjairól, mely szerint az írónak alanyban és állítmányban kell gondolkoznia. Vitatkozva a korszak Illyés Gyula, Veres Péter és mások által szentesített írói szerep felfogásával, a következőket jelentette ki a mondat egészében, amelyet szinte soha nem idéztek, talán nem is olvastak el a lelkes idézgetők: „S megnyugtatóbb, ha bizony az író nem népben-nemzetben gondolkodik, hanem alanyban-állítmányban. Nem mert hazátlan bitang. Hanem mert ha egy kicsit is jó, akkor úgyis nyakig az egészben, ha meg kicsit se jó, akkor hiába mondja: csak cifrázza... A hazaszeretet minőség kérdése.” (1984. 10.)

A mondattöredék csak töredékes igazság lehet, félreértelmez. TZ idézett kijelentése látszólag még frivolabb, mint a félmondat, pedig szürrealista játék: amikor alkot, akkor a dolgozószekben ül, és az írógép által örökíti meg gondolatait. Természetesen alanyt és állítmányt egyeztetve, s a hazát és népét sem felejtve el.

Az igazi irodalmi életről, a hatalom és az irodalom kapcsolatáról a FIJAK kapcsán már esett szó. A Fialat Művészek Klubja részben a művész-értelmiség találkozóhelye, értelmes, egy ideig TZ által szervezett programokkal, részben zavaros és zűrös szórakozóhely. Különösen alkalmas arra, hogy a rendőrség és a titkosszolgálat figyelemmel kísérhessen a számára gyanús alakokat. TZ is szembesül az ellenőrzéssel. Később, a rákosmákosi művelődési házban tartva klubfoglalkozásokat, kell rádöbbenie arra, hogy túl jó a kisközösség, s ezért a rendőrség nyomására felmondanak neki.

Egy pszichológusnővel vitatkozva jelentette ki TZ: „Ti örültésgnek tartjátok azt is, ha valaki hisz a magyarság jövőjében az orosz megszállás ellenére.” Ezután magyarázza meg Béla a *Második köteg* utolsó hadicselével kapcsolatban, hogy miként lett volna elkerülhető Jü veresége (*megtévesztő átjárás megtámad Kuo*): „Ha Jü uralkodója rögtön követeket küld Kuo urához, és azt üzeni, hogy a tőle kapott némi területi engedményért cserébe Tyinre uszít egy másik fejedelemséget, Jü gyarapodva került volna ki a két nagyobb ország halálos öleléséből, mondta Béla, aki végig a másik szobában olvasott. Egy kis országnak nagyon észnél kell lennie.” (125.)

Az utolsó mondat bizony nagyon igaz, ám – csupán a magyar történelemnél maradva – mondhatunk számos példát arra, hogy az okosság nem elég, s bizony a nagyhatalmak ugyancsak ismernek és alkalmaznak hadicsелеket. TZ nem vett részt a földalatti, a szamizdatos mozgalmakban, de egyszer aláírt egy tiltakozó

ívet, olvasta *Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz* című illegális könyvet, és: reménykedett. Abban is, hogy megírhatja a regényét, s abban is, hogy van remény az ország számára. Ezt a reményt erősítette az a tapasztalat, amelyet az előző nemzedékek sorsát megismerve, a jelenkorból pedig egyre többet tapasztalva szerzett meg. Ennek lényege éppen a legyőzhetetlen életbizalom. Soha, egyik korszak sem volt igazán emberszabású a magyarság számára, s mégis: megmaradtunk.

A tudósok hagyománya szerint az anekdota felszínes, az igazi kérdéseket elfedő, a cselekvés elodázására, feleslegességére utaló műfaj, az igazi epika gátja. Legfeljebb részzigazság van ebben. Temesi Ferenc művei azt bizonyítják a felismerhető írói szándék szerint, hogy az anekdota a megmaradást kifejező műfaj is. Bármilyen bolond a világ, bármennyi különös, különc ember vesz körül bennünket, a múlt példái azt tanúsítják, hogy mindent túl lehet élni. Túl is kell, mert a legfőbb érték maga az élet. S ha így van, akkor annak is örülhetünk, hogy az anekdoták világában olyannyira otthonos a derű, a humor, az ironia.

A kínai hadicselek és az anekdoták ikerként szerepelnek egymás mellett a regény 36 fejezetében. Látszólag a véletlen sodorja őket egymás mellé, pedig következetes szerkesztés ez. Mi történt két-háromezer éve a világ egy távoli szegletében, miként gondolkoztak, milyen életstratégiákat képzeltek el. Vajon idegen ez számunkra, vagy pedig örök emberi és társadalmi magatartásokat ismerhetünk fel bennük? A regény válasza szerint van mit okulnunk a hadicselekből, a *Szánszüliutyi* nem sületlenségek gyűjteménye. Okosabbá tehet bennünket. S azt is bizonyítja, hogy amióta társadalomban élő ember létezik, nemcsak az ember igen bonyolult lény, hanem a társadalom is. Voltaképpen a kínai hadicselek is anekdoták, és a porlódi anekdoták is hadicselek. S bizony, TZ élete is tele van sikeres és sikertelen

hadicselekkel. A lényeg az, hogy a legnagyobb terv, ha megannyi, talán éppen 36 kerülőutat leküzdve sikerülni fog: elkészül a nagyregény. S ami kerülőútnak látszott, például a kínai nyelv tanulása, lám annak is megmutatkozik a haszna. Ha nem is az első, de a harmadik regényben fontos szerkesztő és értelmező szerepet kaphatott. A kínai nyelv tanulása a fogékony fiatal-ember számára is komoly agymunkának és egyúttal szellemi játéknak bizonyult, az anekdoták olvasása visszavezette szülőföldjének múltjába, Nadine iránti szerelme pedig, a félrelépések dacára is, otthont, családot jelentett számára, s ebben a döntő lépés a gyermekvállalás volt.

Emlékezzünk rá: Hidi Kornél utolsóként olvasható, végrendeletszerű írásában az emberszeretetet jelölte meg a leglényegesebb magatartásként. Ez bizony Isten szolgájának sem lehetett könnyű feladat. TZ a regény végére már van annyira bölcs, hogy ő is tud valamit. Nem általában és minden embert kell feltétlenül szeretnie, hanem elsősorban azokat, akikhez a legtöbb köze van: „Akkor már régen tudtam, hogy édesapám családjának történetét írom meg, melyről mint korán árvaságra jutott gyerek, állandóan beszélt nekem. Én sötét és gonosz voltam akkoriban: se a család története, se Porlód nem érdekelt. És pont az volt benne a legnagyobb föladat: hogy ki kellett találnom az őseimet. Ez lett az én hosszú menekülésem.” (342–343.)

Azzal, hogy a *Pest* zárómondatai azonosak a *Por* kezdésével, a legformálisabban és a legtartalmasabban is kerek egészé válik a trilógia. Így olyan nevelődési regénynek mutatkozik, amelyben a nevelődő személy – és az olvasó számára – a jelennel egyenrangúan fontossá válik a személyessé tehető múlt a család, a szűkebb szülőföld, a haza és az emberiség szintjein.

KIRÁLYÁLDOZAT

A 2000-ben megjelent újabb regény, amelyet a trilógiához képest kisregénynek nevezhetnénk, nem a címével hívja fel magára azonnal a figyelmet, hanem a címlap festményének és az első oldalon megnyilvánuló szerkezetnek az együttes szemléletével. A címlapon Alberto Dapietri festménye látható: *Caissa, a sakk királynője* (1975). A könyv számokkal jelölt 23 fejezetre tagolódik, ám a számok mellé rendelten egy híres sakkjátszma lépései olvashatóak. Az első fejezet élén ott a magyarázat, hogy ezt a játszmát 1921-ben New Orleansban játszotta Carlos Torre Repetto mexikói nagymester egy Adams nevű amatőr ellenében. Ha elolvassuk előre a hátsó borító ajánlását, megtudhatjuk azt is, hogy a mérkőzést az amatőr nyerte meg.

Sakkregény lenne hát a *Királyáldozat*? Igen is, meg nem is. Legelőször az gondolkoztat el, hogy a sakkban, ellentétben a történelemmel, csak a királynőt lehet feláldozni, a királyt nem, mert a király megmattolása az ő számára vereséget jelent, vége van a játéknak. A valódi sakkjátékban mindig egy király a vesztes, hol a fekete, hol a fehér. A regényben nagyon hamar kiderül, hogy egy szerelmi történet kezdetén járunk. Igaz, csupán játéknak indul, csak később válik komollyá. Akkor tehát egy király és egy királynő történetét olvashatjuk, amelyben a mű címe előre jelzi, hogy a király, azaz a férfi vereséget fog szenvedni. Vagyis mattot kap. A megidézett sakkpartin az amatőr játszott világos, a nagymester sötét bábuval, tehát lépéselőnye volt az amatőrnek. A regény történetében a nő lenne lépéselőnyben, de kezdetben ez fordítva van, hiszen a nő, Villám Vera mindössze 17 éves, harmadik gimnazista, míg a férfi, Tamási Gábor 40 éves, már

elismert író, aki fél éve költözött el a feleségétől, vagyis szabad embernek tudhatja magát. Vera tehát nem királylány még, de az 1990 januárjában kezdődő kapcsolatban azzá válik, s több mint négy év elmúltával majd ő dönt a kapcsolat végleges felszámolásáról.

A megidézett sakkjátszma állhatott volna huszonháromnál több vagy kevesebb lépésből is, de a sakkozni ugyancsak szerető író arra építette a szerkezetet, hogy a lány éppen 23 évvel fiatalabb nála. Az ekkora korkülönbséget a cselekmény időszakában a társadalom még szigorúan ítélte meg, főként azért, mert a lány még fiatakorúnak számított. Ám a szülők, az ugyancsak író édesapa, megértőek voltak. Gábor szüleinél bonyolultabb a helyzet. Amikor elvitte Szegedre a lányt: „Otthon a szokásos édesanyámféle trakta várt bennünket, és dermedt csönd. Egy keze-men megszámolom, hány leányt mutattam én be szüleimnek. Némán mosolyogtak egymásra – akkor vettem észre, hogy Kid nagyszüleivel egykorúak az én szüleim. Ők meg már láttak nálam nyolc évvel idősebb elvált anyát a karomon, de huszonhárommal fiatalabb Linát még nem. Megszólításavaraik voltak. Elmenekültünk a barátokhoz.” (75.)

Gábor ebben az időben fordítja „A testi és lelki szerelem taoja” című könyvet. Egy aktuálisnak gondolt részletet idéz is a regényben: „Az elmúlt évek szexuális forradalma Nyugaton a Május-Szeptember szerelmi kapcsolatokat nyitottabbá és elfogadhatóbbá tette, mint valaha voltak. A társadalomnak azonban még mindig megvannak a maga előítéletei velük szemben. Az emberek még mindig kibeszélik, megbámulják az ilyen párokat, mintha azok valami perverziót követnének el. Charlie Chaplin és Oona O'Neill házassága meghökkentette és mosolygásra késztette az embereket. A lány csak tizenhat éves volt, a férfi háromszorosan elvált, ötvennégy éves, de elég erősek voltak

ahhoz, hogy kiállják a társadalmi előítéletek próbáját, és ne szenvedjenek legrosszabb hatásaitól. A becsmérőket, az ócsárlókat azzal hozták zavarba, hogy kivételesen boldog és hosszú házaseletet éltek.” (82.)

Vera és Gábor kapcsolata természetesen egy rajongói levéllel kezdődött. A lány az első levelét nem küldte el, de amikor az volt az iskolai feladat, hogy írjanak levelet egy híres emberhez, akkor azt, a tanár értékelésével és egy kísérő levéllel elküldte az írónak, aki válaszolt erre. Temesi-Tamási kivételesen nem tudott ellenállni:

„Kedves Vera,

még soha nem válaszoltam olvasói levélre, de XII. 12-i keltezésű fondorlatos dolgozatod kiütött. (K. O. – it really blew my mind.) Még ki is van javítva pirossal! Egyszerre szemtelenkedni címzettel, tanárral – ez már valami. Az az érzésem, még sokra viszed, bár írásképed – hogy úgy mondjam, grafologice – mindennek ellentmondani látszik.” (15.)

A regény azonban nem ezzel indul. Az első fejezet története az első találkozásé: Vera meghívta Gábort a lakásukra, egy házibulira. A második-ötödik fejezet levelezésük kibontakozása, időrendben itt következne Gábor említett látogatása. A hatodik fejezetben Vera mintegy viszonozza a látogatást, felmegy az éppen beteg Gábor lakására. Később hozzá költözik. Az 1994-ben megjelent *Önlélekrajz* befejező sorai megerősítik a regény állítását: „Sohasem válaszoltam ún. »olvasó levelekre«, főleg ha lányoktól jött. Egyszer kivételt tettem. Azóta (négy éve) együtt vagyunk. Írni veszélyes.” (In *Curriculum vitae*. 392.)

És persze együtt élni is veszélyes. A reményteljes kapcsolat történetében volt vita, elhidegülés, elválás, kibékülés. A regény

vége felé Vera egy felolvasott mondatára így reflektált Gábor:
 „Ez nem is rossz, mondtam, és hazaterelgettem a libát.” (147.)
 A következő oldalon egy vitát így írt le Vera:

„Persze, mint mindig, én voltam a bűnös. Mert egy társaságban, ahol nagyban ősmagyarkodtak, ki mertem javítani egy néprajzi tévedését, és elárultam, hogy azt a bizonyos könyvet én vágtam föl, tehát nehogy már az állomás fütyüljön a vonatnak, mer’ mingyár’ összekarmolom magam! Erre rám kiabál a nagy arcú okosjózsi:

Vegyél már vissza az arcodból, hé!

Bareszra sukár vagy, komállak!

Erre elnémult a nagyképernyős állatja.” (148.)

Vera azért még vívódik: „Rájöttem, kvittek vagyunk.” (161.) Chaplin önéletrírását kézbe véve a következő bejegyzést találta az utolsó lapon:

„Az én levelem hozzád

A HÍD.

Azt kapd el. (Meg.)

Mit akarok tőled:

1. Szeress jobban.
2. Szeress kevésbé.
3. Ne szeress.
4. Csak engem szeress.
5. Érts meg, mert megérted magadat.
6. Ez a mély víz.
7. De egy Kiskapitány tudja, mi a dolga a vízben.
8. Lehet, hogy ez a 22. honeymoon.

9. Légy résen! (Dani fiam cserkész.)

10. Mások is cserkésznek.

11. De csak Danit hagyom.

12. Meg téged.

A Mo(go)rva

(A hidat, amit egy film miatt felrobbantottak a harmadik világ egyik országában, a valóságban újjáépítették a bennszülöttekkel. Már ha van még valóság.)

Most mit csináljak ezzel? Egyáltalán mit csináljak a Gablakkal?" (170–171.) Nagyon hamar megszületik a válasz: „azon az éjszakán már a mamánál aludtam.” (173.)

Ugyanebben a 22. fejezetben Gablak-Gábor így ír: „Az ember együtt él valakivel, és nem látja a másikat. Az ember, ha Tu Funak hívják, megírja a másikat, de nem változtat semmin. Továbbra is egy rozszant viskóban lakik, és *lunggal*, az ég sárkányával társalkodik, akinek karma villám, haja szélvihar, lehelete felhő, hangja rézserpenyők kongása és persze töksüket. Ideális vitapartner.

Részeg voltam a saját magányomtól. Az egyedülség úgy tapadt rám, mint gyorskorcsolyázóra a ruha. Napokig képes voltam elemezni Vera egy árva félmondatát, hátha abban van a titok, ami nincs is. A szerelem és szomorúság édestestvérek. A szerelem és a tudás nem.” (173–174.)

A HÍD – tudjuk – arra a regényre utal, amelyet ezekben az években kezdett el írni Gábor. A *Királyáldozat* így egy regény regénye is. Korántsem mellékesen, mert bár ritkán esik róla szó, szervesen összekapcsolódik a Vera-történettel. S paradox módon a felbomlott korábbi házassággal is. Idézést kap ugyanis, mert felesége beadta a válópert, bár korábban abban maradtak, hogy közös gyermekük tizenöt éves koráig ezt nem teszik. S ebből a tizenötödik fejezetből megtudjuk az elhidegülés magyarázatát is:

„Csupán az nem jutott az eszembe, hogy az egészet a gyerektartás miatt csinálja a feleség. Egy férfi lehet hülye anélkül, hogy tudna róla, kivéve, ha nők.

Te és a te regényed! Vetette oda foghegyről a hazafelé tartó kocsiban. Én nem fogok még egyet megelőlegezni a magyar irodalomnak.

Ez volt az a pont, melyet senki anyaszülte nem érinthet büntetlenül. Ha igazán szeretünk, a gyenge pontjainkat is fedjük, melyeket a másik azért hagy békében, mert szeret.

Most véged van, mondtam kiszáradt torokkal, halkan. Mint amikor valaki egy vegyi reakció végeredményét közli.

A fiunk a hátsó ülésen hallgatott.

Azon az éjszakán már a garzonban aludtam, amely olyan üres volt, mint én. A nevetlen lányomnak vettem, induló-lakásnak, az első nagyregényemből. [...]

Tudod, hogy erre nincs bocsánat, mondtam. Ez nagyobb bűn, mint amikor én, állat, azt mondtam a szülőszobán, hogy ez nem is az én fiam, mert nem szemüvegesen és bajusszal jött a világra.” (116–117.)

A *Királyáldozat* legutolsó jelenetében Gábor fölkeresi a szülői lakásban Verát, s azt kérdi tőle: „Megcsináljuk még együtt ezt a regényt?”

„Nem, mondja alig hallhatóan.

Egy királyt keresztbe fektetnek a sakktáblán.

Másra nem kellesz, mondom durván. Szevasz.

Szia.

Behúdom magam mögött az ajtót.

Ennek vége van, mondja az ajtóban az anyja, és megismogatja az arcom.

Ennek vége.” (183.)

Az olvasó nem volt jelen a szülőszobában s később az autóban sem. A *Pest* egyébként kissé másként írja le a fiú megszületése utáni jelenetet:

„Te biztos, hogy az enyém, kérdeztem másnap a kórteremben. A másik két kismama összenézett.

Ezt soha nem fogom megbocsátani neked, mondta Nadine, és sírva fakadt. Mit vártál? Hogy szemüvegesen, bajusszal jön világra?” (249.)

Nehéz tehát ítéletet mondani, hiszen minden hangsúly, minden gesztus számíthat. Még a humorosnak szánt mondat is elérhet ellenkező hatást. Egy végképp elromlottnak tűnő házasságban, úgy látszik, vannak megbocsáthatatlan mondatok. Ám egy anyának az éppen megszületett gyermeke alighanem ugyanannyira szentség, mint egy írónak a regénye. S bizony nem lehetett könnyű sorsa a *Pest* lapjain megjelenített asszonynak Tengődi Zoltán mellett.

Jelentősen más a helyzet a *Királyáldozat* történetében. Itt nem nagy sértések és sértődések vannak, hanem fokozatos eltávolodás egymástól. Ebben az egyik lehetséges okot a nagyobb fokú különbségben lelhetjük fel, amelyet jelentősen fokozott az, hogy kezdetben nem két felnőtt ember, hanem egy kamaszlány és egy érett férfi találkozott egymással. Az első időszakban egyértelmű, hogy Gábor a nevelő, bizonyosan apapótló ideál is, Vera pedig a lelkes tanítvány. Hiszen annyi közös témájuk van: első sorban az irodalom, az angol nyelv és a beatzene. Vera története egyértelműen fejlődésregény, amelyben a kamaszból komoly egyetemista, az ábrándozóból érett nő lesz, aki az ifjúkori rajongástól távolodva az együttélés során egyre ironikusabban látja a párját, aki első sorban már nem a híres író, nem is a mester,

a tanár, hanem egy esendő férfi. Ezt az esendőséget nem volt képes elviselni annyi év után Nadine, majd Vera sem. Pedig a Vera-kapcsolat szexuális szempontból sokkal kiegyensúlyozottabb volt, mert Tengődi Zoltánnal ellentétben Tamási Gábor nem csalta meg az élettársát, s már az alkohol sem játszott olyan fontos szerepet mindennapjaiban.

Temesi Ferenc kifejezetten arra törekedett, hogy a két főszereplő belső világát önelemzéseként, önvallomásként mutassa be, a kapcsolat történetét pedig mindvégig a két ember saját nézőpontjából. Ezt a 2–5. fejezetekben a levélformával valósítja meg, az 1. és a 6–23. fejezetekben pedig ebből a levélformából bont ki egy olyan elbeszélésmódot, amely leginkább a naplóhoz közelít, bár néha megőrzi a levélformát, s amelynek az a különös érdekessége, hogy – főként a kapcsolat kezdetének leírásában – ugyanazt a történéssort szemlélhetjük két nézőpontból, kétféle értelmezésben. A két nézőpont nyilvánvalóan kétféle igazságot jelent, s ebben szerepet játszik a férfi és a nő különbözősége mellett az érett férfi és a kamasz, a tanár és a diák, a hivatását gyakorló és a hivatását kereső ember, a művész és a feltehetően átlagember, de semmiképpen sem művészelőjáró. Az egy másra találás időszakában bizony a még tapasztalatlan Vera is elbizonytalanodik, de aztán legyűri kétségeit, amelyek aztán a felnőtté válás során ismét felerősödnek. Láthatóan kezd egyéniséggé válni, alighanem önmagát szeretné felépíteni, s ebben gátolja Gábor erős személyisége, amelyet ő formálni nem tud, szolgálni pedig nem hajlandó. A regényírás ugyanis aszkézist követel meg, közben nem a társ a legfontosabb. Ez sebezte meg korábban a feleséget, s ezt nem, ezt sem hajlandó Vera vállalni. Az élet – és művészet – különössége, hogy a Gábort elhagyó nő mégis főszereplő lesz egy regényben, s a „királyáldozat”-ból az alkotó győztesen tudott továbblépni.

Temesi Ferenc írói világában a *Királyáldozat* legfőbb újdonsága alighanem az, hogy korábban még nem ábrázolt ilyen részletességgel, igazi főszereplőként egy rendszeresen megnyilatkozó nőalakot. Növeli ennek értékét, hogy egy nála jelentősen fiatalabb, tehát számára logikusan idegennek tetsző nemzedéket mutat be egy értelmiséginek készülő lány alakján keresztül. A kamasz, a nő, az érzékeny és az értelmes ember mindvégig változásaiban, fejlődésében nyilatkozik meg, s ennek hitelességét növeli, hogy mindez elsősorban a Vera szövegeinek tulajdonítható regény-félben követhető nyomon. A műben a fejlődésregényt nagyrészt maga Vera írja, Gábor fél-regényében ez a néhány év nem jelent, nem is jelenthet olyan radikális fordulatokat, mint Veráéban. Verának Gábor az első férfi, Gábor már sokkal, de sokkal tapasztaltabb. S ő nem tanulmányi versenyre, érettségire, majd egyetemi vizsgákra készülődik, hanem egy újabb regényre. Gondolhatja, s persze gondolja ő is, hogy társat talált. Közben azonban állandóan létfenntartási gondokkal küszködik, a válóperben pedig az őt kifosztani törekvő feleségre szinte mindent ráhagy. Ugyanebben az időszakban vált konfliktusossá a Vera-kapcsolat is. Gyors kibékülésük azonban már nem mutatkozott igazán távlatosnak. Vera feljegyzései, azok erősödő iróniája előre jelezték ezt. Gábor pedig egyre többet foglalkozott a némi honoráriumot jelentő irodalmi mellékmunkákkal, s a *Híd* címet is megkapó regénnyel. Egyre jobban érzékeli mindkét ember, hogy valami baj van kapcsolatukkal. Vera így gondolkozik: „Valamit befejezni, annyi, mint kivégezni a számtalan lehetőséget. Szűkebbre és szűkebbre szabni a mozgásteret. Egészen a kegyetlen és végső pillanatig. Miközben abban sem lehetünk biztosak, hogy reggelente ugyanazzal az emberrel nézünk szembe a tükörben, aki este az ágyunkba feküdt. (Nem tudom, hogy te így gondold-e, de Pessoa igen.)” (157.)

Ezt a Vera-szöveget – s persze néhány másikat is – el lehetett volna helyezni a regény Gábor-szövegei között is, bizonyítva, hogy Vera jó tanítványnak bizonyult, hiszen lám, Gábor kedves költőjét, Pessoa köteteit is figyelmesen forgatja, sőt, dolgozatot ír belőlük. Igen ám, csak hogy Pessoa versei nem az életörömet, nem a derűs világszemléletet sugározzák, hanem a rezignált diszharmóniát, az életértékek kétségességét. Vera idézett szövegében éppen a tudatos nyelvi kétértelműség az elgondolkoztató. Hiszen este mi magunk is az ágyunkba fekszünk, de ott feket mellettünk a társunk is. S ő, akárcsak mi magunk megváltozhatunk egyetlen éjszaka folyamán.

Vera szövegeinek nyelvi felépítése igen változatos. Szinte példatárát adja egyfajta kamasz-szleng meglétének, majd a személyiség átváltozásának, egyetemi, sőt bölcsész emberré formálódásának. Íme egy példa a kezdeti levelezésből:

„Érdeklődési területeim:

I. kb. 4 éves koromig: úgy általában minden

II. 4–kb. 9: rajzolat

III. 9–14: ornitológia

IV. 14–: angolászat, irodalomászat

(utóbbihoz az erős színházi vonzódás).

Érdekes probléma, hogy mi akarok lenni.

Magyartanárom gondolkodik legerősebben a kérdésen, de már beletörődött abba, hogy magyar-angol szakra fogok jelentkezni. Fúj, hülye bölcsész! Pontosan. De azért szeretem a madarakat. Meg úgy általában az állatokat. Főleg a kutyát, de nem tarthatok (8. emelet).

Még egy csomó dolog érdekel, nagyon szeretnék koronozni például. Szeretnék rendező lenni. Illetve nem. Szeretném, ha tehetséges rendező lennék. Na, mindegy.

Megint lejárt egy lemez. Na, akkor most egy kazetta. Stílusosan Paul Simon. Ó, igen.” (18.)

Vera vonzódik a nyelvi játékossághoz, az egyéni szóferdítésekhez, amelyek olykor természetesen kamaszos idétlenségeknek mutatkoznak. Igen kifejező az a változatosság, ahogyan Gábort nevezi: Gabi, G., Gaba, Gabababa, Gabus, Gabsi, Gabri, Gabriolo, Gabesz, Gabi-Biga, Ga-Bika, Bigágá, Biga, Bikacsökkent, Drabál Gabál, Gábriel, Gábris, Gabos, Gazsó, Gablak. Vera nyelvhasználata egyébként egyre tudatosabb, s ebben nemcsak érettebbé válásának van szerepe, hanem kiváló gimnáziumi tanárának, majd Gábornak is. Amikor egyetemistaként amerikaiakat kezd magyarul tanítani, folytonosan szembesül az anyanyelv gondjaival. Ennek rögzítésével kezdődik az utolsó fejezet, majd Vera rész-fejezete azzal zárul, hogy odajön hozzá egyik tanítványa, s külön nyelvórát szeretne venni tőle:

„Ránevettem:

Mindent, amit ki lehet fejezni, világosan lehet kifejezni, Wittgenstein szerint.

Elsötétült előttem a világ, ahogy lehajolt hozzám:

Walt Whitman pedig azt mondta: az egyszerűség a művészet művészete.” (179.)

Vera számára egy új kapcsolat kezdődik el, ez az a pillanat, amelyben a király cselekvésre képtelenül elterül a sakktáblán, bár még azt hiszi, hogy felállhatna. Árulkodó volt a szövegben már az is, hogy Guillaume, a fiú neve már valamivel korábban felmerült a szövegben, mint aki különösen érdekes tanítvány.

Regényen kívüli, de mindenképpen ide tartozik Temesi Ferenc *A nő mint OLYAN JÓ* című tárcája (*Az éjféλι utas*. 179–183.)

Már a címe is jelzi, hogy kapcsolatban van a *Királyáldozat* című regény témájával, s ezt egyértelművé teszi ezt a következő részlet:

„És háromféle dolog van, amit egy férfi megtehet egy nővel:

1. szeretheti,
2. szenvedhet érte,
3. irodalmat csinálhat belőle.

Na. Ezt olyan könnyű kimondani, hogy tyúha. Tyúha. Ama leányzat, kiről mostani regényem szóland, szerelme elmúltával leszvikus amazonokkal készített riportokat a Tilos Rádió számára. Most éppen Amerikkancsban mélyül a *womynistics* tudományában. A „women” helyett írja ezt, ne-hogy a „férfi” jelentésű morféma benne legyen a szóban. A „history” helyett azt írja, hogy „herstory”, pedig ő aztán nagyon tudja, hogy a „history” a latin „históriából” származik, és semmi köze sincs az angol hímnemű birtokos névmáshoz. Feministráns lett az eszemadta négy és fél év nászút után, mert most ez a divat.” (181.)

Gábor csak kevés, igaz, így jelentékenyebb becenevet alkot: leg-többször Kid-nek nevezi Verát. Persze, azon is meditálhatunk, hogy a Gábornak adott nagyszámú becenév vajon nem a személyiség kialakulatlanságának, az érzelmek bizonytalanságának a jele-e; a Gábort megalkotó íróról pedig tudjuk, hogy ragaszkodni szokott egy kifejező becenévhez. Ami pedig az ő nyelvi fantáziáját, az idegen nyelvek közül pedig különösen az angol-amerikai nyelvben való otthonosságát illeti, azt jól mutatja be az a „néhány példa”, amelyet az angol *booze* „pia, piálni” szóra írt meg egyik levelében. Összesen 98 változatot gyűjtött össze. (30.) A regénybe, korántsem mellékesen, a Temesi-trilógiában már megszokott módon az író beépíti több más művét vagy mű-rész-

letét, amelyeknek így és ott Tamási Gábor a szerzője. A 8. fejezetben olvasható *Az éjjeli utas*, amely elindította a szerző közkedvelté váló tárcasorozatát. A 18. fejezetben egy koldusokról készülő tárca vázlata szerepel, a 17.-ben egy filmforgatókönyv, a 21.-ben pedig egy szappanopera részlete. Mindez pénzkeresésnek számít a fordítás, a rövid ideig gyakorolt tarot-jóslás mellett, de folytonosak az utalások a legfontosabbra, a *Híd* című regényre. Közben szó van más tervezett művekről is: egy kisregényről *Kutya* címen, egy novelláról, amely Xavéri Szent Ferencről szólna, s egy babonáskönyvről.

A *Királyáldozat* a magyar történelem emlékezetes éveiben játszódik, amelyet leggyakrabban a rendszerváltozás fogalmával szokás megnevezni. Egy nem sokkal előbb sikeressé vált író számára az teszi különösen nehezzé ezt a társadalmi változást, hogy radikálisan átalakul az irodalmi élet intézményrendszere is, mindenhatóvá válik a kultúrában is az a piaci szemlélet, amelyben nem az érték, hanem az eladhatóság a meghatározó. Ráadásul – kiszámíthatjuk – 1989 nyarán hagyja ott családját a megbántott író. Gábor szűkszavúan, de igen kritikusan foglalkozik a politikai változásokkal:

„Közben teljesen azonosultam hazámmal – olyan üres zsebű lettem, mint az ország. [...] Ha megengedhetném magamnak azt az életstílust, amit folytatok, egy szavam se lenne a gyomorfordítóan ocsmány hazugsággal *rendszerváltásnak* hitt nagy átmentősihez. [...] Az én igazi rendszerváltozásom Vera volt.” (51–52.)

„Minden voltam én már, hogy eltartsam hármónkat, csak kokainkínai anyacsászárnő nem. Ebben a későkorakapitalista új világban nem kell egy huszonöt évesnél idősebb

ember, még ha hat nyelven beszél is. Arról nem is szólva, hogy nem tudsz olyan primitív lenni, mint a megbízók. Vagy egy kicsit még annál is bunkóbb. *Oversophisticated for the job* – vagyis túl művelt, kifinomult vagyok a munkához. Ezt kaptam a pofámba, ha éppen válaszoltak. Vagyis akit harmincöt fölött ért a NAGY ÁTVÁLTOZÁS, az dögöljön meg. Volt egy osztálytalálkozó, ahol egykori haverom azt mondta, lopjatok, amíg lehet! Könnyű volt neki, ő az ország egyik legnagyobb nyomdáját privatizálta magának. De mit lopjon egy író? Egy metaforát? Egy életművet?” (104.)

A sakk játék és küzdelem is, amelyben ritka a döntetlen, sokkal gyakoribb a győzelem vagy a vereség. Az életet vagy annak egyes helyzeteit, kapcsolatait persze lehet hasonlítani a sakkozáshoz, ám a férfi és a nő kapcsolatában normális esetekben nem győzelemre vagy vereségre törekszünk, hanem arra a döntetlenre, amely mindkét fél számára nyereséget jelenthet. A Tamási Gábor által is ismert kínai nyelvet és kultúrát említve: az a cél, hogy a jin és a jang kölcsönösen kiegészítse egymást. Ez volt a törekvése Verának és Gábornak is, de kudarcot vallottak. A regény végén Gábornak azt mondja egyik barátja, Geönczeöl: „...sok arab vers szólt olyan sakkjátékosokról, akiket női ellenfelük szépsége annyira elkápráztatott, hogy emiatt elvesztették a játszmát.

Az életben nem az a baj, hogy minden ember vesztes. Nem. Az a baj, hogy az ember *majdnem* nyer.” – válaszolta Gábor. (182.)

AMSZTERDAM STB.

A Temesi-életműnek egyelőre ez a legfurcsább címe. A városnév még rendben volna, hiszen nyilván ott játszódik majd a regény jelentős része, de mit jelent utána az a stb.? Ugyanis minden regényben helyet kaphat a címhez, a fő motívumhoz kapcsolódóan még számos másik is: az egyik, a másik és a többi. Ráadásul a közbeszédben és írásban a stb. legalább két név, dolog után szokott következni, például így: Tömörkény, Móra, Temesi és a többi Szegedhez kötődő író. Így reálisan arra kell gondolnunk, hogy a cím második szava arra utal: az Amszterdam-élmény mellett itt másról is lényegbevágóan, egyenrangúan lesz szó.

Temesi Ferenc nagy világljáró volt, mégis éppen ez a holland város vált egy regény főszereplőjévé, amelybe lehetőleg minél gyakrabban vissza kell térni, megmerítkezni életében, s megmutatni feleségnek, barátnőnek, barátoknak, ismerősöknek. Mindez nem sorolja hátrébb a Kína és Amerika iránti lankadatlan érdeklődést, de megerősíti az írók Európa-tudatában.

A regényben a *Nulladik út* bevezető fejezetét hét út hét fejezete követi. A legelső fejezet és a hetedik út történetének kivételével mindegyik két részre tagolódik, a második részek címe: *Akkor 1–6*. A regény cselekménye Budapesten indul. A Tozer Farkas nevű fiatal író részt vesz a Fölőspéldány csoport munkájában, s egy budaörsi rendezvényükön megismerkedik Jaappal, aki egy kis holland könyvkiadó társtulajdonosa, s második feleségével és előző házasságukban született gyermekeikkel érkezett három napra. Jaap fia Pim, az asszony kislánya Minna. Farkas felajánlotta, hogy lakjanak nála, összebarátkoztak, s ez a kapcsolat vált később meghatározóvá a regény szempontjából. (Művön kívüli információ: a budaörsi rendezvény 1979-ben volt.)

Farkas e kapcsolatnak tudta be, hogy 1983-ban meghívót kapott Amszterdamba a One World Poetry avantgárd költői világfesztiválra. Ez az első út ideje, a másodikra 1986-ban került sor. A továbbiakban nincsenek évszámra való utalások, ha csak az nem, hogy a harmadik és negyedik úton Farkasnak Vera a társa, s a *Királyáldozatból* úgy tudjuk, hogy az ő kapcsolatuk 1990 elején kezdődött, s bő négy esztendeig tartott. Az 5. úton már nincs ott Vera, a 6. út nem valóságos, de már „Vera után” történik. A 7. út nem lehet sokkal később, mert megerősíti az előbbi közlést. Jaap Vera iránti érdeklődésére Farkas így válaszolt: „A négy éves nászútnak vége. Visszament a saját nemzedékébe. Egy ka-kaószínű sráchoz. Mind visszamennemek, csak hogy tudd.” (172.)

Farkas az első útra egyedül ment és repülővel, a másodikra Nadine-nal, a feleségével vonaton. A többire gépkocsival. A 3–4-re tehát Verával, ismerősök autóján, az 5-re F. Jánossal, énekes-sel, aki építésznek tanult, s egy házban laktak. A 6. út különös bevezetője így igazít el: „(Amelyben János kikérdezi Dzsókról Farkast, és ez a történet fölér tíz utazással, a magnófelvétel úgy szar, ahogy van. Idő: Vera után, a lány ugyanis – négy év nászút után – visszament a saját nemzedékébe.)” (137.)

A 7. útra pedig Károllyal és Judittal utazik el Farkas, a bajba jutott Jaap miatt, s mert haldoklik Dzsók a nagyszerű magyar festőnő.

Minden fejezet élén a réges-régi regényekhez hasonlóan a cselekmény kiemelt elemeit tartalmazó tömör ismertetések állnak. Igaz, ilyen összefoglalásokat találhatunk modern útikönyvekben is, ám ebben az esetben még véletlenül sem esik szó a látnivalókról. Nem útikönyv ez, hanem igazi regény.

Mint mindegyik Temesi-regénynek, ennek is összetett szerkezete van. Eleve adott két cselekményréteg. Az egyiket maguk az utazások, az úti élmények jelentik, a másikat a hat *Akkor*-fejezet,

amely elsősorban Jaapnak és családjának a története, szűkebben Jaapnak és nevelt lányának, Minnának a kapcsolata. Ám még ebbe is beépül egy további következetes szál. Esténként Jaap egy-egy holland népmesét olvas fel a lánynak. Ezek szövege is része a regénynek. Ám másfajta vendégszövegekkel is szembesülünk. Már a legelső oldalon olvasható a következő szerzői közlés: „(Előre figyelmeztetek titeket, akik még olvasók vagytok, honjaim, hogy amiket régi munkáimból emeltem át, nem véletlenül kerültek ide, hiszen egész életemben egyetlen könyvet írok, amelynek a mostani címe az, ami.)” (7.)

Ennek megfelelően beépült e regénybe a *Por* egyik címszava, az *ébredés*, ugyanis az első amszterdami út után ezzel folytatta regényét az író. Farkas különböző írásait közlésre adja át Jaapnak. Ilyen a 4. útban *A végakarát*, az 5. útban a *Búcsú egy kocsmától*, a 6.-ban és a 7.-ben *A falu bolondja*.

Tovább fokozza az összetettséget, hogy a regénynek több elbeszélője van. Elsősorban természetesen maga Farkas, az utazó. Másodsorban Jaap, aki odaadja a naplóját elolvasásra Farkasnak, aki ezt a maga „fordításában” közli folytatólagosan a 4-6. út fejezeteiben. Jaap ebbe a naplóban beépített egy részletet Minna feljegyzéséből. Farkas pedig a 3. út kapcsán hosszan idézi Vera naplóját erről az útról. Ennek külön érdekessége, hogy e szöveg jelentős része olvasható a *Királyáldozat* 13. fejezetében. Temesi Ferenc tehát egy regényben idézte a valóságos Vera fiktív vagy igazi naplóját, majd egy következő regényében Tamási Gábor Verájából Tozer Farkas Verája lesz, akitől idézhető Temesi Ferenc – Tamási Gábor – Vera útinaplója. Külön érdekesség, hogy míg Vera az előbbi regényben Gábor nevére alkalmaz számos becéző s néhány csúfolkodó kifejezést, addig itt ugyanezt teszi Farkassal, akiből „Frankó (ezt az egy becenevét szerette a szából, amit ráaggattam” (62), azután Fatyi, Farkó, Fafa, Faca,

Faricskó, Facó, Fari, Faró, Franci, Fatyó. S alighanem elbeszélői szemléletet és hangvételt közvetítenek a holland mesék is fordítójuk és az őket ide illesztő válogatójuk, vagyis az író segítségével. Feltéve és elfogadva persze, hogy ezek tényleg mind igazi holland mesék. A negyedik mese után kérdezte meg Minna:

„Te, mondd, minden népmese ilyen szomorú, ijesztő és félelmetes?

Nem, nem mind, feleltem, csak a hollandok.

Mi ilyen szomorú nép vagyunk?

Ugyan, honnan veszed, feleltem, és be akartam takarni.

Simogattya! hangzott föl követelően a félsötétből.” (113.)

Vera naplójában egyébként ugyancsak több betét található, ezek a festőművész Gerry szövegei: részletek véccéfelirat és sírfelirat gyűjteményéből, az ő véccéjében függő 12 parancsolat, sőt egy napló az ő budapesti látogatásáról. Így felsorolva szinte átláthatatlan szövevény ez, a regényben azonban jól követhető, egyáltalán nem zavarva az olvasást. De még Jaap is idéz egy tíz pontos bölcsekedést az álomról, amelyet vagy ő írt, vagy valaki más. Pim pedig előadja egyszer gitárral „a The Nits nevű holland együttes *A Holland hegység* című számát”, amely a gátrendszeréről szól, s olvashatjuk az angol nyelvű dalszöveget (82.)

Nem útleírás a regény, nem is útirajz, bár Amszterdamból és a hollandokról, életformájukról is sok mindent megtudhatunk. Elsősorban a helyszíntől nagymértékben független emberi kapcsolatok kerülnek a középpontba. Az egész műnek szerkezeti keretet a Farkas–Jaap megismerkedés, barátság ad. Természetesen jelen vannak Farkas hazai kapcsolatai: Nadine-nal, Verával, Jánossal, az alatta lakó szomszédval, valamint Judittal, aki barátságban van Dzsókkal.

Jaap előéletéből annyit tudunk meg, hogy komolyan kábítószerezett, elvonókúrán is volt. A baloldali kiadó, amelyben dolgozik, nehezen boldogul, de próbálnak kiadni magyar antológiát is. Az ő sorsa azért válik különössé és elfogadhatatlanná, mert egyre jobban vonzódik nevelt lányához, a még alig kamaszodó Minnához, s ez a vonzódás, egyre jobban elszakadva az apa és lánya kapcsolattól, egyre inkább szexuálissá válik, a lány mintegy tizenkét éves korában már szeretkezik is. Jaap igen valószínűnek tartja, hogy a felesége valamit sejt a kapcsolat természetellenessé válásából, s mintha még segítene is azzal, hogy esténként beteg édesanyját látogatja meg. A mesék pedig különös módon nem elálmosítják Minnát, hanem élnékítik túl korai szexuális vágyait. Jaap egyszer bevallja a Verát elvesztő Farkasnak, hogy ők szerelmesek egymásba, s átadja neki angol nyelven írott naplóját, amelyet aztán olvashatunk a szomorú végkifejletig: a lány anyja felfedezi, hogy mit művel lánya és a férje. Azt a jelenetet, amelyben a lányból nő lesz, Minna igencsak kifejező feljegyzéséből idézi Jaap, hozzátéve, hogy „Elég félelmetes.” (134.) Jaap már korábban megállapította, hogy: „Elkárhoztam.” (89.) Menekülnie kell felesége indokolt vádjai elől, a nyilvánosság elől, Minna jövője miatt is. A Holland-Antillákra fog költözni, s úgy reméli, hogy a repülőgépek és az internet korában a cég ügyeit tovább intézheti:

„Csak most ne lássam a két csaj egyikét sem. Még hogy az emberek szeretik a szerelmeseket! Ez az Emerson komplett hülye volt.

És mit szól ehhez Minna?

Megbeszéltük, hogy ha leérettségizik, jöhet utánam.

Hm. Inkább ereszd el. Ha szeret, visszajön. Ha nem jön, akkor sosem is szeretett.

Jaap hoz egy sört meg magának egy tonikot.
 Ha te a tökéletességet várnád, egyetlen könyved se fejez-
 néd be. Jól mondom?
 Jól, mondja Farkas meglepetten." (182.)

Farkas a barátságot megtartani akarva búcsúzott: „Nincs más: én is átállok a számítógépre. Akkor nem veszítelek el.” (183.) Vagyis ő nem ítéli el Jaapot, bár felmentést sem ad neki. Tudomásul veszi, hogy ilyen is van, s mivel megtapasztalta, meg is írja.

De még valami vár rá: az utolsó látogatás Dzsóknál. Az előző, 6. fejezetben Farkas részletesen elmesélte János barátjának a festőné életétörténetét. Onnan ismerte azt, hogy még 1983-ban, a szállodában egyszer felkereste őt a nő, és reggelig mesélt. Miként Farkas mondja: „Megtaláltam a lélektestvért.” (137.) A nőnek valóban borzalmas volt az élete, a mesélő ezt folytonosan hangsúlyozza, akárcsak azt, hogy a szakmájában, festőként zseni, s hogy súlyos hányattatásai dacára mindig talpra tudott állni, s hogy most már sikerei vannak. Bár ez az elbeszélés sok évvel 1983 után történik, s Farkas többször jelzi is, hogy sok mindent elfelejtett, sok részletre nem emlékszik, előadása felhevült, szag-gatott és zaklatott, mintegy felidézi a nő hajdani lelkiállapotát. Rejtély, maga Farkas sem tudja, hogy miért neki, akkor még alig ismert idegennek mondja el Dzsók az életét. A „lélektestvér” kifejezés azonban valami olyasmire is figyelmeztet, hogy itt egy különösebb alakmásra is gyanakodhatunk, amelyben Dzsók sorsa egy Farkas által elképzelt szélsőséges élet, egyfajta látomás. Ő nem férfi, hanem nő, nem átlagosan formálódó, hanem egészen különleges az élete, nem művész, hanem zseni, nem társas lény, hanem magányos. S mint az utolsó út alkalmával megtudjuk: nem életre, hanem halálra ítéli a gyomorrrák. Talán nem egészen indokolatlan az olvasói megérzés: Temesi Ferenc – Tozer

Farkas mintha a maga életének démonaival számolt volna le Dzsók sorsát felmutatva.

Jaaptól elbúcsúzva Farkas Dzsókhoz ment. Őt éppen Judit ápolta, felváltva egy másik barátnőt. Judit a férfi számára régi ismerős, s máshonnan tudhatjuk, hogy reménytelen, titkolt szerelem, mindenképpen jóbarát, igazi „lélektestvér”. Szellemi értelemben igazából Judit is alakmás, méghozzá Dzsókkal és Farkassal kapcsolatban is. Farkas mint önmagához, úgy fordult Judithhoz a haldoklóról, a hit változatairól beszélgetve:

„Te, figyelj, Judit. Tudom, hogy nem ez a pillanat most...

Minden pillanat jó, ha igaz a szándék.

Én már nem bírom ezt a hazugságot. A világ minden táján gyóntam, angolul, franciául, csak sose mertem megmondani, hogy nem voltam első áldozó. Egy pap miatt, aki rossz pedagógus volt, és ötévesen, 1955-ben kiűzött a saját vallásomból.

Elegem van a nyöszörgéseidből. Légy már férfi. Tanulj már Dzsóktól egy kicsit... Este, amikor beadom a nagyobb adag morfint, elviszlek a Szent Miklós-templomba.

De én ateista lettem.

Mindent meg kell gyónni. Az egész életedet, mondja Judit, s mintha a világ legtermészetesebb dolga lenne, odaáll mosogatni.” (186.)

Így jutott el Farkas Grácián testvérhez, s vallja meg, hogy gyermekkori elűzése óta volt ő vad materialista, tibeti buddhista, taoista, mohamedán, judaista, sőt:

„megismerkedtem a magyar és más Ázsiából jött ősvallásokkal, a különböző indián hitekkel és kultúrákkal. Tálto-

sokkal és sámánokkal. De voltam én hindu is. Talán azt kéne elmondanom, mi *nem* voltam. Konfuciánus meg sintoista. Végül is az volt a meglátásom (még a többszörösen vallások esetében is), hogy Isten egy és ugyanaz az egy." (...) Minél jobban figyelmezttem a kereszténységre, annál inkább rájöttem egyetemes voltára. De egy kicsit még pesszimista voltam.

Egy katolikus nem lehet pesszimista, mert maga a vallás radikálisan optimista. A kereszténység, azon belül a katolicizmus megtanítja, hogy a szeretet többet ér, mint a szellem és a műveltség. Grácián testvér először mosolygott beszélgetésünk alatt. Tudod, úgy kell hinni, mint a napfölkeltében: nem azért, mert látom, hanem mert általa látom a többit is.

Eszembe jutott Kati kedvenc négysorosa, a *Négysoros* Fernando Pessoa-tól. De nem szóltam róla semmit." (189–190.)

Itt viszont érdemes idézni ezt a verset Somlyó György fordításában, hiszen Kati is azt olvashatta a magyarul 1969-ben megjelent kötetben:

Lehet, hogy

*Lehet, hogy ez lesz életem utolsó napja.
Felemelt jobбомmal köszöntöttem a napot,
de nem azért köszöntöttem, hogy elbúcsúzzak,
csak jeleztem, hogy örülök, hogy még láttam: ennyi az egész.*

Ebben a regényben nem mondja ki Judit vezetéknévét az író, aki a könyvet „Juditnak és Annának” ajánlotta. Egyértelmű, hogy

Kemenczky Juditról van szó. Temesi Ferenc rá emlékezve, az évek száma alapján 2007-re utalva írta le: „Ő vett rá, hogy 57 évesen két esztendőig tartó életgyónást tegyek és visszatérjek katolikus anyaszentegyházamba. Szentolvasót (rózsafüzért) kaptam tőle.” (*Parnasszus*. 2014. 2. sz. 65.)

A regény pedig 2008-ban jelent meg. A gyónásra nagycsüörtök napján került sor, a legnehezebb estén, amely Grácián atya biztató szavával fejeződött be, az ő tudta nélkül is visszautalva a regény legelső mondatára, mely szerint „Isten tollba mondott már minden könyvet.” Farkasnak íróként is segítségre volna szüksége: szokása ellenére nem tudja, miként fejezze be most munkában lévő regényét. Grácián atya erre azt mondja: „Csak Isten tud befejezni bármit is.” (191.)

A regényben három szereplő kerül kiélezett, válságos helyzetbe: Jaap, Dzsók és Farkas. Jaap, az „elkárhozott” férfi a regény végén mintha még nem lenne egészen fölkészülve arra, hogy higadtan számot vessen azzal a cselekedettel, amelyet nemcsak a polgári társadalmi közízlés, hanem a sokezer-éves erkölcsi érzék is elítél, pedofiliának nevez. Jaap láthatóan úgy gondolja, hogy ami mindkét félnek jó, az nem ítélnélhető el. Csak azt felejtí el, hogy a gyermek, a kamasz nem egyenrangúan ítélnélképes fél ebben a kapcsolatban, s azt is, hogy a nevelt lány is az ő gyermekének számít. Egy másik földrészre távozik, de nagykorúsága után folytatná a kapcsolatot. Tervezett útja elvileg válhat majd zarándokúttá, megtisztulást hozóvá, de ez egyelőre csak lehetőség az önmagát elkárhozottnak nevező ember számára. Azt nem tudjuk, hogy Minnát távlatosan mennyire fogja deformálni ez a kapcsolat, de azt igen, hogy Anette tönkrement: összeköltözött egy kemény heroinistával, s maga is azzá kezdett válni.

Dzsók kálváriát járó életútja szörnyű, pokoli szenvedéssel halad a vég felé. Nagycsüörtökön Judittal a túlvilágról beszélge-

tett, hol keresztény, hol buddhista szemlélettel, egyértelműen a halálra készülve. Az ő számára a halál valóban megváltás. Már-tír élete azonban nem volt fölösleges: maradandót alkotott.

Az ő sorsa arra eszmélteti Farkast, hogy életének szellemi-spirituális kételyeit, elintézetlen dolgait rendbe kellene tennie. Farkast a regény cselekményének éveiben két nő is elhagyja, s bár sikeres író lett, most éppen, azaz most és mindig gondjai vannak a munkában lévő könyvével kapcsolatban. A regény már idézett nyitó mondatát érdemes a rákövetkezőkkel kiegészítve megismételni: „Isten tollba mondott már minden könyvet: Hát mit keresünk mi, emberek ezen a pályán? Máté, Márk, Lukács, János amatőrök voltak Krisztus urunkhoz képest. Aki mesemondó volt – még csak nem is írt – mint a legnagyobbak.” (7.)

Korántsem az írói-művészi öntudat kifejezése ez a regénykeze-det, s ez azért is szembeötlő, mert Farkasnál vendégeskedve Jaappal Bartókról is beszélgetnek, s teljes egyetértésben tartják a legnagyobbak közé tartozónak, szinte nem e világi lénynek. Hasonló a helyzet Dzsók megítélésében: ő is zseni, ő is rákban hal meg, talán ugyancsak befejezetlenül hagyva az életművét, amely ugyanúgy gigantikus méretű alkotásokból áll, mint Csont-váryé. Az irodalomra visszatérve, mint már több Temesi-műben olvashattuk, Farkas szerint is García Márquez a huszadik század legnagyobb írója, a költője pedig Pessoa. Farkas lényegében Temesi Ferencként mutatja be önmagát, hiszen a Fölőspéldány csoport tagja, sőt a *Por* szerzője. Az amszterdami fesztiválon megismerkedhetett Robert Creeley és Richard Brautigan ameri-kai írókkal, a beat-nemzedék hírességeivel is. A kortárs világiro-dalomban való tájékozottsága alapján, az írók köztársaságát elképzelve jelenti ki e regényben, itt Farkasként persze, hogy „mindannyian ugyanazt a könyvet szeretnénk megírni, az egész világon.” (21.) Máshol pedig azt mondja, mielőtt az első mesét

felolvasná, hogy „végül is nem a mesélő, hanem a mese számít.” (33.) S ezt nem csupán a népmesékre gondolhatta érvényesnek, hiszen ez annyit jelent, hogy nem a mesemondó személye a lényeges, hanem az, amit és ahogyan előad, akár előszóban, akár írásban. Még később a szereplők nevével kapcsolatban ezt jegyzi meg Farkas: „Különben sem a nevek fontosak egy történetben, hanem a mese.” (42.) Temesi Ferenc műveinek hőseire gondolva Szeles Andrástól Tozer Farkasig és tovább, s tudva, hogy mindez egyetlen könyv, azaz egyetlen mese, megbizonyosodhatunk arról, hogy a nevek változatossága nagyjából azt játéka.

Farkas annak sem örülhetett az amszterdami években, hogy hiába ajánlott írásokat Jaapnak, az jó szándéka ellenére sem tudta elfogadni azokat, mert a holland közönség számára érdektelennek ítélte. De nem ez rendíti meg, nem is Jaap családjának szétesése, hanem a vele egykorú festőművész haldoklása. Judit lesz a „segítő angyala”, aki szinte utasítja a gyónásra. Grácián testvér pedig az a „lelki vezető”, akinek segítségével Farkas rátalál az „igaz útra”, amely nem a térképen rajzolódik meg, hanem az emberek közötti kapcsolatokban, a szeretetben. Nem ez az első olyan regénye az írónak, amely a szeretet fogalmához, az ember sorsában megoldást ígérő lényegéhez vezeti el az olvasót. Nem Amszterdam csillogó világa az igazán lényeges ebben a regényben. Az inkább csak keret, amelyben megmutatkoznak különböző emberi cselekedetek, szerepek, s velük kapcsolatban kérdések és válaszok születnek.

ÚJABB ELBESZÉLÉSEK

A *Por* sikere nyilvánvalóan arról győzte meg Temesi Ferencet, hogy megoldotta a legnehezebbet: a rövidtörténeti formákat úgy illesztette be egy nagyregénybe, hogy a részletek szerves egészet alkossanak. A regény kívánta a folytatást, ugyanakkor a mindennapi élet anyagi gondjai miatt olyan irodalmi és félig irodalmi feladatokat is el kellett vállalnia, amelyek korlátozták a regény által igényelt időt és energiát. Egyértelműen az irodalmi tevékenység körébe tartoznak az író kisepikai művei, rövidtörténetei. Ezek részben elbeszélések, sokkal nagyobb mértékben tárcák, publicisztikai munkák, kisesszék. A műfaji elkülönítés korántsem egyszerű, s talán soha nem egyértelmű, ugyanis Temesi számára magától értetődő a műfajok keverése. Megmutatkozik ez azokban az írásaiban is, amelyeket elbeszéléseknek nevezhetünk. Kevés született belőlük, s mindegyik helyet kapott a „válogatott novellák” kötetében (*Hogyan nem találkoztam Allen Ginsberggel.* 1990.) A szerző műfaji önmegnevezése tehát az, hogy ezek „novellák”, vagyis ő legalábbis az elbeszéléssel rokon értelmű kifejezésnek tekinti ezt a fogalmat. Nem áll ezzel a felfogással egyedül, s már azért sem érdemes elméleti fejtegetésbe kezdeni, mert a nyolc régebbi, 1974–1975-ben keletkezett írást a kötetben mindössze hét újabb követi, amelyek 1982 és 1997 között készültek, s amelyek közül négy akár útinaplóként is értelmezhető.

Ezt a négy írást a 3. könyv élén *Vissza az irodalomba* cikluscím alatt olvashattuk korábban. Az írói életút, az e tárgyba vágó utalások és vallomások alapján pontosan tudható, hogy az első könyv megjelenését követő hosszú alkotói csönd valóban indo-

kolttá teszi ezt a cikluscímet. Milyen életrajzi elemek jelölik ezt a visszautat? Pusztán a történetek játékosan szellemes címei alapján nehéz lenne akár megsejteni is. Íme:

Vissza az irodalomba, vagy ernyőm aranykora, avagy séták a birhami erdőben,

Vissza az irodalomba, avagy az eltörött utazás,

Vissza az irodalomba, avagy hogyan nem találkoztam Allen Ginsberggel,

Vissza az irodalomba, vagy szerelem egy elfelejtésben, avagy hajóvonták találkozása tilos.

Ezek a művek a megírt történetek időrendjében követik egymást, azonban a legutolsó keletkezett legelsőnek 1982-ben, a többi 1988-ban. Az első mű egy romániai út 1976-ban, vagyis még a legelső Temesi-könyv megjelenése előtti évben. A második mű 1979-ben Olaszországba, Párizsba, Brüsszelbe vezet. A harmadik út nem külföldre visz, hanem a Fölőspéldány-csoportba, az időpont 1979–1980.

Végül a negyedik út fő helyszíne a nagymarosi alkotóház, talán 1980-ban. Nyilván ez a helyszín és ez az évszám indokolja, hogy a „Vissza az irodalomba” ciklusnak a záró darabja legyen. A történet azzal fejeződik be, hogy a férjéért jövő feleség megkérdezi: „Haladtál a munkáddal? Valamit, mutattam fel egy sovány, de elszánt külsejű dossziét.” (Az idézetek a 3. könyv alapján. 86.) S ez bizony a visszatérés első jele, még akkor is, ha más kijelentésekből tudjuk, hogy Temesi pontosan 1983. április 11-én kezdte csak el írni az öt híressé tevő regényt.

Ennek a ciklusnak a címe bizonyos mértékig félrevezető, hiszen korántsem csak a Zoltán István nevű fiatal író alkotói gondjairól van szó. Az első útirajz Mániának nevezi a meglátogatott országot, amelynek fővárosa Bámula, pénzneme pedig a senyv. A fővárosból eljut az utazó Darázsfészekföldre is: Vásárhelyre és

Horzsoltra, ahol a Zsongó temetőt is felkereste. Ezernyi utalás, kijelentés teszi nyilvánvalóvá egyrészt azt, hogy ez az ország Románia, másrészt azt, hogy itt diktatúra van, harmadrészt pedig azt, hogy ebben a nemzetiséggé vált magyarok kétszere-sen el vannak nyomva. A fiatal író felkészülten utazott el, hiszen programtervét Tápai Mihály (azaz Ilia Mihály) állította össze. A „mán” éberség azért működött. A vendég számára nem tették lehetővé, hogy előbb utazzon Horzsolt városába, ahol akkor volt Szisz, azaz Szilágyi Domokos temetése. Zoltán megállapítja, hogy: „Aki egy sosemvolt múltat hazudik magának, arra ítéli magát, hogy a jövője is hasonló legyen. Nehéz lesz az ébredés ebből a mákonyos álomból.” (27.)

Kolozsváron beszélgetett író társaival:

„Ezek?, mondta Zsombor. Nagy kortyokban nyelte a bort. Azt akarják, hogy elmenjünk innen, mint a lányok, asszonyok. Kevesebb magyar gyerek, kevesebb magyar szó. Úgy neveznek minket, hogy „hazátlanok”. Azok is leszünk, maholnap.

Haza csak ott van, hol jog is van, dobtam közbe.

Ha egy fasiszta országban élsz, mondta Géza, mint ez is itt ni, és nem tartozol a többséghez, akkor csak másod-osztályú rabszolga lehetsz. Első osztályúvá csak önmagad teljes elárulásával vagy még inkább fölszámolásával vál-hatsz.” (30–31.)

A Nyugati pályaudvaron a felesége várta az író:

„Mi van Darázs-fészekföldön?

Puskapor és örök eső, mondtam. Kerítsünk egy taxit, otthon akarok már lenni, érted. Friss sütetű feleségem, aki csak szebb lett, mialatt távol voltam, csak nézett.

Otthon átöleltük egymást. Szégyen, nem szégyen, percekig rázott a sírás.

Gyereket akarok, mondtam aztán. Sok-sok gyereket.”
(32–33.)

Zoltán István – Temesi Ferenc vallomása a trianoni átokkal sújtott magyarság mellett a legemberibb módon fakadt ki. Mánia földjén „sétálva” Shakespeare birnami erdejének említése minden zsarnok törvényszerű bukására utal. De mit jelent az „ernyőm aranykora”? A vendég hosszú hajával és öltözetével mindenhol feltűnést keltett, „mindenkit megbűvölt”: „kikericssárga” kordfarmer és egy „kapucnis, bélelt átmeneti kabát” volt rajta, s ez utóbbit nevezte tréfásan az ernyőjének. Hazatérése után ezt a kabátot már csak a kertjükben használta, majd néhány hónap múltán regény-töredékével együtt elégette. Érthető hát, hogy Mániában volt e ruhadarab „aranykora”. Megsemmisülése után sajnos másfél évtizedet kellett várni arra, hogy hasson a tűzvárás, hogy elpusztuljon a zsarnok.

A ciklus darabjaiban rendszeresen feltűnnek irodalmi kérdések. Ebben az első történetben egy francia(?) szerzőt idézve: „A regény számára nélkülözhetetlen, hogy olvassák és értsék. Ezt a *mai* íróknak is tudniuk kellene. A Bovaryné szerzője tudta, hogy az igazi irodalom mindig veszélyes.” (14.)

A második történetben a magát Ignácnak nevező elbeszélő úgy véli, hogy „új szerelem nélkül nincs új regény” (34.) Ezzel a tervvel indul útnak. Párizsban azt mondja egy ismerősének, hogy regényt ír, Magyarországról. Egyszer egy Londonban megismert, ekkor már a harmadik gyermekét váró asszonnyal beszélget:

„Mesélsz itt nekem, nem hiszem! Megrázta győzedelmes, gesztenyeszín zászlóját.

Igazad van, mondtam. Csak mesélek. Néha az az érzésem, nincs is. Meseország. Most már az üvegből ittam. Tegnap voltam egy kocsmában, aminek Trianon a neve! [...] Holnap hazamegyek Meseországba.” (43–44.)

A harmadik történet középpontjában a fiatal író rövid neoavantgárd korszakának megjelenítése áll. Ennek két fontos következménye van. Az egyik az a felismerés, hogy ezek a törekvések lényegében idegenek tőle, a másik pedig a Judit-kapcsolat, amely nemcsak reménytelen szerelmet, hanem fontos szellemi-irodalmi barátságot eredményezett. Idézettel indul a mű: „Jaj annak, aki mindent elmondott, amit mondani tud. Mondta Voltaire. Én meg nem mondtam még el semmit.” (45.) Egy másik vallomás: „Szobrászatban a görögöt, festészetben a németalföldit (Magritte-ig bezárólag), zenében a *barockot*, építészetben a gótikát, irodalomban valami *ezutánit* kedveltem, s közben ilyen nyavalyás, modernista ötleteim voltak.” (53.) A budaörsi zenei-irodalmi esten viszont „megértettem, mekkora felelősség is valójában szólni az emberekhez.” (56.) A Kemencének becézett Judit pedig így biztatja: „Nem kell annyit beszélni róla, mondta, mintha már írt volna regényt. Hozzá kell fogni, majd írja az magát!” (57.)

A negyedik, az alkotóházi történet a gyakorlatban hol meg erősíti, hol cáfolja azt a korábbi feltevést, hogy új szerelem kell az íráshoz. Pedig ezért utazik el az író: „Szökőévet írtam éppen. Túl jól sikerült ugyanis a házasságom. Feleségemmel elszántan szerettük egymást, ő pedig szép lassan tévéújság-előfizetőt, havi lottózót, gépkocsinyereménybetét-könyvelőt, és ami a legfontosabb: büszke apát faragott belőlem, pusztá jóindulatból. [...] A magamfajta szellemi fogyasztékosok mindig gyanakszanak, ha túl jól mennek a dolgok. Foszladozó szerelmemet különféle csavargásokkal próbáltam toldozni-foldozni”. (65.)

A még mindig fiatal író az alkotóházban első este rátalál Eszterre, a festőnőre. Majdnem egy hónapi szerelmeskedés után azonban azt közli vele: „Melletted egyszerűen nem lehet írni.” Amikor azonban Eszter a pesti szeretője helyett őt választja, a győztes örömével utazik vissza az alkotóházba, s úgy véli, már az irodalomba is szinte visszaérkezik: „Dunakeszinél már tudtam az első mondatot.” Eszter azonban vele is szakított, s Budapesten maradt. Amikor az íróért eljött a felesége: „Ahogy megszólalt, tudtam, hogy ez a hang hiányzott nekem mostanáig. Hogy ez a hang az otthonom.” (86.) S talán elfogadja majd azt, amin megsértődött, amikor egyik beutalt társa mondta neki: „A meg nem írt írás gögöt szül, tudod. A jól végzett munka termi az alázatot.” (84.)

A szív bőjtje az azonos című kötet élén áll. Témájának nagy hagyománya van a magyar irodalomban is: kutyatörténet. Teljesen egyéni megoldással él azonban az író, ugyanis úgy alkalmaz két elbeszélőt, két nézőpontot, hogy ezek folytonosan egymásra utalnak. Ez a téma a kezdetek óta foglalkoztatta Temesi Ferencet. *Kutya* (címszó egy értelmező szótárból) című elbeszélése még 1974-ben keletkezett. Ennek a műnek elsősorban nem a téma rokonsága miatt van jelentősége, hanem azért, mert a zárójeles értelmezés alapján nyilvánvaló, hogy a szótárregény ötletének első csírája ez a munka. S arra is emlékezhetünk, hogy *Kutya* címmel elkezdett írni egy regényt is, amelynek kéziratát megsemmisítette. *A szív bőjtje* viszont szerencsés napok szülötte. Kijelenthető róla, hogy Temesi Ferenc kisepikai alkotásai közül alighanem ez a legfontosabb. Aki antológiát fog készíteni a legjelentősebb magyar elbeszélésekből, annak okvetlenül számolnia kell ezzel az alkotással.

A történet élén két mottó áll. (A kínai írásjeleknek csak a hangzásbeli átíratát idézem.)

„Összpontosítsd figyelmedet. Ne hallgasd, amit meghall a füled, de hallgasd, amit meghall a szíved (hszin'). Ne hallgasd, amit meghall a szíved, de hallgasd, amit meghall a lelked (tyin'). Amit hallasz, ne jusson túl a füleden, szíved összpontosítsa figyelmét. A lélek üres (kon') lesz, és megragadja a valóságot. Az őslénnyel való egyesülést (tao dze) csak ürességgel lehet elérni, ez az üresség pedig a szív böjtje (szin csáj).”

Csuang-dze

„Most összecsapok egy kis regényt, harmincoldalas lesz.”

Lautréamont

A második idézet könnyed nyeglesége teljesen idegen ettől az alkotástól, a korlátozott terjedelemre viszont helyesen utal. Elűt ez az idézet a megelőző, elvontan filozofikus szövegtől, amely a taoizmus egyik ősi gondolatát járja körül, amely az írott kínai forrásokban elsőként foglalkozott az élet és a halál, az átváltozás kérdéskörével.

Kezdjük el olvasni a művet!

„Meglepne, ha az emberek boldogok volnának. Csak emberek hihetik azt, hogy ha bekerítenek egy darab levegőt, és elnevezik háznak, akkor már befoghatják a lélegző lelket is. Jóformán egyedüli fogásuk ez: körbekerítenek sárral egy ürességet, megégetik, és elnevezik edénynek; szavak csorba pengéivel, számok szegényes szilánkjeival körülödföldök a megfajthatatlant, összefűzik, és könyvként kiadják, hangok színes tollaival körülcirógatják a kimondhatatlant, az érintéseket vonalak közé pötytyözik, és ezt hívják szimfóniának. A láthatatlant körbefestik, a megfoghatatlant szob-

raikkal körültapogatják, az elérhetetlent keresztül-kasul fényképezik kameráikkal, körüláncolják a mozdíthatatlant. És még büszkék is rá.” (*A szív bőjtje*. 7.)

Az ókori kínai filozófus gondolataihoz csatlakozik ez a szöveg, nyilván egy figyelmes olvasó meditációjaként. A rákövetkező mondatok azonban egészen mást bizonyítanak:

„Egyetlen ember sem lehet olyan okos, mint egy kutya. Nekem nincs egy gondolatom se, mégis többet tudok azoknál, akik minden napköltötte napon beszélő és villogó dobozokból hirdetik, hogy kiderítettek, kitaláltak, felfedeztek, feltaláltak, egyszóval megértettek valamit. [...]”

Én tudom a titkot: nincs semmi tudnivaló. Csak egy: a szeretet. A körmöm hegyéig szeretetből vagyok én.” (8.)

A filozófus után a kutya szólal meg elsőként, s csak utána az ember, a gazda, aki természetesen éppen Lautréamont hatalmas, mintegy háromszáz oldalas poémáját olvassa franciául. Az elbeszélésben mindvégig váltogatja egymást a kutya-elbeszélő és gazda-elbeszélő. Mindegyikük hatszor szólal meg, s közben kibontakozik egy kutya élettörténete. Pontosabban kettőé, ugyanis az első kutya hamar elcsavarog a gazdától, de a második kitarthatna elmúlásáig. A két kutya gondolkodásmódja mégis mintha azonos lenne. Még az első medítál így:

„Halálfélelem – jó vicc. Mintha egyáltalán meg lehetne halni. Én már 33 kutyaöltőt megéltem, s amilyen pechem van, a következő létben megint embernek kell lennem, de ezen a marhaságon, már mosolyogni sincs kedvem. Kutya-mosoly – nem hiszitek, mi?” (8.)

„Tudom, hogy mit beszélek, valamikor én is voltam volt ember. Csak velük szemben én ezt nem felejtettem el.” (10–11.)

Furcsa dolog ez a lélekvándorlás, hiszen a Bundásnak nevezett kutya, íme, pontosan ismeri a múltját. Utóda, ugyancsak Bundás, rendszeresen hivatkozik a kínai kultúra klasszikusaira. Csuang-dze tanításain meditál, azokról, életformájáról, gazdájáról rendszeresen tesz kritikus megjegyzéseket. Járja a „megvilágosodás” útját, a gazda büntetéseit közönnel fogadja. Megvénülve, félig már vakon a halál foglalkoztatja, s amikor egy kutyakölyköt hoznak mellé a kertbe, tanítgatja, bár érzi a maga sorsát.

A gazda, a „falkavezér” íróember, szerelméhez költözött a belvárosból a kertvárosba. Van egy nevelt lánya, fia születik. Életútjának kutyaéletnyi időszakát részben az ő elbeszéléséből ismerhetjük, részben azonban Bundáséból. S míg fordítva ez természetes, tehát a gazda sajátmagáról és a kutyáról is nyilatkozhat érdemlegesen, addig a kutyától sem filozofálást, sem naplóírást nem várhatunk el. Most mégis ezt kapjuk. Ebben a történetben mindegyik elbeszélő nagyon jól ismeri az emberek és az állatok világát is, bár mintha a kutya lenne a tapasztaltabb. Mindkét elbeszélőt mintegy felettes énként ugyanaz a szuper-elbeszélő hozta létre és mozgatja, s így még azt is megteheti, hogy a mű kezdetén és végén jelentős mértékben eggyé olvassza őket. A már idézett nyitó bekezdés felfogható mindkét elbeszélő közös véleményének is, s így a szuper-elbeszélő gondolatainak summája. A történet befejezése még különösebb: szinte eggyé mosódik ez a három elbeszélői szint. Az öreg Bundás beavatja az igazi kutyaéletbe a fiataalt. S akkor így folytatódik egy fohással a szöveg:

„Van Csang [...] az irodalom istene legyen most velem.
Vagy legalább az egyik segítője, a vörös ruhás, hosszú sza-

kállú, vén Csu-ji – vállam fölött pillantson dolgozatomba, s intsen a fejével: mit is kell írni.

Ősz volt, fújt a szél, én meg csak rohantam a rozsdás délutánban, és már nem is tudtam s szél visz-e engem, vagy én a szelet.” (30.)

Természetesen Bundás az, aki rohan, de Amerikában, indiánok és turisták között a karneválban. Találkozik egy férfival és egy nővel, a nő barátságos, a férfi fél a kutyától. Teljesen realista a jelenet, mégis szürreális, hiszen ha a kutya beszéli el, akkor álomszerű látomás az utolsó útjáról, mely soha nem látott tájra vezette el, s amelyben valamiként érzékelteti azt is, hogy gazdája és annak felesége között konfliktusos a kapcsolat, s a férfi, alighanem ezért is, inni akar, „mint a Ferry”. A férfi megdobja a kutyát, az elfut. A következő mondatban a gazda szólal meg:

„It’s a shaggy dog story.

Mit mondasz? kérdezte a feleségem. Szeme az országutat vigyázta. Az ég álmai – futott a kocsi a szél szálazta felhők alatt.

Ez egy bozontos kutya története.” (32.)

És ez a férfi közli a feleségével, hogy már nem szereti, de persze barátok maradnak, s „Tizenöt év után az nem kevés.” Hazaérnek. S a kutya sírja mellé jelképesen odakerül a gazdáé is:

„Otthon két rívó gyerek várt.

A vesztség elleni oltástól, hüppögték.

Az előkertben gyermekfejnyi kavics a madzaggal összekötött, kicsiny kereszt tövében. Kerestem hozzá még egy nagy kavicsot.

A hazulról hozott, rózsaszín kockás pokróc lett a szemfedőm, a saját, keménypapír bőrröndöm a koporsóm. Az, amellyel a fővárosba jöttem.” (33.)

A zsidó Isten Debrecenben (1993) valóban novellának nevezhetően tömör történet. Cselekménye mindössze kétnapnyi. A Debreceni Dzsessznapokra utazó együttessel tart az elbeszélő és dzsesszkritikus barátja, akiről megtudjuk, hogy „a kibucban töltött egy év óta Köb szinte kizárólagos témája a zsidósága”. (*Hogyan nem találkoztam Allen Ginsberggel.* 141.) A város fölfedezése közben Köb este megtalálja a zsidó imaházat, ahol éppen véget ért a szertartás. Megörülnek nekik, mert egy amerikai vendégüket szeretnék köszönteni, megvendégetni, de kell egy nem zsidó ember, aki majd bezárja az imaházat utánuk. A szertartásos ünnepség után az elbeszélő megállapítja, hogy „az Isten pedig Isten, akármilyen nyelven imádják is.” A szigorú vallási szabályokon meditálva pedig ezt mondja a barátjának:

„Én nem tudom, hogy egy ilyen kemény Istent mért nem hagynak ott.

Köb annyit mondott erre:

Egyetlen zsidó sem olyan bolond, hogy keresztény legyen.

Kivéve, ha nagyon okos, mondtam én. Itt van például Einstein, a legnagyobb zsidó Krisztus óta, ő is kikeresztelkedett.

Ezt nem nagyon feszegettük tovább, de elmerengtem, mért van az, hogy a többi népnek nemzetisége van, a magyaroknak-írnek-zsidóknak félelmei.” (144.)

Amikor a hazaúton éjszaka a kocsi működésképtelenné vált, Köb megjegyezte: „Látod, milyen erős a zsidó Isten?” Sábesszok ugyan-

is utazni sem lett volna szabad. Taxival Szolnokra mentek, ott Kőb talált egy zsidó ismerőst, így nála aludhattak, majd reggelizhettek: „Látod, ez is a zsidó Isten, mondta Kőb tele szájjal.”

Egy új-zélandi író emlékirataiból – ez a címe a válogatott elbeszélések kötetében az utolsó írásnak (1997). Itt kerül a legmeszezebbre az elbeszélő a szerző-író valóságos életrajzától, dacára annak, hogy mégis nagyon sok az önéletrajzi elem. Az író magyar származású, Szegeden született s élt 1956-ig, amikor szüleiivel emigrált. Apja azért választotta ezt az igencsak távoli országot, mert oda soha nem fognak eljutni az oroszok. Temesi Ferencsel egyidős, írói neve azonos az ő kedves álnévével: Terence Mefis. Bölcsészkart végaz angol-francia szakon, könyvtáros lesz. Angolul ír, s első regénye, amellyel rögtön világhírűvé válik, a „Bridge” (*Híd*) címet kapta. Különösen hosszú című második regénye a „We Don't Want To Lose You But We Think You Ought To Go” – s ez körülbelül így fordítható: „Nem akarunk elveszíteni, de úgy gondoljuk, hogy el kellene menned”. Igen érdekesek azok a fejtegetések, amelyek a regényíró-lét robotjáról, a „nemzetközi író” életviteléről szólnak, a történeteket azonban jelentős részben az is mozgatja, hogy Mefis létrehozott egy alapítványt fiatal magyar írók részére, s az első évre kiválasztott két szerző meg is érkezett. Ez a két férfi semmiféle szakmai munkára nem volt hajlandó. Egymást, kozmopolitának, illetve népiesnek tartva, utálták. Unták az ottani eseménytelen életet. Költötték a magas ösztöndíjat, újabb költségekbe verték a házigazdát, távollétében maori lányokkal éltek együtt, felgyújtották a garázsát, szeretkeztek válófélben lévő feleségével. A kétségbeesett házigazda végül hazakergette őket, s többé nem ítélte meg az ösztöndíjat. Az elbeszélésnek ez a szála egy lehetséges nézőpont alapján szatirikus, egy másik szerint viszont inkább tragikomikus. Két olyan fiatalot mutat be, akik nem képesek élni a számukra felkínált jó

lehetőséggel, ingyenélők, zsványok, selejt-emberekké, erkölcsi hullává válnak, hiába mutattak első írásaik tehetséget. Nem azért voltak írásra képtelenek, mert éppen alkotói válságban szenvedtek, hanem azért, mert erkölcsi érzékük szűnt meg. Egészen más-fajta válság ez, mint az, amelyikben első kötetének megjelenése után Temesi Ferenc szenvedett. Feltehetően mégis szerepe volt az ő írói válságának abban, hogy ezt a két névtelen (A. B. és C. D.) figurát megteremtette, ugyanis ők annak az elhagyhatatlanná váló pokoli bugyornak válnak a lakóivá, amely a válságot erkölcsi nihilizmussal próbálja semlegesíteni.

Az „emlékiratok” két szörnyalakot rajzolnak meg, de ugyanennyire lényeges az elbeszélő életrsorsa is. Korántsem bőbeszédűen, némi fanyar öniróniával tárja elénk a „nemzetközi író” nem feltétlenül irigylésre méltó életét, amelyet nem kis mértékben az ügynöke irányít a konferenciákkal, könyvbemutatókkal. Magánéletének fő konfliktusa, hogy van egy szeretője, aki vele utazott egy mexikói útra, s ezt a felesége is megtudta, s válóperre készült. Magára maradva az író, aki ekkor tért át a számítógép használatára, leírta legújabb művének a címét: „Bűneim könyve”.

Az új-zélandi író ezekben a hónapokban Mexikó mellett járt Londonban, Amerikában. Módja van összehasonlítani az egyes országok társadalmi berendezkedését, életformáját, az emberek mentalitását, beleértve szülőhazáját és választott hazáját. Apjának halála után hollandiai házába menekült, elviselni a fájdalmat. Itt „Csak a Tibeti Halottaskönyv, meg a Biblia volt velem, Márquez regényeit és Pessoa verseit leszámítva.” (185.) (Temesi Ferencnek is ez a névsora.) Az emlékirat elején Mefis kijelenti, hogy „én még rosszat nem mondtam Magyarországról” (175.) Egyszer alföldi tanyát is vásárolt, amelyet végre hazlátogatva fel is keres. Boldog szeretne lenni, de tapasztalatai a szülőföldjén elkeserítőek: „ebben a banántalan banánköztársaságban” (188.)

„a farkaskapitalizmusnak azt a válfaját kapták meg földijeim, melyet a farkasok sem kedvelnek.” (191.) Legfontosabb észrevétele sajnós a megírás évétől függetlenül elgondolkoztató: „Új-Zélandon minden párt tudja, hogy a haza java, hogy azt ne mondjam üdve – előbbre való, mint a párt érdeke. Ezért bármikor készek egy nagykoalícióra. Ide még ellenség se kell: elintézzük mi magunkat.” (187.)

Terence Mefis nyugalmasnak látszó életét három esemény kavarta fel. Előbb könyvének sikere. Profi író lett, s ez ugyan meghozta az anyagi biztonságot, de teljesen átalakította az életformáját: „Apámat és anyámat végre ki tudtam váltani a mindennapi robotból. Magamat soha. Egy író mindennap író.” (175.) Megállapítja azt is, hogy „az olvasók a szerző vérét akarják, ez nem vitás.” (197.) Világszemléletét legpontosabban alighanem a következő mondat fejezi ki: „Az életnek értelmet kell adni, annál a nyilvánvaló ténynél fogva, hogy nincs értelme, morfondíroztam hazafelé menet, vagyis hogy szülővárosomba térvén.” (190.) A történet háttérében megképződik az a gondolati játék is, hogy vajon milyen lett volna az elbeszélés szerzőjének az életútja, ha 1956-ban emigrál a családjá. Feltehetően vagy nyilvánvalóan angol nyelvű szerzőként létezne, s talán soha eszébe nem jutott volna az anyanyelvbe zártság s a „provinciális író” fogalma.

A másik konfliktust a szerető, a házasság válsága, a válás, felnőtt gyerekeinek rosszallása jelenti. Mint az előbbit, ezt is megélte az elbeszélés szerzője is, ennyiben tehát önéletrajzi gyökereket is felfedezhetünk. A harmadik esemény a vendégek megérkezése és viselkedése. Erről most már csak annyit, hogy ez a tapasztalat erősíti meg az „új-zélandi” írókat abban, hogy etikum nélkül nem születhet érvényes műalkotás. Ebből következik az is, József Attilát idézve, hogy „dolgozni csak pontosan, szépen, / ahogy a csillog meg az égen, / úgy érdemes”.

FILMES TÖRTÉNETEK, BABONÁSKÖNYV, GYEREKMESEK

Temesi Ferenc otthonossá lett a regényformában, megfigyaltak elbeszélései, de nem műfaji kísérletező kedve. Előbb tárcákat, publicisztikai műfajokat próbált ki, majd következtek mások is.

A film, a huszadik század művészete, amely sok évtizeden át el sem tudta képzelni önmagát szépirodalmi alkotások nélkül. Csak az évszázad utolsó harmadában kezdett elterjedni a rendezői film, amelyben legfeljebb mellékszereplő lehet már csak egy forgatókönyvíró. Temesi Ferenc a régi hagyományt folytatta, amikor filmnovellát (vagy filmregényt) írt *Pejote* (1992) címmel, s akkor is, amikor korábbi szépprózai műveit, azok motívumait felhasználva megalkotott egy irodalmi forgatókönyvet. A *Tiszavirág a Kölcson Idő* című regényújtság két kötetében jelent meg húsz folytatásban (2005–2006).

A *Pejote* Amerika-szerte elterjedt kaktuszféle, amelynek egy főként Mexikóban élő válfaját az indiánok évezredek óta szent növényként használják rituális célokra, gyógyításra, de hallucinogén állapot elérésére is. Sokféle változata van, ezért hatása is eltérő lehet, akár igen veszedelmes következményekkel. Ha a pejotét fogyasztod, „egy napig lebegsz tőle, és megérted, amit csak sejtettél, megtalálod a békét” (15.) – mondja egy helybeli. Egy másik úgy fogalmazott, hogy ez a növény „az istennel való társalgáshoz” szükséges a huichol indiánoknak. A regény főszereplője útközben egy könyvet olvas Carlos Costaneda *Don Juan tanításai* című világhírűvé vált munkáját, amely egy indián jónál töltött tanulóévekre hivatkozva a különleges létállapotok

eléréséről értekeznek. A könyv mottója is tőle származik: „Azt mondom, hogy értelmetlen egy ösvényre vesztegetned az életedet, különösen, ha annak az ösvénynek nincs szíve.”

A könyvnek van egy „kiadói” előszava:

„Ez egy érzelmes valami. Egy kisregény vagy filmregény vagy filmes próza vagy micsoda. Csupa-csupa közhelyekről: szeretetről és megbocsátásról és boldogságról meg magyarságról meg chileiségről. Ki ne hagyjuk: a tequiláról, amiről a boldog szerző úgy gondolja, nem értjük, ha nem teszi mellé: pálinka. Ez egy piros-fehér-zöld könyv, Mexikóról.

Vagy a legkevésbé Mexikóról?

Tisztaságról, de mégis inkább barátságról...

Talált gyermek ez, de nem lelenc, igazi szerelemgyerek – POR után, valahol a HÍD felénél.”

A regény voltaképpen egy utazás története. Egy magyar író, Tengődi Ferenc egy mexikói író-kongresszusra utazik, ahol a posztmodernizmusról kell előadást tartania. Tárgyias stílusban jegyzi fel az eseményeket. Nem jelenthető ki, hogy naplószerűen, mert az elbeszélő harmadik személyben szólal meg, s az író kezdetben idegennek nevezi. Feltűnő, hogy elsősorban nem a tárgyias, hanem a képszerű közlésre törekszik. A szöveg jelenetekből áll, pergő párbeszédekből, megfilmesítésre kívánczó helyszín- és szereplő-leírásokból. Rövid fejezetek következnek egymásra, összesen 45, s legtöbbjük rendkívül tömör. Ez mozgalmassá, olykor színes forgataggá teszi a történeteket, amelyekben maga a kongresszus szinte mellékessé, pusztán ürüggyé válik, s a kísérek, a barátok, a találkozások kerülnek a középpontba. Az Idegen megkapja a Pancho becenevet, útítársai Pablo, Valéria és Griselle. Sorsukban szerepe van a tarot-kártyának és a jóslásnak.

Az Idegen kapcsán A Bolond, Pablo kapcsán A Mágus, Griselle kapcsán pedig A Főpapnő kártyája tűnik fel. Pancho egy alkalommal, kártyát vásárolva jóslatot is magának a boltossal. A *Híd* lapjairól ismerős jóslás (435–437.) itt kiegészült:

„Találkozni fog egy kislánnyal, egy kislánnyal? Nem egész biztos, hogy lány, találkozni fog egy soha nem látott állattal, különösen messziről jött emberekkel és még különösebb ittlakókkal. Valakivel, aki a céljai felé vezeti. De ami legfontosabb: találkozni fog önmagával. Megtalálja a lelki békéjét. Ez az út igazában a tudattalanban zajlik. Lezárul életének egy szakasza. A víz találkozni fog a tűzzel. Nyomában a halál jár. A csapást, elszakadást megvilágosodás követi, kitarul az ég, magasabb szellemi horizontok tűnnek fel.” (60.)

Cseng a telefon, a jós kimegy. Az Idegen látta, hogy a magyarázatból kimaradt egy lap. Felveszi, s az van ráírva: „Catástrofe”. Egyelőre azonban semmi baj nem következik. Megkóstolják a pejote gyümölcsét, de annak nincsen tartós következménye. A tengerpartra, Tenacatita falucskába érve pedig igen jól érzik magukat, ám az óceánban úszva Panchónak látomásai vannak, végül fulladni, félni kezd. Ez a falu mindössze százötven lelkes, de kempingezőként lakik itt még néhány család. Azonban mindannyian útban vannak, mert egy japán szállodasort képzelt erre az édeni helyre. Lefizeti a rendőrséget, azok pedig fegyveresen, indiánokat felbérelve támadnak egy éjjel a településre, felgyújtják azt, lövöldöznek. A helybeliek elkergetik őket, de néhányan meghalnak, több ház leégett. Panchónak másnap haza kell indulnia. A búcsúfotó készítésekor Griselle gépéből A Bolond kártyája csúszik ki. Az író Amszterdamban szállt át a célhoz vezető gépre, végül az ottani repülőtéren búcsúznak el a hazafelé utazó-

tól, aki mások életében ugyan, de megtapasztalt egy katasztrófát. S aki most visszagondol a mottóra, medítálhat azon, hogy melyik ösvényt lenne célszerű elkerülni, főként akkor, ha „nincs szíve”? Talán azt, amelyikre a pejote fogyasztása után jutunk? Castaneda bizonyosan nem erre gondolt. Vagy arra az ösvényre, amelyen a globalizmus halad, s még a gyújtogatástól, a gyilkolástól sem riad vissza, hogy elérhesse természetellenes céljait? Leginkább talán arra, amelyiket áttételesen sugallja a történet: járjuk a barátság ösvényét, mert annak van „szíve”.

Másodízben az elbeszélés a *Kölcsön Idő* lapjain *Tenacatita* címmel jelent meg. Itt nincs sem mottó, sem előszó, de van epilógus: „Mai fényképek az öbölről” ezzel a szöveggel: „Ennyi volt idáig. Úgy az ezredfordulóig. Azóta Tenacatita turistaparadicsom lett, szegény. Ha nem hiszitek, nézzétek ezeket a fényképeket. Nincs menekvés. Ennek is VÉGE.” (II. 550.)

A *Tiszavirág* nem elbeszélés, hanem olyan irodalmi forgatókönyv, amely formájában a színműhöz áll a legközelebb. A történet központi figurája Károly, akinek az életútját kisgyerek korától körülbelül huszonöt éven át követhetjük. Egyetemistaként megismerkedik az Íróval, akit Szeles Andrásnak hívnak, s aki pártfogásába veszi fiatalabb társát. Károly apjának kívánságára a Műegyetemre jár, de otthagyja azt, könyvtáros és bölcsészhallgató lesz. Egyértelmű, hogy író szeretne lenni. Temesi Ferenc most úgy kettőzi meg saját életútját, hogy felmutat egy író, s abba is sok mindent belerajzol önmagából, ugyanakkor Károlyban is ő van jelen: a gyerekkor, az iskolás évek eseményeiben, később tragikus módon az autós balesetben és sok más történetben is. A forgatókönyvnek körülbelül a kétharmad részénél történik ez a baleset, s utána határozottan eltávolodik az önéletrajztól, ahhoz képest fikcióvá válik Károly életútja. Előbb a gyors meggazdagodás bódulatába kerül, meg is nősül, gyerekei szület-

nek, újjazdag házba költözik, majd jön a hirtelen csőd, az idegösszeroppanás, a hosszú gyógykezelés. Szerencsére egy ápolónő segíti, a felesége, a szülei is kitartanak mellette, s a záró képben gyógyultan egy ökofaluban él családjával.

Mivel a forgatókönyv történéseinek nagyobbik része ismerős Temesi Ferenc életművéből, s mivel az irodalmi forgatókönyv mindig egy filmet készít már elő, hitelesen csak a filmvásznon lenne megítélhető ez a munka. Nagyon sok (147) jelenet van, szükségszerűen villanásnyiak is, s kérdéses, hogy aki csak ezt a szöveget ismeri, el tud-e kellően igazodni. Figyelembe kell venni azt is, hogy a mű a regényújtságban jelent meg, folytatásokban, s ez is befolyásolja az olvasást. Igazán új motívum Temesi korábbi munkáihoz képest az, hogy itt fokozatosan középpontba kerül a rendszerváltozásnak nevezett néhány év társadalmi-gazdasági élete, annak számos abszurditása, személyiséget nyomorító-torzító hatása. Károlynak szerencséje van: az országúti balesetben sem pusztul el, öngyilkos sem lesz, idegrendszere is rendbe jön. Ugyanazt sugallja ez a mű, mint a *Pejote*: a vesztébe rohanó emberiséget a természetes életmód és a szeretet mentheti csak meg.

A babona egyidős az emberiséggel. Talán szerencsésebb, talán barátságosabb persze, ha e szó helyett a hiedelem fogalmát használjuk. Korról korra változik, hogy mi az, amit a társadalom többsége elhisz, komolyan vesz, s mi az, amit visszatekintve hiedelemnek, sőt babonának tart. A hiedelmek között számos olyan van, amelyben kevés ugyan a racionális mag, ám semmiféle ártó hatása nem lehet az alkalmazásának, van azonban sok olyasmi is, ami árt vagy árthat, ha másnak nem, annak, akit boszorkánnyá nyilvánítva megégetnek. Temesi Ferenc *Babonáskönyve* (2001) hatalmas gyűjtés eredménye. Az ábécé rendjében félezer fogal-

mat vesz sorra az *ablaktól* a *zsokéig*, s különböző népek hiedelemkincséből állítja össze azokat. Elsősorban európai, főként angol, ír és magyar, aztán kínai, amerikai, indián adatok kapnak a legtöbbször helyet, s természetes módon kiemelve a Szeged környékiek. A könyvet édesapja emlékének ajánlja, az *utazás* címszó meg is magyarázza ennek egyik okát: „Ha valamit otthon felejtettünk, sose forduljunk vissza, mert az egész napunk szerencsétlen lesz. Édesapám – akinek a babonásságát örököltem – sose szegte meg a szabályt. Ha mégis visszafordult, otthon maradt. Vannak relativisták, akik visszamennek, de leülnek, és magukban számolnak tízig.” (270.)

Bár az *Előszó* még szakirodalmat is idéz, nem tudományos műről van szó, hanem egy „babonás” író egyéni gyűjteményéről, amelybe néha beleszövi önmagát is. Olykor bizony abban sem lehetünk biztosak, hogy egy adott szövegrész ténylegesen lejegyzett babona-e vagy pedig az író fantáziájának a terméke. Nyilvánvaló az is, hogy a „babona” ugyanúgy gyűjtőfogalom, mint a „hiedelem”. Már a *Porban* olvashattunk egy szép címszót a *kenyér* sütésének rendjéről. Itt is van egy szócikk, íme két részlete. Az első babonákat sorol fel, a második inkább népszokást mutat be.

„Szeged környékén rendkívül gazdag a babonák tárháza, mert a szegedi *kinyeres* nép, még a tésztahoz, krumplihoz, leveshez is kenyeret fogyaszt. Nem jó jeles napokon kenyeret sütni. Tilos akkor is, ha az asszony palántát akar ültetni, vagy rajta van a női baj. A pénteken sült kenyér keletlen marad. Aki nagycsütörtökön kenyeret süt, annak a háza tájékát elkerüli az eső. Haláleset, temetés után addig nem sütnék kenyeret, míg ki nem mostak.” (122.)

„Mielőtt az egész kenyeret megszegnék, kereszttel jelölik meg. A megszegett kenyér púp felől eső részéből, amelyet a szegedi nagytájon csak pilisnek hívtak, régebben minden családtagnak ennie kellett. Legalábbis az első szeletből. Gyakorlati megfontolás is állt e babona mögött: itt kezd el a kenyér penészedni. A kutyának tilos volt belőle adni. A koldusnak külön kolduscipót sütöttek. A kenyérszegés a család fő feladata volt.” (123.)

A babona fogalmához lényegében már semmi köze nincsen például a *szék* címszó egyik részletének: „A szegedi gondolkodószéknél nincs szebb, de nincs is nehezebben megülhető szék. Faragott, gyakran festett, virágok vannak rajta, nefelejcek, rózsák, tulipánok, még a belső hátán is. Ebből a székből szokás megbeszélni az asszonnyal, hogy mibe fogunk jövő héten Isten segítségével a földben.” (232.)

Az előszó szerint „A babona társadalmi szükségleteket szolgál ki, akár valamilyen szubkultúra formájában. Az asztrológia vagy a tarot, a *Ji King* a benne hívők számára nem babona. Azt sem várhatjuk, hogy a posztmodern természettudományos világkép kiszorítsa minden ember agyából a babonát. Nem fog az kihalni sem közelesen, sem a távolabbi jövőben.” (10.) Bár a *Babonás-könyv* döntő részben nagyon régi gyökerű, a polgári társadalmat megelőző korokból származó elképzeléseket gyűjtött össze, olyan címszavak is vannak, amelyek a modern korban terjedtek el, s akkor hagyományozódott rájuk néhány babonás szokás: *autó, felhőkarcoló, golf, motorverseny, repülő, taxi, telefon, tenisz, úrhajós, vasút, zoké*. A felsorolt babonák, hiedelmek jelentős része már művelődéstörténeti emlék. Érdekes azonban – és talán hiba is – hogy a könyvből teljesen hiányoznak azok az akár babonának is nevezhető, nálunk az ezredfordulón divatba jött szokások,

„tanácsadások”, gyógyítást ígérő eljárások, amelyek az orvostudomány, a fizika, a kémia, a biológia szakkifejezéseit, máskor az asztrológiát használva ígérek biztos megoldásokat az emberek gondjaira.

Azt könnyű volt elképzelni, hogy Temesi Ferenc babonáskönyvet fog írni, a mesekönyve viszont igazi meglepetés. Gyerekszereplőként elsősorban önmaga tűnik fel epikájában, akkor is a még majdnem kamasz, majd a felnőtt elbeszélő nézőpontjából, s a felnőtt olvasókhöz szólva. Olyan gyerekhős-ábrázolása, amelyik a korosztályt is megszólíthatja, feltehetően csupán *A legkedvesebb költőm* című elbeszélésben található (3. könyv). Ezt a történetet beépítette *Pest* című regényébe is (261–264.) Ez a költő az író nevelt lánya, aki ötévesen kezdett alkotni, s idővel összeállította a „Rész Móni 8 éves összes verse” című gyűjteményt, befejezve ezzel a versírást.

A mesekönyv elsőként címének írásképevel kelt feltűnést: *Tündér, mesék* (2014) A vessző nem sajtóhiba, a mesék kislány-hőseit Tündének hívják, s mint minden kislány, természetesen tündér ő is. Ráadásul a dédmamája a Tündér utcában lakik. A könyvben pedig mesék vannak, éppen tíz darab. Másodikként Mayer Hella illusztrációira figyelhetünk fel, már a címlapon is: a könyvbelseje felé forduló kislány mögött egy kalapos, botos, érdeklődő delfin áll. A könyv képei rajzosak, színesek, vidámak, jól érzékeltetik a meséket. Az egyik alakban könnyű felfedezni magát az író, s feltehetően a többi alak modellje is magára ismerhet.

Ami a legvonzóbb ezekben a mesékben, az derűs szemléletük, könnyed előadásmódjuk, líraiságuk, természetességük. Állandó szereplői: Tünde, a szülei, nagyapja és dédanyja. A gyereket elviszik az állatkertbe, ahol gondolatban kiengedi a ketrecekből az összes állatot, s megtudja az apukájától, hogy „a világon a legjobb szabadnak lenni” (9.) Meglátogatják a dédit, találkoznak

Kenta úrral, aki kentaur, voltak bábszínházban. Éltek Walesben, az Óperenciás tenger partján, ahol az apa elmesélte, hogy miért sós a tenger. Volt egy vizslájuk, Csoma, s amikor elütötte egy autó, Tünde szembesül a halál fogalmával: „Tudod, Isten egy kőben alszik, egy virágban álmodozik, egy állatban mozdul. És az emberekben ébred fel, mondta az apja.” (45.) A tengerparton járva talált a gyerek egy kutyát formázó kavicsot: „Csoma, te kis kavics, mondta a kezében alvó kőre. Ráfújt, és íme, csillag lett belőle. Nappal ki látott már csillagot! Hiszi a piszi. És a tenger nagyot mordulva, új hullámmal érte el a partot.” (51.)

A dédi felolvasta neki Móra Ferenc híres meséjét a csengő barackról. Elkezd tanulni az ábécé betűit, s végül meghallgatja a nagypapa igaz meséjét arról, hogy negyedik korában milyen nehezen írta meg élete első fogalmazását. Aztán író lett belőle. Márpedig „az a nép, amelynek ilyen írói vannak, legyőzhetetlen, mondta a nagypapa.” (78.)

Nem konfliktusmentes Tünde élete. Sokat álmodozik, lebeg a fantáziája a valóság és a képzelet határain, de ilyen bölcsnet is gondol egy delfines tévés játék közben:

„Ez jobb volt, mint amikor Apa elvitt a delfincirkuszba. Nem szeretem, ha az állatoknak olyat kell tenniük, amit az emberek szoktak. Vagy még azok se. Egy ember se arra született, hogy karikán ugorjon át, vagy labdákat fejeljen vissza. Hát még egy delfin!

Akkor egy delfin kidugta a fejét a vízből és – tisztán halottam – azt mondta nekem: Anya!

Miért nem vagyunk mi olyanok, mint a többi család?, kérdeztem. Akik együtt laknak.

De erre aztán várhattam a választ.” (80.)

KÖLCSÖN IDŐ

Ez a mű Temesi Ferenc legkülönösebb alkotása. A két nagyalakú kötet 1187 oldal terjedelmű, három kilót megközelítő összsúllyal, de szerencsére könnyen olvasható betűkkel, jó tipográfiával, fotókkal, s kötetenként 4490 forintos árral, ami 2005-ben és 2006-ban már nem számított rendkívülinek. Természetesen nem ezek az adatok a különösek, hanem a műfaj, amely az önmeghatározás szerint újságregény, regényújság, a művek későbbi listáin pedig csupán regény.

Az első kötet hátoldalán és a könyv legelején olvasható a szerző véleménye az újságokról:

„Az újságírás művészete abban áll, hogy addig osztjuk hasábkra, addig cirógatjuk a közhelyeket, amíg úgy nem dorombolnak, mint az aforizmák. Az újságíró meg az a személy, aki komolyabban dolgozik, mint bármely más, hozzá hasonló világ lustája. Írni minden hülye tud. Na de olvasni!

Az újságolvasás nehéz fizikai munka: eltüntet minden nem mindennapit belőled. Mindent, ami az emberek által elfogadott úgynevezett eszmék között nem található. Az újságírás megtanít arra, hogy úgy okoskodj, mint a szomszédod, akinek megdönthetetlen véleménye van minden eseményről.

A világra nyíló ablak – a szegényeknél szó szerint – újsággal van befedve. Különösen, mióta pénzemberek vették át a hatalmat a szerkesztőktől. Az újság és a könyv között az a különbség, mint a sarkangyal és a sarkára álló feleség között. Én mégis szeretem. Ha választanom kéne egy újsá-

gok nélküli kormány és a kormány nélküli újságok között, gondolkodás nélkül az utóbbit választanám. Még akkor is, ha némelyik számban több szörnyűség van, mint amit egy római polgár Néró egész uralkodása alatt átélhetett.

Minden író szeretne egy saját újságot önmagának. Ez itt – és a második kötet is – az én újságregényem és regényújságom egyben.”

A könyvnek már a kezdetén, a legelső „lapszámban” olvasható a *Hogyan nem lettem újságíró*. (Később címe: *Miért nem lettem ... újságíró?*) Ebből megtudhatjuk, hogy az író kisiskolásként lapot készített *Pocsolya* címmel, egyetlen példányban. Később az osztály faliújságát írta tele. Így szól a vallomás a kezdetekről:

„Én az újságírást úgy fogtam fel, hogy az igazi mese, egyszerűen elmondva, a leghamarabb ér célba. Ma is így gondolom.

Az úttörőben rögtön rám löcsölték a krónikási szerepkört, hogy elfoglaljanak valamivel, de – mondanom se kell – velem törököt fogtak. Annyi minden az összes többi rajjal nem történt a földön, mint a miénkkel. Csak képzelőerő és mesélőkedv kérdése az egész. Ekkor már kezdtem ráérezni az igazság és a hír viszonyára, és olyan megalkuvó voltam, amennyire csak tőlem tellett.” (I/14.)

Egyetemistaként külsős munkatársa lett a diáklapnak, látta a megyei újság működését, valamivel idősebb költőtársainak újságírói munkáját, s mint írta: „Ekkor óvatosan megfogadtam magamban, hogy nem leszek újságíró, ha nem muszáj. Láttam, hogy az élet az egy világ, ami meg az újságokban van, az egy másik.” (I/15.) Az író nyilvánvalóan az „élet” érdekelte és nem annak meghamisított, tehát érvénytelen és esztétikai szem-

pontból érdektelen leírása. Erre volt módja „külsősként”, tárcák, kritikák szerzőjeként. Ám a külsős soha nem szerkesztő, legfeljebb a maga sorozatát tervezheti. A nagyobb egység iránti vágy hozta létre az újságregényt, amely a rövidprózák mesterének egy újabb szerkesztési bravúrja. Az újság iránti vágyakozásban a mintát, a modellt aligha lehetett az utóbbi évtizedek hazai sajtójában, a napi- vagy hetilapokban megtalálni. Sokkal inkább a reformkorral induló bő évszázad ritkább időközökben megjelenő kiadványai adhatták az ötletet. Ezek erősen irodalmiak voltak, szórakoztatóak, s mai szemmel olvasva mindenképpen naivabbak, mert a világot megérthetőnek, elrendezettnek vélték, amelyben a jó erkölcs és a tudomány irányíthat bennünket. Uralkodott a derű és a jámbor humor, s az olvasó az írást igaznak tudhatta.

Temesi Ferenc ilyenfajta képes családi lapokat tekinthetett kiindulási pontnak, de írásmódjukkal és szemléletükkel korántsem azonosulhatott. Ami közös bennük, az elsősorban a mesélés természetessége, és a hozzá társuló derű, humor, játékosság. Ugyanakkor az ő számára az életnek, a dolgoknak nemcsak színe van, hanem fonákja is. A humorosságból gyakran lesz irónia, szatíra, sőt abszurd.

Újságcímnek szokatlan az, hogy *Kölcsön Idő*. Állandó rovat a *Slágerlista* s már a legelső számban olvasható John Lennon dalának (*Borrowed Time*) a szövege, nyilván Temesi fordításában:

*Amikor fiatalabb voltam
Zűrzavarban és mély kétségek közt éltem.
Amikor fiatalabb voltam, aha,
A szabadság és a hatalom illúziójában éltem.*

Amikor fiatalabb voltam
Tele voltam példaképekkel és összetört álmokkal, barátom.
Amikor fiatalabb voltam, aha,
Minden egyszerű volt, de nem olyan világos.

Kölcsön időn élek
Anélkül, hogy a holnapra gondolnék egyszer is,
Időm lejárt, magamat túléltem,
Anélkül, hogy a holnapra ügyet vetnék.

Most hogy már öregebb vagyok
Minél többet látok, annál kevesebbet értek biztosan.
Most, hogy már öregebb vagyok, aha,
A jövő fényesebb és csak jelen van.

Tovább éltem a kiszabottnál.
Anélkül, hogy bármikor is a holnapra gondolnék,
Élek, mikor már meg kellett volna halnom
Anélkül, hogy a holnapra ráhederítenék.

Jó öregebbnek lenni
El nem cserélném egyetlen napját vagy évét.
Jobb öregebbnek lenni, aha, mérget vehetsz rá!
Kevesebb bonyodalom, minden világos.

Kölcsön időn élek
Anélkül, hogy a holnapra gondolnék,
Időm lejárt, túléltem magam,
Anélkül, hogy a holnapra gondolnék.

Temesi Ferenc számára a két kulcssor nyilvánvalóan az, hogy „Élek, amikor már meg kellett volna halnom.”, tehát „kölcson időn élek”. A végzetes gépkocsibalesetben ő is meghalhatott volna, de a sors másként döntött, neki „nem járt le az ideje”, s nem annyira kölcson, mint inkább örökbe kapott teljesebb életidőt.

Az újságoknak megjelenési dátumuk van. A *Kölcson Idő* cím alatt azt olvashatjuk, hogy „Alapított 1990-ben”, majd azt, hogy „1. kötet • XI-XIII. évfolyó (10 szám), illetve „2. kötet • XIII-XV. évfolyó (10 szám)”. Ezek szerint negyedévente „jelent meg” egy-egy „számadás”. Az egyes számok-fejezetek címe után szerepel az, hogy „Időnként megjelenő lap”, amelynek főszerkesztője Temesi Ferenc. Vagyis szigorúan véve ez korántsem újság, inkább folyóiratnak vagy magazinnak volna nevezhető, amelynek a könyvformában történő gyűjteményes közlés egyúttal reprint-jelleget is kölcsonöz. Ha komolyan vesszük az alapítás évét, akkor a XI-XV. évfolyamoknak a 2000–2004 közötti esztendők felelnek meg, amelyek közvetlenül a megírás-összeállítás előttiek. A két kötet végén tartalomjegyzék és jól használható rovat- és címmutató is található.

Miként áll össze egy-egy szám? Legyen példa a legelső. A címloldalon általában két írás kezdődik el. Itt az egyik a *vezér* szó összetételeinek játékos-szellemes listája a vezércikk szóval zárulva. A másik az *Amerikai antológia* című sorozat első része. Ennek Szeles András a szerzője. Húszrészes útirajz ez Temesi amerikai útjáról, s mindegyiknek a címe az íróprogram egyik résztvevőjének a neve. *Kalitka úr meséi* következnek. Ez három részes közlemény lesz, Kalitka úr pedig John Cage. Egy rövid igaz történet következik (*A kínai zongorista*), majd *Az Inferno Hírügynökség jelenti* rovat a maga különös, groteszk közleményeivel. Itt például megtudhatjuk, hogy „tegnap este a Vatikánban letartóztatták Lucifert, Isten állítólagos ügyvédjét, aki kígyót-békát kiabált

egykori munkaadójára. Tudtam, hogy jogász, de most elvetette a sulykot, mondta Isten. Ki van rúgva.” A már idézett *Hogyan nem lettem újságíró*, majd az útirajz folytatását követően *A Vadkelet hiteles története* arról számol be vezetékneveket nem említve, hogy miként és miért volt sikertelen kísérlet a kilencvenes években a *Nyugat* új folyamának elindítási terve. Újabb sorozat a *Hajh, de bűneim miatt...* Ennek „szerzője” nem más, mint a *Porból* ismert Csukonyi Fausztin, aki nyolc folytatásban meséli el a maga ifjúkorának szerelmi kalandjait, amelyek bizony nem száz évvel ezelőttiek, hanem „Szeles András” életidejében és vele történtek meg. A *Szülőföldjeim* szép esszé „Rab Jenő” tollából. Az *Országúthy történetek* sorozatának nyitó darabja *Az éjféλι utas*, szerzője pedig: Tengődi Zoltán. A *szegedi mészárlást* a „porlódi tudósító” jegyzi. Két tárca következik (*Ünnep, Forr a dal*), majd megkezdődik a filmregény, a „Zoltán István” által írt *Tiszavirág* közlése. Majd a *Gabo meg a halál* („Mindentudó Gergely bácsi” tollából). *Mesterek* főcímmel két tárca az írógépszerelőkrol (*A gonosz Hanszlicsik, Kanilovics bácsi*).

A *Hogyan, hogyan ne* sorozat tömör, groteszket, abszurdot vegyítő írásai közül kettő is olvasható, köztük pedig még egy *Országúthy-történet* (*Sakk*). A *Todomány* rovatban „Lellei András” jegyzi a rövidebb-hosszabb tudósításokat, amelyek, miként a cím is jelzi, mind idétlenségek. Például *A gyorsabbautó teorema*: „A fölturbózott kocsik tulajdonosai azért magasítják meg a kocsijuk hátulját, mert a gépkocsi könnyebben halad, ha úgy érzi, mindig a lejtőn megy lefelé.” A *Halál-ok* rovat személyes hangú nekrológia Császár Istvántól búcsúzik el. Az *Édes-anyú* rovat bevezetője elmondja, hogy az édesanya receptjeiből fog válogatni. A *Tudni(nem) valók* a hagyományos és az abszurd humornak egyaránt rovata. Az *Isti* – itt ki nem mondva – a rendező Paál Istvánra emlékezik, s „Egy katolikus” írta. A *SZEX-nyet* rovat címének kiegészítése:

„blabla”, s a szövegek lényege a szellemesség, a humor, a szerző: „π-NA”. A *Slágerlista* következik, alatta az *Idő-járás*, végül a *Sport*, amely elsőként a *Libások* című tárcát közli, szerzője „Nagy Barna”.

Az illusztrációk: egy Magritte-kép, a szerző feje nagy hajjal, hátulról, kollégium Iowa Cityben, „Irodalmi körte vagy alma”, a Nyugat első számának címlapja, szigligeti kisház, a szerző Az óriáscsecsemő előadásán, felhős ég, „ufó”, családi fotó.

Későbbi számokban, ha nem is mindig, helyet kap még a *Ve-gyes vágott* rovat, amely rövid, villanásnyi történetkéket rögzít. A második kötet fontos műve a filmregény, a *Tenacatita*. Önéletrajzi sorozat a *Felebarátaim* (nyolc közlés), amelyben óvodás korától kezdődően idéz fel beceneven, álnéven egykori és megmaradt barátokat, akikre még emlékszik. Egyértelműen szatíra a „Verő Tivadar” által jegyzett, hat részes *Kolbászok*, amely „kísérlet egy kommunista almanach megírására”, a fikció szerint a nyolcvanas években. Rizseshurkád nagyközség hajdani szegénysorsú családjai közt több is a Kolbász nevet viselte, s közülük gyűjtötte össze a híresebb kommunistákat a nyugdíjas szerző, aki a munkáját komolyan veszi, s a leghagyományosabban avított szocialista látásmódú és stílusú helytörténeti irományok szellemében gyártja a földmunkás- és munkásmozgalmi életrajzokat. Fárasztó lehetett ezt a nyelvhasználatot és szemléletet utánózni, de ezzel válik nyilvánvalóvá, hogy amúgy jelentéktelen emberek, dinasztíát alkotva miként válhattak a munkásmozgalom harcosaivá, a szocializmus haszonélvezőivé. A „nyugdíjas szerző” már a nyolcvanas években is teljességgel korszerűtlen, az időből kihullott alak volt a felszabadulás, az ellenforradalom, a téeszek, a szocialista építőmunka folytonos hangsúlyozásával, a huszonegyedik században pedig ezek a valóságos alapú, de fiktívnek tekinthető szövegek egyrészt kordokumentumnak mutatkoznak, másrészt szatíráként értelmezhetőek.

Ezt a könyvet lehet olvasni folyamatosan vagy tetszés szerint lapozgatva, sőt egy-egy folytatásos művet vagy sorozatot kiválasztva is. A szövegek száma ugyan véges, de tárgyuk és hangvételük rendkívüli változatossága folytán az olvasó szinte határtalannak érzékelheti e sajátos regény-univerzumot.

BARTÓK ÉS AZ ÉLETRAJZOLÓ

Regényt írni Bartók Béláról vajon lehet-e? Elsősorban nem személy szerint ő maga jelenti a gondot, hanem egy elméleti-módszertani kérdés: a különösen jelentős életművet létrehozó művészetről, tudósokról, készíthető-e hiteles regény? Létrehozható-e a dokumentumanyagnak és a fikciónak olyan vegyítése, amely nem ébreszt erős kétségeket az olvasóban. Általában nem az fog hozzá egy Bartókról vagy Adyról, József Attiláról szóló regény olvasásába, aki szinte semmit sem tud a főszereplőről, hanem az, akinek már számottevő ismeretei vannak az adott életműről, s valamennyire az életútjáról is. Érdekes egyébként, hogy míg az írók esetében, bár egyre kisebb mértékben, még ma is tananyag a közoktatásban az életrajz, addig más művészeknél ez alig fordul elő. Talán ennek is köszönhető, hogy az írókról készült életrajzi regényeknél sokkal nagyobb a száma azoknak, amelyek zenészekkel, képzőművészekkel, színészekkel foglalkoznak. Alapvetően azonban mégiscsak az lehet az ok, hogy míg az írói életművekben sokszor felismerhetően is jelen van a szerző életrajza, addig a zenei, képzőművészeti alkotásokban ez kevésbé mutatható ki.

Az életrajzi regény voltaképpen a történelmi regény egyik változata. A történelmi regényeknél eleve gond szokott lenni a főhős kiválasztása, hiszen a híres történelmi személyiség részletes portréjában nehéz elkerülni a félreértelmezéseket. Ezért játszik lényeges szerepet az időbeli távolság. Egy sok évszázaddal előtti kor kapcsán sokkal kevesebb a dokumentumértékű információnk, egy Árpád-házi király esetében kevésbé megkötött az írói képzelőerő, a 19–20. század hősei kapcsán viszont már nem

lehet tetszés szerint formálni sem a korszak arculatát, sem a cselekményelemeket, sem a személyiséget. A legismertebb magyar történelmi regényt Gárdonyi Géza írta. Az *Egri csillagok* régóta a 10-12 éves gyerekek olvasmánya, s bizonyos, hogy komolyabb előzetes ismeretek nélkül ismerkedhetnek meg a török hódoltság korával, Eger ostromával, Dobó Istvánnal és a többiekkel. Ez a regény a történelmi tények figyelembevételével készült, ám Gárdonyi képzeletének irányításával. Az olvasó hitelesnek fogadja el, s a magyarságnak több mint száz éve ez a regény adja meg az alapélményt arról a történelmi korszakról. Hasonlóan vegyítette a történelmi tényanyagot a fantázia mozzanataival Móricz Zsigmond az Erdély-trilógiában, ám ezt már sokkal kevesebben ismerik, s nem is tekinthető ifjúsági olvasmánynak. Ha Gárdonyi vagy Móricz a 19. század egyik közismert hősről írt volna regényt, már nem lett volna olyan mértékű alkotói szabadsága, amilyenben a törökkor kapcsán része lehetett. Tudnivaló azért az is, hogy mindketten komoly kortörténeti tanulmányokat folytattak.

Bartók Béla neve etalon, nemcsak az alkotó művészek, hanem a befogadók szélesebb körében is, és nem csupán nálunk. A magyarságból az emberiség számára ő vált nélkülözhetetlenné, Petőfi Sándor múlhatatlan nagyságát is elhomályosítva. Bartók életműve örökérvényű, miként Baché vagy Mozarté. Bartókhoz eljutni: villámcsapás. A kései Bartók olyan, mint Mozart: mindenkit képes megszólítani: egyszerre természetzene és emberiségzene. A személyiség, a magyarság és az emberiség zenéje. Örökérvényű. Akkor is, ha nyilván akadhat olyan ember, aki szembeállítaná ezzel a fiatal Bartóknak azt a levelét, amelyet reménytelenül-reménykedve szerelmesen írt Geyer Stefinek: „Egészen bizonyos, hogy egy évezred múlva, 10 ezer év múlva egész munkásságomnak nyoma se lesz, tán az egész magyar nép és magyar nyelv örökre a feledésbe süllyedt. Vagy ha még nem

akkor, hát később. S mindnyájunk munkájának ugyanez az osztályrésze. Nem volna kellemes munkánkat csupán ezzel a leújtó tudattal végezni. Ehhez életkedv és érdeklődés kell a létező Mindenség iránt. Lelkesedni kell azért a szentháromságért, a melyről a levelében olyan szépen ír. Ha én keresztet vetnék, azt mondanám »a Természetnek, a Művészetnek, a Tudománynak a nevében...« (163.)

Bartók Béla művészetéről annyi talán kijelenthető, hogy részlegesen ismert. Életútjáról azonban ennyi sem mondható el. A róla készült tudós monográfiák, tanulmányok foglalkoztak a zeneszerzővel, a tanárral, a népzene tudósával, a zongoraművésszel, tudományos igényű életrajz azonban még nem készült róla. Népszerűsítő sem, egyetlen ifjúsági regényt kivéve. Ez a hiány eddig talán azért nem volt annyira szembeötlő, mert műveiről és az azokból sugárzó hitvallásról szólva az életrajzokkal mutatkozhatott másodlagosnak. Igaza volt tehát Temesi Ferencnek, amikor azt gondolta, még ifjan, hogy szükség volna egy Bartók-regényre. S több évtized múltával most megírta azt. Kijelentve azt is, hogy ez az ő Bartók-képe, s hogy amit írt, az áldokumentum-regény. A dokumentumok természetesen hitelesek, de szabadon vannak felhasználva, meg rövidítve-megtoldva, akkor is, ha Bartók szövegeit építi be az író, ha visszaemlékezéseket, ha tanulmányokat. Hol idézőjellel, hol utalással a lelőhelyre, hol rejtetten. Nem monográfiát írt ugyanis, hanem regényt.

Abban, hogy egy zeneszerző életrajzának tárgyalása sokkal kevesebb közfigyelmet szokott kapni, mint egy íróé, szerepe lehet a fogadtatástörténetnek is. Érdeemes pár mondatot ejteni a Bartók-életmű 1945 utáni, hazai utóéletéről. Az első Kossuth-díj osztáskor, 1948-ban posztumusz ő is megkapja ezt az elismerést. Egy év múlva viszont már kezdett nemkívánatos személlyé válni, a szovjet szakértők szerint ugyanis formalista művész,

s ezt még az antifasizmussal sem lehet semlegesíteni. Egyedül a népzenevel való kapcsolata menti meg. Műveit nem játsszák, egészen 1955-ig, amikor a Béke-Világtanács posztumusz Béke-díjjal tünteti ki halálának tizedik évfordulója alkalmából. A hazai szellemi-művészeti életben ekkor kezdődik Bartók Béla igazi hazai reneszánsza, amelyben kulcsfogalomává válik a „tisztá forrás”, a népek testvérisége, Németh László esszéjében megszületik a Bartók-modell fogalma. A közműveltségben viszont még mindig túl modernnek számít az életmű. Az 1959-ben megjelent Új Magyar Lexikon szócikke az életrajzból azt emeli ki, hogy 1919-ben a Tanácsköztársaság idején a zenei direktórium tagja, aki „a II. világháború kitörése után a faszizmus és a hitlerista előzőnlés elleni tiltakozásul önkéntes száműzetésbe ment az USA-ba.” Végül összegzésként olvashatjuk, hogy „a humanizmus és a haladás gondolata hevítette. Így lett nemcsak a század zenei törekvéseinek egyik irányítója, hanem a mo.-i huszonöt éves ellenforradalom idején a haladó gondolat egyik őrzője is.” Bartók tehát már a „haladó” hagyományok részévé vált, s innen lehetett később még tovább jutni az elismertetésben.

Melyek lehetnek egy Bartók-regénnyel kapcsolatosan a legfőbb gondok? Először is az, hogy zeneszerzőről van szó. A zene-művészet világa, annak különössége nyelvileg alighanem csak korlátozottan ragadható meg. Az elhangzó zenét semmilyen szöveg nem helyettesítheti, sőt az „olvasható” kotta is csak a zeneileg képzetebb személyek számára nyílik meg. S feltételezhető, hogy ők sem zeneelméleti ismereteiket folytonosan készenlétben tartva élveznek egy-egy alkotást. Egyetlen regényben sem nyilvánulhat meg igazán a zeneművek nagyszerűsége.

Másodszor az a gond, hogy Bartók az átlagosnál sokkal zárkózottabb személyiség volt, bizonyos mértékig még a legszűkebb családi körben is. Ebből következik, hogy a visszaemlékezések

is csak korlátozottan ragadhatják meg őt: nincsen róla elegendő információnk. Ám nem csupán zárkózottsága lehet zavaró, hanem az a tény is, hogy a legnagyobbak közé tartozó művésszé vált, olyanná, akit zseninek szokás nevezni. A századelőn elterjedt volt a zsenikultusz. Bartók azonban nem zseniként viselkedett. Aligha volt több különösség, egyéni sajátosság életvitelében, mint számos más polgáréban. Életvitеле nem vált beszédtemává, csupán zenéjének avantgárd jellege.

Harmadszor azt kell a regényírónak megoldania, hogy miként használja fel a rendelkezésünkre álló nagyszámú dokumentumot, elsősorban Bartók leveleit. Miként regényesíthetőek azok, kiegészíthetőek-e, átírhatóak-e? Sem elméletileg, sem gyakorlatilag nem könnyű eldönteni az intertextualitás dolgát egy életrajzi regényben.

Mindeme gondokat Temesi Ferenc még fokozta is azzal, hogy az életrajzi regénybe beleépített egy önéletrajzi regényt is: az Életrajzolóét. Így voltaképpen iker-regény keletkezett: Bartók életregénye és az író egyik jelentős életszakaszának regénye mintázódik folytonosan egymásra. A későmodern kor regényirodalmában nem nevezhető különösnek, ha a regény hagyományosan párhuzamos cselekményszálai úgy módosulnak, hogy az egyik szál az íróval foglalkozik, egy másik pedig a voltaképpeni regénnyel. A legtökéletesebb példája ennek alighanem Bulgakov műve, *A Mester és Margarita*, amelyben az életregény és a Jézus-regény egyetlen mítoszban egyesül. Bartók Béla szempontjából talán közelebbi példa Thomas Mann kései műve, a *Doktor Faustus*, amely magyarázó alcíme szerint „Adrian Leverkühn német zeneszerző élete, elmondja egy barátja”. Zeitblom úr szövegkönyvíró, munkatárs, valamennyire barát, aki azzal kezdi a történetet, hogy nem kívánja önmagát előtérbe tolni. Ő krónikása a nagy

művésznek, némiképpen Goethe Eckermannjának mintájára. Thomas Mann azonban még összetettebbé tette a képet, mert a regény után megírta annak a regényét is *A Doktor Faustus keletkezése* címmel. Megalkotott tehát egy képzeletbeli zeneszerzőt, annak a krónikását, majd ettől elválasztva megírta a munka történetét is. Ezt a két példát valamennyire összekapcsolja az is, hogy Bulgakov és Mann műve egyaránt rájátszik a Faust-legendára, beleértve Mefisztót is.

Bulgakov Jézus-képe nem távolodik el a Bibliától. Ami igazán egyéni, az Pilátus sorsa, a Mefisztó-alakmás Woland pedig képzeletbeli zeneszerző életrajzától természetesen nem lehet semmit sem előzetesen elvárni. Egyedül a szerző mondhatja el azt, hogy „az én Leverkühnöm”, mindannyiunknak alkalmazkodni kell hozzá. Temesi Ferenc regényének hőse azonban egy valóságos zeneszerző, egyike a legnagyobbaknak, s a közelmúltból. Az írónak akár a nagyapja is lehetett volna. Ha a Faust-párhuzamra gondolunk, akkor Bartók alakja gyakorlatilag a Goethe-mű második részének folytonosan megismerésre, alkotásra törekvő hőisével állítható párhuzamba, Életrajzolóé pedig inkább az első rész kereső-tévelygő tudásával, aki azzal, hogy végül is megírja a regényt, kiteszi a pontot a végére, elnyerheti akár a Mester, akár Faust megérdemelt nyugalját. Érdemes megemlíteni, hogy mindkét regényben komoly szerepe van a démoniságnak. Bartók is viaskodott „démonokkal”, világszemléletében s műveiben is, ám ezek Temesi Ferenc regényében szelíd racionalizmussal jelennek meg, alighanem azért is, mert a pálya egésze felől nézve így indokolt. Kissé más a helyzete Életrajzolóé, akiről elismerést érdemlő őszinteséggel tudjuk meg pokoljárásait, emberi esendőségének példáit.

Az életrajzi regény folyamatos ikresítése azonban nem egyedüli sajátossága Temesi művének. A Bartók-regényt is kettévá-

lasztja az 1940 őszi Amerikába érkezés. Ez is két párhuzamos cselekményszál: az egyik 1881-től 1940-ig, a másik 1940-től 1945 őszéig, a haláláig. A három fejezetsor hullámszerűen váltja egymást, s mindegyik típust egy piktogram jelöli az első sor élén. A regénykezdő fejezet Amerikába, a következő Nagyszentmiklóásra, a harmadik az 1990-es évek Budapestjére vezet. A látványos ötleten túl vajon mire jó az életút időrendjének ez a megfordítása? Csupán játék lenne? Ma elsősorban a nagy klasszikus zeneszerzőt tartjuk számon, bár tudjuk, hogy szinte csodagyerek is volt, de inkább csak előadóművészként. Így viszont a zseni és a csodagyerek, majd ifjú, az érett művész és a pályakezdő; a búcsúzó, összegző és a kereső ember egyszerre mutatkozhat meg, s a személyiségformálódás mellett a lényegi azonosságot is érzékelhetjük.

Kérdéses lehet az is, hogy vajon mi kapcsolja össze az ikerregény két hőstét, Bartókot és az Életrajzolókat azon kívül, hogy éppen egy Bartók-regény készülődik? Ráadásul ebben a második regényben egyáltalán nem központi elem ennek a regénynek a készülése. Két eltérőbb személyiséget, mint Bartók és Temesi-Életrajzoló, nehéz elképzelni. Mint az ég és a föld, olyan távol vannak egymástól. Alighanem ez is vonzotta őt Bartókhoz. Ami rokon bennük, ennyi: mindegyikük kereső és alkotó ember. Bartók a művészet és a tudomány „rabszolgája”. Az életaszkezis jellemzi őt, s elvárja környezetétől is, hogy fogadják el ilyennek, legyenek szinte szolgái az ő szolgálatának. Az Életrajzoló viszont élethabzsoló személyiségnek mutatja be önmagát, aki túl már az emberélet útjának felén, még mindig csak keresi az igaz utat a nagy sötétlő erdőben. A megfiatalodott Faust és az öreg Faltaff tévelygései ismétlődnek sorsában. Életrajzoló persze nem egészen azonos sem a Szerzővel, sem magával Temesivel, ám nagyon közeli kapcsolatban állnak egymással, s ezt az alkotó is

kinyilvánította. Ráadásul zárójeles szövegekben olykor megszólal egy szerkesztőnek nevezett személy, minősítsük „első olvasónak”, aki ugyancsak beleillik a Temesi Ferenc – Életrajzoló – szerző – szerkesztő alakmás-sorozatba.

A regény három idősíkban játszódó három cselekményszála 110 fejezetet ölel fel. Ezek a fejezetek nem szigorúan azonos sorrendben követik egymást. A mű első fele a három idősík szabályosabb ismétlődéseit mutatja, például B(artók)2 – Él(etrajzoló) – B2 vagy B2 – B1 – B2 ciklusokban. (Bartók 1940 előtt = B2, Bartók Amerikában = B1.) E ciklusokat értelmezhetjük összevontan B2 – Él – B2 – B1 – B2 formában, de ezen fejezetek között sincsen szorosabb kapcsolat. A fejezetek közül 27 foglalkozik Életrajzolóval, s ezek a hatszáz oldalas regény második felében sűrűsödnek és terjedelmesebbekké válnak. A regény két felében ezen fejezetek száma: 10 és 17, az oldalterjedelem kb. 70 és 130. De számlálgatás nélkül is feltűnő, hogy Él jelenléte nyomatékossá válik. Egy másik érdekesség, hogy Bartók Amerika előtti éveit következetesen a páros számok jelölik, összesen 51 fejezettel, bár e számok közül kettőt Amerika kap meg (106. és 110.) négyet Él (70., 80., 86. és 96.), akinek kommentáló alakja további két Bartók-fejezetben is feltűnik (82. és 86.) Viszont magyarországi a 85. fejezet.

A legérdekesebb a 69. fejezet. San Franciscóban, Bartók szállodai reggeliző-asztalánál megjelenik Él, az új évezredből érkezve, és interjút készít vele. Ez a fejezet aranymetszésponton áll. Bartók igen lényeges dolgokat mond el, Él pedig szembesíti az utókorral.

„Az én zenémet legjobban a gyerekek és az állatok értik. A zene megfordítható, de az idő nem, és ezt a gyerekek tudják.”

„Le concert c'est moi. A koncert én vagyok. Mondta Liszt. Amikor az emberek jó zenét hallanak, honvágyuk támad valami után, amiben sosem volt, és sosem lesz részük.”

„Egy amerikai zeneszerzőnek szólnia kell még egy taxisorfőrhöz is. Sőt elsősorban neki. A nép alkotja a zenét, a komponista csak elrendezi. Minden zene népzene.”

„Bizonyos emberek sose fognak megismerni. Ez így van jól.”

„A legnagyobb erőm a zenében – akár írom, akár játszom – az, ha a nehézséggel találkozom. A zene olyan, mint a szerkezés. Vagy mindent, vagy semmit.” (317–318.)

Az arany metszéspont térben és síkban szemlélhetően érzékelhető arányokat jelent, hangzás és szövegolvasás esetében viszont belép az időtényező, amely sajátos módon gátolja ezt, főleg terjedelmesebb művek esetében. Ennek a fejezetnek a szövege lehetne korábban vagy később is, a funkciója nem változna meg. S ha nem a fejezetszámozást tekintjük, hanem a regény terjedelmét, akkor csak kevéssel a felezőponton túl található ez a beszélgetés.

A szerkezetben az író szerepet szán a Fibonacci-számsornak is, amely úgy jön létre, hogy kétszer leírjuk az egyest, majd ezeket összeadjuk, s ettől kezdve mindig összeadjuk az utolsó két számot. Tehát: 1. 1. 2. 3. 5. 8. 13. 21. 34. 55. 89. és így tovább. A regényben természetesen nincsen két első fejezet, de az első három elindítja a három cselekményszálat. A 34. azért kiemelt szerepű, mert itt van szó a Geyer Stefi-szerelemről, s ennek kapcsán Bartók világszemléletéről, annak változásáról. A 89. pedig azért fontos, mert Él itt vázolja fel saját életének lényegi elemeit,

a szegedi diákeveket, a feledhetetlen Katlan-szerelmet. Ám e fejezeteknek nem a helyi értéke a lényeges, hanem a jelentésköre, az abszolút értéke. Ezekkel a számokkal és arányokkal lehet játszani, de többet a matematikusok sem tudnak velük tenni. A játék pedig mítosszá is formálódhat, akkor pedig hinni kell benne, de maguk a számok akkor is racionálisak maradnak.

Az ikerregény mindegyik felében mindenki mellékszereplő, kivéve a két főalakot. Vannak meghatározó mellékszereplők. Bartók kapcsán ilyen a Mama, Geyer Stefi, Ziegler Márta, Pásztor Ditta, Bartók húga, Bartók Péter, Magyarországon Kodály Zoltán, Amerikában Illés Ágota (Agatha Fasset). Epizód szereplő például Erkel László, Thomán István, Dohnányi Ernő, Sándor Emma, s még annyian mások. Éppen csak feltűnik a regényben például Ady Endre vagy Sztravinszkij.

És milyennek mutatkozik meg Bartók Béla? Milyen az ő arcképe? Ez a lényeg, hiszen miatta és érte íródott meg ez a regény. Életrajzoló olykor Lélekrajzolónak nevezi önmagát, s ez Bartók esetében mindenképpen igaz: hiteles a portré. Körülbelül ilyen lehetett Bartók Béla. Az esendő ember sokkal teljesebben áll előttünk. Ebben a fő szerepet a következő vonulatok, motívumsorok játszószák: az anya-fiú kapcsolat, amelyben lényeges az is, hogy a gyerek ötéves koráig folytonosan beteg volt, s később is sokat bajlódott az egészségével. Mindössze hétéves, amikor édesapja meghal. Az özvegyasszony nemcsak felneveli két gyermekét, hanem felismerve a tehetséget, következetesen mindent megtesz azért, hogy fia művésszé válhasson. Bartók leveleinek jelentős részét édesanyjához írta, s amíg anyja élt (1939), elképzelhetetlennek tartotta, hogy elhagyja hazáját. A mama halála után gyötörte őt a lelkifurdalás, hogy nem volt eleget vele, hogy betegsége idején ő külföldre utazott dolgozni, s ezt már nem tudja jóvátenni.

Egy másik szál szerelmeinek története. Bartók zárkózottságát és annak áttörését csak a Geyer Stefihez írott levelek tanúsíthatják dokumentumszerű hitelességgel. Az első feleség, Ziegler Márta a regényben háttérben marad, mintha inkább csak családi belső személyzet lenne, aki az új szerelem fellobbanásakor, Ditta színre lépésekor önként visszavonul. Sajnálatos, hogy ez a dráma nem igazán mutatkozik meg a regényben, s az is, hogy közös gyermekük, ifjabb Béla még csak epizódszereplőnek sem minősül. Bartók Péternek viszont fontos szerep jut az amerikai években.

Harmadik motívumként a természetélmény emelhető ki. A Bartók-zene elemzéseiben ez természetesen elkerülhetetlenül szóba kerül, ám a regény a civil életút kapcsán különös élességgel emeli ki, hogy Bartóknál ez nem szerepjátszás, valamiféle meglett téma, hanem a személyiség egészét érzékileg is átható tulajdonság. A regény szemléletesen jeleníti meg, hogy Bartók nemcsak zenéjében lélegzett együtt a természettel, hanem civil életében is. Ez az urbánus és modern lény képes volt szinte természeti emberré válni, felismerte a természet jeleit, megértette a hangjait. A természet és az emberiség összhangját kereste és találta meg a zenéjében is.

Újabb motívumsor Bartók létérzékelése és létértelmezése, világképeének formálódása. Mindehhez a kezdetet nyilván a tartós gyermekkori betegségben lelhetjük fel: a gondos anyai szeretet és a kényszerű magányosság tesz zárkózottá, a társak között kissé idegenként viselkedővé. Később az anyagi gondok és a pályára készülődés formálják aszkétikussá az életformát és a gondolkodásmódot is. Betegségnek, alkotómunka-mániának is nevezhetnénk életformáját, de hiszen még így is túl rövid volt az élete ahhoz, hogy mindent megalkosson, amire képes volt. Bartók a szakma szentjévé válik, aki mindent másodlagosnak tart

a zenéhez képest. S még azon belül is kialakul valamiféle hierarchia. A regény azt sugallja, hogy első helyen a zeneszerzés áll, azt követi, az alkotás szüneteiben a zenetudomány, majd nem kis részben a megélhetést is biztosító előadó-művészet, s legvégül kullog a tanítás. Mai szemmel elképesztő, hogy még a híressé vált művész is hajlamos harmadosztályú vasúti kocsikban utazni, olcsó szállodákban megszállni. Egy ismerőse felkereste egyszer még legényember, albérleti szobában lakó barátját, s megkérdezte tőle: miként lehet ilyen szerény körülmények között alkotni. Válaszként Bartók odament a szekrényhez, kinyitotta, s mutatta, hogy van benne egy oldal szalonna, egy vekni kenyér, s feltette a költői kérdést: ugyan mire lehetne még szükségem? Említettem már, hogy a Geyer Stefi-szerelem világszemléleti változásokra készítette Bartókot. Katolikus neveltetésével vitatkozva az ateizmussal, az örökkévalóság helyett a magyarság létének távlatával, a Föld, a naprendszer végességével vet számot, s így formál sajátosan egyéni arculatú panteizmust önmaga számára. Az emberiségnél tágabb dimenziókban is gondolkodik, s így jut vissza az emberiséghez, a magyarsághoz és a személyiséghez. Szemléletében meghatározó lesz az időtényező, s ebben bizonyosan segítették őt a népdalgyűjtés tapasztalatai. Az ősi és a jelen idejű nem ellentét számára, mert az idő folyamában felfedezi azokat az értékeket, amelyek, legalábbis az emberiség számára, időtlenek.

Az Életrajzoló bemutató fejezetsorban csaknem főszereplővé válik a Kislábúnak becézett hölgy, aki egy sokéves kapcsolatban méltó társnak bizonyul. Az ő szelíden ironikus megnyilvánulásai elősegítik azt, hogy az „Önlélekrajzoló” ironikusan is tudja szemlélni önmagát, a kapcsolat lezárulta pedig mintha a regény elkészítését gyorsítaná meg, kényszerítené ki. Bartóknak előbb

a hazai, majd az emigrációs élete zárul le, Életrajzoló viszont súlyos betegségéből felépül, élethabzsoló életformájából talán kigyógyul, s a regény megírásával lezárhat egy fontos élet- és pályaszakaszt. Ezekben a fejezetekben még sűrűbben fordulnak elő mellékszereplők, akik nagyrészt jól ismertek az irodalmi-művészeti világban, mint Páskándi Géza, Lázár Ervin, Kemenczky Judit, Szepesi Attila, Ilia Mihály, Cseh Tamás, Szabados György. Él fő jövedelmi forrása éveken át az volt, hogy tárcákat írt a Magyar Szívtestőr fantáziánéven említett újságba. (Ezek közül többnek a szövege megjelenik a regényben.) A szerkesztőség munkatársai közül viszont senki nem szerepel a saját nevén, s a Temesi-regény legironikusabb, leginkább kaotikusnak mutató részai ebbe a közegbe visznek el. Ennek magyarázata lehet az is, hogy egy internetes szöveg kapcsán plágiumvád érte Temesit, s emiatt a lap lezárta vele a kapcsolatot. A történet úgy is értelmezhető, hogy a tárcaírástól való megszabadulás tette lehetővé a Bartók-regény megalkotását. Ugyanakkor a posztmodern kor intertextualitásából adódó abszurd helyzetekre is ráutal.

Minden irodalomtörténésznek illik tudnia, hogy az intertextualitás a kezdetektől fogva sajátossága az irodalomnak, ám régebben rájátszásnak, idézésnek nevezték. Az eredetiség követelményét a reneszánsz kezdeményezte, s a romantika tette kötelezővé. Ma meg sokan úgy vélik, hogy semmi sem eredeti. Más a helyzet a tudományban. Például egy íróról szóló monográfiában a mások által korábban írtakat csak idézőjelben szabad újra közölni, a forráshely megjelölésével. Temesi Ferenc azonban egész könyvét két hatalmas méretű, külön lapokon szereplő idézőjel közé tette. S utána felsorolta a forrásjegyzéket. Közben az egyes fejezetekben hol idézőjelekkel, hol csupán szerzőkre hivatkozva, hol anélkül vesz át szövegeket. Ezt a „hozott anyagot” szövi együvé a saját mondataival, s így formálja meg Bartók-

képét, s bizonyos mértékig az Életrajzolóét is, akár önidézéssel. Ehhez a technikához érdekes adatként annyit tennék hozzá, hogy Thomas Mann – s hol volt akkor még a posztmodern – saját maga írta meg, hogy a *Doktor Faustus* lapjain számos idézőjel nélkül átvett mondat, vagyis gondolat szerepel. Még a regény megalkotása közben írt erről Adornónak, abból kiindulva, hogy neki nincs kellő zenei képzettsége: „Ezért is volt már kezdettől fogva eltökélt szándékom, hogy egy könyvben, amely úgyszólván hajlik a montázs elvéhez, semmiféle önállótlanyságtól, semmiféle idegen javakból való segítségfelmunkolástól nem rettenek vissza: bízva abban, hogy a felmunkolt, eltanult, a kompozíción belül nagyon is önálló funkcióvá lehet, szimbolikus egyéni életre tehet szert – és emellett eredeti kritikus helyén *érintetlenül megmaradhat továbbra.*” (1945. dec. 30. Soltész Gáspár fordítása.) Ez az írói vallomás akár Temesi Ferenc regényének a mottója is lehetett volna. Ehelyett a mottó egy Bartók tollára adott mondat: „Tulajdonképpen legjobb semmit se olvasni, csak írni, tekintet nélkül minden jelszóra.” Ez a kijelentés a sokat olvasott ember megvalósíthatatlan ábrándját fogalmazza meg.

Érdeemes itt a montázsregény fogalmára is figyelni, bár a montázs is százféle lehet, de kulcsfogalom a *Por* óta Temesi Ferenc epikájában. Az életrajzok általában folyamatszerűséget szoktak érzékeltetni, de tudjuk jól, hogy elméletileg még egy mindennaposan vezetett napló is montázs, nem pedig a megkívánt teljesség tárháza. Bartók Béla életideje, ha jól számoltam, a szökőéveket is figyelembe véve 23563 nap volt. Ennek minden történése, minden megismerhető adata fontos lehet, azzá válhat egy irodalmi feldolgozásban, mégis, amit tudunk, már az is csak válogatás, s ebből emelte ki az író azt, ami az ő számára lényegesnek bizonyult az új évezred kezdetén. Az életút szervesen mutatkozik meg, ugyanis Életrajzoló sokkal biztosabban képes azt

áttekinteni, mint a saját életét, amelyben a montázsszerűség, amelyet mozaikosságnak is nevezhetnénk, kevésbé mutat egy-
 séges folyamatrajzot. Ezen talán tömörítéssel lehetne változ-
 tatni. Abban a szellemben, amelyet az 57. fejezet hangsúlyoz:
 „ÍR. TÖRÖL. ÚJRAÍR.”

Nem hagyható említetlenül Bartók magyarságtudata. Ennek
 első igazi kifejezése a Kossuth-szimfónia 1903-ban. Temesi is
 idézi ugyanebből az évből a Mamához írott levél-vallomást:
 „Kell, hogy minden ember, miután férfiúvá fejlődött, megállá-
 pítsa, milyen ideális cél érdekében akar küzdeni, hogy e szerint
 alakítsa egész munkálkodásának, minden cselekedetének mine-
 mőségét. Én részemről egész életemben, minden téren, minden-
 kor és minden módon egy célt fogok szolgálni: a magyar nemzet
 és a magyar haza javát.” (a regényben: 54.) Bartók mindvégig hű
 maradt ehhez az életprogramhoz, de természetesen a kor és az
 életkor változásaihoz igazodva mind egyetemesebb szinten látva
 át a feladat szépségét és súlyát. Temesi Ferenc regényének az volt
 a munkacíme, hogy *48-56-os zongora*. (Ez a fiatal művész bérelt
 zongorájának a leltári száma.) A fiataalkori mű, a Kossuth-szim-
 fónia 1848-at idézte meg, 1956 előkészítésében pedig, az iro-
 dalom és a zene felől közelítve egyaránt komoly szerepe volt
 a Bartók-mérce programos hirdetésének. Megjelent Illyés lázító
 hatású Bartók-verse, Juhász Ferenc *Szarvaséneke*, Bartók művei
 újra megszólalhattak, s hatásuk felszabadítónak bizonyult.
 S tudjuk azt is, hogy 1956 forradalma az első perctől kezdve
 1848 szellemiségét idézte fel. A regénynek ez a címtérve Temesi
 Ferenc vallomása az ő Bartókkal azonosuló magyarságtudatáról.

Alighanem érdemes azt is tudatosítani, hogy Bartók nem volt
 politizáló alkat. A korábban említett régi lexikoncikkkel ellentét-
 ben például a zenei direktóriumban kifejezetten szakemberként
 vett részt. Azt hiszem, hogy kijelenthető: egyetlen átélt politikai

berendezkedés sem volt rokonszenves a számára. Akadtak közéleti megnyilvánulásai, legnyomatékosabban maga az emigráció, de ő voltaképpen beleszületett, belenőtt a zeneművész-létbe, s mindvégig meg is maradt abban. Szerinte a politika zavarja a munkát. Ezt a következetes szakember-magatartást hűen fedezhetjük fel a regényben, s ezzel együtt azt is, hogy a társadalom életével kapcsolatos nézeteit, világképét Bartók a zeneműveiben fejezi ki igazán. Olvasható olyan kifogás, hogy miért nem foglalkozik a regény Bartók 1919-es szerepével, antifasizmusával, azzal, hogy elítéli a Horthy-korszakot (Jánossy Lajos, Takács Ferenc, Wilhelm András). Amennyire szükséges, mindez jelen van. De úgy vélem, hogy Bartókot a húszas-harmincas években a társadalmi rendszernél jobban foglalkoztatta az, hogy nem értik meg a műveit, egy részüket pedig elő sem adják, mint *A csodálatos mandarint*. A műveitől való idegenkedés miatt tartott hosszú szüneteket a hangverseny-szereplésekben, bár éppen a műveivel kívánt hatni, nem közéleti működésével. Ne higgyük azt, hogy főként ideológiai jellegű támadások érték őt, bár a közvéleményhez főként ezek juthattak el.

Temesi regénye elvétve foglalkozik csak Bartók kritikai fogadtatásával, ezt egészítem ki egy különösen jellemző példával. Mihalovich Ödön (1842–1929) a kor elismert zeneszerzője volt, több mint három évtizeden át a Zeneakadémia igazgatója, aki az intézményt nemzetközi hírűvé tette. Ő alkalmazta tanárként Dohnányit, Kodályt, Bartókot. 1925-ben egy újság interjút készített vele, s Bartókról is kérdezték: „Hát ő tehetséges ember volt, de ferde utakon, a hangzavarok érthetetlen világában jár. Évtizedekkel ezelőtt, amikor még igazgatója voltam a Zeneakadémiának, felhívtam egyszer Bartók Bélát, aki az intézetnek egyik legtehetségesebb növendéke volt és igazgatói szobámban le akartam téríteni arról a lehetetlen útról, amelyre már akkor

rálépett. Mondtam neki: »Nézze, maga tehetséges fiatalember, miért ír olyan lehetetlen műveket? Mondja, hát nem lenne jobb rendes dolgokkal foglalkozni?« Bartók némán és komolyan állt előttem, aztán így szólt: »Talán operetteket írok, igazgató úr?« »Operetteket?« – válaszoltam, – »ahhoz maga nem ért, fiam, mert az operettekhez melódiákra és zenei invencióra van szükség, aminek pedig magánál még a nyoma sincs meg.« Hát nem volt igazam? De igazam volt. Bartók ferde dolgokat csinál, amiknek semmi köze nincsen a zenéhez.» Kifogásolta még, hogy az Operaház Bartókot, Kodályt játszik, s Kodályt még tehetségtelennek is nevezte a Liszt és Wagner tanítványaként induló mester. (In Kristóf Károly: *Beszélgetések Bartók Bélával*. Bp., 1957, Zeneműkiadó, 17–18.)

Ez a fajta ízléskritikai magatartás, ennek az intenzitása szükségképpen nem jelenhet meg Életrajzoló történetében. Bár az elbeszélő számos alkalommal utal életének jóval régebbi történeteire, elsősorban a 21. század jelenideje mutatkozik meg sorsában. Politikai értelemben az 1990 utáni időszak, történelmi előzményként pedig 1945-ig, tehát éppen Bartók halálának évéig láthatunk vissza az időben. A régebbi érárt szabaddúlásnak, a későbbit gatyaváltásnak nevezi frivol és ironikus módon, de részletesebb politikai fejtegetésekbe nem bocsátkozik, tehát nem szocializmus- vagy kapitalizmus-kritikát ad, hanem inkább az életlehetőségeket, azok korlátozottságát jeleníti meg.

Egy ilyen alkotást, mint a *Bartók*, az ember egyszerre olvas regényként és pozitivistá életrajzként. Nagyon kevesen lehetnek, akik bármely fejezet bármely tévedését, hibáját észreveszik. A monográfus nem tartozik közéjük, s nem is kereste a hibákat, de annyit azért megjegyez, hogy az 1940 áprilisában játszódó 95. fejezet idején már nem élt a Mama. Továbbá: a Gruppe '47 csoportnak aligha lehetett tagja Erich Kästner (13. fejezet).

S van bonyolultabb kérdés, amelyet néhány bíráló szóvá tett. A regény azt állítja, hogy Ditta zsidó származású volt, s ennek komoly a szerepe az emigrálásban. Máshol is lehet ezt olvasni, meg ennek a cáfolatát is. A regény teljesen egyértelmű állásfoglalása ez ügyben átformálja a Bartók-képet, szinte családi kényszerként értelmezi az emigrációt, s ezzel annak jelképszerűségét némileg lefokozza. Pedig amúgy a regény sokkal tágabb összefüggésekben érzékelteti az emigrálás indokoltságát. Bartóknak el kellett mennie, Kodály Zoltánnak itthon kellett maradnia. Neki 1948 után is. Akkor Márainak kellett elmennie, Illyésnek meg itthon maradnia. Ezzel a kétféle választással együtt teljes és hiteles a magyar szellemi élet.

Teljes tárgyilagossággal talán majd száz év múlva lehet írni a huszadik századról, s bizony az ezredfordulóról is. Bartók Béla életműve kivárja és túléli majd ezt a száz évet, meg a következőket is. Másfajta regényt lehet majd róla írni, sokféleképpen, de kérdés, hogy megkerülhető lesz-e az az úttörő munka, amelyet Temesi Ferencnek köszönhetünk. Eddig nem volt Bartók-regényünk, most már van. Bizonyára lesznek, akik mindkét főalakra egyaránt kíváncsiak, és lesznek, akik csak az egyikre vagy a másikkra. Temesi megírta a maga Bartókját, *Bartók* átírta Temesit, mi pedig mindkettőt jobban ismerjük e könyv olvasása után.

HOMO EPISODICUS: APÁM

Egy könyvet mindenki meg tud írni: önmagáról. Ez a szólásmondás persze csak az olvasáshoz értő és írástudó emberekre érvényes. Temesi Ferenc édesapja azonban soha nem írhatta volna meg úgy életútjának lényeges vonulatát, amiként azt a fia megtette. Hihetnénk, hogy életének történéseit ki-ki önmaga ismeri a legjobban. Van ebben is igazság, ám hogy mi miként befolyásolja sorsunkat, abban fogyatékos a tudásunk. Az édesapa sem tudhatta, hogy két legjobb, otthonában szinte mindennapos barátja volt legbuzgóbb feljelentője. A titkosszolgálatok ugyan több ezer éve léteznek, ám a huszadik század igencsak életszerűen sokszorozta meg ismereteinket. Temesi Ferenc művét olvasva kortársainak és még idősebbeknek többször eszébe juthat, hogy ők is megírhatnák, nekik is meg kellene írniuk az édesapjuk történetét, meg a családját is, s az igen sok párhuzamosságot mutatna idősebb Temesi Ferencével. A titkosszolgálatok működése 1990 után sokáig foglalkoztatta a közvéleményt, majd egyre inkább csak a történészek kutatási témája lett. Ez a téma a szépirodalomban is megjelent. A legnagyobb visszhangot Esterházy Péter műve váltotta ki. A *Harmonia caelestis* című családregénye után készült el a *Javított kiadás*, amelynek középpontjában az az újabb, keserű felismerés áll, hogy az író édesapja hosszú időn át jelentő ügynök volt. Temesi Ferenc regénye szinte válasz is Esterházy művére, érzékeltetve azt is, hogy akár színéről, akár fonákjáról vizsgálódunk a jelentő vagy a jelentett fiának lenni egyaránt tragikus:

„[MIÉRT VAN AZ, HOGY EBBEN AZ ORSZÁGBAN,
HA BEFEJEZ EGY NAGY MŰVET A FIÚ, MEGTUDJA,

HOGY AZ APJA BESÚGÓ VOLT (ESTERHÁZY PÉTER, AKI ERRŐL EGY MARÓAN IGAZ KÖNYVET ÍRT). VAGY ARRÓL ÉRTESÜL – MINT ÉN –, HOGY BESÚGTÁK AZ APJÁT: MIÉRT? MIÉRT, HOGY EGYIK FIÚ SE LESZ TŐLE BOLDOGABB?]” (14.)

Bizony, bármennyire változatosnak bizonyult a huszadik század, sematizálta az emberi sorsokat, s meghatározó szerepet juttatott a véletlennek: a balsorsnak és a vakszerencsének. A 6. fejezet élén szakad ki a vallomás az alkotóból: „Én vétkem, én igen nagy vétkem, hogy 1958 után több mint fél évszázaddal még mindig édesapám, egy lábjegyzet a történelemben, tisztessége, becsülete, tragédiája foglalkoztat. Ti feledni akartok, tudom, meg is értem, történelmet faragni az örök jelenből, de hát ezek 58-ban javában akasztottak! Nagy Imrét és még sokakat.” (36.)

Az életrajzoló, önéletrajzoló alkotónak nem új könyvében jelenik meg először az édesapa alakja, aki a *Pornak* is fontos szereplője, sőt már a legelső könyv legelső, címadó elbeszélésének (*Látom, nekem kell lemennem*) egyik epizódja, az *Öten egy szobában* éppen az új műben oly lényeges alaphelyzetet rajzolja meg: az apa kártyázik két barátjával, miközben a fiú nyugati rádióadót hallgat, az anya tévét néz. A szelíden ironikus életkép teljesebb jelentését csak most tárhatja fel az új könyv.

Szerveesebben aligha kapcsolódhat egybe az élet- és az önéletrajzolás, mint egy családtörténeti jellegű regényben, ahol az édesapa a főszereplő. De van még egy különössége ennek a műnek: az alapvető életrajzi dokumentumanyag nem az édesapa naplója, önéletírása, hanem az ügynökök titkosszolgálati jelentéseinek sora. A jelentők fő feladata viszont éppen a megfigyelt személy cselekedeteinek, gondolatainak minél pontosabb rögzítése. Ha úgy tetszik, ők is „naplót vezetnek”. Ifjabb Temesi

Ferenc, az író regénytechnikai szempontból három szövegréteget olvasztott együvé. Az egyik az első személyű elbeszélőé. A másik rétegben kurziválva olvashatjuk a jelentések bőven idézett részleteit, az édesapa írásos rendőrségi vallomását, továbbá szinte minden más idézett szöveget. Végül a harmadik réteg zárójelben és mindvégig nagybetűs írásmóddal, döntően a jelentésekbe iktatva az elbeszélő kommentárjait tartalmazza. Kommentár-jellegű részek természetesen az elsőként említett szövegrétegben is vannak. A lényegi különbség az, hogy az első réteg alapvetően elbeszél. Alapja a titkosszolgálati anyag megismerése, de önéletrajz is, Bálint Sándor elítélésének sanyarú története is, egy fejezete pedig az édesapa gyerekkori karácsonyát idézi fel. A harmadik rétegben pedig tömör kiegészítő, magyarázó, értelmező szövegek olvashatók, s ezek nem egyszer ironikusak, szatirikusak, szenvedélyesek.

Az édesapa, az életrajzi regény kifejezését használva valóban „homo episodicus”. Tegyük hozzá: ha más-más módon is, de a mű összes szereplőjére illik ez a kifejezés. Jobban megértjük ezt s az életút drámaiságát, ha megismerkedünk a főhős életrajzának főbb tényeivel. Az édesapa (1914–1993) az első világháborúban elveszítette az apját, kilencévesen édesanyját. Lelenházba került, majd egy nagynéni nevelte. 1935-ben kapott kántortanítói oklevelet, s négy év múlva már iskolaigazgató lett. Végig Szegeden tanított. Zászlósként harcolt az orosz fronton. 1945-ben a Kisgazdapárt egyik szervezője, majd megyei alelnöke. A Rákosi-korban semmi különös nem történt vele, ám 1956 októberében részt vett a Kisgazdapárt helyi újjászervezésében. Ez mindössze néhány megbeszélésből, tervezgetésből állt, mégis ez lett a bűne. 1957 nyarán kénytelen volt lemondani igazgatói megbízatásáról. Építőipari segéd munkás lett, s megkezdődtek rendőrségi kihallgatásai. Egy idő után újra taníthatott, napközis

nevelőként, de semmicske „bűnét”, s azt, hogy nem volt hajlandó besúgóvá válni, soha nem bocsátották meg neki. Nem rehabilitálták, pedig reménykedett benne. Sokáig a szocialista országokba se kaphatott útlevelet még szakszervezeti csoportos utazásra sem. A hatvanas évek végére, a nyugdíjas korhoz közeledve megcsendesedett, már nem voltak szakmai tervei, az éremgyűjtés és a tanya jelentett számára vigaszt, valamint, hogy lánya és fia egyetemre járhat.

A Rákosi-korban a zászlós már szinte „horthysta tisztnek számított”, a kiscgazdapárt tisztségviselője ugyancsak a rendszer ellenségének, így voltaképpen az a meglepő, hogy 1956-ig az apa nyugodtan dolgozhatott a szakmájában, s igazgatóként. Ez szerencsés véletlennek tekinthető, az pedig sajnos elkerülhetetlenek, hogy a forradalom felszámolása után bűnösnek, „ellenforradalmár tanítónak” tekintették. Egy röplap őrzéséért, egy ’56-os tüntetési fotón felismert arcért is letartóztatás járhatott, egyetlen versért is börtön. Ám az apa fiának is meghatározó élménye 1956. Mindössze hétéves ugyan, de éppen ebben az életkorban kezdünk el érdeklődni a családon túli világ iránt. A felnövekvő fiú évről évre többet tapasztalhat meg az édesapját ért igazságtalanság miatt, egyre jobban megértheti 1956 jelentőségét, őrizheti annak igazi arculatát.

Millió család élt Temesiékhez hasonlóan. Az apa sorsának azonban van egy különössége, amelyet ő maga legfeljebb sejtethetett, s amelyet csak a fia tudhatott meg, miután kikérte az állambiztonsági levéltári adatokat. 260 oldalnyi iratot kapott az édesapjáról. Az életrajzi regény szerkezete nagyjából az iratanyag olvasásának időrendjét követi, s ehhez illeszkednek a reflexiók. A besúgóí jelentésekből ismerjük meg az apa és a család, a barátai, ismerőseik életét, s ezzel párhuzamosak az elbeszélő által felidézett életrajzi elemek, amelyek kiegészítik, módosítják,

cáfolják a jelentéseket. Mindehhez társul az elbeszélő kifejezetten jelen idejű közléseinek sora: a megírás 2012-es, 2013-as idejéből visszatekintve, tehát történelmi távlatból értékeli elsősorban az 1956 utáni másfél évtized, de tágabban az egész szocialista korszak Magyarországot, annak politikai berendezkedését, az életlehetőségeket, beleértve a saját családját is. Az iratanyagot olvasva a befogadó-elbeszélő a titkosszolgálati jelentők között két főszereplőt talál, akikről kiderül, hogy a család belső ismerősei közé tartoztak. Elkerülhetetlenül foglalkoztatni kezdi, hogy vajon kik is lehettek azok. A történet így nyomozássá is válik, s végül, a sokasodó jelek alapján be lehet azonosítani Salló és Tisza ügynököket, akik az édesapa belső, szinte mindennapos barátai. A legszörnyűbb ez lesz ebben a történetben. Az apa sok év után már kezdte sejteni, hogy megfigyelik, de bizonyosságot csak a fia szerezhetett. Mozaikszóként tér vissza a regényben: HEAOV, azaz „ha ezt apám olvasta volna”.

„Bla, bla, bla. Semmitmondó apróságok, de éveken át mégiscsak kikerekedik belőlük valami. A magánélet réseibe is behatoltak, ez nem is lehetett másképp. Egy tükör cserepeit vagy még inkább egy portré apró mozaikjait rakosgatták össze az elvtársak. A rendőrök voltak akkor a lélek mérnökei, nem az írók, Lenin elvtárs! Ha nem volt szerencséd, megakadt a szemük rajtad, és elkezdtek egy folytatásos dokumentumregényt fabrikálni belőled. Mondjuk 260 oldalasat. Ha szerencséd volt, futni hagytak. Apámnak nem volt szerencséje ezúttal.

Morzsa emberek morzsa gondjai, gondoljátok. Bagatell. De nekünk ez volt az életünk. Egy »homo episodicus«, mint édesapám, a saját életében protagonista volt mégis, hiszen mindenki saját élete főszereplője.” (9. fejezet, 54.)

Tudjuk persze, hogy a titkosszolgálatok mindig érdeklődtek a magánemberi kapcsolatok iránt, hiszen ezek révén könnyebb közelebb férkőzni a megfigyelt személyekhez, ám megfigyelés és megfigyelés között nagy különbségek lehetnek. A szükségtelen és az indokolt megfigyelés közötti határokat mindig a diktatúrák szokták átlépni. Magyarországon a könyv szerint mintegy 250 000 ügynök volt – a 45 év alatt, de akkor is hatalmas ez a szám. S hozzá kell még tennünk a hivatásosok állományát, a rengeteg tartótisztet, azok főnökeit. Egy idő után a bürokrácia önmagát növeszti: a tiszteknek besúgókra van szüksége, és nekik meg a tiszteknek bizonyítaniuk kell szükségességüket. Így lesz a kisemberek sokaságából gyanús alak, valódi vagy potenciális ellenség. Rákosiék kétféle embert ismertek: a kommunistát és a valódi vagy lehetséges ellenséget. 1956 forradalma után több évig lényegében ugyanez a szemlélet uralkodott. Kihallgatták például az apának munkát adó kőművest, aki elmondta a baráti társaságról, amelyhez csatlakozott, hogy vasárnap délelőtt egy kiskocsmában sört és pogácsát szoktak fogyasztani, s megemlékeznek egymás névnapjairól. Ugyanakkor *„Az asztalnál a politizálás tiltva van, aki ezt megszegi egy kört köteles fizetni.”* A rendőrtiszt szerint ezek az emberek visszaélnék az egyesületi joggal, be kell hívni és figyelmeztetni őket, mert *„feltételezni LEHET, hogy az asztaltársaságot meghatározott céllal tartják össze.”* Ráadásul *„A csoportosulás tagjai egymás lakására, névnap, születésnap, tévézés, kártyázás ÜRÜGYÉN összejárnak szórakozni, ahol esetenként megtárgyalják a jelenlegi politikai élet (HÁT VOLT ILYEN?) eseményeit, kicserélik ellenséges jellegű értesülésüket.”* (19. fejezet, 103.)

A semmiből is ügyet fabrikáltak tehát. Családlátogatás alkalmával az egyik tanítvány apja, a nagyhatalmú Komócsin-klán tagja, megkérdezte: „Minek ment el maga, tanító úr, arra az újjá-

alakulásra?” (5. fejezet, 35.) A szerző egyik régebbi írásából tudhatjuk, hogy a férfi segített az apa ügyét elsimítani. De nem felejtődött el az ösbűn. Ezért lett a tanítóból ellenség, ellenforradalmár, nacionalista. Rendőrségi feljegyzés szerint: *„Informátorunk a feltett kérdésre elmondta, hogy megdönthetetlen meggyőződése, hogy Temesi Ferenc megrögzött ellensége társadalmi rendszerünknek. (VILÁGOS: „TISZA” A BÖRTÖNRE SZAVAZOTT.) Ezen kívül feleségével együtt önző, karrierista egyéniség.”* (23. fejezet, 123. Az értékelő tiszt aláhúzással emelte ki az egész szöveget.)

És ez az informátor a család belső barátja, aki az írónak készülő kamaszfiúval is barátkozott, sokat sakkozott vele. Voltak szelidebb jelentések is.

„De mindhiába. Még egy téгла dicsérete se változtat a sorson, amit ők írnak. (ÉN A REGÉNYBEN NEM BÁNOK ÚGY EGY HŐSSEL, MIKÉNT ŐK EGY HÚS-VÉR EMBERREL, APÁMMAL. EZ VOLT AZ IGAZI VALÓSÁGIRODALOM, EMBEREK! DE EZ ÁM! ÉLED AZ ÉLETED? ÉS NEM TUDOD, HOGY FIGURA VAGY EGY IDEGEN EMBER KEZÉBEN. HA EZT APÁM TUDTA VOLNA – HEATV.)” Egy összefoglaló jelentés végén: *„Időben felhívjuk az illetékes elvtársak figyelmét Temesi korábbi és jelenlegi magatartására a célból, hogy igazgatói kinevezéséhez ne járuljanak hozzá. Lábodi r. őrnagy.”* (18. fejezet, 99–100.)

Nem ismeri a Kádár-kort, aki mindezt hihetetlennek és veszélytelennek tartja. Persze, az apának „szerencséje” volt többszörösen, hiszen túlélte a világháborút, s később se zárták börtönbe. Végül is szinte egész életében a szakmájában dolgozhatott. S még az is jó, hogy feltehetően egyik besúgóját se tudta beazonosítani, hiszen nem ismerte a jelentéseiket. De okkal érezhette magát veszélyeztetve, a társadalom periferiájára sodortnak. Okkal gondolhatta, hogy mindent az igazságtalanság mozgat, a szocia-

lizmusban a hivatalos társadalomkép és a valódi radikálisan eltér egymástól. A jelentésekből persze az apa világszemlélete hitelesen nem mutatkozhat meg, de a regényből igen. Olyan ember ő, aki a maga szakmájában, a maga posztján szeretne helytállni, a pedagógiai mellett szervezői képességeit is kamatoztatni, emberszabású, a magyarság számára otthonos világban élni. A *Por* lapjain olvashattuk, hogy kedves éneke a *Boldogasszony anyánk*. A 33 fejezetből álló regény felezőpontján, a 16-ikban az apa, egy születésnap ünnepelés után, szobájába húzódva egy másik híres magyarság-éneket, Bánk bán áriáját dúdolgatja, majd képzeletbeli beszélgetést folytat Szabó Dezsővel, a számára oly fontos íróval nemzetünk sorsáról. Kedves könyve *Az elsodort falu*, s azt reméli, hogy „lesz még Kert-Magyarország”. Polcán az Erdélyi Szépmíves Céh kötetei sorakoztak, s idővel felnőtté vált fiának is kezébe adta Szabó Dezsőt, az esszéit is. Az ötvenes-hatvanas években a hozzá hasonló emberek, tehát a többség nem tehetett mást, mint hogy a kisvilágba, a család, a barátok körébe húzódott vissza. S még ott is vigyázni kellett. De arra kevesen gondoltak, hogy a megszokott, a bizalmas baráti körben keressék legbuzgóbb árulóikat. Pedig ösképlet a Bibliából: Júdás a tanítványok között.

Az ügynöki jelentés többféle lehet. Meghatározó ebben az ügynök memóriája, megfigyelő-, valamint íráskészsége. Az apa két állandó ügynöke rendelkezett ezekkel a képességekkel. Persze még így is torzíthattak, felerősíthettek vagy elhallgathattak dolgokat. A könyvben a jelentéseket olvasó író kommentárjai az idézett jelentés kapcsán részben az apa-fiú kapcsolat, részben a társadalomtörténet szempontját érvényesítik, s viszonylag ritkán kritizálják a jelentés valóságtartalmát. Éppen a tárgyyszerűen sorolt tények alapján kell a jelentések olvasásának, azaz a regénynek a vége felé egyértelműen felismernie a két állandó ügynököt.

A beszerzési kísérlet kezdetén egy harmadik ügynök, aki korábban a kisgazdáknál pártigazgató volt, így jelentett egykori pártársáról:

„Temesi ugyanaz maradt, aki volt. Nem megalkuvó természet és erős akarat van benne, olyannyira, hogy bármint is kendőzi magát, egy tény fennáll, hogy ő a múlt szemszögéből nézi a világot. [...] Nekem panaszkodott, hogy kommunista szülők gyermekei fúrták meg, mert szinte kiprovokálták belőle, hogy színt valljon. (ERRE ÉN VAGYOK A TANÚ A NAPKÖZIBEN, AMELY, MINT AZ ÚTTÖRŐ, MŰKÖDÖTT. HÁRMAN VOLTUNK BENN AZ ISKOLÁBAN, A FORRADALOM NAPJAIBAN, A SZABOLCSI GYEREKEK MEG ÉN. ŐK IS BESÚGÓK VOLTAK, HISZEN AZ APJUK ÉS ANYJUK IS AZ VOLT. OTTHON MILYEN FELFORDULÁS LEHETETT, HOGY KI JELENT KINEK!) Büszkeségét sérti az, ami vele az ellenforradalom után történt, de ismerve tudom azt, hogy nem ütne vissza ezért, ha valaha is mód nyílna rá. Azt hiszem, főként a szereplési vágy hozta a pártba. Fanatikus jobboldali ember, aki csak a piros-fehér-zöld lobogón, az istenen és a sovinizmuson keresztül látja az egész világot.” (8. fejezet, 47–48.)

Az sem ismeri ezt a kort, aki szembesülve az 1956 utáni bő évtized történéseivel, életviszonyaival, azt tartja hihetetlennek, hogy a hetvenes évekre eljött a kölcsönös megbocsátás időszaka. Ekkor kezdett igazán érvényessé válni a tézis, hogy „aki nincs ellenünk, az velünk van”, vagyis az, hogy ha tudomásul veszed a mi kizárólagos hatalmunkat, akkor nem tekintünk többé ellenségnek. Az apa elfáradt, az ország lakossága ugyancsak, a nemzetközi politikában a szovjet rendszert tudomásul vették, befo-

gadták, a jaltai szerződés érinthetetlen volt. Legfeljebb ábrándozni lehetett arról, hogy a szovjet megszállás nem fog annyi ideig tartani, mint a török hódoltság kora. Unokáink is látni fogják, gondolhattuk. Bölcs volt az apa, hogy a nyugdíjas éveire készült, s harmóniát keresett az éremgyűjtésben és a tanyai munkában. Az egyik a történelemhez és a művészethez kapcsolhatta, a másik a természethez, s mindegyik az élethez és a halálhoz, a felvillanó szépséghez és boldogsághoz.

Teljessé válhatott tehát az apa élete. Író-fiának vallomása: „ebben a regényben temetem édesapámat, miközben felmutatom az életét” (169.) A temetés azonban a fiú számára nem befejezés. A regény zárójelenetében, cipőjéről felismerhetően a legszorgalmasabb spion hever papírral letakarva a posta épülete előtt a járdán. Az új épület helyén állt régen a nagypapa háza, vendéglővel. S a zárómondat: „Soha nincs vége semminek.” (206.) A fiúban ugyanis az iratok olvasása és regénybe írása nem lezárása valaminek. Előbb-utóbb mindenki megismerheti ezt az érzést. Idősödve, egyre messzebb távolodva szüleink halálától, egyre nyugtalanítóbbá válhat a kérdés: miért nem élhettek emberibb, boldogabb életet? S miért kell ugyanezt gondolnunk a nagyszüleinkről? Miért kellett száz- és százféle módon korlátozni az életüket? S miért kellett ugyanezt megkísérelni velünk is? Jaj, hányunknak, hány milliónak ismerős a „kettős nevelés” fogalma? Hogy mást szabad mondani az iskolában, mint otthon? Hányunknak az, hogy rossz káderek a szüleink, és így mi is? Hányunknak tanácsolta szorongva édesapánk, hogy ne menjünk humán pályára; jobbak, mert semlegesebbek a mérnöki szakmák? Hányunknak kellett félni a beszervezéstől, s hányan tudtak ellenállni, mint Temesi tanító úr? S hányan teljesítették túl az akár kényszerből vállalt feladatot? S hányan olvashattunk magunkról ilyen jelentéseket?

Temesi Ferencnek módja volt a róla szóló iratok után édesapja „barátainak” ezzel a tevékenységével is szembesülni. Érthető a felháborodása, törekvése, hogy néven nevezzen mindenkit, akit felismer. Bírálata részben politikai: elítéli a diktatúrát, annak minden formáját, s ehhez számos esetben fordul írókhoz. Idéztei között Tömörkény István, Szabó Dezső, Illyés Gyula, Márai Sándor, a légereket megíró Salamov, Páskándi Géza szerepel hangsúlyosan. Az írónak sok kedvenc szerzője van, most Mark Twaint érdemes kiemelni, akinek szövege nagyszerű összefoglalása a másik bírálati szempontnak, az erkölcsinek: „Minden embernek magának kell eldöntenie, mi a helyes és mi a rossz. Melyik út hazafias, melyik nem. Ez alól nem bújhat sz ki, ha férfi vagy. Ha meggyőződésed ellenére, szakképzetlen árulója leszel magadnak és a hazádnak, megérdemled, hogy az emberek annak bélyegezzenek, ami vagy.” (32. fejezet, 183.)

S a legutolsó, a 33. fejezetben mindezek alapján íródik le a summázás: „nincs nagybetűs történelem, csak kis történetek vannak. Ha van valami, amit ki tudok mondani, és ki is mondtam már: csak ember és rongyember van.” (194.) Ez a regény határozottan felmutat néhány rongyembert, de érzékelteti azt az ellentmondásosságot is, hogy ez az embertípus gyakran álcázza magát: a család együtt érző, segítőkész szándékú barátjaként viselkedik. A regény besúgója vagy előmenetelük érdekében vállalták ezt a munkát, vagy eleve örömeiket lelték benne, mint például a szegedi irodalmi életből ismert Szabolcsi Gábor. Vagy az ügynök-ügyvéd, aki Bálint Sándort, a néprajztudóst védte az „izgatás” vádjá ellen oly „sikeresen”, hogy Bálintot nyugdíjazták az egyetemén és fél év felfüggesztett börtönt kapott, mert néhány nyugatról hozott könyvet megmutatott a barátainak. Egy másik ügynöknek pedig naivan magnóra mondta véleményét, müncheni tapasztalatait egybevetve a hazaiakkal. S voltak olyanok is, akik

hivatástudatból váltak, főállásban a diktatúra segítőivé, mint a gépezetet mozgató rendőrtisztek, vagy 1956 után a vérbírák. Temesiék házával szemben éppen egy ilyen, zárkózott életű bíró lakott, de ezt nem lehetett tudni róla.

Az *Apám* életrajzi regény, önéletrajzi is, nyilvánvaló benne a családtörténeti jelleg. Maga az író többször rendőregénynek nevezi. Dokumentumrészletek sorát közli, amelyek deformálnak egy életutat. Egy olyan korszak regénye, amely egyre több olvasó számára régvolt történelem. Gondoljunk csak bele: az 1956 előtti évekről egyre inkább csak a nyugdíjas korúaknak lehetnek komolyabb személyes emlékei. A híres-hírhedt hatvanas évek, „a múlt század közepe” a fiatalabbak számára régmúltnak számít, s bizony egyre kevesebbeket foglalkoztat. Pedig a jövőt az a múlt is formálja, amelyik a jelenig elvezetett. Nagyszüleink, szüleink sorsa valamiképpen ott él bennünk, s tovább hagyományozódik gyermekeinkre és unokáinkra akkor is, ha bennük ez nem tudatosodik. Temesi Ferenc könyve emlékoszlopot emel az édesapának, és pellengérre állítja a bűnösöket. Mi mégsem nyugodhatunk meg, mert ma is élnek még hasonló sorsú derék emberek és hasonló rongyemberek, s messze még az utolsó ítélet, hogy elkülönítse őket az igazság nevében. „Soha nincs vége semminek”?

VÁLTOZATOK A TÁRCA MŰFAJÁRA

A tárcát hol inkább epikus szépirodalomnak, hol meg igényes újságírásnak szokás tekinteni. Nem ok nélkül, hiszen valóban átmeneti műfaj, akárcsak az önéletírás, a szociográfia, az esszé vagy éppen az anekdota. S egyik esetben sem a téma, az eltervezett közlendő dönti el a hovatartozást, hanem a szemlélet és a nyelvhasználat. A tárca a műfaj kialakulása óta irodalmi igényű, ám ezt a szándékot nem mindig sikerült maradandóan megvalósítani. A tárca fogalma mellett használatos a tárcanovelláé, tárcaregényé, s már ez is sejteti, hogy nem csupán a besorolás okozhat műfajelméleti gondot, hanem magának a tárcának a sokféle változata is. A klasszikus meghatározás szerint a tárca újságokban megjelenő, tehát valamennyire aktuális dolgokkal foglalkozó, szépirodalmi igényű, rövid terjedelmű prózai műfaj, amely könnyedségre, szórakoztató jellegre törekszik. A tárcaregény persze sok folytatásban jelenik meg, de egyes részei önmagukban is megállnak. A huszadik században a szórakoztató könnyedség helyett a komor történelem is formálhatja a gondolatmenetet. A tárca igazi mesterei rendre szépírók, ez határozza meg az egyéni szemléletet, a stílust. Elég talán Ady Endre, Kosztolányi Dezső, Márai Sándor, Móra Ferenc vagy Tömörkény István műveire utalni. Pusztán e névsor alapján is levonható az a fontos következtetés, hogy míg az újságírónak tárgyilagos közlésre kell törekednie, s véleményét az írott és íratlan törvények szellemében illik megfogalmaznia, személyiségének vonásait a háttérben tartva, addig az igazi irodalmi tárcának a lényegéhez tartozik a személyesség és igen gyakran a sorozat-jelleg. Ezek

az azonos beszélő személyének-személyiségének kiemelésében, gyakran motívumokban, témákban, alakokban is megmutatkozhatnak.

Temesi Ferenc összefoglaló néven tárcának nevezhető írásai idáig a következő kötetekben jelentek meg: *A szív bőjtje* (1991), *Az éjjéli utas* (2000), *Gabo meg a halál* (2003), *Kölcsön Idő I–II.* (2005–2006), *Miért nem lettem...?* (2014). Közülük a *Kölcsön Idő* című újságregény jelentős részben új szerkezetben való közlése régebbi tárcáknak. A műfaj tehát korántsem mellékes az írói pályán.

Temesi Ferenc írói munkásságának talán legszembeötlőbb vonása az önéletrajzi jelleg s az ebből következő személyesség. Ugyanez tapasztalható tárcáiban is. Ha tehát azokat műfajitematikai szempontból csoportosítani próbáljuk, elsőként az átjárásokat, a kapcsolódásokat kell említeni. Mert kijelenthető ugyan, hogy vannak novellisztikus, önéletrajzi, útleíró, publicisztikus tárcái, de szinte mindegyik önéletrajzi – vagy az is –, és mindegyiknek vannak novellisztikus elemei.

Itt van például az Országúthy-sorozat, amelynek törzsanyaga *Az éjjéli utas* kötetben *A bel-budai Bermuda-háromszögben* ciklusban olvasható. Országúthy természetesen alakmás. Az elbeszélő egyes szám harmadik személyben szól róla, s ha nem ismernénk Temesi Ferenc műveit, akár egy képzelt személyre is gondolhatnánk az emlékezős és beszélgetős szövegek alapján. Ámbár ezek irodalmi szövegek, s így Országúthy akár teljes egészében az írói fantázia termékének tekinthető. Aki például semmit sem tud megalkotójukról, az alighanem így is olvassa a sorozatot. Hiszen egy másik gyakori szereplő ezekben a történetekben az alkoholistává lett, egyre sanyarúbb sorsú, egyre betegbb, de amúgy kiváló esszéista és műfordító Geönczeöl, akinek kutyája a dr. Kutyurka Tódor nevet érdemelte ki. A tárcák igazi irodalmi figu-

rát teremtenek belőle, s nyilván van modellje is, de vajon fontos-e ez? Legfeljebb a korszak irodalmi életének ismerői medíthatnak ezen, de hát annyi kiváló embert tett tönkre az alkohol. Geönczeöl egyébként a *Királyáldozat* regényvilágában is jelen van, s ugyanebben a könyvben olvasható a regényíró új műveként, az első igazi tárcaként az első Országúthy-történet, *Az éjféli utas*. A megoldást a szereplő modelljére pedig a *Kölcsön Időben* lelhetjük meg, ahol Könczöl Csabáról van szó halála alkalmából (II. 573.) Mindez ötven év múlva már teljesen mellékes lesz: egymástól függetlenül létezhet az utódok emlékezetében az irodalmi alak és az esszéíró. Mindennek az a tanulsága, hogy nem érdemes túlzásba vinni a kutakodást Temesi Ferenc alakjainak modelljei után. Nem igazán kulcsregények, kulcs-tárcák ezek, s amennyiben mégis, ez a fajta aktualitás elporlad az időben.

Az Országúthy-történetek viszont megmaradnak. A legteljesebben alighanem ezekben sikerült Temesi Ferencnek a tárca klasszikus hagyományainak modern változatát megteremtenie. Novellák ezek, önéletrajzi epizódok a múltból és a jelenből, pillanatfelvételek egy-egy hétköznapi történéseiről. Olykor lírai a hangulatuk, szinte nosztalgikus a múlt felidézése, pedig korántsem derűs történésekről esik szó, máskor meg a keserű dolgokat mondja egyszerre elégikusan és ironikusan, vagyis a szinte lehetetlent valósítva meg. Hol Krúdyra emlékeztet, hol inkább Karinthyra, de leginkább mindig Temesi Ferencre. Mindez a további tárcákra is érvényes, de az Országúthy-történetekhez hasonló értéknövelő egységei majd a *Miért nem lettem...*? ciklusnak lesz.

Az eddigiek alapján egyértelmű, hogy a tárcák egy része tökéletesen beleillene egy novelláskötetbe. Ilyen *Az éjszakai utas* kötet második ciklusának (*A liftkezelő magányossága*) több darabja, a *Gabo meg a halál* kötetből például a következők: Egy ellen-

tengernagy vallomásai, Nem FOG fájni, Libások, Ajándok, Apám, az elhárító, Majd ha fagy, hó lesz nagy. Az önéletrajzi szál mind-egyikben jelen van, de például az utolsóként említett írás elrugaszkodik ettől, s olyan elbeszéléssé válik, amelyikben a való-ságos hétköznapi történés átlendül a különösbe: a szünetlen havazás és hólapátolás következtében a főhős megbolondul. Nyil-vánvalóan önéletrajziak az útirajz-történetek. Korábban kelet-kezett elbeszélés a londoni útról, a romániaiáról, filmregény a me-xikóiáról, regény-fejezetsor a kínairól. A tárca nem ad módot a részletezésre, de készült beszámoló egy újabb, erdélyi útról (*Fehér derekú fák földje*), egy másik visszaemlékezve Bulgáriáról (*Bulgáriai emlék*). A *Kölcsön Idő* pedig húsz folytatásban közölte az *Amerikai antológia* című portrészorozat-beszámolót az iowai íróprogramról, a résztvevőkről.

A mesélő jellegű novellisztikus tárcatípus mellett a leggya-koribb a publicisztikát és esszét ötvöző változat. Ilyenként szüle-tett meg az író legelső ide sorolható írása. A *Magyarnak lenni* (In *A szív bőjtje*. 49–52.) különossége az, hogy eredetileg vita-cikknek készült, ám nem közölték, s így évekkel később jelenhe-tett meg, egy kiegészítéssel (*Megkésél/t válasz, avagy arról, hogy nem vagyok zsidó*). A nemzetfogalomról zajló egykori vitában Temesi egyértelműen foglalt állást:

„Elegem van már a deheroizálókbl, meg a rákosista »bü-nös nemzet« fogalmát konzervként árulókból. [...] Te azt mondod, nem vagyunk különbek egyetlen népnél se. Én azt mondom: nem vagyunk alábbvalóak senkinél. [...] A magyar, mint tudjuk, kevert nép, ez is adja egyik ma-gyarázatát tehetségének. Bennem is jó néhány vér csörge-dez hál, istennek: magyar, osztrák, horvát, szlavón, szerb – szóval majdnem az egész monarchia.”

„Mert magyarnak lenni ugyan nem érdem, de számomra igenis természetes állapot. Bár magyarnak lenni kész csoda: magyarnak lenni szintiszta szürrealizmus. Magyarnak lenni hidrogénbomba, magyarnak lenni számítógép. Magyarnak lenni didergő hologram. Magyarnak lenni – kisebbségnek lenni. Magyarnak lenni – cigánynak lenni. Magyarnak lenni, zsidónak is lenni. De magyarnak lenni piros, fehér, zöld. Meg kék, meg sárga. Meg fekete szivárvány. Magyar-nak lenni nem »tschikosch«, nem »goulasch«, de mindig paprikás. Magyarnak lenni nem bolt. Magyarnak lenni kész ráfizetés. Magyarnak lenni nem valami egetverő sze-rencse, de nem is a legsötétebb pech. Magyarnak lenni a legnyugatibb kelet. Magyarnak lenni felhőszakadás utáni szellő. Fejét meghajtó fűszál. Magyarnak lenni nem bokré-taság Isten kalapiján, de szolgálat. Magyarnak lenni vidéki-ség. Magyarnak lenni *minden körülményben* embernek lenni.” (50–52.)

Temesi a magyarság sorsát értelemszerűen Európa, még tágab-ban az emberiség történelmével összefüggésben gondolja át a változó ezredforduló éveiben. Felfogása szerint „a világ a több-központúság felé halad, már el is érte azt.” (*A szív böjtje*. 83.) Ugyanakkor „egy népet nem a száma tesz nagygyá, hanem az, mennyit tud adni a többi népnek” (*Gabo meg a halál*. 313.) A ma-gyarság és az emberiség „sorskérdéseivel” foglalkozó tárcák közül a legfontosabbak: *Game over?*, *Republicisztika*, *Dögtisza*, *Század: pihenj!* (*Az éjféli utas*), „Erdő, erdő, erdő...”, *Nemzettartó nemzedékek*, *Archa szállók*, *Netomatikus* (*Gabo meg a halál*).

Jellemző sajátossága Temesi Ferenc tárcáinak, hogy igen erő-sek, emlékeztetések a kezdőmondatai, s később is következetesen törekszik arra, hogy aforisztikusan összegző, közmondásszerű,

olykor paradoxont rejtő mondatokkal hívja fel a figyelmet. Íme néhány példa *Az éjféli utas* kötetből:

„Senki se tehet róla, mit csinál vele az élet. A dolgok már megtörténnek, mielőtt az ember rájönne a nyitjukra.” (5.)

„Egy fiú három évvel korábban nő fel, mint a szülei hiszik, és kettővel később, mint képzei magáról.” (9.)

„Aki nem bocsát meg, azt a hidat égeti föl, amelyen egy napon magának is járnia kell, gondolta Országúthy, amidőn kinyitva egy lapot, egykori barátja és még későbbi ellensége halálhírét fűtta ki belőle a konok szél.” (19.)

„A múlt (?) télen Országúthy hű lett a nevéhez: útra kelt.” (33.)

„A magány már úgy tapad rám, mint gyorskorcsolyázókra a ruha.” (89.)

„A foci nem élet-halál kérdése. Fontosabb annál.” (102.)

„Nincsenek csúnya szerelmesek, szép börtönök és haszontalan reklámok.” (122.)

„Ismerd meg önmagad, aztán ne mondd el senkinek.” (127.)

„Nem város az, amelynek nincs folyója. Vagy legalább egy patakja. Tengert, tavat beszámítunk!” (200.)

Főként az esszé-tárcákban sok az idézet és a hivatkozás. Csak *Az éjféli utas* írásaiban mintegy száz névvel találkozhatunk. Több-

szőr szerepel: Marcus Aurelius, Walt Whitman, Mark Twain, Freud, John Cage, Woody Allen, a legtöbbször Orwell és Pessoa (négyszer), a magyarok közül pedig Tömörkény István (háromszor). Búcsúzó írás készült Paál Istvánról, Császár Istvánról, Suki Béláról, a következő kötetben Boncz Gézáról, Szervác Józsefről, Gion Nándorról, Jovánovics Miklósról, a *Kölcsön Idő*-ben többek között Petri Györgyről, Páskándi Gézáról, Baka Istvánról, Timár Györgyről.

Az lenne a szokatlan, ha a tárcákban nem lenne rendszeresen helye az irodalomról, a művészetről való gondolkodásnak. A szemléleti alapvetést a *Republicisztika* fejti ki:

„Minden író alapvetően konzervatív, mert valamely hagyományt, valami régít őriz. Ilyen az avantgárd író is, csak ő egy még régebbi hagyományhoz nyúl vissza.

[...] konzervatív. A túlélő szinonimája. Egy ember, aki borúlátó a jövőt és optimista a múltat illetően. Az ember, ha igaza van, nem lehet eléggé konzervatív, ha nincs igaza, nem lehet eléggé radikális. A konzervatív olyan realista, aki a valóságost, az alapvetőt, a maradandót fogadja el. Arra használja fel az intelligenciáját, hogy meghatározza, mit kell fönn- vagy inkább megtartania. [...] elkötelezettje az ember legrégebbi törekvéseinek az erkölcsfilozófiában. [...]

Az egész kérdést szívemhez szólóan Benjamin Disraeli, a nagy angol konzervatív államférfi fogalmazta meg:

Annak a férfinak, aki tizenhat évesen nem szabadelvű, nincs szíve, annak pedig, aki hatvanévesen nem konzervatív, nincs esze. Hát valahogy így. Egy republikában mind a két felfogásra szükség van. Az út közepén meg van egy fehér csík: ott a legnehezebb vezetni. [...] Föl kell ismerni,

hogy az szolgálja legjobban a pártját, aki a hazáját szolgálja.”
(*Az éjféli utas.* 187–190.)

A magyar irodalmi életről pedig a frankfurti könyvvásáron meg-
erősített tapasztalatok alapján számolt be egy tárcza:

„Ő nem is magyar író, nyilatkozta egyikük. Hogy ki az, azt
azért ők mondják meg. Az a tíz. Mindig csak az ő nevük
ugrik be. Rajtatok kívül van még más is? Nincs. Hogy is
lenne. A félelem és az érdek mozgatja e *kiváló* tízet, ami jó
a rajnak, jó a méhecskének. Marcus Aurelius, miért tudtál
te mindent?

PEN-személyiség lehettem volna én is. Amikor rájöttem,
hogy ez vándorcirkusz, ahol egymásnak írnak, mert csak
egymást fordítják, hátat fordítottam nekik. A nemzetközi
író olyan figura, aki könyvvásárról fesztiválra, tanácsko-
zásról szerzői estre utazik. Kiadótól kiadóig. Egymást for-
dítatják, utaztatják, díjaztatják.

Pedig, hogy nemzetköziek legyünk, előbb nemzetinek
kell lennünk. »Az ember lábának a saját hazája földjébe
kell mélyednie, de a szemének fürkésznie kell a nagyvilá-
got.« Chesterton írta ezt, akire a globalizmus időszakában
nincs semmi szükség.” (Uo. 185–186.)

Voltaképpen az esszéisztikus tárcákhoz sorolhatók lennének,
mégis külön kell említeni a néhány kiállítás-megnyitót, könyv-
bemutatást. Korábban szó esett már Zoltánfy István emlékkiállí-
tásáról, de Temesi két alkalommal is megnyitotta a Vajda Lajos
Stúdióinak, valamint Regös Istvánnak a kiállítását. Ez utóbbi
kapcsán a művészet feladatáról így elmélkedett: „Regös a maga
szelíd, de konok módján azt teszi, amit nekünk is tennünk kéne:

átfesteni egy kicsit a világunkat, de mindennap. A tudatos és a tudattalan találkozási helye a kép, sokszor maga a festő sem tudja, mi lesz az egészből. Festeni néha könnyű, mondá Dalí. Néha lehetetlen. Valahol Isten és a művész között történik valami, amit talán véletlen szükségszerűségnek nevezhetnénk. Ha mernénk ilyeneket mondani. A kép a láthatatlan víziója. Nem is az a fontos, mit látunk Regős képein, hanem az, hogyan változtat meg bennünket észrevétlen a szemlélésük. Különben is: a művészet túl komoly ahhoz, hogy komolyan vegyük.” (*Nyuszifül, nyuszsizsem*. In *Gabo meg a halál*. 363–364.)

A könyvkritika műfaja annyira nem jellemző Temesi Ferencre, hogy egyszer még ezt is leírta: „Szarok a kritikusokra.” (*Miért nem lettem...? 79.*) Tömörkény István *Hétről hétre* című, publicisztikai írásokot tartalmazó kötetét olvasva viszont már csak azért sem tudott csöndben maradni, mert ezt a mondását idézhette: „Legalább ne vessünk, embörök, a jó röggelét neki, mert ha azt sé tudnánk, mögfulladnánk!” Az író, akit Temesi máshol is elismeréssel emlegetett (*Por, géniusz* címszó), így jellemezte:

„Sokan kismesternek mondják, pedig ő csak olyan kicsi, mint mi vagyunk. Nekem az őszám volt. Ady magával egyenrangúnak tartotta. Tolsztojnak ő volt a kedvenc magyar írója.

És neki se volt külön irodalmi és külön publicisztikai stílusa. A magyar parasztból *teljes valójában* ő csinált irodalmat e hazában. Tiszta volt, derűs és hallgatólag, miként az istenek. De mulatni is tudott. Ő volt a magyar szociográfia atyja.” (7-ről 7-re. In *Gabo meg a halál*, 354.)

A *Miért nem lettem...?* már a címével nyomatékosan utal az önéletrajzi jellegre, hiszen a cím első fele után valamilyen foglalkozás vagy magatartás következik: a *jóság*, a *katonaság*, a *pedagógus*.

Az életrajzok elsősorban arról szoktak szólni, hogy mivé lett az ember, vagy arról, hogy mi minden akadályozta, hogy azzá válhasson, amivé szeretett volna. Temesi Ferenc eltávolodik ettől a hagyománytól. Szükségszerűnek mutatja meg mindazt, ami nem lett. Elképzelhetetlen volt számára például az, hogy *katona*, *rendőr* vagy *fogorvos* legyen. A másik végleten olyan személyiségeket mutat be, akikre példa-emberként tekint. *Xavéri Szent Ferencet*, a barátját: a humorista *Boncz Gézát*, a *vak* zenész *Weiszely Ernőt*, a színész *Helyey Lászlót*. Kamaszkorában az emberke előtt a hivatásoknak szinte végtelen sora mutatkozik meg, Temesi Ferenc azonban igen hamar eldöntötte, hogy ő író lesz: „Édesapámnak mondtam először, hogy író az, aki mindennap ír. Vasárnap is lehet szépet írni, mondta ő. Nem tudtam neki elmagyarázni, hogy az írás életforma is. Drága jó édesapám azt szeretette volna, ha olajmérnök leszek. Nem csoda: a hatvanas években Szegeden kitört az olajláz. De én tudtam, hogy nem tart sokáig, és azon is átláttam, hogy édesapám tulajdonképpen azt szeretné, ha otthon maradnék, ott alapítanék családot – és így tovább. Jót akart ő, de az a jó nekem nem volt jó. Mert már írónak *tudtam* magamat tizenhat éves koromtól fogva. Iszonyatosan erős hit világlott bennem, pedig még író sem voltam. Évente megírtam egy-két novellát, ennyi. De jegyzeteltem, mint egy megszállott. Apám nagyon nehezen, de beletörődött a dologba.” (*Miért nem lettem... vasárnapi író?* 178–179.)

Gondolkodhat persze ezer kamasz is ilyenféleképpen, de az ezerből kilencszázkilencven hamar rádöbben tehetségének fogyatékoságára, s abbahagyja a próbálkozásokat. Néhányan eljutnak az első kötetig, de továbblépni csak egy vagy kettő képes közülük. A nem pontosan mérhető-megítélhető tehetség mellett kitartásra, másképpen fogalmazva: szorgalomra is szükség van. Olyan elhivatottság-tudatra, amelyhez társul az irodalom iránti

alázat. De így van ez a legtöbb kamaszkori ábránddal, tehetség és hivatás- csírával. Temesi szemléletesen, olykor némi nosztalgiával emlékezve írja meg, hogy nem lehetett festő, mert remeggett a keze, nem válhatott profi sakkozóvá, mert nem volt elég jó, s ugyanez érvényes a beat-zenészi, a színészi pályára. A tehetséges kamaszban van vágy arra, hogy reneszánsz emberré váljon, később azonban inkább szakember szeretne lenni. A vasárnapi író ezek szerint nem lehet igazi szakember, például aligha tudna regényeket alkotni. Ezért gondolja Temesi azt, hogy „ha rajtam múlna, egy rendes (mondjuk, hogy jó) írónak én egész életében ösztöndíjat adnék. Nem többet annál, amit egy átlagember keres. De annyit igen.” (180.) Ezzel szívesen egyetértene az ember, csak annyi a baj, hogy a „jó író” minősítés a kortársaknál igen képlékeny fogalom. 35-40 éves életkor előtt kevesen képesek ezt akár a legtárgyilagosabb ítélőszék előtt bizonyítani. Ám addig is meg kell élni, jó lenne családot alapítani. Ehhez kellenek a foglalkozások, amelyek szerencsés esetben kapcsolatban vannak a választott hivatással. Így végzett az író magyar-angol szakot, így volt átmenetileg *angoltanár, könyvtárnok, klubvezető, tévéarc, újságíró, pedagógus, kertész, szakács*, sőt még *jós* is.

Az elhárított és az átmenetileg úzótt foglalkozásokat, hobbiakat az író korántsem lenézően, valamiféle zseni-tudattal hárítja el. Ezt nyomatékosan megerősíti a könyv mottója Martin Luther Kingtől: „Ha egy ember arra hivatott, hogy utcaseprő legyen, úgy kellene söpörnie az utcákat, ahogy Michelangelo festett, vagy Beethoven zenét szerzett, vagy ahogy Shakespeare verset írt. Olyan jól kéne söpörnie, hogy az összes eget-földet lakó vendég megálljon majd, és azt mondja: itt egy nagy utcaseprő élt, aki jól végezte a munkáját.”

Miként ez a mottó, a könyv egésze is azt a kérdéskört vizsgálja kimondatlanul is, hogy miként kellene élni. Például úgy, „ahogy

Kung-Fu-dze írta: egy jó kézműves, ha tökéletes munkát akar végezni, mindig élesíti a szerszámaint.” (179.) Az élet választások sorozata, s bár a döntések soha nem csak rajtunk múlnak, hanem a körülményektől, a lehetőségektől is függenek, Temesi Ferenc könyvének önéletrajzi hőse – és a többi hősként bemutatott alakja – nem foglya a körülményeknek, hanem kiteljesítője a lehetőségeknek. Az abszolút hős természetesen Xavéri Szent Ferenc, az író keresztnévének választott szentje, a nagy távolkeleti hittérítő, „az egész földkerekség minden missziója védőszentje”, s ráadásul még az íróké is. Temesi nagyon régóta készül e szentről írni egy történetet, ez az írás lehet az első vázlat. Önértelmezése szerint: „Valójában én egy fordított Xavéri voltam a Keletet hoztam Nyugatra.” S a végkövetkeztetés: „Ha nem lesz keresztény Európa, nem lesz Európa.” (26.)

Az első történet arról szól, hogy *Miért nem lettem... jós?* Az író egy időben komolyan foglalkozott a tarot-jóslással. Tapasztalatai alapján kárhoztatja a jóslással visszaélőket, a kevéssé tájékozottakat. Szerinte: „Minden ember azért cselekszik pont úgy és nem másként, mert van egy képe önmagáról. Ezt az elképzelést csak pozitívan szabadna megváltoztatni. A magunkról alkotott elképzelés megváltoztatása megváltoztatja a jövődönket is. Minden változás először a tudatalattinkban történik meg. [...] Azt érezzük, hogy az élet gazdagsága másoknak adatott meg, és nem nekünk. [...] Pedig csak úgy kéne tennünk, mintha olyanok volnánk, amilyenek szeretnénk lenni, és rövidesen hasonulunk ahhoz a képhez. Csupán színlelnünk kell, hogy előrehaladunk valamely ösvényen, és az ösvény lábunk alá simul, az események követni kezdik a színlelést.” (12–13.)

A jóslást, a nyelvtanítást, sőt az alkoholfogyasztást is akkor és azért hagyta abba az író, mert a hivatását akarta gyakorolni: azaz regényt kezdett írni. S az első mondat, az első fejezet elkészülte

után már haladt is az ösvényen. Még a hasznos hobbival is hasonló a helyzet. A lelkes, szakszerűségre törekvő kertészkedést felváltja a vágy: „Ülni a kertben és nem csinálni semmit. Ez lesz a csúcs. [...] A művészet célja az idő megállítása. A kert önéletrajz, de téged már a regény érdekel.” (191.)

Mindebből következik, hogy az amatőr szinten üzőtt tevékenység, a hobbi nem elítélendő, elutasítandó, hiszen a hétköznapi életnek és a személyiség teljesebbé varázslásának egyaránt segítője. Némi kertészkedés, szakácskodás, ezermesterkedés, sportolás, művészetekkel való foglalkozás végső soron nem elvetélt kísérletek sora, hanem a létezés alaposabb megismeréséhez vezető út, s ha valakinek, hát egy írónak elkerülhetetlenül szüksége van erre.

A hivatások, foglalkozások iránti vonzódás, illetve a velük kapcsolatos ellenszenv nemcsak a tehetség függvénye. Például még sorkatoná sem lehetett a fiatal Temesi, mert a sorozáson még soványnak találták, később pedig nyilván a tragikus gépkocsibaleset következményei tették alkalmatlanná. A Kádárkorban úgy nőtt fel, hogy félt a rendőröktől, akik „nem a rendet őrizték ugyanis, hanem minket. Vagyis a népet.” (53.) A fogorvosok úgy megkínózták zsenge korában, hogy azt el nem felejtethi. *Halálcsillag* azért nem lehetett, mert a szörnyű baleset után ő életben maradt. A tévétől, Asztaltársaság című sorozatát megszüntetve, elküldték (*tévéarc*). Vannak olyan személyek, akik bár tehetségesek, az alkohol tönkretette őket (*Rózsaszín*, a költő, *Matyika*, a festő). Tudjuk, ez a veszély az elbeszélőt is fenyegette korábban. Egy másik, személyiséget deformáló veszedelem az ideológiai-politikai szélsőségesség. Erre példa a *Miért nem lettem... Kertész Ákos?*

Temesi Ferenc epikai műveiben, de még a tárcáiban sem fő szál a politikai aktualitás. Kertész Ákos, a korábbi jó barát kapcsán

sem politizálni akart, hanem az elfogadhatatlan egyoldalúságot nevezte meg, magyarságát vallotta meg. Amikor a társadalmat kritizálja – más írásaiban is ez a helyzet –, akkor nem az aktuális politikai frontokkal foglalkozik, hanem – a történelmi útra is figyelve – az emberiség és a magyarság társadalmi-tudati állapotával és az ebből következő, ezt szemléltető gondokkal. Európa és a kereszténység, Európa és Távol-Kelet kérdésével, a számítógép elterjedésének hatásával. Az oktatásüggyel, az író-társadalom megosztottságával.

A *Miért nem lettem...?* tárcaregénynek, novellafüzérnek, önéletrajznak is különleges, hiszen egyik elem sem mondható központnak benne. Önéletrajzként feltehetően ez a legkevésbé fikcióssá alakított Temesi-próza, de korántsem a hiteles önéletrajzi elemek jelentik benne a lényegét, hanem az írói szemlélet, amelyik az élet hétköznapi és metafizikai megértésére törekszik. Ne feledjük: „a jósors és a balsors szomszédok.” (10.) „A kertben közelebb vagyunk Istenhez, mint bárhol máshol, mondta nekem hunyorogva öregapám” (188.) Temesi ehhez azt teszi hozzá, hogy az író „Isten kéme” (70.), „az írás fönnmarad” (125.), és „mi magyarok, nagy mesemondó nemzet vagyunk” (126.).

FÜGGELÉK

ÉLETRAJZ

Szegeden született 1949. november 30-án. Szülei Temesi Ferenc és Tóth Etelka tanítók voltak, apja 1956-ig iskolaigazgató, a forradalom után meghurcolták. Tanulmányait szülővárosában végezte, az általános iskolában orosz, a gimnáziumban francia tagozatos volt. Elsősorban nyelvtelenségével tűnt ki. Már ekkor írt, részt vett az iskolai színjátszásban, egy amatőr beatzenekar énekese, szövegfordítója volt. Az Országos Középiskolai Tanulmányi Versenyen elért eredményével nyert felvételt a szegedi tudományegyetem magyar–angol szakára.

Eleinte egyetemistaként is énekelt, majd a Szegedi Egyetemi Színpad országos hírűvé vált előadásában szerepelt (Déry Tibor: *Az óriáscsecsemő*). Ösztöndíjat kapott a Londoni Egyetemre. Szakdolgozatát Déry Tibor költészetéről készítette el, diplomát 1974-ben kapott.

1973 nyarán életveszélyes autóbalesetet szenvedett, barátnője meghalt. Felgyógyulása után emlékeitől űzötten Budapestre menekült. Nyelvismerete miatt az Egyetemi Könyvtárban kapott határozott idejű állást. Következő munkahelye a Fiala Művészek Klubja lett. 1975-ben megkapta a Móróc Zsigmond Irodalmi Ösztöndíjat, azóta szabadfoglalkozású író. Első könyve 1977-ben jelent meg. *Por* című regénye tette ismertté és népszerűvé (1986–1987).

Házasságot kötött Laborcz Monika keramikus-szobrásszal, majd tizenöt év után elvált. Nevelt gyermeke Rész Mónika (1968–), fia Temesi Dániel (1978–).

Londoni tanulmányútja után 1983-ban részt vett Amszterdamban az One World Poetry tanácskozásán, 1988-ban az Iowai Írói Programon, 1991-ben Mexikóban a prózaírók világszimpoziumján. 1988-ban kínai tanulmányutat tett.

1984-ben lett a Magyar Írószövetség, 1987-ben a PEN Club, 2003-ban az akkor még egyesületként működő Magyar Művészeti Akadémia tagja. 2001 óta a Magyar PEN alelnöke, tagja a Magyar Írószövetség választmányának. 2011-től a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja.

FONTOSABB KITÜNTETÉSEL, DÍJAI:

- 1987 Déry Tibor-jutalom
- 1988 József Attila-díj
A Jövő Irodalmáért Díj
- 1992 Nagy Lajos-díj
- 1993 Év Könyve jutalom
- 1994 Magyar Köztársasági Érdemrend kiskeresztje
- 1997 Tekintet-díj
- 2002 Pro Literatura-díj
- 2003 Bertha Bulcsu-díj
- 2006 Artisjus Irodalmi Díj
- 2007 Szépirodalmi Figyelő-díj
- 2011 Magyar Köztársaság Babérkoszorúja díj
- 2014 Kossuth-díj

VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIA

I. Temesi Ferenc könyvei

Szépirodalmi művek

- 1977 *Látom, nekem kell lemennem.* (Elbeszélések.) Ajánlás: K.-nak. Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó. Felelős szerk.: Benedek Mihály. Borító- és kötéstervező: Zoltánfy István. Fotó: Balla Demeter. 230 p.
- 1986 *Por. A–K.* (Regény.) Ajánlás: *A boldog emlékezetű Bálint Sándornak, az utolsó szögedinek ajánlom.* Bp., Magvető Kiadó. A „Képregény” grafikáit Varga Ferenc készítette. Felelős szerk.: Székely Sz. Magdolna. A borítón Zoltánfy István festménye. Kötettervező: Fraunhoffer Péter. Fotó: Lugosi-Lugo László. 471 p.
- 1987 *Por. L–ZS.* (Regény.) Bp., Magvető Könyvkiadó. Felelős szerk.: Székely Sz. Magdolna. Kötettervező: Fraunhoffer Péter. 639 p.
- 1989 3. könyv. Ajánlás: *Moninak, Móninak és Daninak.* (Elbeszélések, rövidpróza, jegyzetek.) Bp., Magvető Könyvkiadó. Fedél: Zoltánfy István festménye. Felelős szerk.: Lovas Ildikó. Kötettervező: Fraunhoffer Péter. 264 p.
- 1991 *A szív börtöne.* (Regény.) Bp., Pannon Könyvkiadó. Borító: Zoltánfy István festményének felhasználásával Szabó Árpád készítette. Felelős szerk.: Z. Kárpáti Zsófia. 290 p.
- 1992 *Pejote.* (Filmregény.) Bp., Pannon Könyvkiadó. Fedél: Regős István festményének felhasználásával Szabó Árpád készítette. Felelős szerk.: Száraz M. György. 106 p.

- 1993 *Híd.* (Regény.) Ajánlás: *Édesanyámnak.* Bp., Pannon Könyvkiadó. Címlap: Regős István képének felhasználásával készítette Szabó Árpád. Felelős szerk.: Száraz György. 465 p.
- 1996 *Pest.* (Regény.) Bp., Seneca Kiadó. Borító: Regős István festményének felhasználásával Bernáth(y)&Bernáth készítette. Felelős szerk.: Székely Sz. Magdolna. 345 p.
- 1997 *A zsidó Isten Debrecenben.* (Elbeszélés.) Szeged, Vikárius Bt. 56 p.
- 1998 *Hogyan nem találkoztam Allen Ginsberggel. Válogatott novellák.* Borító: Regős István festményének felhasználásával Szabó Árpád készítette. Bp., Kertek 2000 Könyvkiadó. Felelős szerk.: Kocsis Éva. 201 p.
- 2000 *Királyáldozat.* (Regény.) Ajánlás: *Annának és Eszternek.* Bp., Magyar Könyvklub. Címlap: Alberto Dapietri festménye nyomán Papp Zoltán tervezte. Felelős szerk.: Székely Magda. 183 p.
- 2000 *Az éjjeli utas.* (Tárcanovellák, tárcák, publicisztikák.) Bp., Ister. Címlap: Regős István festményének felhasználásával tervezte Kalmár János. Felelős kiadó és szerk.: Tóth László. 222 p.
- 2001 *Babonáskönyv. Édesapám emlékének.* (Elbeszélések.) Bp., Magyar Könyvklub. Borító: Magritte képének felhasználásával készítette Kalmár János. Felelős szerk.: Székely Sz. Magdolna. 293 p.
- 2002 *Por.* 3. javított és átdolgozott kiadás. Bp., Magyar Könyvklub.

- 2003 *Gabo meg a halál.* (Tárcanovellák, tárcák, publicisztikák.) Bp., Hungarovox Kiadó. Borító: Kalmár János. Felelős szerk.: Kaiser László. 397 p.
- 2005 *Kölcsön idő. Első rész. Alapítattott 1990-ben. 1. kötet: XI–XIII. évfolyó (10 szám).* Ajánlás: „Gyurinak, aki kipiszkálta belőlem, / Annának, aki végigszenvedte, / Szimának, aki szerkesztette, / Jóskának, aki formába öntötte, / Józsinak, aki a legnehezebb aprómunkát végezte, / Jancsinak, aki beburkolta / szeretettel ajánlom ezt a könyvet.” Bp., Helikon Kiadó. Felelős szerk.: Székely Sz. Magdolna. Borító: Kalmár János. Belív-tipográfia: Kocsis József. 528 p.
- 2006 *Kölcsön idő. Második rész. 2. kötet: XIII–XV. évfolyó (10 szám).* Bp., Helikon Kiadó. 599 p.
- 2008 *Amszterdam stb.* (Regény.) Ajánlás: *Juditnak és Annának.* Bp., Kortárs Könyvkiadó. Borító: Regős István festményének felhasználásával készítette Kalmár János. Felelős szerk.: Székely Sz. Magdolna. 191 p.
- 2012 *Bartók.* (Regény.) Ajánlás: *Ildikónak.* Bp., Pécsi Direkt Kft. Alexandra Kiadója. Borító: Gerhes Gábor. Felelős szerk.: Székely Sz. Magdolna. 599 p.
- 2013 *Apám.* (Regény.) Bp., LHarmattan. Szerk.: Székely Sz. Magdolna. 206 p.
- 2013 *Tündér, mesék.* Mayer Hella illusztrációival. Bp., LHarmattan–Könyvpont Kiadó. A kiadásért felel: Gyenes Ádám. 83 p.
- 2014 *Miért nem lettem...?* Bp., LHarmattan. Borító: Deák Csillag képének felhasználásával Nemes Péter munkája. Fotó: Czimbal Gyula. Szerk.: Votisky Anna. 207 p.

Interjúk

- Virág F. Éva: Mindenki optimista, aki ír. Interjú Temesi Ferencel. *Magyar Hírlap*, 1987. június 6. mell. 5.
- Vinkó József: Üdv a szótárírónak. Hangulatjelentés Temesi Ferencről. *Új Tükör*, 1987. 25. sz. 26.
- Horváth Tamás: A barátság mint az élet klasszikus megoldása. *Új Tükör*, 1988. 12. sz. 18.
- Balázs Géza: „A magyar nyelv az én szerelmem...” Beszélgetés Temesi Ferencsel. *Édes Anyanyelvünk*, 1992. 4. sz. október–december. 3.
- Eszéki Erzsébet: „Írni jobban szeretek, mint inni”. Beszélgetés Temesi Ferencsel. *Magyar Nemzet*, 1987. január 17. In uő: *Kibeszéljük magunkat*. Bp., 1990, Múzsák. 158–163.
- Varga Lajos Márton: Pest az én Bakonyom. *Népszabadság*, 1994. február 25. *Budapest melléklet*, VIII. In uő: *Írók Budapestje*. Bp., 1996, Kijarat Kiadó. 91–92.
- Frech Magda: A hazajáró világjáró. Temesi Ferenc műfajai és utazásai. *Magyar Nemzet*. 1998. március 23. 9.
- Mátraházi Zsuzsa: Temesi Ferenc Kölcsön Ideje. *Könyvhét*, 2005. október. 19–20. sz. 365.
- Végh Attila: Hold a tóban. *Magyar Hírlap*, 2011. március 19. 13.
- Balázs Géza: A liftmentő. Beszélgetés Temesi Ferencsel (a) Bartókról. *Édes Anyanyelvünk*, 2012. 5. sz. 11.
- Péntek Orsolya: És még mindig élek... (Temesi Ferenc a nagyregény megmentő erejéről és a torzításmentes írásról). *Magyar Napló*, 2013. szeptember. 51–56.

Vallomások

Temesi Ferenc: Dedikálom. *Könyvvilág*, 1993. 7–8. sz.

Temesi Ferenc: Csak tiszta Forrásból. *Forrás*, 1994. 3. sz. 52–53.

Temesi Ferenc: Önlélekrajz. *Kortárs*, 1994. 11. sz. 82–84. In *Curriculum vitae*. Bp., 1995, Kortárs. 387–392.

Temesi Ferenc: Az egészség íze. *Alföld*, 1998. 11. sz. 73–74.

Temesi Ferenc: Kérdések Jézushoz. *Parnasszus*, 2014. 2. sz. nyár. 65–67.

II. Válogatott szakirodalom Temesi Ferenc munkásságáról

Látom, nekem kell lemennem (1977)

- Alexa Károly: *Mozgó Világ*, 1979. 1. sz. 42–43.
Belohorszky Pál: *Népszabadság*, 1977. december 9. 7.
Csontos Sándor: *Alföld*, 1978. 2. sz. 67–68.
Gáll István: *Hullámlovas*. Bp., 1981, Kozmosz Könyvek. 307–308.
Hirsch Tibor: *Kritika*, 1978. 10. sz. 28–29.
Kenyeres Zoltán: *Új Tükör*, 1977. 48. sz. 2. In uő: *A lélek fényűzése*. Bp., 1983, Szépirodalmi Kiadó. 417–418.
Szász Imre: *Élet és Irodalom*, 1978. 6. sz. 11.
Szávai János: *Új Írás*, 1978. 3. sz. 114–116.
Szentmihályi Szabó Péter: *Életünk*, 1978. 2. sz. 180–182.
Thomka Beáta: *Híd*, 1978. 10. sz. 1244–1246. In uő: *Narráció és reflexió*. Újvidék, 1980, Fórum. 126–127.

Por I–II. (1986, 1987)

Kritikák (Ahol nincs jelölve, mindkét részzel foglalkozik a bíráló.)

- Balassa Péter: *Könyvvilág*, 1987. 2. sz. 8. (I.)
Baránszky-Jób László: *Magyar Hírlap*, 1987. február 25. 5. (I.)
Bebek János: *Szívárvány*, Chicago, 1988. 24. sz. 128–131.
Berkés Erzsébet: *Élet és Irodalom*, 1987. február 20. 8. sz. 11. (I.)
Berkés Erzsébet: *Kritika*, 1989. 1. sz. 34–36. (II.)
Domonkos László: *Napjaink*, 1987. 6. sz. 28–29. (I.); *Napjaink*, 1988. 1. sz. 33. (II.)
Domokos Mátyás: *Kortárs*, 1987. 7. sz. 143–147. (I.)
Fenyő István: *Népszabadság*, 1987. március 14. 15. (I.)

Györffy Miklós: *Új magyar prózaszemle*. Pécs, 1992, Jelenkor Kiadó. 169–173. (Első megjelenése angol nyelven: *The New Hungarian Quarterly*.)

Harkai Vas Éva: *Híd*, 1987. 10. sz. 1330–1333.

Jobbágy Tihamér: *Tiszatáj*, 1987. 10. sz. 76–78.

Kappanyos András: *Népszabadság*, 1987. október 31. 16. (II.)

Kis Pintér Imre: *Kortárs*, 1987. 7. sz. 147–153. In uő: *Esélyek*. Bp., 1990, Magvető Kiadó. 131–141.

Nácsa Klára: *Népszava*, 1987. május 16. 10.

Ökrös László: *Új Tükör*, 1987. 10. sz. 23. (I.); 1987. 24. sz. 19. (II.)

Sík Csaba: *Új Írás*, 1987. 6. sz. 107–110. (I.)

Sík Csaba: *Élet és Irodalom*, 1987. 33. sz. 11. (II.)

Siposhegyi Péter: *Mozgó Világ*, 1987. 10. sz. 126–128.

Tanulmányok, esszék

Baránszky-Jób László: Költészet vagy valóság? Temesi Ferenc bravúrja: a Por. *Új Írás*, 1987. 3. sz. 106–110.

Dobos István: A kisformák mestere. Temesi Ferencről. *Alföld*, 1987. 9. sz. 64–70.

Doboss Gyula: Temesi Ferenc: Por I–II. In uő: *A bálnavadász*. Bp., 1999, Orpheusz Könyvek. 121–122.

Ördögh Szilveszter: És lelket lehelt belé. Levél Temesi Ferencnek és másoknak a Porról. *Tiszatáj*, 1987. 10. sz. 79–84.

Vasy Géza: Egy nélkülözhetetlen szóportár. Temesi Ferenc: Por. *Forrás*, 1987. 10. sz. 83–90. In uő: *Századvégtől ezredvégig*. Bp., 2003, Krónika Nova. 233–247. In uő: *Klasszikusok és kortársak*. Bp., 2007, Krónika Nova. 222–231.

Dérczy Péter: Eljött nektek a hős. Forma és világkép Temesi Ferenc Por című regényében. *Jelenkor*, 1988. 1. sz. 69–76.

Módos Márton: Porlódi ásatások. Temesi Ferenc: Por 1–2. *Új Írás*, 1988. 8. sz. 111–116.

3. könyv (1989)

Grezsa Ferenc: *Kortárs*, 1989. 8. sz. 166–168.

Kappanyos András: *Kritika*, 1990. 1. sz. 45–46.

A szív böjtje (1991)

Magyar Judit Katalin: *Holmi*, 1991. 11. sz. 1545–1546.

Major Ottó: *Élet és Irodalom*, 1992. 22. sz. 11.

M. Nagy Péter: *Kritika*, 1992. 6. sz. 42.

Híd (1993)

Bokányi Péter: *Kortárs*, 1993. 10. sz. 101–103.

Bogdán László: *Tiszatáj*, 1994. 3. sz. 83–85.

Bónus Tibor: *Alföld*, 1994. 3. sz. 89–92.

Magyar Judit Katalin: *Magyar Napló*, 1993. 17. sz. 40–41.

Tarján Tamás: *Holmi*, 1994. 1. sz. 119–123. In uő: *Egy tiszta tárgy találgatása*. Bp., 1994, Orpheusz Könyvek. 195–204.

Vasy Géza: *Forrás*, 1994. 2. sz. 80–86. In uő: *Századvégtől ezredvégig*. Bp., 2003, Krónika Nova. 247–261. In uő: *Klasszikusok és kortársak*. Bp., 2007, Krónika Nova. 231–240.

Pest (1996)

Bazsányi Sándor: *Alföld*, 1997. 3. sz. 72–77. In uő: *A szájalás szomorúsága*. Bp., 2000, József Attila Kör – Kijárat Kiadó. 143–151.

Márkus Béla: *Hitel*, 1997. 1. sz. 109–112. In uő: *Nem dolgozunk feledni*. Pomáz, 2000, Kráter Műhely Egyesület. 164–167.

Sneé Péter: *Kortárs*, 1996. 12. sz. 107–110.

Vasy Géza: *Tiszatáj*, 1997. 5. sz. 93–96. In uő: *Századvégtől ezredvégig*. Bp., 2003, Krónika Nova. 262–269. In uő: *Klasszikusok és kortársak*. Bp., 2007, Krónika Nova. 240–244.

Királyáldozat (2000)

Balogh Tamás: *Tiszatáj*, 2000. 10. sz. 111–115.

Bodor Béla: *Élet és Irodalom*, 2000. szeptember 22. 18.

Gabo meg a halál (2003)

Zsávolya Zoltán: *Szépirodalmi Figyelő*, 2003. 6. sz. 115–116.

Kölcsön idő I–II. (2005, 2006)

Szalai Zsolt: *Szépirodalmi Figyelő*, 2006. 2. sz. 117–118.

Tarján Tamás: *Bárka*, 2006. 4. sz. 109–113. In uő: *Körnégyszög*. Bp. 2007. Pont kiadó. 163–169.

Tarján Tamás: *Irodalmi Jelen*, 2006. 6. sz. 20.

Amszterdam stb. (2008)

Cziffári Tamás: *Magyar Hírlap*, 2008. július 11.

Darvasi Ferenc: *Élet és Irodalom*, 2008. 24. sz. 28.

Paár Tamás: *Szépirodalmi Figyelő*, 2008. 4. sz. 69–70.

Bartók (2012)

Balázs Géza: *Kortárs*, 2013. 2. sz. 90–95.

Jánossy Lajos: *Élet és Irodalom*, 2012. október 5. 40. sz. 21.

Margócsy István: *Holmi*, 2012. 11. sz. 1424–1429.

- Paár Tamás: *Kortárs*, 2013. 2. sz. 96–98.
Papp Ágnes Klára: *Élet és Irodalom*, 2012. október 5. 40. sz. 21.
Pethő Anita: *Szépirodalmi Figyelő*, 2012. 3. sz. 61–65.
Takács Ferenc: *Mozgó Világ*, 2012. 7. sz. 125–128.
Tarján Tamás: *Bárka*, 2012. 4. sz. 109–113.
Vasy Géza: *Hitel*, 2013. 8. sz. 119–127.
Wilheim András: *Holmi*, 2012. 11. sz. 1419–1424.

Apám (2013)

- Babiczyk Tibor: *Élet és Irodalom*, 2013. június 7. 20.
Széchenyi Ágnes: *Alföld*, 2014. 2. sz. 112–116.
Vasy Géza: *Kortárs*, 2014. 6. sz. 91–93.

- Szkárosi Endre: Temesi Ferenc. *Mozgó Világ*, 1981. 3–4. sz. 112–113.
Czigány Lóránt: Tudnivalók Temesi Ferencről. *Új Látóhatár*, 1989. 1. sz. 114–117.
Balázs Géza: Szövegszerkesztési sajátosságok Temesi Ferenc Por című regényében. *Magyar Nyelvőr*, 1989. 3. sz. 314–326.
N. Horváth Béla: Temesi Ferenc: Por. *Ötven nagyon fontos regény*. Bp., 1994, Lord. 332–337. In uő: *Műközelben*. Bp., 1999, Korona Kiadó. 272–279.
Karkovány Judit: Temesi Ferenc: Por. In *7×7 híres mai magyar regény*. Bp., 1996, Móra Könyvkiadó. Székely Éva szerk. 432–438.
Szepesi Attila: Porlód kínai krónikása. (Arcképázlat Temesi Ferencről.) *Tiszatáj*, 1996. 8. sz. 7–13. In uő: *Erdőmaszkok*. Bp., 2000, Kertek 2000. 246–250.

- Balázs Géza: Az irodalmi szöveg szövegtani-stilisztikai elemzése. Temesi Ferenc trilógiája. In *Irodalomtanítás az ezredfordulón*. Celldömölk, 1998, Pazu–Westermann Könyvkiadó. 874–889.
- Szirák Péter: A központosított (ön)értés. (A Temesi-olvasás.) In uő: *Folytonosság és változás*. Debrecen, 1998, Csokonai Kiadó. 94–97.
- Tolcsvai Nagy Gábor: A nyelvváltozatok egy irodalmi szintézise. Temesi Ferenc: Por. In uő: „Nem találunk szavakat”. Pozsony, 1999, Kalligram. 244–261.
- Kálmán C. György: Leporolás. *Beszélő*, 1999. 7–8. sz. 149–151.
- Farkas László: A mozaikművész Temesi Ferenc. *Tekintet*, 1999. 6. sz. 55–61.
- Szalai Zsolt: Temesi Ferenc. *Szépirodalmi Figyelő*, 2004. 6. sz. 127–133. In *Íróportrék*. Bp., 2006, Szépirodalmi Figyelő kiadása. 204–212.
- Vasy Géza: Temesi Ferenc. *Hitel*, 2014. 8. sz. 123–133.

V

B

19

ju

m

u

ir

E

d

sé

sz

20

T

L

(H

E

ír

g

É

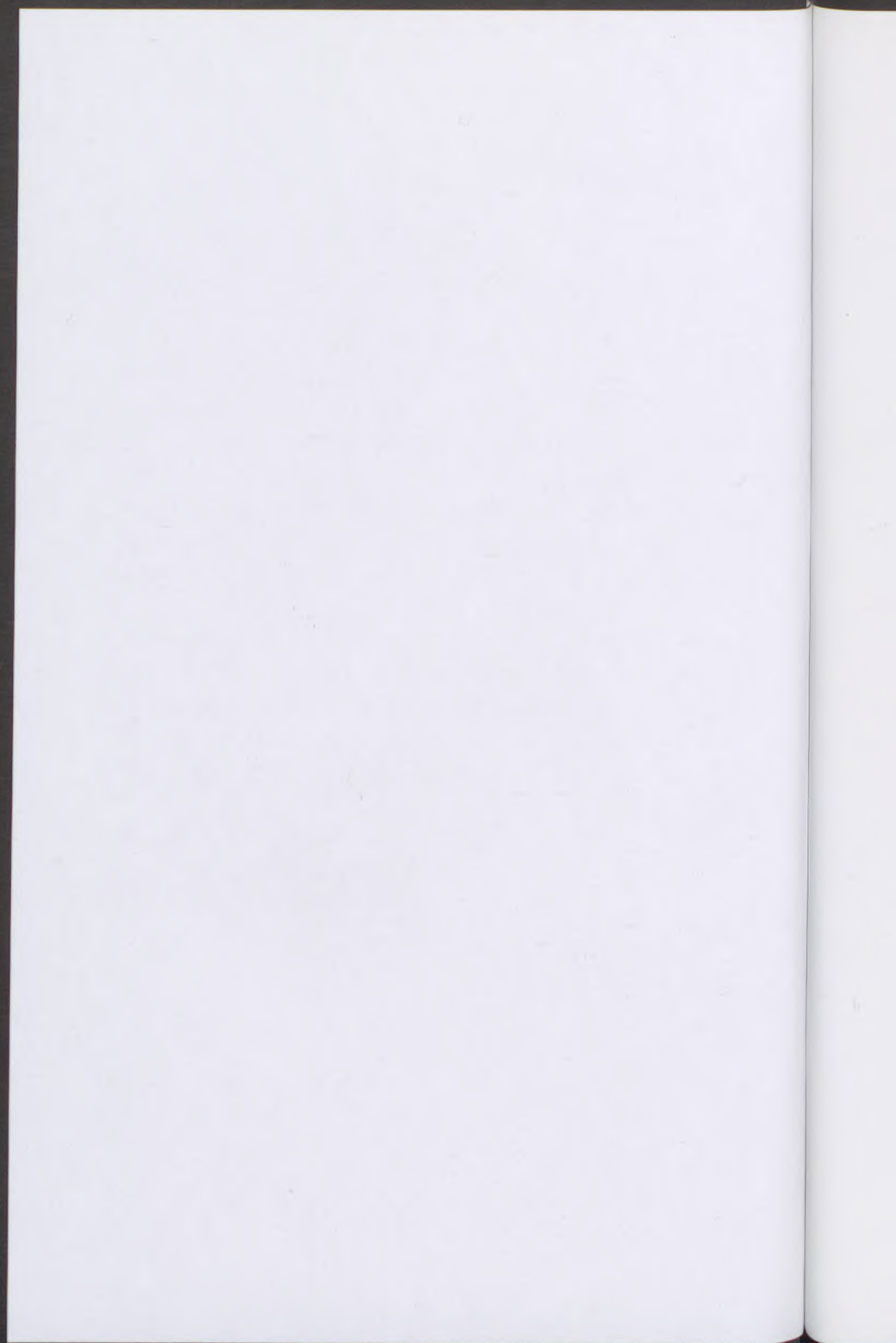
K

VASY GÉZA ÉLETRAJZA

Budapesten, pontosabban Budán, értelmiségi családban született 1942-ben. Felesége Kuna Margit, három gyermekük, hat unokájuk van. Két évig gépészmérnöknek tanult, majd az ELTE BTK magyar–könyvtár szakának elvégzése után 1969-től 2007-ig ugyanott tanított huszadik századi klasszikus és kortárs magyar irodalmat. 1981–1992 között a közművelődési intézmények, az Egyetemi Színpad igazgatója is volt. Az egyetemi mellett az irodalmi életben is számos tisztséget töltött be. Vezetőségi-elnökségi tagja volt a Fiatal Írók József Attila Körének, az Írók Szakszervezetének. 2001 óta a Magyar Írószövetség elnökségi tagja, 2007–2010 között elnöke.

1967 óta rendszeresen publikál folyóiratokban, napilapokban. Többek között foglalkozott Illyés Gyula, Kormos István, Nagy László, Juhász Ferenc, Sánta Ferenc és a fiatalabb nemzedékek (Hetek, Kilencek, Balázs József, Nagy Gáspár) munkásságával. Ez a monográfia a 27. önálló könyve. Szerkesztett antológiákat, írt középiskolai tankönyveket.

Fontosabb elismerései: József Attila-díj, Arany János-díj, Magyar felsőoktatásért emlékplakett, Czine Mihály-díj, a Magyar Érdemrend tisztikeresztje, a Magyar Írószövetség örökös tagja, Kortárs-díj.

KÉPMELLÉKLET

Temesi Ferenc édesanyja,
a kezdő kistemplomtanyai tanítónő, 1939

Az óvodás, 1953

Huszár gyerek, huszár gyerek, szereti a táncot..., 1954

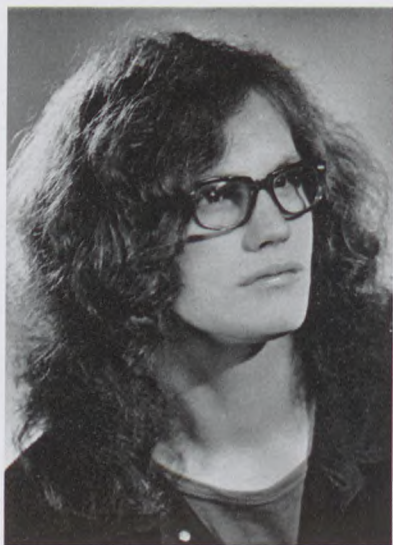
Családi fotó 1966-ból

Kamaszkor, 1967

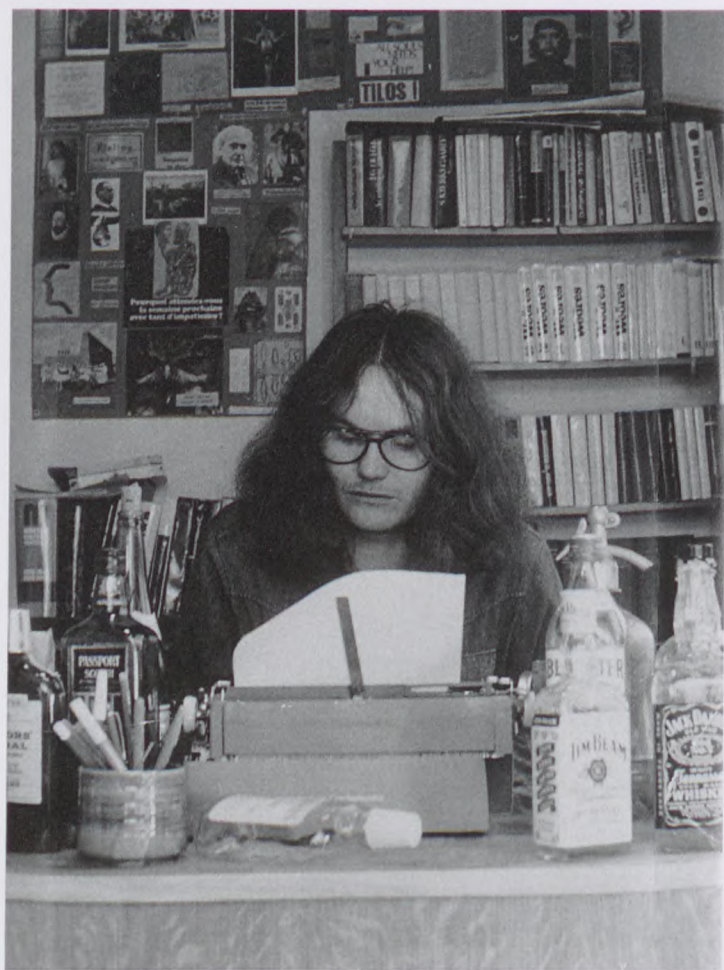
Érettségi tablókép, 1968

Már hosszú hajjal, 1972

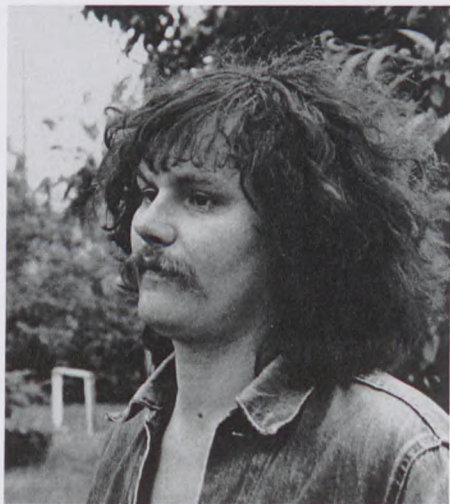
Három nemzedék: nagyapa, unoka, dédunoka, 1978

Írógép, üres üvegek, 1980

„Egy láncon” Bundás kutyájával, 1980-ban

Foci a rákoshegyi kertben, 1980

A Fölöspéldány köre, 1980 (Balról: Görög Athéna, Bernáth[y]
Sándor, Temesi Ferenc, Györe Balázs, Kőbányai János,
Szkárosi Endre. Hiányzik Kemenczky Judit, Szilágyi Ákos)
Fotó: Kőbányai János

Dani fiával a rákoshegyi kertben, 1982

François Gachot-val, aki 1924-től 1949-ig Franciaország kulturális attaséja volt Magyarországon (Rákoshegy, 1984)

A *Por* elkészültekor, 1986-ban

Du Yaxiong, kínai zeneszerzővel Bartók rákoshegyi
emlékházánál, 1987-ben

Kína, Nyári Palota, 1988

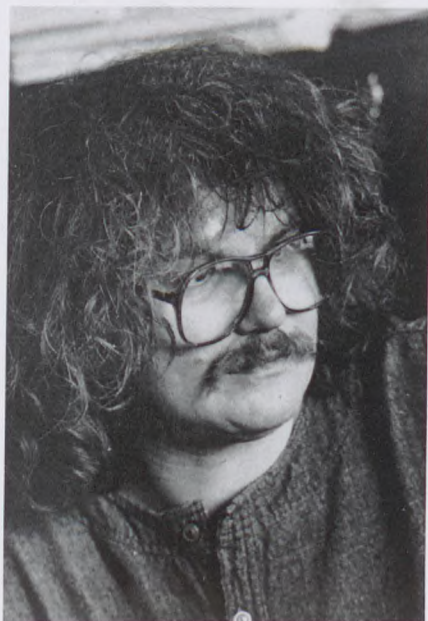
A John Lennon emlékkertben, New York, Central Park, 1988

Bálint Sándor alsóvárosi szobránál Szegeden, 1989-ben

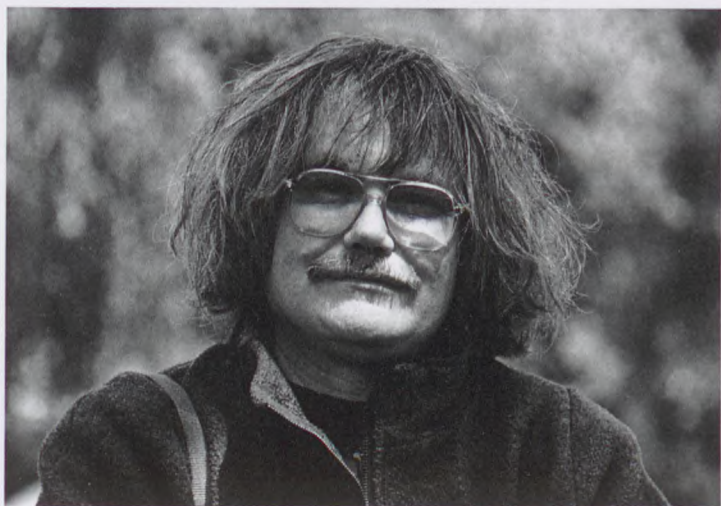
Édesapja, amint totón próbálja visszanyerni elvett házukat, 1989

Móser Zoltán portréja 1993 körül

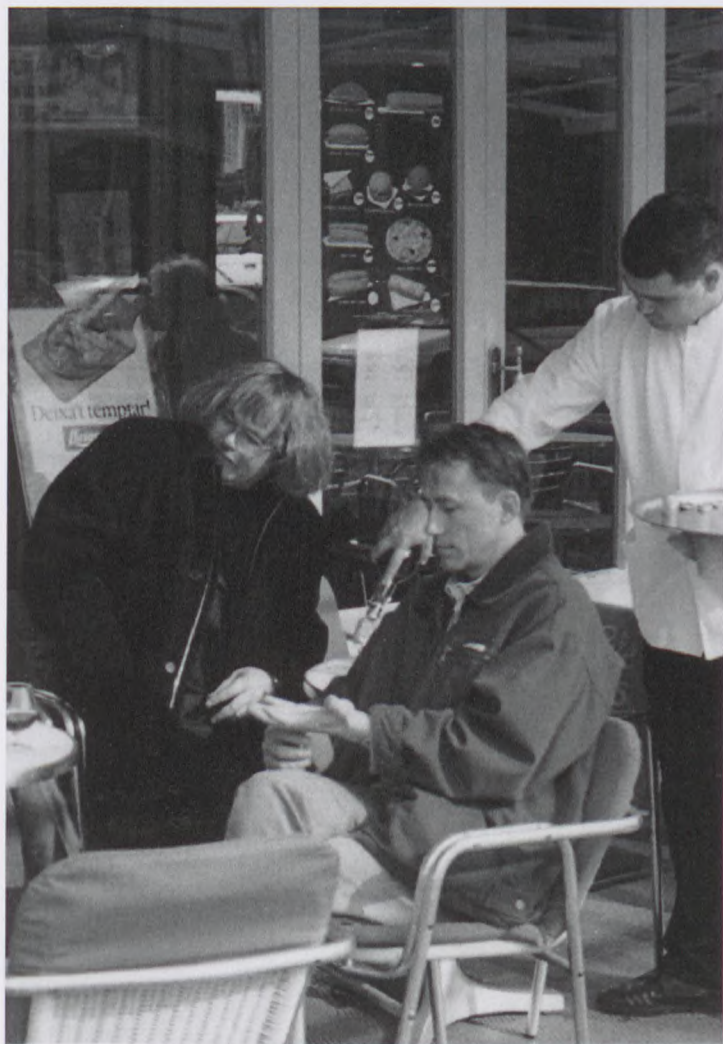
Barátjával, Buday Pállal Amszterdamban, 1995-ben

A PEN konferenciáján, Bledben (Szlovénia), 1998-ban
(Peter Paul Wiplinger felvétele)

Lázár Ervinnel az Írószövetségben 2000 körül

2000 januárjában Száraz Miklós Györggyel.
Figueras, Katalónia (Fotó: Balog Gábor)

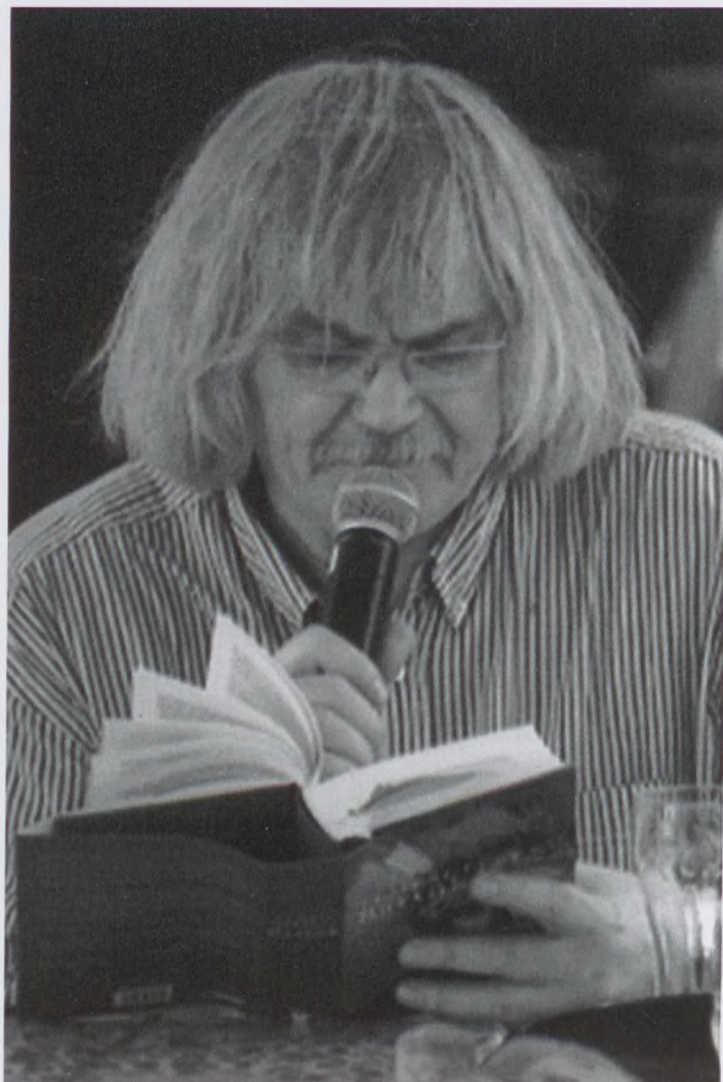
2006 (Szabó J. Judit fotója)

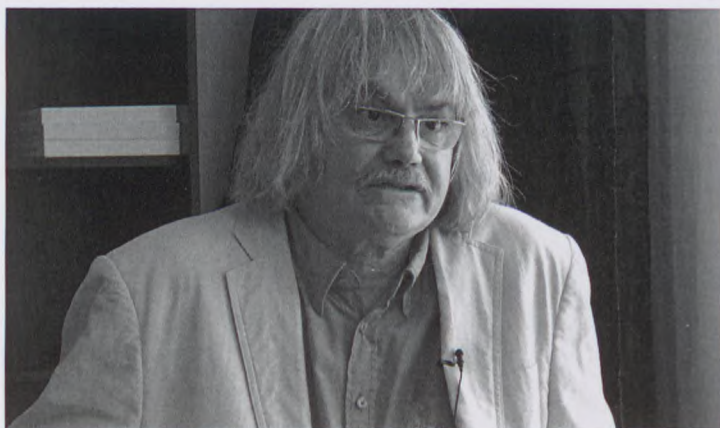
A *Híd* második kiadásakor,
2003-ban készült portré (Lugosi Lugo László fotója)

Felolvasóest Szegeden, 2011-ben

A Bartók bemutatója, 2012

Interjú a *Bartók* megjelenése után a Magyar Művészeti Akadémia honlapján (2012)

A Kossuth-díj átvétele 2012-ben (Fotó: MTI)

A szülői ház előtt édesanyjával, fiával és unokájával, 2012

Barátjának, Sipos Mihálynak dedikál 2014 könyvhetén

1382/18

Egy lemezzel tért vissza. Azt akarom, hogy meghallgasd, mondta. Ketten voltunk a társalgóban. Te nem vagy éhes?, kérdeztem.

Most nem.

Mit teszel fel, kérdeztem rosszat sejtve. Csak nem Bartókot?

Hát nem is a Beatlest!, Kati hátat fordított a lemezjátszónak, és ünnepélyesen bement a címet. „Zene húros hangszerekre, ütőkre és celestára.” Opus 106. Amikor vége volt a darabnak, megkérdezte tőlem:

Most mi bajod?

Ha ilyet hallok, mindig eszembe jut, hogy nem vagyok tenger, mondtam.

(Temesi Ferenc: Por)

3400 Ft

9 786155 464263

Vasy Géza: *Temesi Ferenc*